

ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМЕНИ МАШТОЦА
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР —
«МАТЕНАДАРАН»

ПОВЕСТВОВАНИЕ АРИСТАКЭСА ЛАСТИВЕРТЦИ

Текст подготовил и снабдил предисловием

К. Н. ЮЗБАШЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1963

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՒ ՄԻԵՆՍՐԵՆԵՐԻ ԱՊԵՏԻՆ ԱՌԵՑՔԵՐ
ՄԱՇՏՈՅԻ ԱԽՎԱՆ ՁԻՆ ԶԵՐԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
«ՄԱՏԵՆԱԴԱՐՈՒ»

ՊՈԼՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԻԱՏԱԿԻՄԻ ԼԱՍԻՎԵՐՏՏԻՈՅ

Աշխատասիրությամբ՝

Կ. Ն. ՅՈՒԹԲԱՅԱՆԻ

Ex Libris
Krikor H. Maksoudian
Diaconi Ecclesiae
Armeniacae

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՒ ԴԻԵՆՏՐԱՆԵՐԻ ՎԻԱԴԵՄԱՅՅԻ ՀՐԱՏԵՐԻՆՉԱՐՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ

1963

Արիստակես Լաստիվերտցու երկը XI դարի հայոց պատմության կարևորագույն սկզբնաղբյուրն է։ Ընդգրկելով 1000—1071 թթ. գեպքերը, հեղինակը կարևոր է արժանահավատ տեղեկություններ է հաղորդում Հայաստանի քաղաքական պատմության, Հայ-բյուղանդական հարաբերությունների, թուրք-ռուսական արշավանքների, թոնդրակյան շարժման մասին։ Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության ներկա համեմատական բնագիրը կազմված է Մաշտոցի անվան Մատենադարանում պահպող 9 ձեռագրերի, ինչպես նաև անդրանիկ տպագրության հիման վրա։

Գիրքը նախատեսված է արեելագետների՝ հատկապես հայագետների և բյուղանդագետների համար։

Ա. Ռ. Ա. Զ. Ա. Բ. Ա. Ն

Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը, որն ընդգրկում է 1000 – 1071 թթ. գեպքերը, պատկանում է հայոց միջնադարյան գրական լավագույն երկերի թվին։ Այն մեծարժեք է որպես և պատմական սկզբնաղբյուր և ժամանակակից հասարակական մտքի հուշարձան։

Քիչ բան է մեղ հայտնի հեղինակի մասին, այն էլ անուղղակի տվյալներից։ Արիստակեսի մականունը ցույց է տալիս, որ նա Լաստիվերտ գյուղից կամ գյուղաքաղաքից էր. ենթադրում են, որ Լաստիվերտը գտնվել է Արծնի շրջակալքում։ Հեղինակը Արծնը անվանում է «քաղաքս մերճ» Լաստիվերտցու պատմությունը գրվել է ԺԱ. գարի 70-ական թթ., վերջին էջերը նվիրված են Ռոմանոս Դիոգեն կայսրի պարտությանը Մանազկերտի մոտ (1071), հիշված է նաև Ալփ-Արաւանի մահը, որը տեղի ունեցավ 1072 թ.։ Հեղինակը պատկառելի տարիք ուներ, երբ ձեռնամուխ եղավ արդ գործին։ Նա որպես ականատես հիշում է անգամ ԺԱ. գարի քանական թվականների սկզբին Բարսեղ Բուլղարասպանի դեմ կազմակերպված ապատամբությունը։ Եթե ավելացնենք, որ Արիստակես Լաստիվերտցուն են վերագրում նաև որոշ դավանաբանական երկեր, ապա սպառված կլինեն այն տեղեկությունները, որ ունենք հեղինակի կանքի մասին։

ԺԱ. գարում՝ քաղաքական խոշորագույն իրադարձություններ ցնցեցին Հայաստանը։ Բյուզանդական կայսրությունը և սելջուկները սպառնում էին հայոց աշխարհին։ Արիստակեսը նկարագրում է, թե ինչպես բյուզանդացիք թափանցում են Անդրկովկաս, զենքի և դիվանազիտության միջոցով իրենց ենթարկում տեղական իշխաններին։ Մական Լաստիվերտցին կարծես չի ու գում տեսնել արևմուտքից սպառնացող վտանգը և միայն, երբ հուշները գրավում են քաղաքամայր Անին՝ անհծք է թափում Կոստանդին Մանումախի զլիխն։

Արիստակեսի համար ամենաատելի թշնամիները սելջուկներն են։ Նրանք կործանեցին մայր երկիրը, ազերեցին հոլակապ քաղաքները։ Հեղինակը իր հոգու զորությամբ ըմբռատանում է սելջուկների դեմ և նրանց ողջում աստուծո զալրուցից։

Արիստակես Լաստիվերտցին ժամանակակից էր 1071 թ. գեպքերին, երբ Թուրքերը գլուռվին շարդեցին բյուզանդական գորքերին և դերեցին կայսըրին։ Փրկության ոչ մի հույս չէր տեսնում նա և այսուղից է բխում նրա հումանատեսաթյունը, մի տրամադրություն, որն արագալտվում է առաջին իսկ տողերից։

«Ժամանեցին մեզ աւուրք չարչարանաց,
եւ գտին զմեղ նեղութիւնը անհնարինք,
Քանզի լցեալ զեղաւ չափ մեղաց մերոց
եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ»:

Լաստիվերտցին ապրում էր մի ժամանակ, երբ Հայաստանում օրբառոք զարդանում էր քաղաքային կլանքը, նոր բռվանդակախլուն էին ստանում քաղաքները, «միջնադարի ամենավառ ժաղիկները», որոնք աստիճանաբար դառնամ են առևտրի և արհեստագործության խոշոր կենտրոններ: Քաղաքային վերնաշերտը ձգտում է կլանել մանք սեփականատերերին, ծընկում են զասահարգային նոր հակասություններ՝ արյնն քաղաքում: Դասակարգային պալքարը «հղորների» և «աղքատների» միջև զարդանում ու սըրվում է, և, իբրև այդ պալքարի ամենացայտուն արտահայտություն, տարածվում են աղանդավորական շարժումները: Այդ երեսութները սարսափ են ներշնչում հեղինակին, որի սիրոն արդեն խոցված էր դրսից եկող ցավերով:

Արիստակեսը հոգեորական էր ոչ միայն վարդապետի աստիճանով, այլ ողջ էությամբ: Նա իր ժամանակի հավատարիմ զավակն էր և Հայաստանի վրայով անցնող փոթորիկը բացատրում էր միայն մարդու մեղքերով: Մակայն եթե հնում շարիքների պատճառը կապվամ էր անհատի մեղքի հետ, ապա Լաստիվերտցու մոտ մեղավորը ազգն է, որը և պետք է ապաշխարի իր փրկության համար: Միանգամայն իրավացի է Մանուկ Արեղյանը, երբ ասում է, թե Արիստակեսի մոտ «ապաշխարությունը քարոզվում է տանջանքից աղատվելու և ազգի փրկության համար, որ այս աշխարհում պիտի լինի, այն էլ ոչ թե մարմինը մեռցնելով, այլ բարքերի մաքրությամբ, կլանքի բարոլական կարգավորությամբ»: Թերես ավելի, քան ժամանակակից մի այլ հեղինակ, Արիստակեսը մեջբերումներ է անում Աստվածաշնչից, շրջասության ենթարկում մեծ ու փոքր համլածներ սաղմոսից և մարդարեների դրքերից, սակայն նրա սեփական մտքերը չեն կորչում և կազմում են հատուկ գաղափարախոսական ամբողջություն, որի ետև կանգնած է մի ստվար հասարակական շերտ:

Արիստակես Լաստիվերացու երկը բաղկացած է պատմական մի շարք ակնարկներից, որոնցից յուրաքանչյուրը նվիրված է ինքնամփոփի մի թեմայի: Մեծագույն մասը հատկացված է սելչուկյան արշավանքներին՝ դեպի Հայաստան: Նա առաջին հայ հեղինակն է, որ գրում է սելչուկների մասին և որ ամենակարեռն է՝ գրում է իբրև ականատես: Այդ ասումով նրա աշխատության համապատասխան էշերը ունեն ազբյուրագիտական մեծ արժեք: Պատմությունը ունի ժամանակագրական կուռ ատառք:

Լաստիվերացու օրոք հայոց միշնադարական քաղաքը ապրում էր տնտեսական բռնու վերելք: Հեղինակն անդրադառնամ է այդ նոր երևույթներին, ակամալից տեղեկություններ հաղորդում, որոնք հնարավորություն են տալիս (նվութական մշակույթի տվյալների հետ միասին) բացահայտելու Անիի, Արծնի և այլ քաղաքների կլանքը:

Պատմության երկու գլուխը նվիրված է թոնդրական շարժմանը: Հոգեգորական դասի ներկայացուցիչ Արիստակեսը ատելությամբ է լցված հերձ-

վածողներից գեմ, վարկարեկիչ ածականներով է որակում աղանդավորների բարքերը: Սակայն այդ էջերի ճանաչողական արժեքը շատ բարձր է: Նա ակամալից ցույց է տալիս, թե ինչպիսի մեծ տարածում ստացավ թոնդըրակյան ուսմանքը, որին, բայց ժողովրդական լայն խավերից, հարում էին նաև արտօնյալ դասի որոշ ներկայացուցիչներ: Տարված բանավեճով, նա ակամալից հետաքրքր տեղեկություններ է հատողոքում թոնդրակեցիների որոշ առվորությունների մասին, իսկ ի՞նչ զլիսի վերջին պարբերությունը պարզունակ կերպով ներկայացնում է թօնդրավայրախոսության հիմնական կետերը, որոնք կասկած չեն թողնում այդ շարժման սոցիալական նպատակաւայրացության վերաբերյալ, «Զեկեղեցից և զեկեղեցոյ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին, ոչ զմկրտութիւնն և ոչ զմնծ և զարսափելի խորհուրդ պատարագին, ոչ զիազ և ոչ զիարգաւորաթիւն պահոց»:

Պետք է ասել, վերջապես, որ Արիստակեսի երկը ոչ միայն հայոց պատմություն է, այլին բյուզանդական, ավելին շուտ՝ կալսերական: Ասանձին զլուխներ նվիրված են բյուզանդական կայսրության պատմությանը՝ «Թագաւորութիւն Կոստանդնուպոլիս», «Թէ որպէս թուգաւորեաց նումանուն», «Թագաւորութիւն Թէոդոսին, որ թարգմանի Աստուածատուր» և այլն: Այդ զլուխները մասամբ համընկնում են բյուզանդական պատմիչների շարադրանքին, մասամբ էլ նոր տվյալներ են հաղորդում բյուզանդական կյանքի մասին: Լաստիվներացին քաջ ծանոթ էր բյուզանդական առօրյալին, վարչական կառուցյածքին, նա բազմիցս օգտագործում է առանձին վարչական տերմիններ՝ մերթ հայացնելով, մերթ պահպանելով հունարեն ձեզ: Ոչ մի հայ հեղինակ այդքան լավատեղյակ չի եղել բյուզանդական կյանքին ու պատմությանը, որքան Արիստակես Լաստիվներացին:

Վերը նշված հանդամանքներն են, որ թուզ են տալիս Արիստակես Լաստիվներացու աշխատությունը դասելու հալոց ամենաբժեքավոր պատմագրական երկերի շարքում:

* * *

Արիստակես Լաստիվներացու պատմական երկը, որի ամբողջական խորագիրն է՝ «Պատմութիւն Արիստակեսի Լաստիվներացույ վարդապետի վասն անցիցն անցելոց ի լայլանեռն ազգաց որ շուրջ զմեւք են առաջին անդամ լույս են ընծայել Վենետիկի միիթարյանները (Պատմութիւն Արիստակեսի վարդապետի Լաստիվներացույ, Վենետիկ, տարբան ու. Դադարու, 1844): Այդ քնագիրը երկու անգամ վերահաստարակվել է՝ 1901 թ. Վենետիկում և 1912 թ. Թիֆլիսում, «Դակայան Մատենագրարան» շարքուն: Անդրանիկ հրատարակությանից են կատարվել աշխարհարարակ¹ և ֆրանսերեն² թարգմանություններ:

Առաջին տպագրություն «Զեկուցման» մեջ հրատարակիչները հայտնում են. «Ի բաղդատութեան օրինակացն էին ի ձևու մեր օրինակք չորք անթուականք նուրագիրք, գործք՝ որպէս լայտնի ցուցանի լիղանակէ դարձուածոյ

¹ Արիստակես Լաստիվներացի վարդապետի հայոց պատմութիւններ. թարգմանեց Միհամ քահանայ Տեր-Պետրոսեանց: Արեւանդրովով, 1893:

² Histoire d'Arménie comprenant la fin du royaume d'Ani et le commencement de l'invasion des seldjoukides, par Arisdaguis de Lasdiverd, traduite pour la première fois de l'arménien sur l'édition des R.R.P.P. Mekhitaristes de Saint-Lazare et accompagnée de notes par M. Evariste Prud'homme, Paris, 1864.

գրչացն, ի վերջ ութեատամներորդ գարուն գրեալք, և կամ ի սկիզբն առաջիկալ իննեատասներորդիս: Այդ չորս ձեռագրից բացի տպագրության ժամանակը հրատարակիչները ձեռքի տակ են ունեցել մի այլ գրչադիր, արտադրված ըստ իրենց ասածի 1825 թ. և լոյժ նուազ զանազաննեալ յայլոցն մասնկամբք և տառիւք նեթ: Այդ վերջին ձեռագիրը նշում է իր ցուցակում Յ. Մակերը¹:

Առաջին տպագրությունը պատրաստվել է միեթարյաններին հատուկ եղանակով. տարբնթերցվածքները բերվում են ոչ թե ամբողջությամբ, այլ ընթերցումը, այլ բավարարվում են անորոշ վկայակոչումներով. մի օրինակ, երկու օրինակ, այլ օրինակը, երեքին ևս այսպէս ունեն և այլն. ձեռագրերի նկարագրությունը իսպառ բացակայում է, Պարզ է, որ այդպիսի հրատարակությունը ժամանակակից առումով քննական համարվել չի կարող: Այնուամենայնիվ, առաջին հրատարակությունը ընդհանուր առմամբ ճիշտ է ներկայացրել Արիստակես Լաստիվերտցու բնագիրը և իր ժամանակի համար պետք է դիտվի որպես հաջողված մի գործ²:

Անդրանիկ հրատարակության «Ձեկուցման» մեջ կարդում ենք. «Ոճ մատենագրիս է քաջ հայկաբան, սակայն են ի նմա դարձուածք ինչ շարամանութեան թերի լուղադատութենէ. թէպէս այդ մարթ է պատահել բազում մասսամբք յանհմտութենէ օրինակագրաց: Որոշ անհարթություններ, որոնք երեան են դաշիս անգամ ներքին քննության ընթացքում, ներկա հրատարակության մեջ վերացիած են: Սակայն պետք է ասել, որ լեզվի սալթաքումները չի կարենի ամբողջությամբ վերագրել գրիչներին. անգամ այնպիսի հոյակապ ոճարան, ինչպիսին էր մեր հեղինակը, շատ անզամ հեռացել է դասական գրաբարից:

Ներկա հրատարակությունը ներկայացնում է Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության համեմատական բնագիրը, կազմված 10 գրչագիր օրինակի, ինչպես նաև վենետիկան տպագրության և նրա տարբնթերցվածքների տառմնասիրության հիման վրա:

Օգտագործված են հետեւյալ ձեռագրերը.

Ա - Մաշտոցի անվան Մատենակաբան, հայերեն ձեռագրաց հավաքածու, № 2865 (Գեորգյան շարք, № 249), թերթեր՝ 312, մեծություն՝ 33,5 × 25, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեալատ ատախտակ զրոշմագարդ, ունի մադաղաթյուն երկաթագիր պահպանակներ, գրտիլուն՝ երկարուն, տաղեր՝ 28—30, բոլորագիր, տարրեր գրչությամբ: Պարունակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (4ա — 132ա), Ասողիկի Պատմությունը (137ա — 242ա) և Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (242թ — 312թ): Ձեռագրի նկարագրությունը տե՛ս «Մովսեսի Խորենացու Պատմություն Հայոց», աշխատաթյամբ Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տիգիս, 1913, էջ ԺԹ — ԻԱՅ: Ձեռագրի

¹ F. Maclet. Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque Nationale. Paris, 1908, № 224, p. 120. Ինչպես նշում է ցուցակի հեղինակը, ձեռագիրը արտադրվել է 1824 թ. սեպտեմբերի 1-ին և ոչ թե 1825 թ.:

² Պետք է շեշտել, որ նախքան բնադրի հրատարակումը, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության բառացանկը պատշաճ ձեռվ օգտագործվել է «Նոր հայկադյան բառը»:

³ Այստեղ սխալմամբ ասվում է, որ սույն՝ Գեորգյան շարքի № 249 ձեռագիրը Կարենյանցի ցուցակում կը դում է 242 համարը, մինչդեռ կարենյանցի ցուցակում այդ գըր-

մասին տե՛ս նաև Կ. Յուզբաշյան, «Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության մեկ տարրնթերցվածքի մասին՝ վռանգք և ոչ փունկք». Բանբեր Մատենադարանի, № 4, 1958, էջ 78:

Հիշատակարաններից պարզվում է, որ վերոհիշյալ մատյանը երկու անգամ նորոգվել է՝ 1567 թ. Իգնատիոսի (135ա – 136ա) և 1684 թ. գրիչ Դավիթ Ճնճղովի և նրա որդի Ստեփանոսի ձեռքով (136թ). Արիստակեսի Պատմությունն ընդգրկող պրակները ենթարկվել են միայն մասնակի նորոգման՝ վռանգած տեղերին թուղթ է փակցվել և գրությունը վերականգնվել:

Սույն ձեռագրում պահպանվել է նաև մի այլ հիշատակարան, որը տեղադրված է Ասողիկի Պատմությանից անմիջապես հետո, այսինքն հաջորդում է հեղինակի հիշատակարանին: Ստորև բերում ենք այդ հիշատակարանի կարեւոր մասը.

«... Ընդ նմին և ես լետինս յամենեսեան և քան զբնաւս յանցաւորս և անթիւ մեղաւք ծանրաբեռնեալս և արժանիս բազում մահուց և ոչ մի կինաց խաւարամածս ոգւով Յոհան գրիչ աղաչնմ լիշիլ յադութս առաջի Քրիստոսի զիս և զծնաւզմն իմ և ղեղալըրն իմ զնամբկոցն որ յուսով սատարեաց ինձ ի գործառնութիւնս, որպէս զի աղաւթիւք ձեր գտցուք ողորմութիւն ի Քրիստոսէ, և տէր տացէ զտրիտուրն ձեղ բազումս, ամէն»:

Այսուղի հիշատակված Յոհան գրիչը՝ սույն ձեռագրի ընդօրինակողն է:
Մի հիշատակագրություն էլ պահպանվել է Արիստակեսի Պատմության վերջին՝ ին գլուխց հետո.

«Քրիստոս Աստուած որ հատուցանես ամենեցուն զվարձս, հատոք Քամբկոցին հարիւրապատիկ և հաղարապատիկ, զի ի քէն եմք եղեալ և քո ողորմութեանդ սպասեալ մնամք: Մի՛ ճշմարտութեամբ քո քննեցուք, այդ գթութեամբ քաւեսցոք և քեզ փառս վեր առաքեսցուք յաւիտեանս յ<աւիտենից>» (թ. 309ա):

Գրչագիրը արտագրվել է հմտու ձեռքով, առանց տառասխալների: Որոշ աեղերում կան ուղղումներ և լրացումներ, որոնք, թվում է, պատկանում են իրեն՝ գրչին, ուստի համեմատության ժամանակ հատուկ չեն նշվել: Լ հընչլունը շատ աեղերում արտահայտվում է դ տառով՝ այդ, Խրայեղ և այլն: Գրության մեջ պահպանված են եւդ, կորեւն, եղջեւը, յարեւեալս արխացիկ ձները: Աւ երկարբառը երբեք օ-ոլի չի արտահայտվում՝ զաւը, աւրեն, պաշտան և ալին, բացառությամբ մեկ տեղի (290թ), որը նոր որված է: Բայերի անցյալ անկատարները ունեն եի, եիր վերջավորությունները:

Նկատի ունենալով այդ հանգամանքները և հատկապես գրչաթյան ձեր, կարելի է համոզված ասել, որ ձեռագիրը ՓԴ, ամենատշը ՓԴ դարից է¹ և հանդիսանում է, այսպիսով, Պատմության մեզ հասած հնագույն օրինակը:

Գլուխները համարակալված չեն: ԺԱ վլախը անմիջապես հաջորդում է Ժ-ին, սպակչն ը նշանը, որը դրված է «Ի սոյն ամս բացաւ դուռն բար-

¹ Տագիրը առնեսարակ բացակայում է, իսկ № 242-ին համապատասխանում է ոչ թե Գիորդյան շարքի № 249, այլ Շհին՝ 249-ը («Շհին» կոչված համարները փակցված են եղել Կարենյանցի ցուցակում տեղ դուռ համարների վրա):

1 Նույն կարծիքի են Առքենացու հրատարակչները:

կոթեան . . .» բառերի մոտ (ներկա հրատ. էջ 65, 4) ակնարկում է, կարծես, բացակայող վերնագրի մասին:

В — Մատենագրան, № 3160 (Գևորգյան շարք, № 1035), թերթեր՝ 312, մեծություն՝ 22×16 , նյութ՝ մագաղաթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ՝ գրոշմագարդ, գրություն՝ երկայուն, տող՝ 27, բոլորագիր: Պարևնակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (4ա — 133ա), Առողիկի Պատմությունը (133թ — 221թ), Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (222ա — 276ա) և Անանիա Շիրակացու Աշխարհացուլցը [«Մովսէսի Խորենացույ ասացեալ է երկրաչափի յաղագս աշխարհագրութեան տիեզերաց»] (277թ — 286ա): Զեռագրի մասին տես՝ Н. Марр. Из летней поездки в Армению. Заметки и извлечения из армянских рукописей. „Записки Восточного отделения Императорского Русского Археологического общества“, т. V, вып. II—IV, 1891, стр. 213—214 և «Մովսէսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԲ:

Զեռագրերը ընդօրինակվել է Սարգիս աշքեպիսկոպոս Սահաճնեցու համար ներսես գրչի ձեռքուի, Սանահնի վանքում (հիշատակարանները հրատարակված են Մասի մոտ, ինչպես նաև Մ. Խորենացու Պատմության առաջարանում): Ինչպես ցուց է տալիս Ն. Մասը, ձեռագիրը արտադրվել է Ժէ գարի առաջին կեսում¹: Առողիկի պատմության վերջում պահպանվել է մի հիշատակարան ես, որը հար և նման է նախորդ ձեռագրի համապատասխան հիշատակարանին, վերջում միայն ավելացված է «... զներս զրիչ որ չեմ լիշելոյ աղաջեմ լիշել աղօթս առաջի Քրիստոսի և զծնօղն իմ տէր Ազգարիայ քահանանան, որպէս զի աղօթիւք ձեր գացաք ողորմութիւն ի Քրիստոսէ և տէր տացէ զարիտուրն ձեզ բաղումս, ամէն» (թ. 221թ): Ընդօրինակությունը բազմասիստ է, հաճախ սղված են առանձին տառեր և վանկեր: Դլուիները համարակարգված չեն: ԺԱ. գլիրի վերնագիրը բացակայում է:

С — Մատենագրան, № 3502 (Գևորգյան շարք, № 248), թերթեր՝ 443 (թերթակալված է 444, սակայն 287 թերթահամարը պակաս է), մեծություն՝ $18,5 \times 12,5$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ՝ գրոշմագարդ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրություն՝ միասյուն, տողեր 23, նոտրագիր: Գրչագիրը պարունակում է Մովսես Խորենացու Պատմությունը (1ա — 201ա), Անանիա Շիրակացու Աշխարհացուլցը (202ա — 220թ), Ասողիկի Պատմությունը (առանց վերնագրի, 221ա — 353ա) և Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (355ա — 442թ), որին նախարդում է գլխացանկ (354ա — 354թ):

Զեռագրի նկարագրությունը տե՛ս «Մովսէսի Խորենացույ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԲ:

«Աշխարհացուլց»-ից հետո գալիս է գրչի մի հիշատակարան, ուր ասված է՝ «Կրկնաւ ի թուականիս հայոց հաղար հարիւր և եօթն (= 1658) ձեռամբ լուսամել եւ սուտանուն Գրիգորի...»: Ասողիկի Պատմությունից հետո գալիս է այն հիշատակարանը, որն ընդհանուր էր Ա և Յ ձեռագրերի

¹ Н. Марр. Из летней поездки в Армению. Записки Восточного отделения, т. VI, вып. I—IV, 1892, стр. 179.

² Այսուհեղ ես սխալմամբ նշված է, որ կարենյանցի ցուցակում այդ գրչագիրը նկարված է 241 համարի տակ: Մինչդեռ կարենյանցի № 241-ին համապատասխանում է չհինչ 248-ը:

համար, որը և շարունակվում է «խաւարամած» ոգուզ Գրիգոր զրիչ, որ չեմ լիշելոյ, աղաջեմ լիշել յաղօթս առաջի Քրիստոսի պիս և զծնողսն իմ զՄուրան և զեանբեկին և զեղրացն իմ զԿարապեն և զՄարզաքեն, որ փոխեցան առ Քրիստոս, որպէս զի աղօթիւք ձեր դացուք սղորմութիւն ի Քրիստոսէ: Եւ տէր տայէ գողըրիստը ձեզ բաղումս ամենէն» (354ա):

Գրչառի վերջում կա մի հիշատակարան ևս, չափածո, որի կարեոր մասը հրատարակված է՝ «Մովսիսի Խորենացւոլ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԺԼ: Ալատեղից պարզվում է, որ Գրիգորը ավարտել է ընդօրինակությունը (որը ակսել էր, ինչպես պարզվեց առաջն հիշատակարանից, 1658 թ.): «Ի ծննդինէ մերոյ փրկչին ՌՈՒ և Եռին», այսինքն 1663 թ.: Արտագրության վայրը Երևանն է:

Ինչպես զլիսացանկում, այնպիս էլ բնագրամ ԺԱ զլիսի վերնարդիրը բացակայում է: Բնագիրն ունի աննշան ուղղումներ, որոնք կատարվել են այլ ձեռքով, այդ ողղումները նշված են փոքրատառ Ը-ով:

Ծ — Մատենագարան, № 3070 (Գեորգիան շարք, № 241), թերթեր՝ 433, մեծություն՝ 20 × 15,3, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմագարդ, ունի մագաղաթյա երկաթագիր պահպանակներ, գրություն՝ երկայուն, տողեր՝ 28, բոլորազիր (վերջին տվյալները վերաբերում են միայն Արիստակես Լաստիվերտցու բնագրին): Պարունակում է Հովհան Մամիկոնյանի Պատմությունը (Յա—46ա), Ասողիկի Պատմությունը (52թ—158թ), Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունը (159ա—225թ), Ղեռնդի Պատմությունը (239թ—305թ), Զուանշերի Վրաց Պատմությունը (306ա—314թ) և մի շարք այլ երկիր:

Գրչագրի նկարագրությունը տե՛ս «Յովհան Մամիկոնեան» Պատմութիւն Տարօնոյ», աշխատությամբ և առաջաբանով պատմական գիտությունների թեկնածու Աշ. Արքահամանի, Երևան, 1941, էջ XVIII: Ի. Արուլաձե, «Քարթը լիս Յիսովրեալի կամ Վրաց պատմության հին հայերեն թարգմանությունը. Հայկական ՍՍԾ Ժողկամսովնետին կից Գետական Զեռազրատուն (Մատենագարան), «Գիտական նյութերի ժողովածու», № 1, Երևան, 1941, էջ 33: «Քարթը լիս Յիսովրեալի կամ Վրաց պատմության հին հայերեն թարգմանությունը, վրացերեն բնագիրը և հին հայերեն թարգմանությունը, ուսումնասիրությամբ և բառորդով լուս ընծալեց Իլիս Արուլաձեն, Թրիկիսի, 1953, էջ 05—06 (վրացերեն): Այդ ձեռագրի Վրաց պատմությանը նվիրված հատվածից ժթ կարում կատարվել է մի քանի ընդօրինակություն: Այդ կապակցությամբ բազմից նշվել է, որ սույն գրչագիրը պատկանել է Կարինի, ապա Թիֆլիսի առաջնորդ Կարասպեա Բալըրատանուն¹:

Զեռագիրը կազմված է տարրեր զրիչների ընդօրինակած մասերից: Յ—50 թերթերն ընդօրինակել է Դաւիթ Շընճղակը 1669 թ. (48ա): ապա գալիս են Գրիգոր զրչի պրակները, որոնք ընդգրկում են 51—372 թերթերը (ուրեմն և Արիստակես Լաստիվերտցու երկը): Սլու մասի գրչությունը քրիչ տարրեր է, բայց պատկանում է, անկասկած, մի մարդու Ղեռնդի Պատմության վերջում պահպանված հիշատակարանը՝ «... որ և ցանկացող եղեալ

¹ Տե՛ս M. Brosset. Additions et éclaircissements à l'histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'en 1469 de J.—C. St. Petersbourg, 1851, p. 61, note 2. Ա. Արք. Այտեւ ուշադրություն կատարել է Արմենիա. Զանկն Վոստոչնու առաջնորդությունը կատարել է Արմենիա և Արմենիա առաջնորդությունը, էջ 31:

սորին տէր Համագասպ ի պատուաւոր յազդէն Մամիկոնեանց, ի հալալ արդեանս ետ հրաման ծրել փծուն գրչի Սարզի...» պատկանում է, անշուշտ, օրինակին:

Բուն գրչի անունը հիշված է երկու տեղում. նախ Ասողիկի Պատմոթյանը հաջորդող հիշատակարանում, որի համապատասխան տեղում հիշվում է Գրիգոր գրիչը (159ա, Գրզը հապավված ձեռվ), ապա 365բ թերթում՝ «Դրեցաւ սակաւ բանքս ի քաղաքս Վան, ընդ հովանեու սուրբ առաքիլոցն Պետրոսի և Պողոսի Ուժինք թվին, ձեռամբ անարժան Գրիգոր իրիցու...»:

Ալսպիսով, երկրորդ մասը ընդօրինակիմել է Գրիգոր երեցի ձեռքով, 1674 թ. Վանում: Այնահետեւ գալիս է Վարդան Բաղիշեցու ընդօրինակած հատվածը (թ.թ. 373—391, հիշատակարան 391բ) և ձեռագրի վերջին մասը, որը կազմված է առնվազն 3 անանուն գրիչների կողմից ընդօրինակված թերթերից և պրակներից:

Արիստակես Լաստիվերտցու աշխատությունը գլխահամարներ չունի, ԺԱ. զլիսի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրը՝ տանի բազմաթիվ ուղղումներ, որոնք կատարված են այլ ձեռքով: Պահպանվել է նաև ուղղողի անունը՝ Յօհան: Այն մնացել է 159ա էջի հիշատակարանում, ուր «Գրիգոր» անունը չնշված է և վերևից ավելացված (նույն գրչությամբ, ինչ որ և այլ ուղղումները)՝ «Յօհան»: Այդ ուղղումները տարբնթերցվածքներում նշված են փոքրատառ ձուլ:

Ե — Մատենադարան, № 1482 («Հին» 1661, Կարենյանց ցուցակ № 1619), թերթեր՝ 558, մեծություն՝ 31×23 , նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տափակ գրոշմազարդ, գրտ թյուն՝ երկսյուն, տողեր՝ 41, նոտրագիր, պարունակում է մի շարք պատմագրական երկեր: Նկարագրված է՝ «Սոկրատալ Սքոլաստիկոսի նկեղեցական պատմութիւն», աշխատասիրությամբ Մեսրոպ վ. Տեր-Մովսեսյան, Վաղարշապատ, 1897, էջ ին և իթ. Գալուստ Տեր-Մկրտչան: Փակստոսի ձեռագրերը. «Հանդէս հայագիտութեան - Zeitschrift für armenische Philologie». Bd. II, Heft IV, 1904, ss. 269—270. «Ազաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց», աշխատությամբ Գ. Տեր-Մկրտչյան և Ստ. Կանայանց, Տիգիս, էջ մե—մԶ. «Մովսիսի Խորենացու Պատմութիւն Հայոց», էջ իԱ—իԲ. «Եղիշէի վասն Վարդանալ և հայոց պատերազմին, ի լոյս ածեալ բաղդատառ թեամբ ձեռագրաց աշխատութեամբ» Ե. Տեր-Մինասեանց, Երևան, 1957, էջ XXXVIII—XL:

Արիստակեսի Պատմության վերջին էջում կա մի հիշատակարան. «Ուշ հայր սուրբք, Նարին վարդապետն զքահանալքն որ մատնեաց ի ձիոն Ղափլան փաշախին՝ ես փախստական և անճարակ տեղի նստեալ գրեցի զայս տետրս. թվական էր Ուժինէ փետրգարի ամսոյն մԶ, օրն շաբաթ» (111ա):

Ալսպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության մասը ընդօրինակվել է 1678 թ., մինչեւ մյուս մասերը արտագրվել են ավելի շատ, 1676 թ. (365ա): Մասնակցող գրիչներից հայտնի են՝ Գրիգոր քարտուղարը (365ա) և Թուման (442ա և ոչ թե 441թ, ինչպես սխալմամբ, նշել են Ազաթանգեղոսի և Մ. Խորենացու հրատարակիչները). ստացողն է Մինաս. բարոնին կամ վարդապետը (442ա և 517թ): Այս ձեռագրում ես պահպանվել է նախորդ գրչագրերում Ասողիկից հետո ընդօրինակված հիշատակարանի սկիզբը, ըստ որում բան հեղինակի՝ Ասողիկի հիշատակարանը նշված է Աթ համարով, իսկ գրչինը՝ Մ-ով (89թ):

ԺԱ. գլխի վերնագիրը բացակայում է, այդ գլուխը կազմում է Ժ գլխի անմիջական շարունակությունը՝ հետին ուղղումները տարբնթերցվածքներում նշված են փոքրատառ չ-ով:

Բ — Մատենագարան, № 4584, ժամանակին պատկանել է Կարապետ Եղլանին, զբարձրից օգտվել են Ստ. Մալխատյանցը և Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանը: Թերթեր՝ 389, մեծություն՝ $27,5 \times 20$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ տախտակ գրոշմաղարդ, գրտթյուն՝ երկուուն, առվեր՝ 55, նոտրագիր: Պարունակում է մի շարք պատմագրական երկիր նկարագրված է՝ «Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական» (աշխատությամբ Ստ. Մալխատյանց), Ս. Գետերբուրդ, 1885, էջ ԱԱ—ԼԹ. Գալուստ Տեր-Մըկըրտչյան. Փակուսոսի ձեռագրերը, էջ 270. «Ագաթանցեզայ Պատմութիւն Հայոց», էջ ԻԵ—ԻԶ, «Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայու», էջ ԻԳ, «Յովհանն Մամիկոնեան. Պատմութիւն Տարօնուց», էջ XVII, «Եղիշէի վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին», էջ XL—XLIII: Բազմաթիվ հիշատակարաններից միայն մեկում են հիշվում արտադրության վայրը և ժամանակը՝ «Գրեցաւ ձեռամբ Արքահամ անարժանի ի Տիգրան<ակերտ> քաղաքի ի մատրանին սուրբ Սարգսի Ռձմէ թվականին...» (73թ, Արիստակես Լաստիլերացու Պատմության ին գլխից անմիջապես հետո): Ձեռագիրը, այսպիսով, արտադրվել է 1668 թ.: Ինչպես և՝ նախորդ ձեռագրերում, ԺԱ. գլխի վերնագիրը բացակայում է: Բնագիրն ունի որոշ ուղղումներ, նույն գրչությունը պահպանվել է նաև մի հիշատակարան, ուր ասված է. «... Աղորմեաց անարժան գծողիս» (128ա): Ուղղումները նշված են փոքրատառ չ-ով:

Ծ — Մատենագարան, № 2796 (Գևորգյան շարք, № 625), թերթեր՝ 70, ունի նաև գրչի էշակալում՝ 140, մեծություն՝ $22,8 \times 16,7$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ ստվարաթուղթ, գրություն՝ միասյուն, առղեր՝ 23, նոտրագիր: Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիլերացու աշխատությունը: Ունի մի հիշատակարան միայն, ուշ շրջանից՝ չե. Ցովհաննէս վարդապետ Գրիգորեան, առաջնորդ տեղապահ հայոց Պուլքարիոյ, լունվար 27, 1882, ի Ռուսնոքա: (1թ, հապագումները բացված են): Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանի ձեռքով նշված է՝ «Ժ. Մ. Կապ.» թվում է, որ կարող է լինի նաև ԺԷ դարի: Ունի գլխահամարներ՝ (ագլ. Ա. և, չգլ. ԺԶ ևն), 70ա—բ թերթում ունի գլխացանկ: Առաջին գլուխը կիսվում է և «Եւ եղեւ յետ մահուան Դաւթի Կիւրապաղատի» բառերից առաջ վերնագիրը կրկնվում է՝ «Անցք ընդ աշխարհս հայոց. Գլ. Ա» (ներկա հրատ., էջ 3):

Հ — Մատենագարան, № 1895 («Ճին» 1692, Կարենյանց ցուցակ № 1650), թերթեր՝ 72, մեծություն՝ $20 \times 14,8$, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ, գրություն՝ միասյուն, առղեր՝ 24, նոտրագիր: Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիլերացու երկը: Հիշատակարաններ չունի, միայն Մեսրոպ Տեր-Մովսեսյանի ձեռքով նշված է՝ «Ժ. Մ. Կապ.» Ունի գլխահամարներ՝ «գլուխ Ժ», «գլուխ ԺԵ» և այլն: «Եւ եղեւ յետ մահուան Դաւթի Կիւրապաղատի» բառերից առաջ, այլ գրչությամբ՝ «Յաղագս զույսեան Վասլի կայսեր ի Հայու: Դլուխ Ա»: Ունի բազմաթիվ ուղղումներ, որոնք դալիս են համեմատությունից այլ ձեռագրերի հետ: Արագեստ գոր լանձն «(4ա), չյալլս դոր լանձն» (12թ) և այլն: Այդ ուղղումները նշված են փոքրատառ չ-ով:

Դ — Մատենագարան, № 6457 (Լազարյան ճեմարանի № 5, փակցված է

նաև մի այլ պիտակ Cod. Armen. Dom. Cultur. Armen. (Lazar. Inst.) 38. առաջին թերթին նախորդող չհամարակալված թերթի վրա գրանցված է նաև՝ էջ 15. ի դրեանց գրատան երկու եղբարց Աւետիքալ և Յամբարձումայ ենթիճեանց։ թերթեր՝ 150, մեծոթյուն՝ 21,6 × 16, նյութ՝ թուղթ, կազմ՝ կաշեպատ ստվարաթուղթ, գրոթյուն՝ մրասայուն, ատղեր՝ 16, 18, 24, շղագիր։ Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմոթյունը։ Տիտղոսաթերթի վրա գրված է «Դաղավարեաց ի հին ձևադրէ գրեցելոյ ի թվին հայոց ՈԿԿ (1214) զայս պատմոթիւն ի վայելւ անձին իւրոյ Յովիաննես Յարութիւննեան Երգնկնանց։ հին ձեռագիրն գտաւ լայրին Զառնէրէ, պահարանի կայից վանացն ի 1827 ամի, ի Հաղորատ 1840։ Ի վանս սրբոյ Նշանի։ Գրչագիրը, այսպիսով արտագրվել է 1840 թ. Հովհաննես Երզնկյանցի ձեռքով, 1214 թ. օրինակից։

Պատմոթյան բնագիրը զլխահամարննը չունի, ԺԱ. գլխի վերնառչիրը բացակայում է։ Կատարված մի քանի աղղոթմները նշում ենք փոքրաւառութեան։

Ա—ՍՈՐՄ Գիտոթյունների Ակադեմիայի Ասիայի ժողովարքների ինստիտուտ, հայերեն ձեռագրաց հավաքածու, Յ—66 (Բրոսեի ժողովածու), պահպատմ է Լենինգրադում։ Թերթեր՝ 85, մեծոթյուն՝ 19,9 × 16,2, նյութ՝ թուղթ, կողմ՝ գորշ ստվարաթուղթ, գրոթյուն՝ միասլուն, տողեր՝ 20, շղագիր։ Պարունակում է միայն Արիստակես Լաստիվերտցու երկը Յեռագրի մեջքի վրա Բրոսեի ձեռքով՝ Aristacès Lasthivard. Կազմի վրա նույն Բրոսեի ձեռքով՝ Histoire d'Arménie par Aristacès de Lasthivard copiéé sur le manuscrit de Mr. Carapiet par Joan Nazarof, 1843։ Ներքեւում՝ վրացերեն, միսեղրուկի գրչությամբ Բրոսեի ստորագրությունը՝ ծեռնեց։

Յեռագիրը այսպիսով ընդօրինակվել է 1843 թ.։ Խնչողին նշում է Ֆ. Մակլերը, Հովհաննես նազարովը եղել է Պետքրութիւն հայոց եկեղեցու քահանա¹, պատկանել է այն գրիչների շարքին, որոնք Բրոսեի հանձնարարությամբ արտագրում էին հայերեն և վրացերեն ձեռագրեր²։

Մենք տեսնում ենք, որ Նկարագրված ձեռագրերը (ինչպես նաև հրատարակված բնագիրը) ունեն խմբագրական աննշան արբերություններ։ Այս հանգամանքը, որ գրչագրերի մեծամասնությունը չունի ԺԱ. գլխի վերնառչիրը, կարելի է բացատրել նրանով միայն, որ այդ խմբի մայր ձեռագրում առևին վերնառչիրը բացակայում էր։ Ժ և ԺԱ. գլուխները շարադրությամբ տարբերվում են միմյանցից, բացի այդ անհավանական կիրառությունների, որ Արիստակես Լաստիվերտցին, որը բաժանել է ողջ երկը շատ փոքր գլուխների, այդ գեպքուն հանդուրժեր մի հակարական գլուխ։ Խնչ վերաբերում է առաջին գլխի բաժանմանը (ձեռագրեր ՇՀ, ստորագրություն), առաջ արտեղ պարզ երկում է կամալական մոտեցում։ Նախ և առաջ աշխատության բոլոր վերնագրերը ունեն «Անցք ընդ աշխարհ» Հայոց, որ պիտի դիմուի իրքե Ա. դլխի վերնագիր։ Գրիչներից ումանց, ինչպես նաև միսիթարքան հրատարակիչներին շփոթեցրել է այն հանդամանքը, որ Ա. գլուխը իր կառուցվածքով շեշտակի բաժանված է երկու մասի։ Հեղինակը նախ խոտարքած ձեռք տալիս է իր ժամանակի բաժանված այլ մասի մասին։ Հեղինակը նախ խոտարքած ձեռք տալիս է իր ժամանակի բնագրին բնությամբ բնությունը պահպատման մասին։

¹ F. Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens, p. 120, № 220.

² Р. Р. Орбели, Грузинские рукописи Института востоковедения, вып. I. М.—Л., 1956, стр. 5.

այսքան. բայց ժամ է մեզ ի գլուխ պատմութեանս ընթանալ, և աստի սկիզբն առնել, որպէս զի դիւրածան լիցի մեզ բանս և անցնում իրական պատմության շարադրանքին. «Եւ եղեւ լիտ մահուան Դաւթի կիւրապաղատի. . . և այլն»:

Ընդհանրապես հնարավոր էր հենց այդ բառերից սկսել գլուխը, նախորդ մասը համարելով նախերգանք, սակայն ալդպիսի զեպքում պիտի բոլորովին անտեսեինք ձեռագրերի տվյալները՝ անգամ Օ գրչադիրը, ուր վերնագիրը գրված է հենց ալգտեղ, ընդհանուր խորագրից հետո ևս ունի «Անցք» ընդ աշխարհս Հայոց» վերնագիրը, որը այսպիսով, վերաբերվում է ամբողջ գլխին: Մյուս կողմից՝ «Անցք ընդ աշխարհս Հայոց» նախադասությունը ոչ մի կերպ չի կապվում Ա զիսի միայն երկրորդ մասի հետ: Արիստակես Լաստիվերտցու վերնագրերը շատ կոնկրետ են, և միայն Կասիլ կայսեր գալըստանը նվիրված գլուխը նա չէր վերնագրի արդպիսի ընդհանուր ձևով՝ ունցք ընդ աշխարհս Հայոց»: Խորագիրը նկատի ունի Ա զիսի առաջին, ընդհանրացնող մասը և գրանով միանգամայն արգարացված է: Ինչ վերաբերում է Ա ձեռագրի վերնագրին «Յաղագս գալստեան Վասիլի կայսեր ի Հայոց, ապա այն պարզապես նորմուծություն է: Մենք գիտենք, որ Ա ձեռագիրն ունի բազմաթիվ ուղղումներ, բայց այդ խորագիրը իր գրչությամբ տարրերվում է ինչպես բնագրի գրչությունից, այնպես և ուղղումներից, գրված է անփուլք ձեռքով և ոչնչով չի գրանուրում իր հին ծագումը:

Այսպիսով, Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմությունն ունի 25 գլուխ և «Բան յիշատակարանի նոյն գրոցս հավելվածը¹:

Օգատորդպած ձեռագրերը խմբավորելիս, տեսանում ենք, որ պարզորոշ կապ գոյություն ունի միայն երկու մատյանների միջև՝ Շ-ի և Լ-ի: Լենինգրադի ձեռագրերը ընդօրինակված է Մատենադարանի Ներկայիս Ն 3070 ձեռագրից, որը, ինչպես առկեց, ժամանակին պատկանել է Կարապետ Բագրատունուն: Բրոսենի ձեռքով գրված ծանոթությունը նկատի ունի հենց այդ Կարապետին: Ո ձեռագրի գրիչն ընդօրինակելիս նկատի է ունեցել Շ-ի սրբագրված բնագիրը (որը մենք նշել ենք փոքրատառ ձ-ով) ուստի Ժ-Լ:

Ներկա հրատարակության մեջ մենք մինչև ձեռք նշել ենք ձեռագրի տարբնթերցվածքները, որոնք ոչ մի կամքած չեն թողնում այդ գրչագրի օրինակի վերաբերյալ Այն մի քանի շեղումները, որոնք զանազանում են Ո ձեռագիրը Շ-ից՝ պարզապես Հովհաննես Նաղարովի թողած վրեակներն են:

Մյուս ձեռագրերի մասին կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ նըրանք բաժանվում են հետեւալ հնթախմբերի՝ ABC, BCDI, EF, GH (վերջիններս մոտ են ապագրված բնագրին), ընդ որում արդպիսի բաժանումը պայմանական բնույթ է կրում:

Ներկա հրատարակության նպատակն է ներկայացնել Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմության համահավաք քննակատն բնագրիրը: Այն վերակազմված է համաձայն ձեռագիրի տարբնթերցվածքների ընձևած հնարավորությունների: Յուրաքանչյուր տարբնթերցվածք ենթարկվել է գիտական քննության, և այդ հիման վրա փորձ է արվել վերականգնելու հեղինակին պատկանող

¹ Ա զիսի առաջին մասը ողբաղին մի երդ է, գրված հասուել չափով. Ներկա հրատարակության մեջ ընդունված տողատումը կատարվել է հիմնականում ըստ Մանուկ Արեգյանի (տես «Հայոց հին գրականության պատմություն», զիրք երկրորդ, Երևան, 1948, էջ 41–42):

հարազատ ընթերցումները՝ գրչական բազմաթիվ սխալներից, որոնք նշվել են տողատակում: Մի քանի ընթերցում, որոնք չեն պահպանվել ձեռագրերում, սակայն որոշվել են բնադրի քննության ճանապարհով, շարլիվ են շղատառ: Այսպիսով, Արիստակես Լաստիլերտցու Պատմության ներկա հրատարակությունը կատարվել է ճիշտ այն եղանակով, որով և հրատարակվել են Ագաթանգեղոսը, Կաղար Փարպեցին, Մովսես Խորենացին, Եղիշեն և Կիրակոս Գանձակիցին:

Պետք է ասել: սակայն, որ այդ սկզբունքը՝ տողատակում նշել միայն այն ընթերցումները, որոնք համարվել են գրիչների վրիպակներ՝ կիրառվել է որոշ բացառություններով: Այսպես, հնարավոր չէ պարզել, թե որ գեպքերում և հնչյունը արտահայտված է եղել լոռվ և երբ լոռվ: Ստիպված ենք եղել պահպանել ներկայիս ուղղագրական կանոնները: Այսուհետեւ, որոշ գըրչագրերում պահպանվել են արխայիկ ձեեր, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, գալիս են սկզբնագրից՝ կորեւն, աղբեկ և ալյն: Սակայն այդ ձեերը կարող են պայմանավորված լինել նաև գրչի ուղղագրությամբ, ուստի խուսափել ենք գրանք բնադրի մեջ մտցնելուց:

Ինչ վերաբերում է օ տառին, ապա պահել ենք այն ընթերցումը գլուրացնելու համար, չնայած այդ տառը երեան է գալիս միայն ԺԴ գարում: Տարընթերցվածքներում օ և աւ գրությունները հատուկ չեն նշված:

Ներկալի ներգործական գերբարի ստուգաբանական վերջավորությունը պիտի լինի աւղ՝ զրաւդ, խնդրաւդ և ալյն¹, բայց Արիստակես Լաստիլերտցու ժամանակ գրչության մեջ այդ կանոնը վաղուց մոռացված էր: Ուստի ներկա հրատարակության մեջ բառերը թողել ենք հիմնականում այն ձեռվով, որով նրանք ընթերցվել են հնագույն Ա ձեռագրում:

Ինչպես ասվեց, տողատակում նշվել են այն ընթերցվածքները, որոնք հարազատ չեն Արիստակեսի բնագրին և գիտվում են որպես գրիչների վրիպումներ: Սակայն C, D, E, F, H, I գրչագրերը ունեն հետին ձեռքով կատարված ուղղումներ, որոնք նշված են C, D, E, F, H, I տառերով և բերված են անխափիր կերպով, անկախ նրանից՝ համընկնում են բնագրի հետ, թե ոչ:

Նույնը վերաբերում է և առաջին տպագրության տողատակի ընթերցվածքներին, ըստ որում նշված են նրանք Ծ տառով («Ծանոթագրություն»), իսկ այդ տառից վերև դրված թվանշանը ցույց է տալիս, թե քանի ձեռագրում է հանդիպում այդպիսի ընթերցվածք:

Տողատակում նշված են բոլոր վրիպումները, անտեսված են միայն ախազի բացարձակ սխալներ, ինչպես օրինակ, ձեամբ—ձեռամբ, ամացուցեն—ամրացուցեն և ալյն: Չի նշվել նաև վերջին յի բացակայությունը զղշանա—զղշանայ, փերա—փերայ և մի քանի այլ աննշան տարբերություններ: Հատուկ անունների ամենաչնչին տարընթերցվածքները նշված են:

Մեշբերումները չին և նոր կտակարանից ամենուրեք վկայակոչված են. չակերտների մեջ են վերցված (և վկայակոչված) միայն բառացի մեշբերումները, որոնք, ի գեա ասած, հաճախ զգալիորեն տարբերվում են կանոնական համարված բնագրից:

¹ Հ. Մարք, Грамматика древнеармянского языка. СПБ, 1903, стр. 229.

Ներկա հրատարակության հիմքում դրված են Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ինը ձեռագիրը՝ Հաբոնի է, սակայն, որ արտասահմանյան գրադարաններում, հատկապես Վիեննայում, պահպահվում են Արիստակես Լաստիվերտցու մի շարք ձեռագրեր, որոնք անմատչելի մնացին մեզ: Բայց քանի որ Արիստակես Լաստիվերտցու բնագիրը, ընդհանուր առմամբ, հասել է մեզ լավ վիճակում, օգտագործված ձեռագրերի (ինչպես նաև առաջին տպագրության չորս գրչագրերի) միջև մեծ տարբնթերցվածքներ չկան, ապա դժվար թե այդպիսիները լինեն և մյուս ձեռագրերում: Վիեննայի Միթթարյան Մատենադարանի չորս ձեռագրերը չեն. Տաշյանը համեմատել է տըպագրության հետ և կարևոր տարբնթերցումներ չի նկատել¹: Այնուամենայնիվ այդ ձեռագրերը ևս պիտի ուսումնասիրվեն և ապագան կթելադրի այն եղանակը, որով այդ ուսումնասիրության արդյունքները կդրվեն գիտական շրջանառության մեջ:

Կ. ՅՈՒԶԲԱՆՑԱՆ

¹ Տե՛ս Հ. Տաշյան, Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մատենադարանին Միթթարյանց ի պիեննա, 1895, №№ 114, 288, 306, 551:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ
ԼԱՍԻՎԵՐՏՅՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ
ՎԱՆ ԱՆՑԻՑՆ ԱՆՑԵԼՈՅ Ի ՅԱՅԼԱՅԵՐՆ ԱԶԳԱՅ
ՈՐՔ ՇՈՒՐՋ ԶՄԵՒՔ ԵՆ

ՏՈՂԱՏԱԿՈՒՄ ԲՆԴՈՒՆՎԱԾ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԵՐ

**Մաշտոցի անվան Մատենադարան,
հայերեն ձեռագրերի
հավաքածու**

A	№ 2865, ԺԳ—ԺԴ դար
B	№ 3180, ԺԷ դար (առաջին կես)
C	№ 3502, 1658—1665 թթ.
c	Ը ձեռագրի հետին ուղղումներ
D	№ 3070, 1674 թ.
d	Ը ձեռագրի հետին ուղղումներ
E	№ 1482, 1678 թ.
e	Ը ձեռագրի հետին ուղղումներ
F	№ 4584, 1668 թ.
f	Ը ձեռագրի հետին ուղղումներ
G	№ 2796, ԺԸ—ԺԹ դար
H	№ 1895, ԺԹ դար
h	Ը ձեռագրի հետին ուղղումներ
I	№ 6457, 1840 թ.

(արտագրված 1214 թ. օրինակից)

I	Ը ձեռագրի հետին ուղղումներ
---	----------------------------

ՍՍԾՄ Գիտությունների ակադեմիայի

Ասիալի ժողովուրդների ինստիտուտի

հայերեն ձեռագրերի հավաքածու

L	Վ—66 (Բրոսեի ժողովածու), 1843 թ.
---	----------------------------------

(ընդօրինակված է Ը գրչագրից)

()	Կլոր փակագծերի մեջ առնված բառերը պատկանում են բնագրին և եղած նշումները նրանց վրա չեն տարածվում:
-----	---

< >	Անկլունավոր փակագծերի մեջ առնված են վերականգնված տառանշանները:
-----	--

[]	Քառակուսի փակագծերը ցույց են տալիս, որ տառը ընթերցումը կամ ժանոթագրությունը վերաբերում է անմիջապես նախորդող բառին կամ նախադասության որևէ մասին:
-----	---

.....	Բազմակետով ակնարկվում են այն բառերը, որոնք իրապես կան, սակայն բաց են թողնված ընթերցումը թեթևացնելու համար:
-------	--

**ՊԵՏՄԱՆԻԹԻՒՆ ԱՐԲՈՏԵԿԻՄԻ ԼՐԱՏՎԱՐՏՅԻՈՑ ՎԵՐԴԵԳԵՏԻ
ՎԵՄԻ ԸՆԹԻՑՆ ԸՆՑԵԼՈՅ Ի ՅԵՍԼԵՄԵԹՆ ԷԶԴԵՑ ՈՐՔ
ԾՈՒՐՉ ԶՄԵՒՔ ԵՆ**

Ա

ԱՆՑՔ ԸՆԴ ԱՇԽԱԲՀԱ ՀԱՅՈՅ

Ժամանեցին մեզ աւուրք չարչարանաց,
Եւ գտին զմեղ նեղութիւնք անհնարինք.
Քանզի լցեալ զեղաւ չտի մեղաց մերոց,
Եւ ել աղաղակ մեր առաջի Աստուծոյ:
10 Ապականեաց ամենայն մարմին դճանապարհու իւր,
Եւ երկիր լցաւ յանօրէնութենէ.
Արդարութիւն նուազեաց, և անառակութիւն յաճախեաց,
Ժողովուրդ և քահանայ ստենաց Աստուծոյ.
Որոյ աղագաւ ազգք օտարածնաց
15 Օտարացուցին զմեղ ի բնակութենէ մերմէ,

1 Ա Հիք պատմութիւն 1 պատմութիւն հայոց մեծաց արարեալ AEF ըռաստակիսի
Յըռստակիսի C ըռըստակիսի GHՏ արիստակիսի [Տ արիստակեայ] վարդա-
պետի լաստիվերացւոյ ADEԼ լաստիվերցոյ BC լաստիվերցոյ Eլ լաստի-
վերցոյ

2 CDEԼ անցից Յ անելոյ C անցելոյ ABCDIL յայլառեա ABCDEFGL որ Ա Հիք
որք CDGHIL զմեօք Յ մեւք ABDEFGHIL անց C էանց Ա աշխարհն և
աշխարհի և աշխարհին

Բայոր ձեռագրերում Յ զիսի վերնագիրը կազմում է աշխատուրյան բնդիանուր
խորագրի անմիջական շարունակարյունը:

3 Ա զլուխը բաժանված է երկուսի. ընդ որում առաջին մասը վերնագրիվ է
«Նախերգանք», իսկ ողջ աշխատուրյան խորագիրը և զլխի վերնագիրը
նախորդում են «Եւ եղեւ յետ մահուան Դաւթի երապաղատի» բառերին
(Ներկա հրատ. էջ 22, առղ՝ 25) «Եւ եղեւ յետ մահուան Դաւթի» բառերից
առաջ Յ դպրձեալ անցը քնդ աշխարհն հայոց ի յաղազս զալսեան
վասի կայսեր ի հայու

Աշխատուրյան վերնագրից առաջ Յ Արիստակիս Պատմադիրք Ա Պատմագիր
Ը. Ա զլխի վերնագրից նետու աւզնութիւն ինձ ի տեսունէ եկեսցէ որ արար
զերկինս և զերկիր ապա պատմութիւն [Ա պատմագրութիւն] արիստակի-
սի լաստիվերմեցոյ

8 Ծ¹ լցաւ Ծ¹ զեղու

12 ԱՏ արդարութիւնն ABCDIL նուազեցաւ ԱՏ անառակութիւն

13 Ա Ժողովուրդը և Հիք և Ա քահանայք

14 և աղդ

- Եւ գարձան փառք մեր յապականութիւն:
 Շոնչ ի մեզ ոչ մնաց,
 Եւ կորեաք ի հատման յուսոյ մերոյ.
 Զորացաւ մահ և եկուլ,
 5 Եւ զժոխք շատ ասել ոչ կամեցան.
 Ամենեցուն յարձակեցան ի մեզ ձեռք,
 Եւ յանգման յաւուրս մեր ժամանակ ոչ ծանեաւ
 Զմնացորդս պատուհասին վճարմամբ անցելոց:
 Յաջորդք ի յաջորդաց փոխանակեցին,
 10 Եւ նուազեաց արդիւն արժարծիչ չնչոյ կենդանութեան:
 Հաստատունք յաշխարհի ի պանդխտութեան իւրեանց
 Պանդխտեցան հրկորդ անգամ և եղեն վտարանդիք
 ի ձեռանէ պանդխտաց ապստամբաց.
 Ի սիրելեաց քակտեալք զորս ոչ սուր սատակեաց
 15 Ցրուեցան զօրէն աստեղաց մոլորական կոչեցելոց.
 Յոր յաւուրս մեր զարթեան պատերազմունք ի չործց կողմանց՝
 Յարելից սուր, յարեմտից սպանումն,
 ի հիւսիսոյ հուրը, ի հարաւոր մահ.
 Բարձան ուրախութիւնք յերկրէ,
 20 Լոեցին ձայնք քնարաց,
 Լոեցին բմբիւնք թմբկաց,
 Բարձրացան աղաղակք լալեաց . . .
- Եւ ալսոքիկ ալսքան, բայց ժամ է մեզ ի զլուխ պատմութեանս ընթանալ, և աստի սկիզբն առնել, որպէս զի դիւրածան լիցի մեզ բանս:
- 25 Եւ եղել յիտ մահուան Դաւթի կիւրապաղատի, որ էր այր հզօր և աշխարհաշէն, մեծապարգև և աղքատասէր, որ էր արդարե սահման խաղաղութեան. քանզի յաւուրս նորա հանգչէր ամենայն մարդ, ըստ մարդարէութեանն, ընդ որթով իւրով և ընդ թղենեաւ: Իսկ զինի մահուան նորա խաղաց ինքնակալ թագաւորն Հոռոմոց Վասիլն՝ ի քսան և հինգե-

6 C չիք ամենեցուն և ամենեցուն 1 արձակեցան

7 B անգման Ծ¹ յանդիման փիս յանգման Ծ² յանգման

8 h ումանք <վճար> մանէ DEFԼ անցելոց

10 ABCDI նուաղեաց

11 CGհ աշխարհի Ա պանդըտութեան BC պանդխտութեանն

12 G պանդխտացան

14 DԼ զայրս փիս զորս 1 զայս փիս զորս

18 A հւասոյ B հիւսիւսոյ DF հիւսւսոյ Լ հւասոյ 1Լ և յարեմտից GԼՏ և ի հարաւոր

19 L երկրէ

21 B բմբիւք GհՏ բոմբիւնք

22 GH աղաղակ

23 Ծ¹ եղել փիս է

24 C ուստի փիս աստի ԵԲ որպէս թէ զի B չիք մեզ Խլ բան

25 ABCDEFհ կիւռապաղատի

26 B աղքատատէր

27 -28 B մարդարէութեան

29 GԼՏ իւաղայ G ինքնակալն և հաղթօղ Ծ հառմոց ի վասիլ Ա ի քսան և հինդ

30 ի քսան և ի բ CEFG ի Բ ԴHIL ի Ի և Բ BCDIL թագաւորութեան
 1 չիք ի

բորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ ծանր զինու. և դէմ եղեալ գալ հասանէ լԵկեղեաց գաւառ, զանց արարեալ զբաղում օթեանօք: Եւ ընդառաջ ընթանան նմա աղատազունդ զօրքն Տայոց, և առատատոր պարգևօք մեծարեալ ի նմանէ իւրաքանչիւր ոք ըստ արժանեաց՝ լիշխանութիւն,

5 ի պատիւ, ի գահ ժամանեալ՝ ցնծացեալ բերկրեցան լոյժ: Բայց կատարեցաւ առ նոսա մարգարէութիւն հոգերգողին Դաւթի, թէ «Ընդ առաւտա որպէս դալարի բուսցին, ընդ առաւտա որպէս դալարի զուարճացին և ծաղկեցին. ընդ երեկոյս թարշամեացին, չորացին և անկցին»*: Քանզի թագաւորն անցեալ յաշխարհն Աղօրի՝ մերձ յամուրն որ Հաւաճիչն կոչի,

10 երեկօթս առնէ: Եւ ոչ գիտեմ յորպիսի պատճառանաց ընդ միմեանս անկեալ արևմտական զօրն, որ կոչի Ըստղք, և ազատագունդն, և ի նմին տեղուց մեռան յազատացն երեսուն այլ ի լոյժ պատուաւրացն: Եւ այս ոչ եթէ առաւեիր և ի զուր անց ընդ նոսա, այլ քանզի նոքա յաւուր մեծի հինգշաբաթին դեղ մահու խառնեաչ ի խորհուրդ պատարազին արրուցին նմա, և հեղձամահ արարեալ զերանելի: անձն՝ բարձին ի կենացս, ձանձրացեալ կենօք նորա, վասն առաջիկաց խոստմանցն՝ որ ի թագաւորէն ակն ունէին. վասն այնորիկ Աստուծոյ արդարադատ իրաւունքն՝ ըստ գործոց նոցա հատուց նոցա: Եւ յայնմ օրէ և այսր ոչ յաշողեցաւ երթք ազատ ի տանէ Տայոց ելանել, եթէ լերկարեաց զկեանս իւր, այլ վազա-

20 հուապ մահու վճարեցան և բարձան ի կենաց: Կշտամքեալ յանդիմանէ զնոսսա բարձրն Եսայիսա՝ լորս ասէ. «Փոխանակ զի ոչ ախորժեաց ժողովուրդդ այդ զջուրն Սելովմայ որ գնայր խաղաղ, այլ կամեցան առնել իւրեանց թագաւոր զհուասիմ և զորդին Տարբէլայ, վասն այնորիկ ալսպէս ասէ տէր. Ես ածեմ ի վերայ ձեր զջուր գետոյն զնօրն և զյորդն, զարքայն

25 ասորեստանեալց և զփառս նորաց**: Եւ այսոքիկ ալսքան:

* Սաղ. 2թ. 5—6 ** Եսայ. Ը. 6—7

2 F օթէվանօք DIL ընդյառապջ

3 I զօրն I արատատուր Ծ¹ պարգեւեալ

4 I իւրաքանչիւր իւր ոք ACDEHԼ յիշխանութեան F իշխանութիւն

5 C և գահ I բերկուացան

6—7 BCD չիր ընդ առաւտա . . . բուսցին և որպէս դալարի բուսցին որպէս I առաւտա բուսցին որպէս դալարի

7 I չիր ընդ առաւտա որպէս գալարի Լ չիր ընդ առաւտա DԼ գալարի (զուարճացին)

8 ABCDIL չիր և H չիր և ծաղկեցին և ծաղկեցին

9 C ընդ յաշխարհ

11 H զօրքն E ազատագունդին

12 C ազատացն

13 C անիրաւ վիխ առաւեիր

13 DIL և նորա

15 AE անձնն

16 B ձանձրացեալք

19 BG երկարեաց A այդ

20 C վախճանեցան վիխ վճարեցան B յանդամանէ EF յանդիմանէր

21 H բարձր C զժողովուրդդ G ժողովուրդ

22 A սեղովմայ I սելվմայ L սելվմա

23 EGHՅ տարելայ DԼ տարէէլայ F տարէէլայ BEFԼ այսորիկ

24 ABCEF զյորդ

25 AEF ասորեստանեաց [Ա յուսանցրում ուղղիած նույն ձեռքով ասորեստանի] BCDIL ասորեստանի

Եւ ի նմին տեղուց գայ հանդիպի թագաւորն Ավիսազաց Բագարատ, և հայր նորա Գուրգէն, և մեծապէս փառաւորէ զնոսս ինքնակալ թագաւորն։ Եւ տայ Բագարատալ զպատիւ կիւրապաղատութեան և հօր նորա զմագիստրոսութեան, և արձակէ զնոսս խաղաղութեամբ։ Եւ ինքն երծ թեալ անցանէ ընդ Հարք և ընդ Մանազկերտ և զետղ առեալ դառնալ ի վերալ Բագրեանդայ և գայ ի քաղաքն Ուխթեաց, և տիրէ բազում գաւառաց և բերդից և քաղաքաց։ Եւ կացուցանէ ի մերայ նոցա դորժակալս և դատաւորս և վերակացուս։ և ինքն դառնայ զճանապարհս իւր խաղաղութեամբ, և հասանէ ի թագաւորական քաղաքն իւր ի կոստանդնուպօ-

10 լիս Ալս եղե ի չորեքնարիւր լիսուն թռականիս և զադարեալ երկիրն հանգեաւ ամս չորեքտասամն։

Եւ ինքն թագաւորն երթեալ վճարէ զհոգո արևմտական կողմանն։ քանզի տիրէ Բուլղարաց աշխարհին, գաւառաց և քաղաքաց նոցա, զոր ի բազում ժամանակաց հետէ ի ակզրան թագաւորութեան իւրոյ՝ ան-
15 հանգիստ պատերազմօք ո՛չ կարաց ընդ ձեռամբ առնել. իսկ այժմ պատեհութիւնքն նմա ի դէպ ելանէին։ Քանզի որ ունէր զաշխարհն՝ յաղ-
թողն ի պատերազմունս, զախճանեցաւ իւրային մահուամբ. իսկ որդիք նորա՝ քանզի ո՛չ հնազանդեցան միմեանց, անձնատուր եղեալ ելին առ թագաւորն. քանզի «Ամենալին թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն՝ ո՛չ
20 կարէ կեալ»*։ Ալս է Բուլղարաց երկրի առնլոյն օրինակի իսկ թագաւորն զորդիս Բուլղարաց բռնակալին հանեալ ի ժառանգութեանէ իւրեանց զար-
մօք և ազգաւ, և տայ նոցա տեղիս աշխարհն չոռոմոց, իսկ զգօրսն աշխարհին՝ խարանօք ի մի վալր ժողովէ, որպէս թէ պարզես տալ նոցա, և գրով զհամար նոցա կալեալ՝ առաքէ զնոսս լարելս անդառնալի եկիւք-

* Մար. Գ. 24

1 Ե ափխաց

2 ABCDFS գուրգեն Ե գուրգեն BCDIЛ ինքնակալն

2—3 CDIL թագաւոր

3 D բագարատա ABCEFН կիւռապաղատութեանն ДIL կիւռապաղատութեան

4 ABCEF մագիստրոսութեան և և հօր նորա զդմաքիստրոսութեան DIL զմա-
ժիստրոսութեան և չիր զնոսս

5 H շանցանէ ընդ բաներից հետո մի բառ ջնջված է ի հարք ABCDIЛ լեալ առ-
եալ [Ա նորոգված է, Ը առնեալ] H² զող առեալ ի՞ն' զետղ առեալ Տ
զագ առեալ

6 H8 ուխտեաց

8 F ի ճանապարհս

9—10 A կոստանդնուպաւղիս Ծ կոստանտնուպօլիս

10 B թվականի CDIL թվին G թը//ւիս BCDEF երկիր

11 Տ ժդ

12 EFG զնդ Ա զհոգն

14 BCDL չիր ի BCDEFIL յի (ակզրան) G յակզրան DЛ սկզբանէ

16—17 DEFGI յաղթօղն Ա յաղթօղ

18 B յանձնատուր

19 EF թագաւորութիւնն Ա բարժանեալ

20 DEFG երկրին և աշխարհին վիս երկրին

22 BC հոռմոց GHՏ զգօրն

23 E պարզէ

24 EFGHS համարս ADЛ յարեալս DЛ չիր եկիւք

որք եկեալ գաշխարհս յաւեր դարձուցին։ Վայ նոցա գալոյն յարելս, և վայ ուր նոքա անց և դարձ արարին. ահա ազդ չար և անողորմ, ազդ դառնասիրտ և հարկանօղ. ի դէպ է ասել առ նոսա զմարդարէական ողբան. «Առաջ նորա դրախտ փափկութեան, և վերջ նորա դաշտ ապակա-
5 նութեան»*։ Եւ այսոքիկ ալսքան. բայց մեք ի կարգ պատմութեանս դար-
ձըցուք։

Յամի չորեքհարիւրերորդի վաթսներորդի չորրորդի թուականիս
մերոյ՝ մեռաւ թագաւորն Ալիխազաց Բագարատ, և թագաւորէ Գէորգի
որդի նորա ընդ նորա. առ որ զրէ ինքնակալ թագաւորն Վասիլ Հրովար-
10 տակ, որ ունի օրինակ զայս. եթէ՝ Զոր ի Կիւրապաղատին բաժնէ ետու
հօր քում ի պարզմ՝ թո՛ղ, և քո հայրենիացն միայն լիր իշխանու հակ նա
ո՞չ առնու յանձն. այլ ի մանկական տիան հպարտացեալ՝ զընդդէմսն
առնէ պատասխանի, եթէ՝ Զոր իմ հայրն կայեալ է իշխանութեամբ, յայն-
մանէ և տուն մի չտամ տմեք: Իսկ ինքնակալին լուեալ զայս, զօր առա-
15 քէ բռնութեամբ տիրել աշխարհին: Որոց ընդդէմ եկեալ քաջացն Տալոց՝
մօտ ի մեծ աւանն Ուխթեաց, ի փախտատ դարձուցին զգօրս Հոռոմոց.
բայց քաղաքին և այլ շինանիստ տեղեացն՝ չմեղան ինչ: Այս եղն սկիզ-
բըն կործանման տանն Տալոց։

¶

20

ՅԱՂԱԳՍ ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՑ

Յայնմ ժամանակի էր և Հայոց աշխարհին թագաւոր Գագիկ որդի
Աշոտոր, եղրալը Սմբատալ և Գուրգենալ, ի ցեղէն Բագրատունոր, այլ
հզօր և յաղթօղ ի պատերազմունս. սա ի խաղաղութեան կալաւ զաշ-
խարհս Հայոց: Ի սորա ժամանակս պայծառացան կարգք եկեղեցւոյ, և

* 4 Ցովէլ. Բ. 3

1 AB յարեեալս

2 BC անորդորմ

3 F չիք է

3-4 S զմարգարէականն ողբս

5-6 BCD չիք բայց մեք . . . դարձցուք մ բայց մեք ի կարգ պատմութեան դարձ-
ցուք 1 պատմութեան7 DIL չորեքարիւրերորդի ABCCEF չորեքարիւրերորդի BL զատուներորդի D
զաթսուներորդի FS և զաթսներորդի H չիք զաթսներորդի չորրորդի ի
զաթսուներորդի չորրորդի G թուիս8 EH ափիզաց ABCDEFGHILS Ֆէորդ [Բնազրի Ֆէորդի ձեր՝ ըստ հաջորդ բն-
թեցունների]

9 HS չիք ընդ նորա հԾ՛ ընդ նորա EFH փասիլն

10 I ունէր Լ ունէի ABCDEFIL կիւրապաղատին G ի տուն փխ ետու Ծ՛ ի տուն

12 B մանգական

13 BCDEFGHIL թէ

16 h3 ուխտեաց ADG1 դզօր BCEF զգօրսն և հսումոց

18 DL կործանմանն

20 EFGH թագաւորութեանն

21 I երկրին փխ աշխարհին GH թագաւորն

22 B եղրօր B սմպատայ Լ սմբատա ABCDIL ցեղէ Երազրատունոյ Ե յայր

23 HS պատերազմի BCF խաղաղութիւն

24 BCDEFGHIL կարգ Ա եկեղեցոյ

լուսաւորեցան մանկունք ուխտի սրբութեան. ի սորա աւորս ռէցաւ երկիր գիտութեամբ տեառն՝ իրբե զջուրս բազումս որ ծածկեն զծովս* ըստ մարդարէին կանխաձայնութեան: Քանզի ունէր զաթոռ հայրապետութեան տէր Սարգիս, սնեալ սրբութեամբ ի ծոց եկեղեցւոյ և վարժեալ կրօնաւոր 5 բական ճգնութեամբ ի կրօնաստանն՝ որ կոչի Սեանալ կղզի. զոր շնորհիւն Աստուծոյ կոչեն ըստ արժանաւորութեան. և նստուցանեն յաթոռ մերոյ կուսաւորչին. որ նորին կարգօքն քաղաքավարեալ ի մարմնի, բարի հանդիսիւք աւարտեաց զիեանս իւր:

Եւ էին յայնմ ժամանակի վարդապետք՝ Սարգիս և Տիրանոն և Յե-
10 նովք, որ կաթողիկոսարանին էին վարդապետք. և Սամուել, որ Կամըր-
շացն Զորոյ վանացն առաջնորդութեամբ հովուէր. և Յովաչի որ Հնձոց
վանացն էր նախագահ. և Ստեփաննոս Տարօնացին որ զաշխարհապատու
զիրսն շարագրեաց սքանչելի յօրինուածովք, սկսեալ ի մարդն առաջին
և գայ բովանդակէ զպատմութիւն իւր ի գախճան Դագկայ, վասն որոյ
15 պատմութիւնս է. և Յովհաննէս ի՞նոյն գաւառէ, զոր վերադիր անուամբ
կողեռն կոչէին, որ զհաւատոյ զիրսն գրեաց. և Գրիգոր յոյժ իմաստունն
բանիւք. և այլք բազումք, յորոց աւուրս բարձրանալի յոյժ եղջիւր եկե-
ղեցւոյ ուղղափառ խոստովանութեամբ: Իսկ որք խէթ աչօք հայէին ի
մեզ, ի սոցա վարդապետական հանդիսիցն կորակնեալք իրրկ զմկոնս ի
20 ծակս որմոց սողոսկեալ մտանէին: Եւ այսոքիկ այսքան:

Իսկ թագաւորն Դագիլ լերկար ժամանակաւ վարեալ զժագաւորու-
թիւնն, և բարի լիշտատոկաց արժանի լեալ, ի խորին ծերութեան լուծա-
նէ զկեանս իւր. և պալազատեն զիշխանութիւնն որդիք նորա Սմբատ՝
զոր Յովհաննէս կոչէին, և Աշոտ նորին հարազատն: Եւ էր Սմբատ մար-
25 մընով հարստի և յոյժ թանձր, բայց իմաստութեամբ ասեն առաւել գոյ

* Սաայ. ԺԱ. 9

- 2 I աստուածագիտութեամբ վիս գիտութեամբ
3 C նախաձայնութեան վիս կանխաձայնութեան Հ աթօն ԱԵԲ հայրապետութեանն
4 GH տէրն
5 BC կրաւնաստան BCDIL սկան Ե սկանա ABCDEFIL շնորհն
6 DIL կոչէ ՃԼ նստուցանէ Ճ չիք մերոյ
7 GHD տիրան անուն
10 A սամուէզ ABCDEFHIL կամրջաց
11 Ճ ձորոց Ճ հնցուց DEIL ի հնձուց
12 Ճ չիք վանացն CFS տարոնացին
13 I շարագրեաց
14 ABF բովրնզակէ G բովանդակ ԽՏ վախճանն ՃԼ վաղճան
15 B զպատմութիւնն CDFL յոհաննէս F յովաննէս Հ յօհաննէս Լ դերանուամբ վիս
գերադիր անուամբ
17 A այդք DIL այլ DIL յաւուր Յ յաւուրս A եղիքը B եկեղեցոյ
18 I իազաղութեամբ վիս խոստովանութեամբ BDIL որ
19 ACI հանդիսիցն
20 G այսք վիս այսոքիկ
21 FG երկար EFGհԵ² զկեանս և զթագաւորութիւնն BCDIL զթագաւորութիւն
22 BCDIL զիշխանութիւն
24 BDEFIL յովաննէս C յովաննեսն BDIL կոչէն Յ սմպատ
25 DЛ առաւելն

քան զլոգունս. իսկ Աշոտ բարեկարգ ունելով զդիրս մարմնոյն, քաջասիրտ և պատերազմասէր գոլով։ Սոքա ընդ միմնանս անկեալք հակառակութեամբ վասն բաժնից երկրին՝ կարօտացան իրաւանց և դատաստանի։ Որոց եկեալ թագաւորն Ափխազաց Գէորգին՝ ի խաղաղութիւն համոզեաց զնոսա. և տալ բաժին երկանանն Սմբատայ՝ զամուրն Անի և որ շուրջ զնովաւ գաւառք, վասն անդրանկութեանն. իսկ Աշոտոյ զներքին կողմն աշխարհին՝ որ հայի ի վերալ Պարսից և Վրաց։ Եւ հաւանեալ Սմբատ դարձաւ ի քաղաքն իւր. և ի ճանապարհին իշեանս արարեալ վասն ծանրութեան մարմնոյն, յանհոզս ննջէր. իսկ մի ոմն 10 լիշխանացն ի կողմանէն Աշոտոյ՝ ի դատ կացեալ առաջի Գէորգէ, ասէ՝ թէ Շատիկ իմ բնական տեղի է, զոր անիրաւարար տարաւ լինէն Սըմբատ։ Զոր լուեալ Գէորգէ, մեծասաստ ցամամամբ ի բարկութիւն բրդեալ՝ զօրս առաքեաց զկնի նորա. որք եկեալ հեղան յանկարծուստ ի վերալ նորա, և նա վասն ծանրութեան մարմնոյն ոչ կարաց նստել լիրիվարն։ 15 Իսկ իշխանքն որ զիեմ նորա, քաջապէս ի փախուստ դարձեալ՝ բազում կոլոս դիականց զհետ մտելոցն ի ճանապարհին կացուցանէին մինչեւ ի դուռն Անուոյ Եւ անտի դարձեալ, զեկեղեցիս կաթուղիկոսարանին ի զարդուց կապուտ կողոպուտ արարին. և զբեռոս խաչիցն հանեալ՝ նախատանօք ասէին՝ թէ Տանիմք և ձիոցն լուսին առնեմք. զոր ի դիպող ժամում տեղւոչն ասասցուք։ Իսկ զՍմբատ կալեալ տարան առ Գէորգի, զոր հրամայեաց ունել ի պահեստի. և ապա առեալ երիս բերդս՝ արձակեաց զնա։

Իսկ Աշոտ՝ վասն զի որ շուրջ զսահմանաւ նորա մեծամեծք էին, 25 զրագումս ի տեղեաց նորա տարեալ էին անիրաւարար, առ որս ոչ կարաց

1 ABCDEFI զյորունս G յոգունս B ունել CDGHԼՑ մաքմնոյ

2 B առ ոք վիս սոքա

3 I աշխարհին վիս երկրին I ևս վիս և

4 AE ափխազ GՑ Գէորգ

5 BCD տայր Յ սմպատայ DԼ սմբատա

6 BDIS անդրանկութեան BCES աշոտայ

7 ADEFIԼ կողմ BC հայէ

8 B սմպատ CD սմպատայ Լ սմբատայ C դարձ F իշականս H իշաւանս

9 BC շիք մի ոմն

10 B իշխանացն EFG աշոտայ GHՏ գէորգի I ասէր

11 EF բնակատեղիք G տեղիք

11—12 B սմպատ

12 Տ գէորգի

13 BCD զզօրս

14 BCDIL նորա վիս նա G նստիլ C երիւարին

16 ABCDEHIL ճանապարհն

17 GH անուոյ AB անդի

18 C բեռոս C ի խաչիցն G1ԼՏԾ³ խաչին

19 ABE տանիմք CD տանեմք BCDIL շիք և EFGH գիպօզ

20—21 C հոռում C իրում

21 B զմպատ DIL զմբատն DIL առեալ վիս կալեալ DIL գէորգէ HS գէորգին

22 C շիք ապա

24 C զսահմանաւ I սահմանաւ

25 H շիք նորա ի նորա

համբերել վասն որոյ թողեալ զաշխարհն՝ երթեալ հասանէ ի դռւն թագաւորին Հոռոմոց. և հաճոյ եղեալ նմա՝ ինդրէր զօրս յօդնականութիւն, և առեալ դայ անցանէ յաշխարհն իւր: Եւ յաջողեալ նմա յԱստուծոյ, տիրէ բազում գաւառաց և բերդից. և զօրանայ քան զամեննեսնան, որ յառաջ օքան զնա էին. մինչ զի բաղումք ի մեծամեծացն՝ զնալրենի տեղիս իւրեանց ի նա թողեալ, նմա զանձինս կամօք ի հնագանդութիւն ետունը Մինչեւ ցալս վայր պատմութիւն. մեղ նեշտալի է:

Իսկ ի չորեքհարիւր վաթմուն և եօթն ամի՞թուականիս մերոյ՝ առաքէ ինքնակալ թագաւորն զնիկոմիտացի իշխան ոմն, որ եկեալ մարդա-
10 հարկ արկանէ լերկրիս. և ժողովնալ բազմոթիւն մարդկան՝ սկիզբն առնէ վերստին շինելու գթէողոսուպայիս:

Եւ ի չորեքհարիւր զաթստն և ութ թուականին՝ ձեռնադրի տէր
Պետրոս ի կաթողիկոսութիւն առ կենօքն տէր Սարգսի: Եւ ի չորեքհա-
րիւր եօթանասուն թուականին՝ դարձեալ խաղալ ինքնակալ թագաւորն
15 ժանր զօրու և գայ յարեելս: Եւ եկեալ իշեանս աւնէ լրնդարձակ դաշտն
Կարնոյ. և առաքէ դեսպանս առ Դէորգի վրաց իշխեցօղն, գալ ինքեան
ի հնազանդութիւն: Քանզի և եպիսկոպոս ոմն վրացի ազգու՝ որ նստէր
ի քաղաքն Նաղարշակիրտ, երթեալ թագաւորին ընդառաջ, վստահու-
թիւն տայր բանից, թէ Յորդամ լեկեղեաց կամ ի Կարին ելանես, քեզ
20 ընդառաջ գալ: Եւ նա նորա բանիցն հաւատացեալ, և յախն ապաստան՝
մնայր նորա գալստեանն օթևանէ յօթեանս փոխելով: Ալ նա ոչ առնոլլը
յանձն գալ ի կոչ թագաւորին: Քանզի բաղումք է նորայոցն ան արկա-
նէին նմա, թէ ի տեսանելն զգեզ՝ կամ մեռանիս, կամ արգելական առ-
նէ, և ոչ ժամանես ի քո պատիւն: Իսկ թագաւորն անցեալ ի Բասեան,
25 երկուս և երիս պատգամաւորս առաքէ, քանզի ըլժ կամէր խաղաղու-

1-2 Տ շիք թագաւորին օ՞ւ թագաւորին հռոմեց

2 BCDEI խնդրէ

3 D *gewissensärgerlich*

4 CDEFGHIJS զամենեսին Տ և որ

5 AEF *Stibaw Jibawg*

8 EF Նի հ Ա Հոռերարիւր Ա և վաթուն և եւթե ՅՍ ՏՈՂ Խ.Ճ. 4 ԿԸ (468!)

ВС. Р-шнкшнкн ВЛ. Р-шнкн С. Р-шнкн Н. Р-шнкн ВС. **З**е м-шнкн

9 ABCDEFGIՂԸ զեռմինիտացի և կոմինիտացի Մ՝ գամբինիտացի

10 Gh առնէ վիս արկանէ

11 DGIAS የዚህንኑ

12 (D) *թղթն GI թուականիս*

13 G *4hlop*

14 С թվին Glh թուին С ինքնակալն Ծ չիր Բադ

15 FGH ማሮያ AD.1 ክፍል 1 ክፍ

16 ACEFI կարնայ ՅԸԼ կարնա ԵՖԴ.ԼՏ ի

18 F վաղարշակերտ CDIЛ ընդունուց

19 I բանիցն BCDGHIԼ եկեղեց

20 CDL1 բնագավառի GHS նորին

21 | Հիք նորա գլուխ յօթեանէ Բ

22 А. Նորացն FG Նորայնոցն

23 GHIS ແກ້ວມະນຸດ

24 | Ժամանեցի | Հիք է

25 BC պատկամաւոյ

թեամբ վճարել զիւր ճանապարհորդութիւնն, և աշխարհի մնալ՝ ի շինութեան։ Ապա ի սպաւել պատգամաւորացն, ի բարկութիւն շարժեալ թագաւորն՝ հրաման տայր հրով և սրով և գնրութեամբ ապականել զմեծ աւանն՝ որ կոչի Օկօմի, և որ շուրջ զնովաւ դիւղք և ադարակք որ ի 5 բաժնին էին. զորոյ զգերին առեալ, հրաման տայ խաղացուցանել ի գաւառն Խաղաեաց, և ինքն զէմ եղեալ անցանէ ընդ Բատեան, և հասանէ ի գաւառն Վանանդ, ի Կարմիր Փորակ։ Իսկ Գէորգի գիւղօղ ժամ գտեալ՝ հասանէ ի վերալ քաղաքին Ռւէխեաց, և հրամալէ զօրացն հրով կիզուլ զգեղեցիկ գաստակարտս նորա, և յաւարի վարել զինչ նորա, բայց մար-
10 դու մի՛ ինչ մեղանչել։ Իբրև լուաւ զալս թագաւորն, ևս քան զես ի բարկութիւն բրդեալ՝ գաւառալ ի վերալ նորա. և պատահեալ զօրքն միմեանց մերձ ի ծովակն որ կոչի Պաղակացիս, ահազին դղրդմամբ զմիմեանս հարկանէին։ Ռւստի ի շողալ սուսերացն և ի փայլիւն սաղաւարտացն՝ հրու փայլատակունք զերամբն անկանէին, և ի կոփիւն սուսե-
15 րացն կայծակունք հրոյ հատեալ՝ յերկիր անկանէին։ Ընդ որս և ինքն իսկ թագաւորն նայեցեալ՝ զարմանալը ընդ քաջութիւն պատերազմողացն, զի իբրև զլորձանս գետոց ընդ վիմի հարեալ, այնպէս զօրքն Հոռոմոց ընդ նոսս հարեալ՝ ընդ կրունկն գաւանալին։ Յորում տեղւոշ մեռաւ մեծ իշխանն Հռատ, մօրից պատահեալ երիվարին՝ ոչ կարաց անցանել. յորոյ
20 վերայ սուր եղեալ սպանին զգովելի անձնն, որ մեծ սուդ հասոլց տանն Տալոց։ Իսկ Գէորգի զօրոքն իւրովք երթեալ ամրանալ յամուրն Ակիխա-

1 ի իւր DGIլ ճանապարհորդութիւն DIL իշխանութեան վիս ի շինութեան

2 G սպասիլ H8 պատգամացն Մ1 պատգամաւորացն Յ բարկութեան

3 DЛ տա F1 տայ

4 S օկոմի ABEFGH գեղք CDIլ գեօղք

5 CDIլ բաժնի

5 H8 գաւառն

6 EF բասեն H8 բասեանն ի բասեան

7 S չիր գաւառն Ա վանանդ երկու սուսենակների արանքում CDEFGHԼ չիր վանանդ ADEHԼ կամիր փորակ ի կամիր Տ կամ ի Փորակ ABDEIL գիւրգի

8 EF ուղթեաց H հրամայեաց

11 C և զառնայ

12 ABDI լուսանցում դիմակսեան որը կապվում է պաղակացիս բառի հետ. CԼ դիմակսեան պաղակացիս [Լ դիմակսեան բառը փակագծերում] H պատկացիս

13 B սղալ վիս շողալ A փարդիւն

14 H զլերամբքն

14—15 BC սուսերացն կայծակունք հրոյ հարեալ յերկիր անկանէին [9—10 տողերը կրկնվել են]

15 H8 որ EGH չիր իսկ

16 B թագաւոր

17 B զորձայնս CDIլ զորձանս C ի վիս ընդ (գիմի) GH8 այսպէս C հոռմոց

19 E անցն

20 S սուդ մեծ B տան

21 AdHјi Գէորգ 1 Գիւրգի GH8 զօրքոք

- զաց. և թագաւորն ընդ չորս կողմանս աշխարհին զօրս առաքէ, ասպատակս արձակէ, պատուէր տալ մեծասատ հրամանաւ մի՛ ողորմել ծերոյն և մի՛ երիտասարդին, մի՛ աղային և մի՛ հասակաւ կատարելոյն, մի՛ առն և մի՛ կոչ, և մի՛ ամենեին ամենայն հասակի. և այսու ձեռնարկութեամբ
- 5 քանդեալ ապականէ գաւառս երկոտասան: Ցորս չը տեսանել տեսութիւն ողորմելի և բազում արտասուաց արժանի. քանդի բարձրաձեղուն ապարանք արքունաշէն տաճարաց՝ որք մեծամեծ ծախիւք և հնարագիտութեամբ ճարտարաց՝ ի սքանչանս տեսողաց և ի վայելս ուրախութեան բնակողացն շինեալ էին, հրալրեացք անկեալ կործանեցան, և որք նոցին
- 10 տեարքն՝ առ նմին սրակոտորք Աւազ պատմութեանս, աւազ չար արարուածին. զիմարդ կարացից ես աղքատս գիտութեամբ և տիմարս քանդամենեսեան ընդ գրով արկանել զախ ժամո զլեալսն, և կամ ողբալ ըստ արժանւոյն զմեր թշուառութիւնս. այսոքիկ Երեմիայի հոգւոյն են, որ գիտէ զողբան ըստ թշուառութեանն լորինել: Բայց մեք խուն բանիւք
- 15 գերկանս զայսոսիկ արձանացուցանեմք զպատմութիւնս ի լուր լսելեաց ազգի՝ որ գալոց է. որպէս զի որդիք որ ծնանիցին՝ լարիցեն և պատմեսցն զայս որդւոց իւրեանց. որպէս զի մի՛ մոռացին զգործս Աստուծոյ, որ արդար կշով հատուցանէ ամենեցո՞ն՝ որք խոտորին լիրաւանց նորա, ըստ Ցորալ բանիցն. «Հատուցէ, ասէ, յանդիման ատելեացն իւրոց,
- 20 և ոչ յամեցուցէ»*:
- Արդ ե՛կ համարեա՛ ինձ զօրինակին զախ ժամու արարուածին և զպատուական և զիարկաւոր ալիս ծերոցն ընչ արիւն և ընդ ապաժոյժ թաթաւեալ, զերիտասարդսն սրակուառս, զանթիւ և զանհամար զաշացուսն զորոց զլուսարանս խաւարեցուցին: Կարծեմ թէ այսոքիկ ի գէպ անց
- 25 ընդ նոսա, փոխանակ զի զարքունադրոց նշանին թենուսն հանեալ ի դուռն սուրբ կաթուղիկէին, նախատանօք ասէին՝ լուսին առնել երիկարացն.

* Բ. Օրէնք. է. 10

1 GHՏ չիք չորս

1-2 HՏ ասպատակ

2 GհԾ¹ զիմաքսեան (պատուէր տալ) GՏ ողորմէլ

6 BC զի փխ քանզի BC բարձրաձեղու

6-7 B ապարանաւք

7-8 1 հնարագիտութեամբ

8 GH տեսողացն F չիք և

9-10 ABCDEFIL որ ABCDEFGHIL տեարք արքն

11 H զիտութեան DEFIL ախմարս

12 A զիկեալսն C զլալսն B չիք և

13 ABCEFI չիք ըստ ABCDF արժանոյն

14 BCDL թշուարութեան I թշուարութիւն

15 GHՏ լսելեացն

16 S զալոցն GH ծնանին

18 HՏ արդարակ հԾ¹ արդար

21 GԾ¹ արարուածոցն H արարուածիցն DEFIL չիք և (զպատուական)

22 S զհարկեռը B ապայժոյժ GHՏ ապաժոյժ B թաւթաւեալ EF թաւալեալ

23 B զերիտասարդն DIL զերիտասարդս

24 DEFIL զլուսարանս

26 BCDGHIJL չիք սուրբ Յ լուսին BCDIL առնեմք C ձիոցն փխ երիկարացն

այս իրաւամբք անց ընդ նոսա, և որ առ սոքօք դառն տեսութիւնն Ազատ կանայք ի հրապարակ ելեալ, և զքօղն ի գլխոցն ի բաց առեալ, անպատկառ ընդդէմ արեու ի խալտառականս անկեալ. և որք հետի ոտիւք ի տես հիւանդաց կամ յուխտի տեղիս հազիւ երթալին, այժմ մերկ զըլ-
5 խով և ոտամբ առաջի գերչացն գնան, մերկ ի զարդուց, անկեալ ի պա-
տուլ, մատնեալ ընդ բիւր անարդանօք: Խակ զկաթնատուն տղայն, զկէսն-
ի գրկաց մարցն առեալ զքարի հարկանէին. և զալլս ի գիրկս մարցն-
աշտէիւք խոցեալ՝ ընդ կաթն մարցն զարիւն մանկանցն խառնէին. և
զկէսս ի կիցս ճանապարհացն ընկեցեալ ի սմբակս երիվարացն՝ առա-
10 սարակ սատակէին: Ո՞վ Աստուած քո յախժամ ներողութեանն. ո՞վ թա-
գաւորին անողորմ հրամանատուութեանն: Սակայն այսու ամենալիս ո՛չ
շիշաւ բարկութիւն նորա. այլ տակաւին ձեռն իւր բարձրացեալ է ա՛յս-
ի վերալ սորին յաւելուլ չարիս: Եւ արսու գործով զբարեշէն երկիրն ան-
մարդի արարեալ՝ յաւեր յամայի կացուցանէր մինչեւ ի գալ ձմերալնոյն:

15 Բայց ո՛չ գիտեմ որպիսի՛ օրինակաւ անց ընդ նոսա այս ամենալն՝
եթէ ըստ կարդի խրատու, եթէ վասն առաւելեալ ամբարշտութեանց բը-
նակչաց երկրին, եթէ վասն դժմհայ բարուց արեմտական զօրացն ի խու-
ժաղուժ ազգաց ժողովելոցն: Խակ թագաւորն դառնայ ի ձմերոցն ի մար-
մանզսն Պոնդոսի, և իշեալ ի գաւառն Խաղուեաց՝ երեկօթս առնէ: Որում՝
20 գհետ եկեալ հալրապետին Պետրոսի՝ հանդիպի նմա յաւուրս Աստուա-
ծալայտնութեան մեծի տօնին, և մեծարեալ պատուի ի նմանէ:

Իսկ ի լուսաւորութեան աւուրն, յորում օրէն է քրիստոնէից թա-
գաւորաց և իշխանաց ի բարեպաշտութեան կացելոց՝ զի ընդ առաջնորդս-
եկեղեցւոյ հաւասարեն զանձինս, և հետի ոտիւք ի ջուրս իշանեն, և անդ-
25 կատարեն զիսորնուրդ տէրունական մկրտութեանն՝ արդ ի հանդիպման-
աւուրն՝ հրամայէ թագաւորն հալրապետին Պետրոսի օրհնել զջուրն ըստ-
մերոյ կանոնիս, և Հոռոմոց եպիսկոպոսացն, որ անդ դիպեցան՝ ըստ-

1 Ի իրաւամբ BCDԼ տեսութիւն

2 GHՏ հրապարակս ABCDEI զլիոյն

5 Ծ՝ ստեամբ փխս ոտամբ DEFGԼ զարդուցն

6 ABDԼ բեւր BCEF զկէսս

9 HՏ զկէսն ABCDEFԼ սմպակս

10 ABCEFHI ներողութիւնդ Ծ նեղութիւնէդ Ը նեղութիւն Ա նեղութեանդ:

11 ABC հրամանատուութիւնդ DEFHIL հրամանատուութեան

13 F չարին

14 ABCDEFGH յամայը փխս յամայի DE չիք է

15 I չիք ընդ նոսա

16 B ամպարշտութեանց GH ամբարշտութեանն Ծ ամբարշտութեան.

17 C չիք վասն HՏ դժմարարուց

18 DEFIL ձմեռոց

18—19 BCՏ մարմանդս

19 I պոնտոսի Յ զաւառ

20 I երթեալ փխս եկեալ Յ յաւուր

24 C ջուրն

25 BDILՏ մկրտութեան Յ չիք մկրտութեան

26 C թագաւորին

27 C Հոռոմոց CDEFHIL եպիսկոպոսաց

իւրեանց կանոնին: Եւ ի հեղուլ հայրապետին դուրսնական իւղն ի զորուրուն, ցնցուղս լուսոյ ճառագալթից լանկարծակի ծագեաց ի չորցն. զոր տեսին առ հասարակ ամենեքեան, և փառաւորեցին զԱստուած. և բարձրացաւ և զիշիւր հաւասարոյ մերոյ: Եւ ևս առաւել պատուով մեծարեալ ի ծ թագաւորէն և ի սպալիցն հայրապետն Պետրոս դառնալ ի տուն իւր: Բայց անդ եղեւ Հայոց կորստեան զիր և նամակ. քանզի Յովհաննէս պատուէր տուեալ էր հայրապետին, եթէ՝ Դրէ զիր և տո՛ւր կտակ թագաւորին, զի յստ իմոյ վախճանին՝ զիմ քաղաքս և զերկիրս նմա տաց ի ժառանգութիւն. քանզի իւր ոչ գոյր որդի թագակալ թագաւորութեանն.

10 վասն զի որդին նորա երկաթ վաղ վախճանեցաւ, և չժամանեաց ի պատիւ հօրն: Եւ թագաւորն երթեալ հասանէ ի՝ ձմերոց յառաջասացեալ տեղին. և զօրքն զմարդագերին վաճառակոր արարին ի հեռաւոր ազգա:

Ի սոյն ժամանակս փոխի յաշխարհէ սուրբ և արժանաւոր հայրապետն տէր Սարգիս, և է գերեզման նորա ի Հոռոմոսի վանքն:

15

¶

Թի ՈՒՊԻՍ ԹԱԳԱԽՈՐՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՆԴԱՄ ԴԱՐՁ ԱՌՆԻ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՇԽԱՐԴԻՆ ՏԱՅՈՅ, ՅՈՐՈՒՄ ՊԱՐՏԵՅԱՆ ԶՈՒԲՆ ՎԵՐԻՎՅՈՅ

Իսկ ինքնակալն զձմերոցն ի զլուխ հանեալ ի մարմանդսն Պոնդոսի, ի հասանել գարնանաբեր ժամանակին, խաղալ գարձեալ նոյն հետայն ի վերալ Տալոց. և անցեալ ընդ բազում օթեւանօք, զալ բանակի ի գաւառն Բասենոյ: Իսկ բազումք լիշխանացն Հոռոմոց, զորս ընդ ժամանակս ժամանակս յալլեալլ պատճառս ի պատուով լիշխանութենէ ըն-

1 C կատունին ADEF եւզն լ եօզն

2 ABDFIլ ցնցուլս C յանկարծի C ջուրսն EFG ջուրց

4 ABF եղջեւը

5 AB սպակիցն EF պարսիցն փխ սպայիցն

6 CFI կորըստեան Ե կորստեանն BCEF յովաննէս D յովաննէս

7 A թէ լլ գրեա

8 DHIL վաղճանին AF տայց

8—9 DEFIL գոյրը փխ ոչ գոյր Ա չիր ի Ա ժառանգութեան DIL թագաւորակալ BDEFIL թագաւորութեան

10 Ճ չիր երկաթ Օ երկաթն EFGHՏ չիր վաղ CDEIL վաղճանեցաւ ChS ոչ ժամանեաց Օ ոչ ժամանեցաւ Ա չժամանեալ երկաթ Ծ¹ որդին նորա երկաթ վախճանեցաւ Ծ² որդին նորա վաղ վաղճանեցաւ Եւ չժամանեաց

13 I չիր և

13—14 ADL լուսանցրում զերեզման նորա ի հոռոմոսի վանքն [DЛ (վանքն) է] BCEFGHI (տէր Սարգիս) և է զերեզման նորա ի հոռոմոսի վանքն [I չիր է, հոռոմոսի, EF վանք. I (վանքն) է] BC աղերք խառնվել են (փոխի յաշխարհէ) սուրբ զերեզման նորա, ի հոռոմոսի վանքն է և արժանաւոր հայրապետն տէր սարգիս [C հոռոմոսի, չիր հայրապետն]

18 B ինքնակալ

18—19 DGIL պոնդոսի

19—20 B այն փխ հետայն

20 EF օթէվանօք GH չիր ընդ BCGS բնակի

21 I բազում BCF լիշխանացն

21—22 B չիր ժամանակս

22 A յայդ և այլ C այլ և այլ DEFIL յայլ և յայլ ABCDHILS իշխանութենէ

կեցեալ էր թագաւորին, որք իբրև առիւծունս ի գառագիղս մոնչէին, աստ դիպօղ ժամ գտեալ՝ ի մի վայր ժողովեցան։ Եւ խորհուրդ վատ ի մէջ առեալ, խորհուրդ՝ զոր ոչ կարացին հաստատել, խորհնեցան միարանոթեամբ ապստամբել ի թագաւորէն և կացուցանել թագաւոր զոր ինք-
5 եանք կամիցին։ Եւ իբրև յայս հաստատեցան, ապա լուսացուցին զիոր-
հուրդսն, լընդարձակ դաշտին բանակ կապեցին. յորում անթիւ բազմու-
թիւն մարդկան ի մի վայր ժողովեցան, և սկսան զթագաւորական պատիւն
լիրեարս հարկանել։ Եւ ապա միարանեալ ամենեցուն բուռն հարին զորդ-
ւոյն Փոկասալ, զոր Ծուավիզն կոչէին, որ վասն հօրն մեղանաց ի վաղըն-
10 ջոց հետէ լիշխանոթեան պատույ անկած էր։ Որոյ ոչ հաւանեալ չառ-
նու յանձն, որք ոչ թուլացան ի խորոցն, այլ բռնադատեալ հաւանեցու-
ցին մինչև յանձն էառ։

Զոր իբրև լուաւ ինքնակալն՝ ի մեծի տարակուսանաց միջի անկեալ
կայր, և երթեալ ամրանալ յամուրս բերդի միոչ որ կոչի Մազդատ. քան-
15 զի հին սովորութիւն է այս տանն Յունաց։ Բայց ոչ գիտեմ եթէ աստուա-
ծալին իրաւոնքն են այս, որ չէ պարտ ծառալից ի վերայ տերանց յառ-
նել, և եթէ թագաւորին յախժամ առանձինն բարեշնորհութիւն էր. զայս
հաւաստեաւ զիտեմ, և աչօք իմովք տեսի, զի որք յարեան ի վերայ նո-
րա՝ ծիծաղելի մահուամբ ելին ի կենացս։ Որայտ յառաջինն ի սկզբան
20 թագաւորութեան իւրոյ ապստամբեաց ի նմանէ Վարդ որ կոչի Սիկլա-
ռոս, և տարաւ զՀոռոմմ՝ համարեա թէ զբնաւ զամենն զհետ իւր, մինչ
զի թագաւորին խոդրել զօր յօդնականութիւն ի Վրաց կիւրապաղատէն։
Որովք հարեալ զրոնական՝ փախստական հանեն լաշխարհէն. որ երթեալ
անկանի ի Բարեկովն ի քաղաքն Քաղդէացուց։ Եւ ապա զհետ նորա
25 զոյն ախտ ախտացաւ նորին անուանակիցն Փոկաս, և տիրեաց ամենայն

1 ABEF առեւծունս ACDFIԼ մոընչէին Ե մըոնչէին

2 C ի դիպօղ Յ գըտեալ

4 Λ ապստամպել G ապստամբել FGHՏ չիք և Յ կացուցին C կացուցանեն

Ի թագաւորն

5 B յոյս վիս յայս

7 B ոըկսոն BDԼ պատիւ G պատեւն I չիք պատիւն

8 G իրեարս I յիրեարս հԾ՝ առ (յիրեարս)

8—9 BCDIԼ զորդւոյ

9 BCDIԼ փոկասա G փոկասու

9—10 ABCF վաղընջուց

10 CD պատույն C (անկած էր) վասն մեղանաց հօրն GHS որ վիս որոյ

11 C յանձնն A թուղացան A այդ

13 BCDIԼ մեծ HG տարակուսանացն

15 H տան C թէ

16 BCDL իրաւունք G որ ոչ է

17 G չիք և I թէ I առանձին

19 BC յառաջին DIL առաջին DIL չիք յի G յոկքան Տ ի սկզբան

20 F թագաւորութեանն A ապստամ.չեաց

20—21 C լիկլառոս

21 C զհոռմս H եթէ HՏ ընաւ G չիք զընաւ HՏ դամենայն

22 CDԼ խոդրեալ ABGDEFIԼ կիւրապաղատէն

23 D չիք փախստական d փախստական BDIL հանեն

24 G բարիլոն

25 B անուանակիցին

արենից ամս եօթնու Որ և չորս հազար մարդով միայն անցեալ գիշերի ընդ ծով, ի վերայ անկանի բիւրաւոր զօրաց ապստամբին, և լայնքան բազմութեան ոչ ոք մեռանի, բայց միայն ինքն ապստամբն զիսովինու Զորու զգլուխն հատեալ՝ հրամայէ հարկանել փող խաղաղութեան: Եւ ի 5 դադարել պատերազմին՝ խրաքանչիւր ոք ի զօրացն դառնան ի տուն իւրեանց, և ինքն թագաւորն մեծաւ լազմութեամբ երթեալ մտանէ ի քաղաքն իւր Կոստանդնուպօլիս:

Նոյնպէս և աստ ոչ ինչ լերկարեցաւ նոցա մանկական խաղուն արարուած, և կամ ի վերայ աւազոց շինուած, որ ի բախու հեղեղացն վաղ-
10 վաղակի անկեալ կործանեցաւ. քանզի Դաւիթ որ Սինէքերիմ կոչիւր, որ նեղեալ ի Պարսից՝ տայ զհայրենի ժառանգութիւն իւր զտունն Վասպուրականի լինքնակալն Վասիլ, և առնու փոխարէն զքաղաքն Սերաստիա և որ շարք զնովաւ գաւառք: Եւ այսոքիկ ոչ հեռի ժամանակաւ, այլ երկու կամ երեք լամօք տործեցաւ. և լաճմհետէ և ալսր տիրեցին Հռոմք-
15 արենից: Սա յախնժամ, ի խորհուրդ միաբան ապստամբիցն էր, և հաւատարիմ առ նոսա. որ լանկարծակի իրեւ ի քնոյ զարթուցեալ, կամ իրեւ զհօր ալր՝ զի թափէ զդինի, տեսեալ զգործան անապատեհութեան, և զի ո՛չ գոյր այլ իւիք հնար խափան առնել չար միաբանութեանն, ապա ի միում աւուր լեղակարծ ժամո՞ւ առնուն զոր թագաւորն անուանեցին, ելին
20 արտաքս ի բանակէն որչէս թէ ի խորհրդական բանից պատեհութիւն. և լանկարծակի սուր ի վեր առեալ սպան զնաւ Եւ հատեալ զգլուխն և տուեալ ցծառալան իւր՝ փոթապէս հասուցանէ առ թագաւորն:

Իսկ ժողովուրդքն՝ ի լինել այսորիկ այսպէս, ալր զարամբ ելանէին փոթապէս զանխլաբար ի տունս իւրեանց հասանել. և առժամակն
25 խափանեցան ամենայն խորհուրդք նոցա:

2 AB ապստամպին C այնքան

3 Gh մեռաւ C բազմութեանն և միայն այն Ա ապստամպն Բ ապստամբ

5 H զադարելոյ Ծ չիր որ

7 CGS ի կոստանդնուպոլիս ԱՃԼ կոստանդնուպալիս

8 EF յերկարացաւ

9 G չիր և BC աւազու

10 B դաւթ ABCDEFIL սենեքերիմն Ծ սենեքարիմ և լուսանցրում սենեքերիմ արծր <ունի> փոխան զասպուրականի առնու զսեբաստիա ի վասէ.

11 G ժառանգութիւնն և ժառանգութիւնն BCD չիր իւր և իւր

12 BCEFH սեբաստիայ

13 A այդ

14 H յայսմէետէ

15 F չիր միաբան Ա ապստամպիցն ԽՏ ապստամբացն

16 EFG իւր

17 B զգին և զգինի Բ՛ զգործս ԱԲ անպատեհութիւնն և չիր և

18 B միաբանութեան Ծ և ապա

19 B եղակարծ և չիր լեղակարծ... առնուն

20 BC չիր ի ԾԾ' ի խորհուրդ պատեհութեան

21 L հարեալ փիս հատեալ

22 EFS ցծառայս Բ հասուցէ

23 G այսողիկ

24 G զանխլապէս

Իսկ թագաւորն տեսեալ զգուիս ըռնակալին, հրամայէ ի վերայ ձողով բարձրացուցանել ի տեսիլ ամենալին բանակին. քանդի էին բաղումք ի նոցանէ որ թէաէտ ոտին ընթացիւք դիետ թագաւորին էին, այլ բանիւ և խորհրդով լինդ աւպստամբին միաբան էին: Զայս առնէ ըստ իւր խորին խմաստութեանն, որպէս զի տեսեալ զայն՝ ի բաց կացցեն ի նանիր խորհրդոցն, և ուղղեսցն զսիրտս իւրեանց ի հնազանդութիւն թագաւորին:

Յետ այսորիկ իշանէ թագաւորն զօրօքն լընդարձակ դաշտն Բասենոյ, և առաքէ հեծեալս ի հեթանոսական զօրացն կալանաւորս ապստամբին՝
10 Փերսի. և ինքն խաղացեալ հասանէ ի սպառուածն Բասենոյ, ի տեղուջն որ կոչի Սալքորայ, և խոր փոսիւ պատնէշ արարեալ շուրջ զբանական՝ դագարէ անդ ամսական աւուրբք կամ ևս առաւելագունիւք:

Իսկ առաքեալքն ի թագաւորէն կալեալ զֆերս և զԱնդրոնիկէ ղնորուն փեսայն, որ էր համախորհ նորին, և ածեալ մինչև յամուրն որ կոչ 15 չի Խաղտոյ Առիճ ի սպառուածն Կարնոյ, և հասեալ լազարակն՝ որ հայի ընդգէմ ամրոցին, իշեանս արարեալ, և յառաջ ածեալ զՓերսն և Անդրոնիկոսն՝ հատին զգութիսն նոցա: Քանդի զայն պատուէր տուեալ էր նոցա թագաւորին. վասն զի նոքա յապստամբելն իւրեանց դաշնաւորք եղեն Ափիսազին և խոստացան մինչև յայն տեղի տալ նմա ի բաժին. 20 վասն զի յառաջ ժամանակաւ կալեալ էր զայն Դաւթի Կիւրապաղատի, բայց ոչ իրեւ զիւր հալրենի ժառանգութիւն, այլ պարզեք էին ալսոքիկ ի թագաւորէն վասն նորտ միամիտ հնազանդութեանն: Եւ զի խոստացեալ էր՝ յստ իւր վախճանին զիւր դաւառն ատալ ի թագաւորն, նոքա զայն չածէին զմտաւ, այլ առատամիտ ի պարզեսն լինէին՝ որ չէր իւր- 25 բեանց: Վասն այնորիկ անդ հրամայնաց թագաւորն զգութիսն նոցա բառնալ:

1 GHS հրամայեաց

1-2 B ձաղոյ

2 G տես

4 I խորհուրդով AB ապստամպին DIL չիք իւր

5 B իմաստութեան DIL իմաստութեան իւրոյ B ի բայց

6 I խորհուրդոցն GHS ուղղեսցին ի սիրտս և զսիրտս

8 GHS զօրօք H ընդարձակ I բասենայ

9 A ապստամպին

10 EF իջանէ և հասանէ

11 S սալքորա

13 ABCEL զանոսնիկէ C զանոտոնիկէ

14 EG համախոհ

15 G² առին AEF կարնայ BCDI L կարնա

16 AEFH իշաւանս Օ զիւրս

16-17 ABCFI զանոտոնիկոսն DE զանորոնիկոսն Օ զանորոնիկէ

18 AB յապստամպելն Օ ի յապստամբիլն և ապստամբելն

19 ABDEFGHI³ բաժնիք

20 DIL յառաջին ADEFL կիւրապաղատի B կեռավաղատի C կիւրապաղատին.

21 A այզ

22 DIL հնազանդութեան

23 Gh չիք ի Gh¹ թագաւորին

24 DIL ոչ ածէին ԱԾ պարզես Օ չիք որ չէր իւրեանց

25 DIL բառնալ զգութիսն նոցա Օ զգութիք

4

ՎԱՅՆ ՎԵՐՁԻՆ ՊԱՏԵՐԱՋՄԻՆ ՈՐ Ի ՇՂՓԱՅ

Այլ թագաւորն զաւորսն զորս եկաց ի Սալբորալ, քանզի երիս
թերոտ խրեանց դաստակերտօքն խնդրէր ի Գէորգէ, զոր Գուրգենայ տա-
հեալ էր ի բաժնէն Կիւրապաղատին անիրաւարար, առաքէր առ նմա
դեսպանս, և քաղցրական բանիւք դրէր առ նա, թէ Զոր զո չէ հայրենի
ժառանգութիւն՝ թնդ, և կա՛ց խաղաղութեամբ ի քո բաժնիդ, և մի խա-
փան առնէր իմ ճանապարհին որ ի Պարսիկս: Այլ նա ոչ առնու յանձն.
լեռոյ առաքէ զԶաքարիա՝ զոր լառաշ սակաւ մի լիշեցաք, զեափսկոպոսն
10 Վաղարշուկերտոյ, որոյ երթեալ և հաւանական բանիւք պատրեալ զԳէորգի,
որամ յանձն առնու, և զրէ առ թագաւորն տալ զոր խնդրէրն, որոյ
առեալ զգիրն դարձաւ ուրախութեամբ:

Եւ եկեալ օրագնաց մի ճանապարհ, ի լիշեանսն՝ լոր օթեանս առնը-
լոց էր, փութանակի հասին զկնի նորա սուրհանդակք ի խնդիր գրոյն,
15 քանզի զղչացաւ անմիտն. և առեալ դարձան անդրէն: Խոկ նա երթեալ
հանդիպի թագաւորին, և պատմէ զեղեալսն. ապա հարցանէ թագաւորն
վասն զօրացն, և վասն կազմ լինելոյ նոցա ի պատեղազմական հանդէսս:
Պատասխանի տուեալ Զաքարիայն ասէ, թէ Բազում զօրս ունի որպէս ոչ
այլ ոք, և հզօրս զօրութեամբ և պատրաստ առ ի պատերազմելի Զոր
20 լուեալ թագաւորին, ի բարկութիւն շարժեալ ասէ, թէ Եւ դու լապստամ-
բիցն ես եկեալ, ահ արկանես ինձ: Եւ հրամայէ խաղացուցանել զնա ի
կոստանդնուպօլիս, ասելով. Ե՛թ դադարեա անդ, մինչև ես փախստա-
կան 'ի քեզ եկից: Եւ հրամայէ տարողացն հատանել զլեզու նորա: Որոյ
երթեալ ոչ ես դարձաւ ի տեղի իւր. այլ մնաց ի նոյն մինչև ցօր մա-
25 հուան իւրոյ:

2 ԱԼ շղփայ եղե [ի չիք եղե]

3 Ա այդ DEF զոր AEDԼ սալբորա BC սալաքորա I սալայքորայ

4 ԱԼ խնդրէ BCDL գուրգենա EHI գորգենայ F գուր Տ գուրգինայ

5 Գ բաժնէ ABDFIL կիւռապաղատին C կիւռպաղտին E կիւռապաղատէն ի կիւ-
րապաղտատին GH8 կիւռապաղտէն G առաքէ

6 F զեսպան GH8 քո ոչ է

9 BDԼ զզաքարիաս G զզաքարիայ

10 B վաղարշակերտու ՕՑ չիք և 1 տարեալ փիս պատրեալ

11 C յորում GhԵ՛ զոր A առու փիս առնու

13 GH8 չիք ի FH8 իջավանսն Ծ զօրագնաց մի ի ճանապարհին իջավանսն ABCF
որ EF օթէվանս

13—14 CDFhIL առնելոց Հ առնէր

14 Հ հասանին

17 B կազմելոյ Ը չիք ի պատերազմակտն հանդէսս GH8 հանդէսն

18 Ա չիք ասէ ի ասէ 1 չիք ոչ

19 F հզօր 1 անպատրաստ G պատերազմիլ

20 C թագաւորն 1 թագաւորին բարկութեամբ ABCDEFIL չիք ասէ

20—21 A յապստամպիցն B յապստամպից C ապստամբից I յապստամբից

21 DԼՏ խալազացուցանել

22 ADԼ կոստանտնուլաւիս

22—23 I չիք փախստական

23 CEFG տանողացն

24 GH8 և ոչ Ա այլ

Յետ ալսորիկ թողեալ թագաւորին զբանակետդ իշեանին Սալքորալ, խաղալ զօրոքն յառաջին տեղւոցն որ կոչէ Շղիայ: Զոր իմացեալ Ափիսա- ղին, մինչդեռ չեն բանակեալ և պատնշաւ ամրացեալ, խորամանկի ալսպիսի օրինակաւ: Գլխաւոր զոմն լիւրոց եպիսկոպոսացն գեսպան 5 առաքէ և ինքն զինի գեսպանին զօրոքն զհետ ընթանալ՝ որպէս թէ յան- պատրաստից ի վերալ հասեալ՝ զարհուրանոք զնոսա ի փախուստ գար- ձուցանիցն: Որք ելեալ սթափ ձիով՝ այր զընկեր յառաջէր ոչ պատե- րազմի օրինակաւ, այլ որպէս թէ յառ յապուռ. որպէս ի հնումն յաւուրան Յովրամայ՝ Մովարացիքն ի վերալ հսրայէլի եկեալ հարան ի սուր
 10 գառնութիւն, նորիակս և սոցա հանդիպեցաւ: Վամն զի յանդզնաբար հաս- եալ ի վերալ երիվարացն, ի զօրութենէ պակասեալ՝ վասն ժանրութեանն և վասն երկաթակոռ զինուցն, և վասն արագ և յերկար ընթացիցն, որք առժամայն անաշխատ ի մէջ առեալ զնոսա զօրացն հոռոմոց, կոտորե- ցին անթիւ բազմութիւնն: Իսկ մնացեալքն թագաւորաւն իւրեանց փախըս-
 15 տական եղեալ՝ անկան ի յամուրն Ափիսազաց. որոց զհետ երթեալ զօրա- ցըն՝ կոտորեցին մինչեւ ի մուտս արեուն: Ապա հրամայէ թագաւորն զգլուխ սպանելոցն ի մի վայր հաւաքել, և առ մի մի բերողացն տալ մի մի դահեկան. որք խոյզ արկեալ ընդ ամենայն սահմանսն՝ զանկիլոցն զգլուխսն առաջի թագաւորին ի մի վայր հաւաքէին. զոր հրամայէ ի վե-
 20 րայ ճանապարհին կոյտս զնել ի զարմանս և յերկիւլ տեսողացն:
 Յետ ալսորիկ իբրև ետես Դէորզի զինքն անկեալ յամենայն յուսոյ,
 ապա աղաչէ զթագաւորն գալ ի խաղաղութիւն: Զոր յուեալ զթացաւ
 ի նա, և գրէ հրովարտակ առ նա օրինակ զայս. Մի կարծէր, ասէ, թէ
 յաղթեցի քեզ, աւելի ինչ խնդրեմ ի քէն՝ քան զոր յառաջն. այլ տո՛ւր
 25 զիմ հալլենիքն՝ զոր կիւրապաղատն ինձ տուեալ է, և տուր զքո որդիի

1 C զբանակեալ փիս զբանակետդ H զբանակն և զբանակետդ ABEFH իշավանին

2 EFGHS յառաջ ի DGIJL յառաջ S տեղւոջ A շղիա H շըղիայ

4 C իւրոց ACDEFIIL եպիսկոպոսաց DIL գեսպան

5–6 GH անպատրաստիցն 1 յայնպատրաստից

7 DI եկեալք Լ եկեալ I թագ ձիով C գերկել փիս զընկեռ DIL դնկեր

8 BC չիք որպէս GHIS առ

9 Ե1 յովրամա ABC իսրաէղի

9–10 EF չիք հարան... դառնութեան

10 G զիսեցաւ

11 BCDEFGIЛ ժանրութեան

12 G չիք և (վասն արագ)

13 G զօրաց CI հոռոմոց

15 ABCDEFIIL անկանին GHIS անկանէին ABCDEFGHILS չիք ի Ծ² անկան ի յամուրն

17 CD ժողովել փիս հաւաքել

19 GhՏ² բերելով ի մի վայր [G բերելով փակազմերում]

20 C կոյտ կոյտս Ա յերկեւլ G տեսողաց

21 G ամենայն

22 Gh աղաղակեալ փիս աղաչէ BEFH զորս

23 E առ նա հրովարտակ HԾ² հրաման փիս հրովարտակ ի հրովարտակ

24 H քանզի

24–25 EF տուր ինձ զիմ

25 ABCDEFHIL կիւռապաղատն

ինձ պատանդ. և այլ ընդ իս և ընդ քեզ խաղաղոթիւն է։ Արում հաւանեալ յանձն առնու. և թագաւորին իշխանու ի զիւրայ դուախին կացուցեալ, բաժանեն տուն առուն և զիւր առ զիւր և ադրամի առ ազարակ, որպէս յառաջինսն լւու էր։ Եւ թագաւորին վասլի առեայ դպատանգոն՝ և խոստանալ զինի երից ամաց գարձուցանել. և ինքն խաղացեալ զօրօքն պատի զշալովք, և իշանէ բանակի լընդարձակ դաշտոն Ներար. և հրամայէ գորացն կուորել զծառատանկու քաղաքին Իսկ որ քաղաքին իշխանն էր, աղաչէր հարկօք պաշտել զթագաւորն և կալ նմա ի հնարջանդութիւն։

Եւ մինչ նա յալս խորհրդի էր, քանդի ամենայն աշխարհն Պարսից 10 առ հասարակ զարհուրանօք պաշարնալ կալին լերկիւդի, և ինդրէին հնարյս փրկութեան, յանկարծակի խտացան ամպովք երկինք և լորդութիւնք անձրեաց լերկիր հեղան. և զինի ալնր շնչեաց հիւսիսալին կծու հողմ, և դարձոյց զանձրեն ի կարկուտ և ի ձիւն և ի սառն, և թանձրամած իշիւք ծածկեաց զերես երկրին. քանդի և ժամանակն իսկ ձևուատու էր 15 այսմ, զի քաջ ի ձմերոց հասեալ էր։ Եւ երկարեալ լորդութեան ձեանն, և խստութեան սառնամանեացն, զոկք ձիոցն և չորեացն ընդարմացեալ ոչ կարացին շարժել։ Իսկ հետեակըն ի գորացն՝ ի գառնութենէ սառնամանեացն ծայրք ոտիցն և ծայրք ձեռացն իբրեւ ի հրոյ կիզեալք, հատեալք անկանէին. և վրանացն լարքն և ցիցքն ընդ երկիր կապեալ ի 20 սաստկութենէ դառնութեան արկածիցն՝ մնացին։ Եւ այս որպէս ինձ թոփ հատուցումն նոցա անողորմ արայն, զոր նոքա ի վերալ քրիստոնէիցն ածին. այլ թէպէտ նոքա վասն մեղացն մատնեցան, որ սոցա պարտ էր ողորմել, որպէս և ցիարելացին ասէր Աստուած. «Ես մատնե-

1 Ա այդ լ չիք (ընդ) քեզ Շ յորում

2 Շ չիք և

3 Յ առն տան փիս տուն առ առն ABDF գեւզ առ զեւդ ԾԳՀԼՏ զեօդ առ զեօդ
Ե զեօդ առ զեւզ

4 Լ յառաջն EF տուեալ փիս առեալ Ա զպատանտոն

5 Բ չիք և

6 Ը եշեալ Ե իշանի AEF ընդարձակ GHՏ էերա Ի չիք լընդարձակ դաշտն հերայ
ի լընդարձակ դաշտն հերայ GHՏ էերա էնծելովք {G հեծելովք փակա-
զծերում}

7 Լ չիք որ

9 Ի մինչ զեռ նա

10 Յ երկիւզի ԾԴԼ յերկիւզէ

11 DIL խստացն Գ խստացան ABCDEFIL ամուզ

12 Ը երկիր ABCDIL հեղաւ Ը հողմն

13 Ի զանձրեն ի կարկուտ զարձոյց և զարձոյց զանձրեն ի կարկուտ

14 Ը ձեռնատու ԾՏ ձեռնատու ԾՏ ձեռնատու

15 EF էր հասեալ

16 BCDIL ձիոց

17 G շարժիլ GdL հետեակք

18 BCDI ոտից CDFI չիք ծայրք (ձեռացն) Լ չիք ծայրք . . . ձեռացն

18—19 AEF հատեալ

19 DGHIL վրանաց

21—22 ADFIL քրիստոնէից Յ քրիստոնէի

22 GH այլ որ Տ այլ փիս որ

23 Յ փիս էր ABCDEFGIL ողորմիւ Ը ցրաբելացւոցն Ը առ ցրաբելացին BDIL
ասէ

ցի զժողովուրդ իմ ի ձեռս քո. և դու ոչ արարկը ի վերայ նորա ողորմութիւնն⁵: Վասն այնորիկ դառն սառնամանեօք տանջեցան, ոչ ի բարձր լերինս, այէ ի խորագոյն դաշտս և ի կարի ջերմինս՝ ի տեսիլ թշնամեացն հրեանց: որպէս առ Մովսէսիւ Եղիպտոս հարաւ կարկտիւ. և եղեց մամբ, որ չէր լստ բնութեան երկրին: ուստի բարբարոսքն ծանեան լայտնապէս, եթէ ձեռն ամենակալին պատերազմի ընդ նոսաւ եւ ի լինել այսորիկ այսպէս, որք տժով և զօրութեամբ մնացին՝ ելեալ յերիվարսն թագաւորաւն հանդիրձ, իբր ի թշնամեաց հալածեալք ի սառնամանեացն՝ ոչինչ փոյթ առնելով ընչից, անցանէին ի գտառն Արծրունեաց:

10 Զոր տեսեալ քաղաքին, լանկարծակի գրոն տուեալ ի գուրս հլանէին, և մեծաւ խնդութեամբ դիմեալ ի վերաբ, լցան աւարտւ ի ծիոց և ի զորեաց և ի վրանից և լալլ կազմածէ, զոր նոքա չկարացին պէտ առնել, այլ ի ցրտոյն վարանսն էին: Խակ թագաւորն նախատեալ լուարառուացն՝ ծանեաւ յայտնապէս թէ ձեռն տեսան մատնեաց դվիրս ի ձեռս նորա, որ

15 պէս ի գիրս թագաւորութեանն գրեալ է. «Ոչ, ասէ, իւրով զօրութեամբ զօրանայ հզօրն, այլ տէր ակարացուցանէ զհակառակորդն⁶»: Ապա շարժեալ թագաւորն զօրօքն՝ անցանէ ընդ բազում օթեանօք, երթեալ հասանէ ի քաղաքն իւր ի կոստանդնուպոլիս: և կացեալ ամս երիս, արձակէ բազում պարգեօք զորդի Ափխազին, և ինքն զմահու ցաւ ջերանի:

20 Բայց քանզի կոստանդին նորին հարազատն և թագակիցն ի նիկիացւոց գաւառին էր, զոր հրամայէ թագաւորն ինդրակս առաքել, որպէս զի փութով առ նա հասցէ: Խակ որք հրամանատարքն էին՝ բանիւք հաւանութիւն տալին, բայց թագուցանէին առ ինքեանս զհրամանս թագաւ-

* Եսայ. Խէ. 6. ** Ա. Թագ. Բ. 9.

- 1 CFGHS նոցա
- 2 GHS այսոցիկ AB սառնամանեւք
- 3 A այդ
- 3—4 ABCDEFIL թշնամեաց
- 4 Gh և որպէս B մովսիսիւ ՃԼ մոսիսիւ FHS մովսէսիւն AB եգւպտոս
- 4—5 I եղեղմամբ
- 5 EF ոչ էր փիս որ չէր F բնութեամբ
- 6 GH լինելն
- 7 A յերիւարսն B երիւարսն C երիւարս GH յերիվարս
- 9 G ունելով փիս առնելով H ընչիցն
- 10 A գռոն փիս զրոն F գռոն
- 11 BCDIL ուրախութեամբ փիս խնդութեամբ F չիք լցան GH լցաւ
- 12 B այլ EFGHS ոչ կարացին ABCDEIL այլ առ փիսայլ ի FH չիք (այլ) է
- 13 BCEFHII չիք էին և էին
- 15 BCDGIL թագաւորութեան
- 16 A այդ BCDHILԾ² տկար առնէ
- 17 GH չիք ընդ
- 18 CDFIL չիք ի (կոստանդնուպոլիս) A կոստանտնուպաւդիւ DIL կոստանտնուպոլիս AEF կեցեալ
- 19 BDI ապիսազին B չերմանի
- 20 ABDI կոստանտին
- 21 S որ փիս զրո Մ³ զրո GH հրամայէր G զինդրակս
- 22 ACDEIL որ B հրամանատարքնն GSH հրամանատարք H հրամանատեաբք
- 22—23 BC հաւանութեան
- 23 C թաքր ցանէին G դիքաման

տորին. քանզի ոչ կամէին եթէ կոստանդին թագաւորեսցէ: Զոր յիտ բազում հրամայական բանից ծանոցեալ ինքնակալին զիսրամանկութիւն նոցա, հրամալէ սպասաւորացն՝ եթէ Զի ածէք ինձ. և յարուցեալ ի մահացն նստաւ ի վերալ ձիոյն, և ելեալ արտաքս ի պալատէն ի տեսիլ 5 քաղաքին. զոր տեսեալ բազմաց՝ յերկիւղէն ի խաւարչտին տունս կը թեալ սուզանէին: Ասկա ինդրակըն ելեալ զիստանդին փութապէս անդր հասուցանէին, զոր տեսեալ թագաւորին՝ եղ զթագ թագաւորութեանն ի զլուխ նորա և հաստատեաց զնա թագաւոր, և պատուէր ետ նմա՝ որպէս Դաւիթ Աղողոմովնի, զիսովիչս թագաւորութեանն, և զայնոսիլ որ ոչ կամէին զթագաւորեն նորա ի վերալ իւրեանց, ոչ պահել կենդանի. բայց ոչ որպէս Դաւիթ, թէ Պատճառաւ որսացիր: Եւ ինքն առեալ զոտս ի մահին իւր՝ պակասեաց, և զինի երկու աւուր բարձաւ ի միշոյ. որ թագաւորեաց ամս իմուն: Բայց և ի մահուան նորա նշան իմն սքանչելեաց ցուցաւ յերկնից, ի ժամու երեկոյին՝ յորում նա զիոգին փշեաց, վերին եթերն հերձեալ հրոլ փալլակն յանկարծակի ի դուրս անկեալ, զոր առհասարակ ամենեցուն տեսեալ, զման թագաւորին, ասեն, զուշակէ:

Ե

ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹԻՒՆ, ԿՈՍՏԱՆԴՅԵԱՅ

Թագաւորեաց զկնի Վասլին Կոստանդին նորուն հարազատն՝ ամս 20 չորս. և քանզի այր խաղաղասէր էր և առատ, յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեանն եկաց ի լուրթեան. և հանգեաւ երկիր ի մեծամեծ տագնապէ. և զիշխանս որ գաւառակալք էին, զորս մեծն Վասիլ կարգեալ էր, ի նոյն հաստատեաց: Իսկ Կոմիանոս ոմն՝ այր քաջ և պատերազմասէր, զոր կացուցեալ էր եղբայր նորին՝ տէր գաւառին Վասպուրականի, սար

1 BC չիք եթէ DIL թէ ADIL կոստանտին Հ կոստանտինն

2 C հրամանական GHS բանին H² բանաւորին վիս ինքնակալին ի ինքնակալին.2–3 G³ ծանուցեալ զիսրամանկութիւն ինքնակալին նոցա

4 ABCDEFLL պաղատէն

5 EF իւաւարտչին

6 GHS ինդրակք AI զկոստանտին

7 I հատուցանէին CI թագաւորութեան

9 BDFIIL սողոգմոնի GHS սողոգմոնի BCDIL թագաւորութեան

9–10 C կամին

12 C աւուրց

14 C երկնից C ժամ AE երեկորին B երեկուին C որում

15 B հեծեալ վիս հեծեալ

15–16 EF ի խ<ա>ւարս GS ի սառը վիս ի դուրս Ծ³ ի դուրս DIL ամենեցուն առ հասարակ

16 B ասէ I չիք ասեն

18 FGh թագաւորութիւնն ABC կոստանտեա DEFLL կոստանդեա

19 BCDIL վասլի A կոստանտին C նորին

20 BC կ' (3!) BDIL չիք այր C յառաջի GHS ամին EFI չիք իւրոյ

20–21 C թագաւորութեանն իւրոյ BDIL թագաւորութեան

22 E զիշխանսն Ե զաւառակալքն 1 զոր

23 BCDFGIIL նոյն BC կոմիանը G կոմինոս Ծ¹ կոմինաս Ս քաջ այր

24 DIL չիք էր

մեծամեծ գործս արութեան ցուցեալ ի դուռն Պարսից, և եղե անուանի յամենայն արեելս. սա ի մահուան թագաւորին խորհուրդ վատ ի մտի արկեալ, դաշնակից լինի Գէորգեալ թագաւորել յարեելս: Զոր ծանուցեալ կապագովկացի զօրուն, միաբանեալ յանկարծակի ի վերալ հասին, և զլա-
5 ըզս վրանին հատեալ ի վերայ ընկեցին. և կալեալ զնա և զնորին խոր-
հորդակիցս՝ եղին ի բերդի միոշ ի բանտի, և ծանուցին թագաւորին: Այս եղե յառաջին ամի թագաւորութեանն Կոստանդիանոսի, լորում էր թուականիս մերոյ ամք չորեք¹արիւր հօթանասուն և հինգ:

Իսկ թագաւորն իրեւ լուաւ, առ ետեղեաւն չեած ինչ նմա պատու-
10 հաս. այլ ներեաց զամն ողջոյն, մինչե քաջ ի վերայ հաս իրացն: Ազա ի գալ երկրորդ ամին, առաքեաց դահին, որ եկեալ խաւարեցուց զլուսա-
րանս նորա և զորս ընդ նմա՝ արանց իրեւ ութից. որ լոյժ ապաշաւա-
նաց արժանի է, թէ զիա՛րդ զառածեալ անկաւ ի մտաց աշնակիսի պա-
տուական այր և բարեաց լիշատակաց արժանի. քանդի զԱրճէշ իւրով
15 գաստակերտօքն նա ած ընդ ձեռամբ Հոռոմոց:

Իսկ ի գալ երկրորդ ամին՝ առաքէ թագաւորն յարեելս վերակացու
աշխարհին զնիկիտ ոմն ներքինի, որ եկեալ անցանէ ի գաւառն Վրաց, և
պատիր բանիւք զբազում յազատաց աշխարհին հանեալ ի հայրենեաց՝
առաքէ ի դուռն թագաւորին: Զոր տեսեալ և ուրախացեալ՝ մեծամեծ
20 պարզեօք և իշխանական գահու պատուէ զնոսա, և տայ նոցա ըստ ար-
ժանեաց գիւղս և աւանս գրով և մտանդութիւն յաւիտենից: Իսկ ի մտանել երրորդ ամին՝ ելանէ յարեելս Սիմոնն ներքինի բազում
զօրօք, որ ունէր զիշխանութիւն կէս թագաւորութեանն, զոր ըստ լունա-
կան լեզուին պառեկիմանոս անուանեն. որ եկեալ անցանէ յաշխարհն:

1 C արւութեան Ե արւութեան

2 C ամենայն A յարեեալ EF յարեելս BC վատի

3 GHS եղեալ փխ արկեալ հԾ¹ արկեալ ABC գէորգայ DIL գէորգա F գէորգա
Ա յարեեալս I թագաւորեալ

4 ABDEF կապուղակացի և կապագովկացի GHS կապուտակացի C միաբան

5—6 I խորհրդակիցն

6 DIL բանդի

7 B առաջին C առաջի CDIL թագաւորութեան AB կոստանտիանոսի C կոստանդնի:

9 HIS տեղեաւն ի ետեղեաւն G նմա ինչ

10 C ողջ B իրաւանց փխ իրացն CDL իրաւանցն

11—12 BC լուսաւորուն DIL զլուսարանն

12 B զգօրս փխ զորս I առանց

13 Gh եթէ B թէ արդ C յայնպիսի

14 C այրէ HԾ² բարի և բարեաց DL իւր

15 BGS գաստակերտօք G8 էած C հոսմոց

16 A յարեեալս

17 ACDEHIJIS զնիկիտուն B զնիկիտուն FG նիկիտուն. զնիկիտուն ուն ձեն ըստ

Ն. Աղոնցի „Notes arméno-byzantines“, Byzantion, X, 1935, 1, p. 180, n. 1. BCDIL ներքենի

18 GHS բազում C յայրենեացն

20 H չիր տայ և տայ

21 ABDEF գեւզու CGHILS գեւզու

22 ABDL յարեեալս C արկեալ ABCDEFIL սիմոն ABC ներքենի

23 F իշխանութիւն BCDIL թագաւորութեան

24 H պառեկիմանոս Ծ¹ անուանէին

Վրաց: Բայց չժամանեաց գործ ինչ վճարել, զի բօթ մահու թագաւորին զնետ եկն. զոր իրբե լուաւ՝ առանց յապաղանաց դարձեալ զօրօքն չոգաւ ի կոստանդնուպոլիս:

¶

5

ԹԵ ՈՐՓԵՍ ԹԱԳԱԿԱՐԵԱՅ ՌԱՄԱՆՈՅՆ

Քանդի Վասիլին, հզօրն ի թագաւորս և միշտ յաղթօղն ի պատերազմունս, որ զբազում աշխարհու կոխեաց ընդ ութիւք, լարիական քաշութեանց ոչ պարապեաց առնուլ կին, և յարուցանել որդիս ժառանգ թագաւորութեանն, որոչու օրէն է ամենայն թագաւորաց: Զինի նորա փոխառութիւնը կոստանդնուպոլիս նորին հարազատն: Եւ սորա ևս քանզի որդի ոչ գոյր, այլ էին դստերք երկու, տայ զջորի զանդրանիկն ի կութիւն Խոմանոսի, որ էր մի ի զօրացն սպալից Հոռոմոց, և թագաւորեցուցանէ զնա փոխանակ իւր, և ինքն մահուամք ճեպի զնետ ամենայն երկրածնաց:

15 Սա յառաջին ամի իւրոյ թագաւորութեանն՝ գորաժողով լինի, և ճանաղարին առնէ ի կողմանու Անտիոքացւոց. և կամէր երթալ ի վերայ քաղաքին որ կոչի Հալպ, առնուլ աւերել զնա: Եւ եկեալ հանդիպի լերինն որ կոչի Սևաւ, և տեսանէ անդ բազմութիւն վանորէից և զմենաստանս մենակեցաց, որք ի մարմնի գոլով զանմարմնոցն բերէին զնմանութիւն: 20 Որք միով այծէիւ կամ բաճկոնաւ շատանան, զթովհաննու բերելով զնմանութիւն. բայց միայն զի նա մարախով և վալրենի քաղցու կերակրեալ լինէր, իսկ սոքա երկաթի բրիչ ի ձեռն առնալ՝ խոնջեալ աշխատին ի գարի սերմանեաց պատրաստեալ զօրապահիկն կերակուր: Այլ զգանազան

1 Ի չժամանեալ ն չժամանեաց ԵԲ կատարել վիս վճարել և վճարեալ

2 DIL յազաղելոյ

3 A կոստանտնուպաւղիս I կոստանտնուպոլիս

5 BCDIЛ ոռմանոս G ոռմանոս

6 I յաղթողոն

7 EF բազում ABCDEFHILԾ չիք ընդ (ոսկեք) CdGIЛ արիական

8—9 CDIЛ թագաւորութեան

10 CFGh թագաւորութիւնն BC յառաջնասացեալն ABD կոստանտիանոս EF սորին վիս նորին

11 G ոչ գոյր որդի

12 A զոյի DGHЛ անդրանիկն I չիք զանդրանիկն BC չիք ի (զօրաց) GHՏ զօրաց BCDGhЛ սպալիցն

14 Ծ¹ զնետ երկրածնաց Ծ² զնետ ամենայն երկրայնոց

15 C յառաջի BDIL թագաւորութեան B զօրաղժողով

16 B անորքացւոց CDFIЛ անոտոքացւոց E յանտոքացւոց

17 G և աւերել BCDI ի լերինն

19 BDEIЛ մենակեցաց GհՏ միայնակեցաց AE բերեն

20 ABCDEFGHIL այծէիւք AB զովաննու CE զյովաննու DԼ զովաննուն 1 զովաննուն

21 C բայց նա միայն DԼ չիք նա 1 չիք զի նա

22 1 լինէր նա FG աշխատէին

23 Ծ¹ գար E պատրաստել B պաւրապահիկն վիս զօրապահիկն

խորափիկս և դքաղցրահամ կերակուրս հանդերձ ուրախարար գինով գոր մատուակին որթք այցեաց, զայսոսիկ զամենեսեան աշխարհամիրացն թողին: Ի գլուխ լերին բարձրացնալ նախամարդարէին կաճառակից գունով՝ միշտ ընդ Աստուծոյ խօսին:

- 5 Զասսա տեսեալ թագաւորին՝ հարցանէր արժանաւորաց իւրոց. Զի՞նչ են այն բազմութիւն հերեաիկոսացն: Եւ նոքա ասեն. Սոքա ամենեքեան երամք աղօթողաց են, որք աշխարհի խաղաղութեան և կենաց ձերոց առողջութեան միշտ խնդրուածս առնեն: Պատասխանի տուեալ թագաւորն ասէ. Զէ ինձ պիտոյ աղօթք նոցա. այլ գերեցէք յամենալն վանորէիցն
- 10 աղեղնաւորս ի ծառայութիւն իմում թագաւորութեանս: Քանզի լոյժ հաւանեալ էր քաղինդոնական սահմանադրութեանն՝ ատելի գոլով ամենալն ուղղախառ հաւատոց: Որ և զնոսորւց նպիսկոպոսն տարեալ ի Կոստանդնուպոլիս, ձաղ և ծանակ արարեալ, հրամաէ խուզել զմօրուսն, և ի վերայ իշոյ եղեալ շրջեցուցանել ընդ հրապարակս և ընդ փողոցս, թքակոծ առնել զնա. զոր յետոյ հրամայեաց ի մետաղս տանել զնա, որ և ի նըմին իսկ վախճանեցաւ: Ալսպէս խակամիտ ոմն էր թագաւորն. որ և զառաջին թագաւորսն չէած զմտաւ, թէ որպէս խնամակալութիւն ցուցին առ ազգս՝ զորս ընդ ձեռամբ ունէին. այլ ինքնօրէն հրամանաւ կամէր նորաձեռ առնել յեկեղեցիս Աստուծոյ՝ ո՛չ լիշելով զտէրունական զանսուտ
- 20 հրամանն, թէ ՇԱՄԵԽԱՅՆ որ հարցի ընդ վիմիս ընդ այսմիկ՝ փշրեսցի. և լոյր վերայ անկցի՝ հոսեսցէ զնաս*: Վասն որոյ ի մօտոյ հասանեն արժանահաս դատաստանքն Աստուծոյ ի վերայ նորա: Որ և ի նմին ճանապար-

* Մատ. ԽԱ. 44.

- 1 BCDEFIԼ գինով ԳհՏ գինեաւ
2 DԼ զայնոսիկ ԳհՏ աշխարհասիրաց
3 DԼ թողեալ
4 EGհ խօսէին
5 G յարժանաւորաց
6 E իցեն վիս Են Յ հերետիկոսացս ԵF ասասցեն
7 I և խաղաղութիւն ABCDEFGԼ խաղաղութիւն
8 G յառողջութիւն ABCDEFIԼ առողջութիւն H միշտ առողջութեան ի առողջութեան միշտ ՅI առեալ վիս տուեալ Յ թագաւոր
9 GHՏ գերեցիք Ծ² գրեցէք ABCDIL գանորայիցն Գ վանորէից
10 G թաղաւորութիւնս
11 BDIL սահմանադրութեան
12 G հաւատոյ DFHILՏ զասորոց
12—13 A կոստանտնուլյալիս ԷDIL կոստանտնուլյալիս
13 Ծ¹ ժաղը վիս ձաղ ԴGHՏ զմորուսն BC զմուրուսն
14 Gհ ընդ հրապարակս հրապարակս I չիր ընդ փողոցս C քթակոծ վիս թքակոծ
15 I չիր զոր... զնա
16 G իսկ ինքն ԵF թաղաւորն H չիր և հ և
18 E ինքն անօրէն DIL այլ ինքն հրամանաւն իւրով օրէնս նորաձեռ կամէր առնել A ունէր վիս կամէր
19 I նշանառու վիս դանսուտ
20 B գեմս վիս վիմիս CDIL գեմս
21 BC յոր
22 F չիր նորա BCGHՏ չիր և

հի ելեալ գօր ի տաճկաց՝ ոչ աւելի քան զոթ հարիւր կամ զհազար ալր, և անկիալ ի վերայ բիւրաւոր բազմութեանցն, անշափ կոտորուած առնէին. և զգանձն թագաւորին և գօրացն առեալ յաւարի՝ դարձան ի քաղաքն իւրեանց:

5 Իսկ թագաւորն մեծաւ անարդանօք փախստական եղեալ՝ ձիաթափ անկանի ի քաղաքն թագաւորութեան իւրոյ: Ապա ցածուցեալ ի սաստիկ ամբարտաւանութեանէն, կարաց ամել զմտաւ զրան դաւթական երգոյն որ ասէ, թէ «Բարի է յուսալ ի տէր և յազօթս սրբոց, քան յուսալ լիշխանս և ի դանձոց առատութիւնս»*. քանդի ոչինչ օքնեն ինչք յաւուր բար-
10 կոթեան: Եւ յայնմ հետէ և առ յազալ ո՛չ ևս յաւել ելանել ի թագաւորանիստ քաղաքէն մինչև ցօր մահուան իւրոյ:

Է

ԱՌՈՒՄՆ ՈՒԹՎԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

Որ քաղաքին իշխանն էր, զոր ինքեանք ամիրայ կոչէին, որ ի նախ-
15 նեացն ունէր զժառանգութիւն տեղւոյն, մեռաւ անորդի. իսկ կին նորա զմի ի ծառայից իւրոց՝ որում անուն էր Սալամալ, առ տրփական ցանկութեան սիրեաց զնա, և կացոյց զնա տէր քաղաքին ի տեղի առն իւրոյ:

Իսկ նաև երկուցեալ ի զիխաւորաց քաղաքին՝ թէ ոչ հնազանդին
20 նմա, առաքէ զմի ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց առ Սանեակ, որ յայն- ժամ ունէր զիշխանութիւն լիզերս գաւառին Հոռոմոց, որ նստէր ի քա- ղաքին որ կոչէր Սամուսատ, զոր առեն ի հինսն շինեալ Սամփսոնի,
որպէս զի զգացուոցէ թագաւորին, զի տացէ նմա իշխանութիւն և ժա- ռանգութիւն յաւիտենից, զրով և թագաւորական մատանեաւ յաշխարհն
25 Հոռոմոց. Եւ ես տաց, ասէ, առանց պատերազմի զքաղաքը. ի ձեռս նո-

* Սաղ. ձժէ. 9.

1 GHՏ տաճկացն G զութն CDԼ և կամ

2 BDԼ բազմութեանց CGHI այնչափ

3 G զանձ զգանձն GՏ զօրաց DEFIL զզօրացն

5 ABCDEFIL ձի սթափ

6 ACDHԼ քաղաք

8 ABDIԼ յազօթք C ազօթք և յազօթք

8—9 C իշխանս

9 F չիր ի B յառատութիւնս Ծ օդտէն

10 E աւել

10—11 CG թագաւորական

13 C յունայ DILS ուռհա

14 BDIL իշխան DEJL ամիրա ABCDEFHIL կոչին

15 B զժառանգութիւնն AB տեղոյն GԵՇ տեղեացն B դկնի փիս կին

16 DHLS անունն DIL սալամա C տրփական

16—17 C ցանկութեանն I ցանկութիւն

20 GHIS զմին ABDFGԼ ծառայից և ծառայից հաւատարիմ

21 E իշխանութիւնն EF յեղերոյ C հոռմոց

22 BC սալուասատ BC չիր և

23 B չիր և

25 C հոռմոց G տաց ես I չիր ասէ

բաւ Զոր լուեալ թագաւորին Ռոմանոսի, գրէ նմա գիր հաւանական. և առնէ զնա անթիպատոս պատրիկ, և զիին նորա պատուէ մեծ և երենլի պատուով:

Իսկ քաղաքացիքն իբրև լուան զայն աղաղակին և զճնչիւն փո-
5 ղոցն, սրտաթափի լի դողութեամբ՝ ի դուրս ելանէին զարհութեալք և խը-
ռովեալք, իբրև զալիս ծովու կուտակեալք զմիմեամբք զեղուին: Եւ իբրև
ոչ կարէին զելս իրացն իմանալ, որք մահմետական օրինօքն սովորեալք
էին, եկեալ ի զիշերի՝ անկանէին ի մօտաւոր քաղաքսն, պատմելով նո-
ցա զլանկարծահաս շտապ տադնապին որ հետ նոցա: Իսկ նոքա՛ իբրև
10 լուան, ձայն տուեալ ի մի վայր ժողովեցան բազմութիւնք զօրաց. և
եկեալ ի վերայ քաղաքին՝ խրամատեցին զպարիսապ նորա, և մտեալ ի
ներքս՝ բազում կոտորուածս առնէին: Ուստի բազումք ի քաղաքէն ի
մեծ կաթուղիէին ելեալ ամրանալին, և այլք լամուր տեղիս կամ լաշտա-
րակս: Իսկ պաշարիչքն զրազում տեղիս հրով ապականեցին մինչև ի
15 նոյն ինքն ի սուրբ կաթուղիէին հուր ընկեցին: Եւ բացեալ զգանձարանս
տանն սրբութեան՝ զոր լառաջին թագաւորացն Հայոց ամբարեալ էր ի
սպաս պիտոյից տաճարին տեառն, և հանեալ զամենալն մեծաւ շտա-
պով զնացին ի տեղիս իւրեանց: Եւ լայնմ օրէ և ալար նուաճեցաւ քա-
ղաքն ի ձեռն Հոռոմոց:

20

Ը

ՄԱՆ ՌՈՄԱՆՈՅԻ

Իսկ թագաւորն ոչինչ բարի լիշտակաց արժանի լեալ, յաւուր մեծի
հինգշաբաթուն ելեալ ի պալատանն՝ հրապարակախօս լինէր ընդ զօրս իւր,
մինչեւ ի հասարակ աւուրն տալ ըստ իշխանութեան զարգունատուր պար-
25 գեսն. և ապա պարապեալ ի գործոյն՝ հրաման տայ ոսկի լականաւ զուր

1 Յոր թագաւորն ումոնոսի լուեալ Ա չիք թագաւորին և թագաւորին

2 ABEFհԵ՞՞ անթիպատու Ծ անթիպատոս ԲԼ անթիպատրոս Ծ² պատրուիկ
BDIL զկնի վիս զկին ԲԼ չիք նորա և չիք և (երևելի)

5 BCDIL և զարհութեալք

6 Յ ծովով ԲԼ զմիմեամբ

7 BEFH ելս AFHՑ սովորեալ

8 Յ չիք ելեալ... անկանէին ԳԻՑ քաղաքս

9 Ի յանկարծակի և <յանկ>արժահաս Ա տղնապին BDIL տագնապ Ծ տագնապն

10 Ծ բազմութիւն Բ զօրացն

12 Ի կոտորածս

13 Ե այլ Ա յայլուր վիս յամուր և յամուր

14 BCDIL բազում Տ այրեցին վիս ապականեցին Մ³ ապականեցին

15 EF չիք ի սուրբ

16 Յ սրբութեանն Գ յառաջն և յառաջի BCDIL թագաւորաց

17 Գ տաճարի և աստուծոյ վիս տեառն

18 Ի չիք օրէ և այսր Յ Յ այսր Յ այս

19 ADEFIL ձեռն Ծ ընդ ձեռամբ Ծ հոռոմոց

21 Ա չիք մահ ոռ(մանոսի) [պակասը առաջացել է վերանորոգման ժամանակ]

23 AEF պաղատանն Յ Յ պաղատն և պաղատն Յ հրապուրակախօս Տ լինել

24 Գ մինչև Յ առ Յ զարբունատար իշխանութեան

պատրաստել առ ի լոգանալ նմաւ ։ Եւ իբրև ևմտատ յոսկի ծովակն լցնալ շերմ ջրով, սպասաւորքն բուռն հարեալ դդիսոյ գլխոյ նորա ծածկեցին ընդ ջրովն մինչև վճարեցաւ ի կենաց՝ թաղունոյն կամակից լինելով առնելեացն։ Որ կաշաւ զթագաւորութիւնն ամո հօթնու

ԹԱԴԱԿԻՌՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻԽԱՅԻԼԻՆ

Դանիէլ լիւրում մարգարէութեան՝ դոր ետես, որոյ զլուխն ուսէի էր, և թիկունքն և ձեռքն արծաթի, իսկ մէջքն և կողքն պղնձի, որքս անցեալ են. իսկ սրունքն և ոտքն երկաթի խաւնեալ ընդ խեցի, որ է 10 Հոսումոց թագաւորութիւնն. զի ոչ ըստ աղքի վարի, որպէս և ալլ աղդաց թագաւոր և որդի թագաւորի։ Որ ի հարց և ի հաւոց ունի զիշխանութիւնն՝ այն երկաթն է. իսկ եկամուտն՝ որ չէ ի թագաւորական տոհմէ՝ այն խեցին է։ Եւ այս լուսփակի լինի առ նոսա, որպէս և այժմ իսկ տեսանեմք լաւաշի կացեալ թագաւորու։ Սա ոչ ի թագաւորական 15 տոհմէ, և ոչ որդի թագաւորի, և ոչ իշխանութեամբ յերմելի սպայից. այլ այր մի աննշան ի պալատին պաշտօնէից, լոր տրսիացեալ թագուհւոյն պոռնկական մոլեգին ախտիւն, ի պատճառս նորա չրաննդաոց արար գալրն իւր որ և ի սպանողաց մի զսա ասեն լինել։ Իսկ զինի սատանարմական գործոյն ի գլուխ ելանելոյ, հրամայէ թագուհին զգլիսաւորս քա- 20 ղաքին կոչել առ ինքն։ Եւ ցուցանէ զթագաւորն վախճանեալ՝ լանկարծամահ զնա համբաւելով. և ապա հուազ ընդ հուազ զՄիխարիս զայս լա- ռաջ ածեալ թագաւորեցուցանէ՝ այր իւր առնելով, որոյ գործս լայտոնի

1 BCDEFHIL շողանալ փիս լոգանալ G8 լուսանալ Ծ³ լոգանալ G ծովակ

2 B զգիսոյն

3 GHS ջրովն Բ թագուհոյն CDFIլ թագուհոյն

4 ABCDFIլ Ե [5!] Է հինգ

6 Բ թագաւորութեան C թագաւորութեանն Բ միխայելի ՀՀ միխայելին I միքայէլին S միխայելին

7 A գանիէղ F իւրում BD1լ մարգարէութեան GHS գլուխ

8 B թիկունք BC պլղնձի

10 I թագաւորութիւն

11 BCDI աղդաց թագաւորութիւն [C թագաւորութիւնն] ՃԼՏ թագաւորն D1լ որք Ե ունին

11—12 BCDIլ զիշխանութիւն Ե իշխանութիւն

12 G որ ոչ S որ ոչ է

13—15 I չիք այն... տոհմէ

14 G տեսանեմք իսկ

15 D1լ թագաւորին GHS սպայիցն

16 A այդ ABCDEFHIL պաղատին Բ տրփանօք C տռփանօք

16—17 B թագուհուն Բ1լ թագուհոյն

17 B չիք պոռնկական մոլեգին

18 ABDEFHIL զայր GHS սպանողացն Կ ասեն զսա ի զսա ասեն I մի ասեն զսա լինել

19 S գործոցն ACDEFHILԾ եմելոյ ԲԳԾ³ եղելոյ

20 BCDIլ մեռեալ փիս վախճանեալ

21 DEFJ1 զմիխայելս GHS զմիխայելս

22 S գործն

եղն ամեննցուն: Սա քանզի բազում աղդականս ունէր և եղրարս, դգլխաւորագոյն իշխանութիւնն ետ ի ձեռս նոցա: Զմի յեղրարցն առնէ մաղիստրոս, և տայ զթէսաղոնիկն ի ձեռս նորա, և հաւատալ ի նա զնողս Բաւղարացն և արեմտական կողմանցն. և զմինն անուանէ դեմեսլիկոս, և առաքէ ի մեծն Անախոք զՅանկաստանի և զճարաւային կողման զնողսն յանձն առնելով նմա: Իսկ զերրորդն յեղրարցն՝ որ էր այր ներքինի և արեղալ, որում անոն կոչիւր օւթանոսու, կացուցանէ զնա ի թագաւորական քաղաքն Կոստանդնուպոլիս՝ առնելով զնա սինկլիտոս, զամենայն նոզս և զիրաւունս պալատին տալով ի ձեռս նորա:

- 10 Եւ ինքն քանզի չարապէս հարաւ ի գիւէ, մինչև յիկեղեցիս և ի հանգիստ սրբոցն ընթանալը. բայց ոչ գիտեմ եթէ վրէժխնդրութիւն էր այս Խոմանոսին մահուն՝ որ անիրաւապէս մեռաւ, եթէ ի բնէ ունէր զդիւահարութիւնն: Բայց ասեն և այլ պատճառս, եթէ վասն զի չէր անդ նմա թագաւորութիւնն, վասն որոյ երթեալ ի քաղաքն Թեսաղոնիկեցւոց առ 15 կին մի կախարդ, որպէս ի հինոն առ Բարսղին՝ երիտասարդին պատմին գործք ի ձեռն կախարդին, տուեալ զինքն ի ծառայութիւն հօրն ամենայն չարեաց: Որ ի ձեռն պոռնկական դիւին շեռեալ թագուհուոյն՝ առ զնա և կացուց զնա թագաւոր ի վերայ աշխարհաց: Իսկ լիտ գործոյն ի զլուխ ելանելոյ, ըստ օրինի թագաւորաց յեկեղեցիս ի հարկէ երթեալ ի 20 տօնս տէրունականս, ոչ կարացնալ համբերել չար գիւին, ի լիւրմէ ապրուտամբ զնա կարծելով Եւ գալս այնու հաւատարմացուցանեն՝ որ ասեն, զի յաճախու թաղաւորն ի Թեսաղոնիկին կայր, զոր կտքնէին առ կախարդին լինել: Այլ թէպէտ այսպէս, թէպէտ այնպէս, սակայն մինչ ի վախճանն ոչ հեռացաւ ի նմանէ այսն որ լլկէր զնա:

1 G և առ BCDEFGIL եղրայրս

1—2 EF զլխաւորագոյնս

2 BDIL իշխանութիւն Լ ձեռն Յ եղրարցն ԾԼ յեղրայրցն

2—3 ABCDEFIL յամիստոսու Հ մազիստոսու

3 G զթեսաղոնիկ Ը նոցա փիս նորս

4 B բաւղարաց G դիմեալիկոս

5 ABCDFIL անտորք Ը յանտեռք Տ կողման

6 HIS զերրորդն Ը եղրարցն BCDIL ներքենի

7 S ռոթանոսոս

8 HS ի կոստանդնուպոլիս ABDL կոստանտուպալիս AEF սինկղիտոս

9 ABCDEFGIL իրաւունս ABCDEFIL պաղատին Յ ձեռն

10 GS գիւէ ABCEFL մինչ Ը մինչ զի

10—11 GHIS հանգիստ

11 ABDEFIL որբոց Ը վրեժխնդրութեան

12 GԾ¹ ի բնէ անտի

12—13 BCDIL զդիւահարութիւն

13 A այլ BFHIL անդ Ը անկ

14 BCDL թագաւորութեան 1 թագաւորութիւն

15 1 երիտասարդն

16—17 F ամենաչարեաց

17 C թագուհոյն

18 GHԾ² ամենայն աշխարհաց

19 BCDIL երթալ Ի երթա և երթեալ

20 BC առւնս փիս տօնս Ցիք ի Ա ապստամպ

22 C թեսաղոնիկ

23 GH թէ այնպէս

24 GHԾ² այսն չար

Իսորա թագաւորութեանն եղե մեծ իրապրած զօրացն Հոռոմոց՝ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Բերկրի, որ է ի վեճակի Արծրոնեաց աշխարհին, զոր վաղնջոց յափշտակիալ էր Պարսից՝ հանգերձ իւրովք դաստակերոցն, և ունէին ընդ ձեռամբ: Յորոյ վերալ ևկեալ կաւասիլաս ոմն՝

5 որ Վասպուրականի գաւառապեան էր՝ բագում զօրու, ևառ զքաղաքն և կացոլց գունդս հեծելոց պահապան քաղաքին: Յայնժամ այլ ոմն փոխանորդեաց զիշխանութիւն նորա, և առեալ զայլ զզօրսն Արթեալ դադարեաց հեռագոյն ի տեղուց ուրեք որ կոչի Արծակ, վասն առատութեան դարմանին և այլ պիտօից հեծելոց: Իսկ տէր քաղաքին, որում անուն կոչիւր

10 Խորիկ, ի բերդին արգելական եղեալ՝ ազդ առնէտ առ զլխաւորս Պարսից աշխարհին: Որք յանկարծակի ձայն տուեալ միմեանց՝ ի մի վայր ժողովեցան, և հասեալ ի վերալ քաղաքին պաշարեցին զնա պատնիշաւ: Իսկ զօրքն Հոսոմոց յանառակ գործոց և ի գինույ թմրեալ, ոչ կարացին զգուշանալ անձանց: Այլ և պահապանն Խորայէլի զերծ ի նոցանէ զօդ-

15 նականութիւն իւր. լորոց վերալ սուր եղեալ կոտորեցին արս իրրե քսան և չըրս հազար: Եւ այս եղե ո՛չ վասն արգարութեանն Պարսից, այլ վասն անօրէնութեան մերոց զօրացն, որք հարան ի սուր դառնութեան ըստ տեառն բանի, եթէ «Զշարսն չարաւ կորուսցէ»*: Իսկ զօրքն որ լԱրծակ՝ ոչ ժամանեցին նոցա յօդնականութիւն: Եւ առեալ զօրացն Պարսից զկա-

20 պուտ և զաւար սպանելոցն՝ չոգան յաշխարձն իւրեանց: Բայց ի ճանապարհին, քանզի ունէին բազում կալանաւորս, հրամայէ Խորիկն լիջեանին ըստ անձին փորել զերկիր, և զկապեալսն զենուլ ի վերալ փորտածին՝ մինչև լի իսկ լինել, և մտեալ լուացաւ արեամբ սպանելոցն առ ի հանգուցանել զալրուցս սրտին:

* Մատ. Ի. 41.

- 1 ABCDEFIL թագաւորութեանն 18 թագաւորութեան Ը հոռոմոց
- 2 C բերդաքաղաքին ABCDEFIL վիճակէ
- 3 ABCDEFIL վաղընջուց G իւրով
- 4 I չիք և ունէին ընդ ձեռամբ S յորոց
- 5 Hh ի գաւառապեան [h չիք ի] ABCDEFGHIL և առ S առ
- 6 Gh զգունդս
- 7 GHδ չիք զայլ H զօրս DIL զօրսն L լիք փիւ և
- 8 BCEFH չիք ի ի եանցուզ
- 9 A այդ EFGh էր փիւ կոչիւր
- 11 I առեալ փիւ տուեալ BC չիք միմեանց
- 12 B պատնշաւ
- 13 C գործոյ լ դործւոց
- 14 A այդ A իսրայէղի
- 14—15 F զօդնութիւն
- 15 CDIL յորոց սուր ի վերայ եղեալ BC այսր փիւ արս DI.L այրս
- 16 C չիք վասն BDIL արդարութեան
- 17 FS անօրէնութեան EF մերոյ BC դառնութեանէ
- 18 C բանին CDGHIL չարեաւ H յանկած փիւ յարծակ և յարծակ և յարծակ
- 19 C յօդնութիւն
- 21—22 AF յիջավանին G իջևանին
- 22—23 GHδ կորուածոյն
- 23 G լինիլ GHδ մտաւ
- 24 GS զայրուցս ի զայրուցս և զայրոյթ

Իսկ ի գալ երկրորդ ամին, դարձեալ ալլ զօրք առաքեցան ի թագաւորէն, որք եկեալ մեքենայս և մանդղիոնս եղեալ, սկսան փլուզանել զպարհսպ ամբոցին։ Եւ տեսեալ որք ի ըերդին էին՝ թէ ոչ գոյ նոցանարս ապրանաց, քանզի և բաղումք իսկ մեռան ի նոցանէ, աղաչեցին 5 զգօրագլուխսն՝ զի արձակեսցեն զնոսս առանց վնասու յաշխարհն իւրեանց և ինքեանք կալցեն զամուրն և զդաստակերտս նորա։ Որք իրրելուան՝ արարին որպէս և ուսանն. և յախնմ օրէ և առ յապայ բարձաւ տէրութիւնն Պարսից ի տեղոցէ անտի։

Ի սորա ի սկզբան թագաւորութեանն՝ խաւարեցաւ արեգակն յամ-
10 սեանն Արաց, յաւորն ուրբաթու ի դառնալ աւորն, էր և թուականիս մերոյ չորեքհարիւր ութուոն և երկու ամ։ Զոր տեսեալ բազումք ի զիտնոց, կարծեցին գոլ ծնունդն նեսինն զօրն զախն, և կամ մեծամեծ չարեաց գուշակու։ Որ և եղեւ իսկ յաւորս մեր, յորս պատմոթիւն բանիս առաջնորդեալ աանի զմեզ, զոր տեսաք աչօք մերովք զաստուածասստ հարուած-
15 սըն, և զնորանշան պատուհասն որ ենաս ի վերայ տանս Հայոց վասն մեղաց մերոց։ Նաև յառաջ ժամանակաւ ալլ իմն մեծ նշան երեսցաւ, որ յոլժ հիացումն բերէր տեսողացն. որ նման էր նշանացն վերջին աւերածին Երուսաղեմի, զորմէ սպառնալով Փրկիչն ասէր, թէ Ենդիցին աւորքն այնոքիկ նեղութեանց՝ որպիսիք ոչ եղեն ի ներքոյ երկնից ի սկզբանէ
20 արարածոց, և մի ալլ լիցիր*։ փոխանակ զի ի տէրն և լարարիչն իւրեանց կատաղեցան՝ մարդ կարծելով զնա։ Ալր մի Անանիսս անուն ի մէջ քառ- դիմին Երուսաղեմի կացեալ՝ բարձրաձայն աղաղակաւ ողբս առեալ ասէր։ Վայ Երուսաղէմ, վայ քաղաք արեան. հասին աւուրք վրէժինդրութեան քո, և որ այլն ես, զոր մեծն Եւսեբիոս յեկեղեցական պատմութիւնս նը-
25 շանակէ։ Նոյնպէս և տաս ի մերում ժամանակիս, նմին նման ալր մի անձանօթ ամենեցունց, անոք, անորեք, յարեկնից կողմանէ ելեալ, ընդ

* Մատ. ԺԳ. 19

1 C չիք այլ և այլ ABCDEF զօրս
2 ABCDI մանկլիոնս EF մանկլիոս

3 ABCDHIL չդոյ և ոչ գոյ

4 S հնար և չիք իսկ և չիք է

5 BC արձակեսցէ

6 AF կալցին GHՏ զամուրս

7 S լուան

8 BCI տէրութիւն ABC անդի

9 G սորա յակզբան և թագաւորութեան

9—10 BI յամեսեան ԽԾ² յամեսայն արեանց փիս յամեսանն արաց ի յամեսանն արաց

10 BC յաւուր BC արեուրն փիս աւուրն և արեուն Ա և էր B թուականին C թվին

10—11 BCDL չիք մերոյ EF մեր

11 A չորեքարիւր F չիք ամ

12 EFGHՏ զծունդ GՏ չիք և A մեծս [նորողլած տեղ]

12—13 G գուշակք Տ գուշակ

13 BCEFGHՏ չիք և

16 A այդ C նշան մեծ

17 GhՏ էր նման BCDEIL նշանաց

18 H փրկիչն սպառնալով ի սպառնալով փրկիչն BI փրկիչն

20 A այդ

24 H որն ի որ GS այլ և այն GS Եւսեբի ABCDEFIL պատմութիւնն

25 նման ն. ՚ին

26 ABCFHIL յամենեցունց E ամենեցուն

Ապահունեաց և ընդ Հարքայ գաւառն անցեալ, ի Մանանաղի իշեալ և լեկեղեաց անդառնալի գնացիւք, զալսոսիկ ի բերան առեալ ասէր անդադար ի տուէ և ի գիշերի. եղով զիս, եղով զիս, բարձր բարբառով, և այլ ինչ աւելի չամէր ինչ: Եւ թէ ոք հարցանէր թէ Ռւստի՞ կամ յորմէ՞ գած ւառէ ես, կամ վասն է՞ր ասես զայդ, չտայր ինչ պատասխանի, այլ հանապազ զնոյնն ասէր և յասելոյն ոչ գադարէր: Զոր տեսեալ անմիտ մարդիկ՝ իմացան անկեալ՝ ի մտաց, բայց իմաստունքն ասէին. Այդ եղուկը ամենայն երկրի լինելոց է: Արդ այս աստանօր զկայ առցէ բանապը մեք ի կարդ պատմութեանս դարձուք յառաջ ասացեալ թադաւորս:

10 Սա զգեսորդին իւր կեսար անուանէ. և կեցեալ ի թագաւորութեանն ամս եօթն և ամիսս ութ, հիւանդացեալ զքուն մահու շերանի: Իսկ թագունոյն զկեսարն՝ լորդեզիրս իւր արարեալ, թագաւորեցուցանէ ի տեղի առն իւրոյ: այլ նա փոխանակ շնորհ առնելու նմա վասն բարեացն՝ զոր արար նմա թագունին, խորհեցաւ ազգականօք իւրովք. ի հեռաբնակ կըդ-

15 զիս յաքսորս առաքել զթագունին, որպէս զի սեփհական իւրեանց լիցի իշխանութիւնն, զոր և արարին իսկ: Իսկ քոյր թագունոյն՝ որում անուն ճանաչիւր թէոդոռայ, կոչէ զգլսաւորս քաղաքին և ծանուցանէ նոյա զեղեալսն: Որք իբրև լուան՝ ձայն տուեալ արեմտական զօրուն՝ առ ինքն եանս հաւաքնցին: Եւ բռնութեանմ ի վերայ հասեալ, խնդրէին թէ ցնց

20 մեզ զմեր ծիրանափառ թագունին, որ ի հարց և ի հաւոց տնի զժառանգութիւն թագաւորութեանդ. քանդի բազմաց կարծիւր թէ մեռեալ իսկ է: Իսկ նա իբրև ետես զբոնութիւն և զմիաբանութիւն նոցա, լերկիւդի լիալ՝ փութապէս դարձուցանել հրամայեաց յաքսորեացն զթագունին: Զոր իբրև ետես թէոդոռայ զքոյրն իւր, իսկոյն հրաման տալ ունել զթագաւորն իւր-

25 եանց ազգականօքն և որք նոցա մտերիմքն էին: Իսկ թագաւորն փա-

4 GH8 չիք ինչ (աւելի) BCD1L8 եթէ

5 8 ասեսն Յ չտար

6 BCDFGHI1L8 զնոյն ABCDEF1L յասելոյ

7 CH մարդեկը C չիմացան GH8 մտացն D1L իմաստունք

8 1 աշխարհի փիս երկրի Cd1L չիք այս Յ աստ փիս այս BCI առացէ

9 A այդ BC պատմութեանն D1L պատմութեան 1 ի յառաջ

10 BCDGH1L8 թագաւորութեան

11 Gh ի բուն H չիք զքուն

11–12 C թագունոյն

12 ABCDEF1L յորդեզիրս GH8 իւր յորդեզիր [G որդեզիր] D1L զտեղի փիս ի տեղի

13 A այդ

15 CI առաքեալ A սեպհական

16 BDI1L իշխանութիւն G չիք 4

17 ABD թէոդոռ CEFI1L թէոդոռ G թէոթոռայ S թէոթոռա Ե զգլսաւոր G չիք նոցա

18 H առեալ փիս տուեալ ի տուեալ

18–19 G յինքեանս

19 I հաւաքելոյ

20 BCD1L զմեծ իրաւափառ փիս զմեր ծիրանափառ GH ծերափառ S ծիրանեփառ

BC չիք ի հարց և GH ի հաւուց և ի հարց 1 չիք ի (հաւուց)

22 B չիք զմիաբանութիւն նոցա

23 C հրամայեաց դարձուցանել ABEGI յաքսորեաց Ch8 յաքսորանացն D.L յաքսորաց F յաքսորանաց

24 AB թէոդոռ CDEF1L թէոդոռ G թէոթոռայ S թէոթոռա C գրոյք 1 ըղբոյրն

F զթագաւոր 1 զթագաւորական

25 BCDEFH1L1 որ GH8 մտերիմք

խըստական եղեալ՝ կամէր յաւագ և կեղեցին ժամանել՝ և ընդ սեղանովն թագչել և այսու ապրիլ: Բայց ոչ կարաց ժամանել: քանզի հետամուտքն փութով հասեալ և կալեալ դարձուցին, և յանսուրը տեղուոց լերկիր ընկեց- եալ իւաւարեցուցին զլուսարանս նորա, և որ գնմելիկուն կոչիւր և զալ-
5 լոց բազմաց. և հրամակէ զտունս նոցա յաւար, լուեր, յապակունութիւն դարձուցանել: Յորս շարժեալ քաղաքն առ հասարակ, բազում աւարա- սութիւնս արարին. և զմեծամիծ և զգեղեցիկ պարարանս մինչև ի հիմունս քակեալ՝ յապականութիւն դարձուցին: Եւ այնքան ժանրացաւ խոռվական ամբոխն յաւարառութիւնս խանձեալ, մինչ զի զպարիսպն պալատին խրա-
10 մատեալ՝ բազում գանձս ի թագաւորական գանձուցն արտաքս պեղեցին. զոր հազիւ կարացին դադարեցուցանել զամբախն գլխաւորքն քաղաքին, արեգակն օգնական լինելով նոցա՝ զծալըս արևան լինքն ժողովելով:

Իսկ թագաւորն որ երեկ լոսկի աթոռն նստեալ՝ հրաման աալը տիե-
զերաց, ալսօր իսաւարեալ ի լուսոյ՝ նստի յաթու նանրութեան և նախա-
15 տանաց. և որ կարծէին ծովու և ցամաքի տիրել յաւիտենից, ի միում վալրկենի և զանձանց ևս կորուսին զփրկութիւն: Եւ եղեն արդարե ըստ մարդարէին, որպէս խոտ տանեաց, որ մինչչև ի քուն եկեալ էր՝ չորա- ցաւ. լորմէ ոչ լցաւ բուռն հնձողին և ոչ լցան զերկը բարձողացն զորալն. նաև բարեբանութիւն անցաւորացն ոչ կաթեաց իւ լսելիս*: Ալսոքիկ ևն
20 առօրեալ պատմութիւնք կեսարուն, որ թագաւորքաց ամիսս վեց:

❖

ԹԱԳՍԻՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՍՄԱՆԴԵԱՅ ԱՐԴԻՈՅ ԹԻՋՈԴԱՍԻ,

ՈՐ ԿՈԶԻ ՄՈՆՈՄԱԽ

Եւ սա ըստ մարդարէին տեսողութեան՝ ի խեցի մասնէ. քանզի հայր
25 սորա ի պալատին զգայիսութեան ունէր զպատիւ, որմէ ամենալն դա-
* Հմմ. Սաղ. ձիջ. 6.

1 BCDFHILS յեկեցին

2 ADEFJL թարչել G1 թաքչիւ

3 C չիր և CDIL յայն սուբբ C1 տեղւոջն

4 GH'S զիմեսլիկուն

5 I չիր նոցա, C աւեր Ս չիր յապականութիւն DGIJS և յապականութիւն

7 L մեծամեծ

8 G8 այնպէս վիս այնքան Ծ² այնքան BCD խոական

9 EF զպարիսպ ABCDEFIL պալատին

10 F յարտաքս

11 ABCDEFGIL զիմաւորք

12 AF արեգակն Օ արեգակն Ghi8 առ ինքն

13 E էրէկ G1 յերեկ H1 յոկի G8 աթոռ

15 BH ժողուն ի ժողու և ցամաքին E1 տիրեալ E և կ միամ

16 EF զարկենի

17 BHI մինչի և չիր էր

18 BD հընձաւզին Ծ² Ա բարձողաց 1 բարցողաց ABCDEF զքայյա Ա զորայն 1. զօրայն

19 DL նա վիս նահ

22 ADEFI կոստանտեա BC կոստանդիս Ե որդոյ

23 AB մաւանումայ CDFIL մանումախ Ե մօնումախ Ա մաքնումախ ի կամ մռնոմախ

24 C մարդարէի Ս տեսողութեանն Բ չիր հայր 1 որ վիս հայր

25 ABCDE պալատին ABCDEFIL Դ² զգայիսութեանն Ո զգայիսութեանն

[Prud'homme-ը, Փրանս. բարզմ. Էջ 55, ծան. 3. այդ բառը կապաւմ է հաւե- ճակասօնութեանը՝ արդարադատության բառի հետ] G ևնի

տաւորք աշխարհին առաջին Յետ անկատար թագաւորութեան կեսարու՝ մոնչեալ մատակ առիւծն ի վերայ ընկերին ի խշտիս իւր, քանզի ոչ սակաւ տարակոյսք զնա պաշարեալ պահէին, զի զոք լիւրայնոց չոնէր արժանաւոր թագաւորութեան. և զոր առ լորդեզիրս, և արտօր տէր և թա-
5 գաւոր աշխարհաց, նա փոխարէնս զայն հատոյց նմա, զոր խոն մի լա-
ռաջ նշանակեցաք: Եւ ապա զի՞նչ առնէ. ելանէ ալտաքոյ կանոնական
կարգաց, և կոչէ զայրս զայս լառաջ և առնէ ալր իւր. և նստոցանէ զնա
յաթոռ թագաւորութեան: Զօր բաղումք կարծեցին սիդեխ գոլ նմա, բայց
ես ոչ դիտեմ, եթէ այսպէս է և եթէ այնպէս. որպէս ինքն լիւրում հրո-
10 վարտակին գրեալ էր լիրախտիս աշխարհի, եթէ վասն աշխարհի խաղա-
ղութեան ոչ խնակցի լիս, և վասն ալնորիկ լանարժան գործ համար-
ձակեցայ:

Ի սորա լառաջին ամին ապստամբեաց որդին Մանեակ, որ ունէր
զարեմտից կողմն, այր քաջ և անուանի, և զբազումս միաբանեաց ընդ
իւր: Եւ եկեալ բազում զօրօք մինչև ի գուռն թագաւորական քաղաքին,
և ալնքան բռնացաւ ի վնրայ ըստ ուժոյն քաջութեան, մինչ զի բազումք
ակամայ կամօք ետուն զանձինս նմա ի հնազանդութիւն: քանզի կարծե-
ցին զնա գոլ թագաւոր վասն բազում պատեհութեանցն որ ելանէին նմա:
Քանզի երկիցս և երիցս ելին զօրք թագաւորին և ճակատեցան ընդ նմա
20 և պարտեալ ի նմանէ, զարձան առ թագաւորն մեծաւ անարդանօք: Իսկ
ի գալ վերջին պատերազմին, յորում ուշ եղեալ էր ամենեցուն, զի զկնի
այնր լաղթութեանցն՝ ամէնս նմա հնազանդեցին և զնա արասցեն թա-
գաւոր. բայց քանզի չխորհեցաւ Աստուծով թագաւորել, ալլ ի զօրու-
թիւն ուժոյն իւրոյ ապաստան եղե, զԱրթողոմայն ի հեռուստ ախտաց-

1 BDIԼ թագաւորութեան

2 CEF մոընչեալ H մոնչեալ ABEF առեւծն

3 C յուրայցն EFI յուրայց

3—4 DIL չունէր ժառանդութիւն թագաւորութեան

4 BC ժառանդութեան վիս արժանաւոր թագաւորութեան C էառ CG որդեգիր

5 EG փոխարէնսն և փոխարէն

6 B և ապայ ինչ

7 I չիր գայրս

8 GHS սեղեկ

9 CDIL չիր է B յորում վիս յիւրում

9—10 B հրովարտաքին GH հրովարտակի

10 EF ինզրեալ վիս զրեալ

11 DL ի յիս Gδ այսորիկ *

13 B առաջի C յառաջի Hδ առաջին BCI ամի Ա ապստամպեաց BC որդի

16 Տ չիր և S ուժոյ

17 B ի նմա

19 A երիս EF չիր և (ճակատեցան) ABDFHIL նորա վիս նմա ի նմա

20 AEFGH² պարտաւորեալ BCDI պարտաւորուեցան ԺԼ պարտեցան

21 G յուշ

22 G աղթութեանց ABDEFIL ամէն Տ արասցեն զնա

23 A այդ

23—24 H զի զօրութիւն ի զօրութիւն և զօրութիւն

24 BCDIL ուժոյ Բ ապստան և հեռուստ

եալ, արբեալ ամբարտաւանութեամբ, վասն որոյ զնորայն հատուց գդա-
տաստանի ի մէջ ճակատուն գտին զնա անկեալ, հզօր հրեշտակի աւանդ-
եալ զոգի նորա, առանց որուք նմա ի դիմի հարեալը Զալս արարեալ
և առնէ ամենիմաստապէս ամեննեցուն տէրն և արարիչն, որ կարողն է
5 քաղել զոգիս իշխանաց, ահաւոր գոլով քան գամենալն թագաւորս երկ-
րի. զի «Մի՛ պարծեսցի հզօրն ի զօրութիւն իւր, և մի՛ մեծն ի միծու-
թիւն իւր, և կամ իմաստունն լիմաստոթիւն իւր, որպէս ի գրոց լուաք-
ալ տերամբ պարծեսցի որ պարծին և արասցէ իրաւունս և գործեսցէ
զարդարութիւն ի վերայ երեսաց երկրիչ*:
Որ է արդարեւ յոյժ պարծա-
10 նաց և գովաթեանց արժանի, և յիշատակ նորա կայ մնալ յաւիտեան, և
«Եղիս նորա բարձր եղիցի փառօք»** որպէս ի սաղմոսարանի անդ գը-
րեալ է: Այսպիսի էր և մեծն Դաւիթ. որ թէպէտ ի ահսանողէն օծաւ
թագաւոր, և ընդ օծութեանն ընկալաւ ոչի զօրութեան և մարգարէու-
թեան, որ զդազանսն բուն հարեալ իրեւ զուլս ալից ճեղքէր. յորս
15 վատահացեալ, անպարտելի սկայազնին ընդդէմ ճակատեալ, զինելապա-
տակն նորա պարսաքարիւ չարգեալ յերկիր ընկենոլը, բառնալով զնախա-
տինս լիսրայելէ. բայց սակայն բազում անդամ հալածեալ ի Սաւողայ,
ներէր և անսալը կոչողին հրամանի. ոչ միայն չխնդրէր բռնութեամբ տի-
րել թագաւորութեանն, այլև երկիցս ի ձեռն անկեալ հալածիչն, խնալեաց
20 ի նա իրեն ի բարեգործ. և որ սպանանելն կամէր, սաստեալ նմա ասէր.
«Մի մխեր զձեռն քո ի դմա, զի օծեալ տեառն է»***: Վասն որոյ հաճեալ Աս-
տուած ընդ կամս նորա ասէր. «Դաի այր ըստ արտի իմոլ, որ արասցէ զհա-
ճոյս իմ»****: Խսկ սա ոչ ած այսպիսի զմտաւ ինչ. և ոչ անսաց Աստուեղը
հրամանին. ալլ կամեցաւ անձամբ առանց Աստուեղը թագաւորել, մոռաց-
25 եալ զաստուածալին հրաման՝ որ ի ձեռն մարգարէին զթագաւորսն իս-

* Ա. Թագ. Բ. 10 և Երե. Թ. 23—24 ** Սաղ. ՃմԱ. 9—10.
*** Ա. Թագ. Ի. 7 **** Գործ. Ժ. 22.

1 Ի զնորին ի զնորայն

1—2 Ը զդատաստանն

4 Ծ չիք ամեննեցուն և ամեննեցուն CDFI կարողն Ե կարող

5 Ի զոքիս

6 CDL չիք մի

7 CDL չիք և

8 Յ այլ այլ սուրբ պարծեսցի Ը այլ սուրբն պարծեսցի և այլ և տէր պարծեսցի
Հ պարծին

9 Ի չիք յոյժ

10 Ի կայ և մնայ

11 ABE եղիսէր ԵՖ սաղմոսի

12 Ը այսպէս ՅԸ թէ փխ թէպէտ

13 Յ և ըստ աստուածութեան ընկալաւ CDIL օծութեան

13—14 CDIL չիք և մարդարէութեան

14 GS և բռւն

15—16 HS զինելապատակ

17 ADIL յիսրայեղէ

19 BDIL թագաւորութեան Ա այդկ Յ այլ

20 Ի չիք ի (բարեգործ)

22 Լ այր և չիք ըստ ՅԸ չիք սրտի և սրտի

23 Յ այսպիսի ած Ը զմտաւ այսպիսի ՅԸ ինչ զմտաւ ECDL չիք ոչ

24 Ա այդ

25 GH8 աստուեղ հրամանին Յ և փխ որ Ա չիք որ ի որ

- բայէլի թշնամանելով ասէր. «Վակ է նոցա զի կամեցան թագաւորել և ոչ ինեւ, և որ այլն ես:
- Արդ՝ նչ եթէ թագաւորս այս գովաթեանց ինչ արժանի է, և վասն այնորիկ արգահատեաց ի նա Աստուած, այլ զաթուն պատուէ, և զամ-
5 թարտաւանութեան աղբիւրն խնտ. որպէս առ Հրեալուն Փրկիչն վարդա-
պետելով ասէր. «Յաթուն Մովսեսի նստան գպիրքն և փարիսեցիքն»*. որ թէպէտ ինքեանք կեղծաւորեալք էին, այլ վասն աթոռոյն՝ հրամայէ
հնազանդ լինել: Ուստի և մեծն Պօղոս խրատեալ երանելի ձայնիւն այ-
նուիկ գրէ առ Հռովմայեցիսն. «Ամենայն անձն, ասէ, որ ընդ իշխանու-
10 թեամբ իցէ, ի հնազանդութեան կացցէ. զի ոչ ուստիք է իշխանութիւն,
եթէ ոչ յԱստուծով**. չասէ զիշխանէն, այլ զիշխանութենէն, այսինքն
զաթոռոյն. քանզի ոչ եթէ զամենայն իշխան Աստուած յարուցանէ: Եւ ի
վերայ էած, թէ «Որ հակառակ կալ իշխանութեանն, Աստուծոյ հրամանին
հակառակ կալ. և որք հակառակն կան, անձանց դատաստանս ընդունին»***.
- 15 որպէս և սմա իսկ եղեւ: Զի ոչ թէ ի մարդկանէ ումեքէ դատեցաւ, այլ ի-
րաւացի Աստուծոյ դատաստանացն, որ զամենայն ինչ կշռով դատի և իրա-
ւամբք. զի ակն է նորա արթուն, և ծածուկք մեր յալտնի են առաջի ամե-
նատես զիտութեան նորա: Որպէս երանելին Դաւիթ սաղմոսելով խոստո-
վան լինի Աստուծոյ. «Դու ծանեար զինտին իմ և զառաշին իմ»****: Սմին
20 նման և առաքեալն գրէ առ Երրայեցիսն, թէ «Չիք ինչ արարած աներե-
ւոլթ լերեսաց նորա»*****: Զոր և մանկունքն ի հնոցին գովելով ասէին, «Որ
նստիս ի քերովբէս և հայիս յանդունդս, գովեալ ես և առաւել բարձրաց-
եալ յաւիտեան»*****. զի ի բարձրութենէ աեղեացն՝ զստոյգ գիտութիւնն

* Մատ. ԻԳ. 2. ** Հռովմ. ԺԳ. 1. *** Հռովմ. ԺԳ. 2-3. **** Սաղ. ՃՂ. 5.
***** Եբրա. Դ. 13. ***** Պ-Ջ. Գ. 54.

- 1 В թշնամանալով GH չիք է
 2 В ոչ է В այլ
 3 С ինչ գովութեանց
 4 Տ այսորիկ Բյ արադահատեաց Ի արոգահատեաց Ա այդ և որպէս է փիս զատուէ
 4-5 А զամբարտանութեան և ամբարտանութեան
 5 ABEF աղբեւը DEF հրէայսն
 6 BdL մովսիսի [D բարի հապալված ձեր ջնջովն է] FGI մովսէսի
 7 ABCDEFIL եղծեալք փիս կեղծաւորեալք Ա այդ
 8-9 Ի այնորիկ
 9 С հոռոմայեցիսն ԵՒ հոռոմայեցիսն DGLS հոռոմայեցիսն
 10 G չիք ընդ С է փիս իցէ
 11 С աստուծոյ Ծի ոչ ասէ Ա այդ
 12 G8 իշխանս G եւ որ
 13 BDIL իշխանութեան
 14 Տ հակառակք
 15 ABCDEF չիք ոչ ճ ոչ Ա այդ
 15-16 DIL յիւրաւանց
 16 DL յաստուծոյ
 17 EFGHIS նու փիս նորա G և փիս նորա Ս ծածուէ
 18 ԺԼ զիտութեանն DGLL չիք նորա
 19 DIL չիք իմ (4) G զառաշին
 20 ABF առաքեալ ABDEFHL հերրայեցիսն և եփայեցիսն Տ եթէ BCDFL չիք ինչ
 21 С երեսաց D մանկունք Մ' գովելով
 22 AEFG քրովբէս և քրորէս ADEFIL նայիս Ս չիք ես և G չիք ես В յառաւել
 23 BC տեղեացն BCDIL զարոյգն զիտութեան

լայտ արարին ըստ սաղմոսողին երգոցն, թէ ՇՏԵՐ լերկնից լերկիր նախցաւք*: Այս կերպ և բարձրն Եսալիհաս. «Աչք տեսան բարձռնք են, և մարդ տառապեալ. և խոնարհեսցի բարձրութիւն ամբարտաւանից, և բարձրասոցի տէր միայն իրաւամբք և արդարութեամք, և սուրբն փառաւորեանցի**: Այսոքիկ եղեն ի սկզբան թագաւորութեան Կոստանդեալ, լորում էր թուականութեանս մերոյ ամք չորեքնարիւր ինսուլն:

Իսկ զինի երից ամաց ենաս կատարած կենաց տանս Հայոց. քանզի ի միում ամի զրաւեալ լաստեացս՝ բարձան ի կենաց երկոքին հարազատ եղարքն Աշոտ և Յովհաննէս, որ ունէին զժագաւորութիւն մերոյ 10 աշխարհիս Յորում շարժեցաւ աթու հաստատութեան նոցա, և այլ ոչ էառ զկայումն. լորում ելին իշխանքն ի հալրենի Ժառանգութենէ իւրեանց, և եղեն պանդուխտ յօտար երկիր. լորում աւերեցան գաւառք և գնացին յաւար տանն Յունաց: Եղեն շինանիստ աւանք՝ բնակութիւն գազանաց, և անդաստանք նոցա՝ լարօս երկոց: Տունք ցանկալիք, բարձրաւ 15 ձեղունք և մեծամեծք՝ եղեն բնակութիւնք համբարեաց և յուշկապարկաց, զոր ողբան սուրբ մարգարէքն զամայանան Խորայելի. «Անդ հան ողնի ձագս և մնոյց առանց երկիւղի զորդիս իւր»***: Եղեն հանդիսաւոր տեղիք վանորէից՝ ալրք աւազակաց. և եկեղեցիք որ ի նոսս՝ որ զերկնից բերէին զնմանութիւն վասն պայծառ շինուածոցն, և վասն գեղեցկաշուք 20 զարդարանացն, և վասն անշէջ լապտերացն և ջահիցն վառման, որոց լուսոյն առոյցութիւն ընդ օդոյն տարածեալ՝ այսր անդր ճօճելով՝ զալեաց ծովու բերէր զնմանութիւն, որ ի հանդարտ Ժամանակս ի քաղցրաշունչ օդոյն սղոխք ալեացն վէտս վէտս ի վերայ միմեանց շրջապատին. և

* Սադ. ԺԴ. 2 ** Եսայ. Բ. 11. *** Եսայ. ԼԴ. 15.

- 1 BCDEFIL սաղմոսին GHS սաղմոսի DIL երգոց H8 երդոյն I չիք յերկիր
- 1-2 GS հայեցաւ
- 2 E բարձր
- 3 EF խոնարհեաց E անբարտաւանից
- 4 EFGS արդարութեամբք
- 5 DIL եղեն BCDIL սկիզբն EF թագաւորութեանն ABC կոստանտեա DIL կոստանտեայ EF կոստանդեա
- 6 GHS թուականիս BDEFHIL մեր G չիք մերոյ
- 8 B հաստեաց A երկու BCDEFGHIL Բ
- 9 BDIL եղբայրք C եղբայրքն ADEFIL յովաննէս BC յովաննէս
- 10 DIL աշխարհին C յաթոռ
- 11 AI իշխանք B հայրի
- 12 B պանտուխտ C պանդուխտք Ս յօտօր I օտար C երկրի I յերկիր
- 13 D աւար H բնակութիւնք
- 14 ABCDEFHIL յարաւուս G արօսուս
- 15 BDIL բնակութիւնք Տ համբարուաց AF յաւշկապարկաց BCdIL յուշկապարաց Ծ յօշկապարաց Տ ուշկապարկաց
- 16 ABCDIL իսրայէի Բ ենան
- 18 H վանօրէից Ս զոր վիխ որ C յերկնից I չիք դերկնից
- 20 E արդարանացն H գարդարանաց Ա զալտերացն DGILԸ որոյ
- 21 DHIL Տ առոյցութիւնն ի առոյցութիւնն Ծ առոյցութիւնք
- FHIL Ճռնելով
- 22 BCDL ծովուն I ծովոյն Բ բերէ
- 23 B յօդոյն DIL սղողք Գ սղողք Հ սխողք

անուշաբուրակի խնկոցն գոլորշիք, որ ըստ առատութեան նուիրաբերացն հրոյն ներդործնալ, զգարնանաբեր ժամանակին բալիցն ցուցանեն զօրինակ, որ ի ծայրս լերանց նստեալ՝ արդելոն դճառագալիթս արևակալանն: Իսկ զբնակողացն ի նոսա ո՛ր բան բաւական իցէ առ ի պատմել զօրինակն: զքաղցրածալնութիւն երգոցն և զանդագար սաղմոսերգութիւնն, զաստուածային զրոցն ընթերցմունսն զտէրունական տօնիցն զհանդէս և զվկալիցն զպատիւս, զմիախորհ խորհողացն զկամս և զառ ի յաստուածայինսն նկրտումն, և այլ որ ևս:

Արդ որ ալսակս և ալսքան էին լառաջ ժամանակաւ, ալժմ է տեսաւ-
10 նել յամենայնէ թափուր և արուգ, յամենալին բարեփառութենէ մերկ և կո-
ղոպուտ զնոսա: Փոխանակ քաղցրածալնութեան երգոցն՝ ալժմ բուէճք և
տատաղեղունք են դասագլուիք. և փոխանակ սաղմոսական նուագացն,
տատրակ և աղաւնի երգեն ի նմա, ըստ մարդարէն՝ քաղցրածալնու-
թեամբ կարդալ զձադս իւրեանց: Զարքն շիշեալք, և բուրումն անուշա-
15 հոտ խնկոցն սպառեալ. և սեղան սուրբ խորհրդոյն՝ որ երբեմն ժամանա-
կաւ իրեկ զնորանարն առագաստի չքնաղագեղ զարդու զարդարեալ էր՝
պսակ փառաց ունելով ի գէմս իւր, ալժմ է տեսանել տեսութիւն ողոր-
մելի և բազում արտասուաց արժանի, մերկացեալ ի զարդուց, լցեալ
փոշով, լեալ հանգրուանք ագռաւուց: Այսոքիկ ամենեքեան երկալինի պի-
20 տոյ բանի պատմութեան, նաև վերին շնորհին օգնականութեան, որպէս-
զի կարիցեմք ի նպատակ բանիս ուղղել Արդ ի վերջէ յառաջինսն տա-
նելի է մեղ զպատմութիւնս:

- 1 ABCDEFIL խնդոցն Ը նիւաբարերացն F նըւիրաբերացն G նուիրացն
2 BCDEF ի հրոյն G հրոյ H գոյն Փիս հրոյն ի հրոյն I ցանկալիք ի հրոյն
AB զգառնանաբեր
3 I ծայր BDGIL արեգական
4 E որ անբաւական F որ բեր անբաւական
5 BCDIL երգոց BCDIL անդագար BDIIL սաղմոսերգութիւն C սաղմոսերգութեանց
6 BCDEHIL գրոց GSH ընթերցմունս
7 B պատիւռ S և զմիախորհ
7-8 B յաստուածայինս
8 A այլ 3 և այլն ևս
9 GHS շիք որ 1 չիք և այսքան
10 DIL շիք յամենայնէ BC թափաւը DIL շիք և արագ C սարուգ Փիս արուգ
11 H¹ բարէճք ի բուէճք
12 ABCDEFGIL զտղեղունք Ա դաղեղունք ի դտաղեղունք կամ տտաղեղունք
8 տտաղեղունք Ծ² զտաղեղունք DGHIL զտաղեղունք են B նուագաց
13 Gh տտարակք Ի ծայրակք
14 BC զտակս 1 զտակս CDEFHIL չահք ABCDEFGHIL շիշեալ
15 ABCE խնդոցն F խնդոց
16 ABCDEHIL³ զնոր հարսն ABCDEFIL յառագաստի BC չքնագեղ
17 F շիք է
18 I զարդուցն
19 DIL փշուզ EFHIS փշուզ G փշուզ H հանգրուանք ի հանգրուանք 1 հանդուանք
GHS շիք այսորիկ G ամեներեանն նոքա ի ամեներեանքն
19-20 ABCDEFGHIL¹ պիտարանի Ծ¹ պիտանի
20 C պատմութեանն G¹ պատմութիւն C օգնականութեանն
21 ABCDEFHIL զէպատակ G զիպատակ Ծ³ փիպատակ և փեպատակ C ի յառա-
ջենսն Ի յառաջսն Ծ¹ յառաջինսն

Յորժամ մեծն Կոստանդին հիւանդացաւ հիւանդութիւն՝ որով և մեռաւ իսկ, հրաման տայ որք մերձն կային եթէ ելեալ խնդրեցէք զայր ոք՝ ի Հայոց զո՞ր և գոտանիցէք, և ածէք այսր: Եւ ելեալ ՚ինովրակացն զտին զերէց ոմն Կիւրակոս անուն, որ կաթողիկոսարանին հիւրատէսն էր, 5 և բերեալ առաջի թագաւորին, և տեսնեալ զնա թագաւորին ևտ զնամակն որ վասն Հայոց աշխարհին էր ցնա, և ասէ. Տա՛ր զգիրդ և տո՛ւր ի թագաւորն Հայոց. և ասա, թէ որովհետեւ հանգոյն ամենալին հողածնաց մահու հրաւերս և մեղ ժամանեաց, ա՛ռ զգիր քո և տո՛ւր զթագաւորութիւնդ որդուց քո, և որդի քո որդուց իւրեանց մինչև յաւիտեան: Եւ ինքն 10 առեալ զոտս իւր ի մահին վախճանեցաւ: Իսկ նորա առեալ զնամակն պահեաց առ իւր մինչև ի ժամանակս Միխայիլի թագաւորութեանն, և վաճառեալ նմա՝ առ զանձ բազում. Ո՞վ գառն վաճառոյն այնորիկ. քանի՛ արեանց զանձն պարտական կացոյց. քանի՛ եկեղեցիք ի ձեռն վաճառոյն այնորիկ աւերեցան. քանի՛ գաւառք անմարդ, ամայի դարձան. քանի՛ 15 մեծանիստ աւանք մարդաթափ ի բնակչաց եղին: Ալ զբովանդակն յիւրում տեղւոշն ասասցուք. և մեք զկարգ սպատմութեանս որպէս սկսաք՝ յառաջ վարեսցուք:

Արդ ի հասանել համբաւոյ մահու թագաւորացն ի լսելիս ինքնակալին Հոռոմոց, և գտեալ զգիր նամակին Հայոց, իրբեւ իւրեան սեպհանական ժամանակութիւն՝ հոդ տարաւ առնուլ զքաղաքն Անի: և զաշխարհն: Իսկ մի ոմն ի գլխաւոր ազատացն Հայոց Սարգիս անուն՝ եղ շուք անձինն թագաւորիլ ի վերայ տանն Շիրակայ և որ շուրջ զնովաւ գտաւոք. զի զամենայն գանձսն գտեալ ի տան թագաւորին Ցովհաննիսի՛ լինքն ժողովեաց. վասն զի ի մահուան նորա նա էր հոգաբարձու նմա: 25 Իսկ Վահրամ ալը հզօր և անուանի, և բարեպաշտութեամբ լոյժ վեն,

1 AE Կոստանտին BCDFL Կոստանդիանոս II Կոստանդին

2 EFG որ BDHԼ ելանել AEF ինդրեցէք I այր զոգի

3 Տ խնդրակաց

4 ABCDEI զէրէց F գէրոց BCDGHIL Կիրակոս G կաթողիկոսարանի

5 EF շիբ զնա S շիբ և տեսեալ զնա թագաւորին Ծ³ և տեսեալ զնա թագաւորին

6 D աշխարհի EFGHS շիբ էր BCDFL ասէր

9 B որդիք Լ իւրոց

10 B շիբ զոտս իւր... առեալ I ի մահին իւր DԼ վազնանեցաւ

11 AB միխարիզի D միխարիզի GS միխարիզի C թագաւորութեանն միխարիզի DԼ թագաւորութեան

12 G գեա վիս նմա ABCDEIL վաճառուն

13 H արանց ի արեանց BDEFIL վաճառուն C շիբ վաճառոյն

14 ABCDEFGHIL յամայի ABDEFGH դարձաւ

15 A այլ

15-16 CI իւրում

16 G տեղւոչ F զկարգս Բ սակաւք վիս սկսաք

18 ABCDEFIL համբաւու GH համբաւ C թագաւորացն հայոց

19 ADEFGHIL շիբ և BCDEFGHIL և իրբեւ E իւրեանց

19-20 BDEFGHIS սեփհական

20 DԼ ժառանգութեան և զաշխարհս

21 ADIL ազատաց Բ ազատեաց

22 BC շիրակա CGHS որք

23 C քանզի վիս զի Բ ամենայն GHIS գանձս ABCDEFIL յովանիսի G յոհաննիսի Հ յոհաննիսին I յոհաննիսին

որպէս թէ ոչ ոք հաւասար նմա Պահլաւ հանդերձ իւրովք աղդակցօք, որդուովք և եղբօրորդուովք իրրե երեսուն ազատօք, ոչ միաբանեցան ընդ նմա, այլ կոչեալ առ ինքնանս գԴազիկ որդի Աշոտի, թադաւորեցուցին ի վերալ իւրեանց, և իմաստութեամբ և հնարիւք մուծին ի քաղաքն:

- 5 Իսկ Սարգիս իրրե ետես զեղեալսն, զգանձս թագաւորութեանն առ սեալ՝ ի ներքին ամուրն մտանէ յանառն Անի: Այլ Գագիկ ալրական քաշաստութեամբ միայն իշեալ առ նա, և ողոքական բանիւք հաւանեցուցանէ զնա. և նա եթեալ յամրոցէն երթալ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Սուրմատի. այլ զամուրն ո՛չ տալ ի Գագիկ, և ոչ զայլ ամուրսն զորս ընդ
- 10 ձեռամբ ունէր, և երթեալ անդ՝ դարձեալ խորհի զիսորհուրդ նանրութեան, տալ զոր ունէր՝ ընդ ձեռամբ հոռոմոց, և ելանել առ նոսա: Իսկ Գագիկ սակաւ արամբք երթեալ մտանէ ի մէջ բանակին՝ ի խորանն ուր էր Սարգիսն, և ձերբակալ արարեալ զնա, մտանէ ի քաղաք թագաւորութեան իւրոյ: Եւ զոր պարտ էր զապստամբն բառնալ ի կննաց, նա զՍաւողայն խորհեցաւ, զերկրորդ Ագագ խնայեալ՝ ընդ իւր ի կառսն նստուցանէր. վասն որոյ զՍաւողայն ընկալաւ զհատուցումն, կեանք որ քան զմահ դառնադոյն էին:
- 15 Յալսոսիկ յաւորս հետամուտ եղեալ զօրքն Հոռոմոց, չորս անդամ զկնի միմեանց մտին յաշխարհն Հալոց, մինչեւ մարդաթափ արարին զեր-

- 20 կիրն ամենայն սրով և հրով և գերութեամբ Զորոյ զնշանակ չարեացն լորժամ զմտաւ ածեմ՝ լիմարի անձն իմ և առիշին միտք իմ, և յահագին զարհուրանացն զդողի առեալ ձեռին՝ զոճ առջիս ոչ կարեմ յառաջ խաղացուցանել. զի զառն է պատմութիւնս, և բազում ողբոց արժանի:
- Աշխարհ՝ որ երբեմն ժամանակաւ իրրե զդրախտ տնկախիտ առա-
- 25 ջի իւր, կանաչագեղ, տերեւալից, պտղարեր, գեղացկաշուք և երշանիկ անցաւորացն ցուցանիւր. քանզի իշխանք նստէին գշխանական զահու զուար-

1 ABCDEFGHIL² ազգաւ պահլաւ [ABCD պահաւալ Ծ² պահաւալ] Տ պալիաւ

2 BCeil և փի իրրե F եղաբօրդովք H³ պահաւալ Ծ չիք ո՛չ

4 G չիք և (իմաստութեամբ) ABDEFGL չիք և (հնաիւք)

5 B զանձս C զգանձսն BDEIL թագաւորութեան

6 C յամուրն F յանի

8 B երդայ

8—9 BCDHIL սուրբմատի EFG սուրբմօի

9 A զայդ C որս

10 E ձեռամբն ABCDEFIL զիսորհուրդ

11 C հոռոմոց

13 D չիք զնա EFGH քաղաքն

14 A զապստամպն C զապստամպն բառնալ

14—15 F զսաւն-զան

15 ABCDEFIL կառս

17 G չիք էին H էին hδ է

18 C յայսորիկ I յայսոսիկ G յետ այսորիկ Տ աւուրս C հոռոմոց

20 G զամենայն ի զայսպիսի նշանակ չարեացն մերայ աշխարհին յորժամ և Ծ¹ չարեացն մերոյ աշխարհին

21 B ասփշին փիս և ափշին CD չիք և (ափշին)

22 B զարհուրանաց G զձեռին ABCDEFGHI կորէ

24 B երբեմ

25 I կանանչագեղ

25—26 C անցաւորաց

26 EF իշխանքն

թահայեաց դիմօք, և զօրացն՝ զգարնանաբեր ծաղկանոցաց բերեալ զնմանութիւն՝ վառ ի վառ գունովք առաջի կացեալ, ուրախական երգոց և բանից միայն լինէին հանդէսք. ուր և ձայնք փողոցն և ծնծղալիցն և ալլ երգեցղական արուեստիցն զլողացն անձինս լի առնէին ուրախական 5 բերկրանօք: Անդանոր և ծերք նստէին ի հրապարակս հարկաւոր և պատուական ալիօք բարդաւաճեալ. այլ և մարք զմանկունս ի գիրկս ընկալեալ, և մայրենի գթովքն աղէխարշեալ, վասն առատ ուրախութեանցն մոռանալին զտիրական ժամանակս երկանց. զօրէն աղաւնեաց զնորափետուր ծագօքն միշտ թոթենելով: Զի՞նչ ասացից և դհարսանցն ի սենեկի,

10 և զիեսալիցն յառագաստի զսիրահարուստ ըղձիցն զբորբոքումն և զանժոյժ բնութեանն գհակամիտութիւն: Այլ և ի վեր տանելի է մեզ բանս, առ հայրապետական աթոռն և առ թագաւորական պատիւն: Զի մինն զօրէն ամպոյ խտացեալ ի պարզեաց հոգւոյն՝ ի ձեռն վարդապետական շնորհին, ցողէր զցող կենաց. որով պարարտացեալ պաղմբերէր եկեղեց-

15 ւոյ դրախտ, արթուն պահապանս ի վերալ պարապաց նորա կարգելով զառ ի լինքենէ ձեռնադրեալսն: Իսկ թագաւորն յառաւօտինսն լորժամ ի քաղաքէն ելանէր, զօրէն վենսայի որ ելանէ յառագաստէ իւրմէ, կամ որպէս տուշնչենալին արուսեակն որ ի գլխոյն արարածոց բարձրանալովն զամենախն տեսանելիս լինքն ձգէ, այսպէս և նա պաղպաշէր փաղփուն

20 հանդերձիւք և մարդարտախուռն թագիւն, և զամենախն մարդ ի տեսութիւն և ի զարմանս ցուցանէր. որ և սպիտակամազ նժոյգ՝ ոսկեզօծ զարդեք առաջի ընթանալով, ի ճառագալթից արեգականն որ զնովաւ հարկանիւր շլացուցանէր զտեսողացն տեսանելիս: Իսկ զօրացն բազմութիւն

1 Տ չիր զօրացն ԲԸ զգառնանաբեր

2 GHՏ կացեալք

3 BC լինին Ա այդ

4 G չիր արուեստիցն ... ուրախական

5 E աստանոր F անտանոր հՏ հարկենոր

6 ABE ալեւք Ա այդ C մայրք

7 CH գթովք G գթովն G աղէխորով

8 C ժամանակն H երկանց ի երկանց H զօրէնս ի զօրէն

9 I չիր Կ

10 A յագաստի

10—11 G զանժուտ

11 BCDI բնութեան D գհակամտութիւն GΙS գհակամիտութիւն Ա այդ H զբանս

12 G յաթոռն I հայրական BC չիր առ Ը առ

13 GH խտացեալ ի խտացեալ Ծ պարգեացն I ոգւոյն

14 S կենացն

14—15 B եկեղեցւոյ

15 CG պարսպացն CG չիր նորա

16 DG չիր ի BCDI ձեռնադրեալ E յառաւօտինս

17 G քաղաքն C քաղաքէն ելանել B յառաստէ

18 EF տըւշնչենալին DGHIS տունչենանյին G արուսեակք E արարածոց E բարձրանալով

19 ABCDEFHI պաղպաջէ

20 AB հանդէրձիւն C մարդարտախառն ADEHI չիր և (զամենայն)

21 AB սպիտամազն D սպիտակամազն ABEFI նժոյգ

22 BC չիր ի G արեգական

22—23 GS հարկանէր

խուռն առաջի ընթանալով՝ զօրէն ժողաքին ալիսացն զմիմեամբ կուտակելով։ Նաև անապատական վայրքն լցեալ և խճողեալ էին կրօնաւորական դասուք, մինչ զի զգիւզս և զագարակս առ բարի նախանձ քահեալ՝ առնէին բնակութիւն կրօնաւորաց։ Զայս և որ սոյին նման է, առաւել ոնէր 5 աշխարհո մեր։ Եւ զայս զի դրեցի, զի լորժամ զուցին հակառակն պատմեցից, ամենեցունց շարժեցից արտաստու։

Արդ այժմ թագաւորն անկեալ ի պատույ, իբրև զգերի կալանաւոր նստի ի հեռարնակ տեղիս. այսպէս և հայրապետական աթոռն ամալցեալ ի բնակողէն՝ ցուցանի տիսար զիմօք իբրև զիին նորահարսն՝ մնացեալ լալրիութեան։ Հեծելազօրն անտէրունչ շրջեալ ոմն ի Պարսս, ոմն ի Յոյնս, ոմն ի Վիրս։ Սեպուն գունդն ազատաց եկեալ ի հայրենիաց, անկեալ ի ճոխութենէ, մոնչեն ուր և են իբրև զկորիւնս առիւծոց ի խշտիս իւրեանց։ Արքունական ապարանքն աւերակ և անմարդի։ Մարդաբնակ աշխարհն թափուր ի բնակչաց։ Ոչ լսի ձայն ուրախութեան ի 15 կութս այգեաց, և ոչ բարեբանութիւն առ կոխողս հնանանի։ Ոչ խաղան մանկունք առաջի ծնողաց, և ոչ նստին աթոռով ծերք ի հրապարակ։ Ոչ լսի ձայն հարսանեաց, և ոչ զարդարին առավաստք հարսնարանի։ Պակասեաց այս ամենայն և կորեաւ և «Ոչ ևս լաւելուցու լառնել»* ըստ սազմոսողին ձայնի։ Այժմ լողիս փոխեցաւ մեղ ամենայն, և ուրախութեան պատմունանն այն յարչնազգեստ խորդ փոխեցաւ։ Ո՞ր լսելիք տանիցին զթշուառութեանս մերոյ զպատմութիւն։ Ո՞ր սիրտ քարեղէն, որ ոչ լքանի հառաչմամբ և բեկանի հեծենքոց մամ է ինձ լերեմիայի ողբոցն իւանել ընդ մեր հառաչանս։ Շիովնի, ասէ, սպան,

* Սաղ. Խ. 9.

- 1 BCDI խառն ABCEF ալեաց ABCDEFI գմիմեամբք Ծ¹ զմիմեանս
- 2 ABCDEFHI² անապատազոյն ի անապատական Հ խոնդեալ
- 3 A զեւզս CGHIS զգեօզս F ի նախանձ ABCD քակեալ
- 4 A բնակութիւն D1 չիք D1 ի սոյին
- 5 G արտասուն Հ յարտասուն հ արտասուն Ծ պարտասուն
- 6 I թագաւորքն
- 10 ABCDEFI յայրութեան Հ յարութեան ի յայրիութեան D1 հեծելազունդ զօրն G հեծելազօրքն Խ անգերունչ ABCDEFHI³ պարս Ծ և ոմն
- 11 FGh⁴ և ոմն G յազատաց
- 12 A զկորիւնս BCDEFGHIS զկորիւն DEFI առիւծոց GHIS առիւծուցն
- 13 A արկոռունական CG ապարանք BCDEFHI չիք Ա և Կ
- 14 C չիք ի CEGHS բնակչացն
- 15 ABDE հնամին
- 16 B մանունք BCDEF ծնողաց, GHIS ծնողացն EF չիք ծերք
- 17 ABCDEFGI առաջանաւ DFGIS հարսնարսնին ԽԾ⁵ հարսանեաց ի հարսնարսնին կամ լու ևս հարսանց Ծ¹ յարսանց
- 18 CEFH չիք և (կորեաւ) F աւելուցու C առնել
- 19 G սոզմունի փիս սազմոսողին Ծ¹ սոզմունին BEGH⁶ ձայնին G յոզք Ի ողբս G այս ամենայն Ա ամենայնն
- 20 F յայն BC սերելիք փիս լսելիք D սիրելիք
- 20—21 B տանիցեն
- 21 d չիք որ
- 22 S հեծենայով B յերեմիա CE երեմիայի
- 23 F սիոնի G սիօնի

զի ոչ ոք է որ մտանէք*: Այսոքիկ ասացան յայնժամ յաւերն Երուսաղէմի, բայց կատարեցաւ այժմ:

Արդ այս ամենայն ի վաճառքն յայնմ հանդիպեցաւ Հալոց՝ զոր յառաջ սակաւ մի լիշեցաք: Այս վաճառ անմարդագոյն դոլ թուի ինձ քան 5 զՅուղային. քանզի անդ թէպէտ վաճառողն ընդ պարստաւանօք, այլ վաճառն զին եղև փրկութեան ամենայն աշխարհի: Որպէս միծն Պետրոս լընդհանրական թուղթսն դրէ. «Աչ, ասէ, ոսկեղինօք և արծաթեղինօք զնեալ ազատեցալք ի ձեր հայրենատար սնուտի պաշտամանցն, այլ արեամբ որդույն Աստուծոյշ**: Իսկ աստ վաճառողն լոլժ ազառոմն և ար-
10 մարդի, զի այսքան չարեաց զանձն պարտական կացոյց. զի արդի զոր տնկեաց տէր, և մշակեաց Լուսաւորիչն մեր իւրով հնգետառամեալ քրտնալիր աշխատութեամբ, նա քալեաց զցանկ նորա և կործանեաց զաշ-
տարակս նորա, և արար զնա կոխան անցաւորաց. մինչ զի ռապական-
եաց զնա խող անտառի, և կինձ վայրի ճարակեցաւ ի նմաճ***, ըստ դաւ-
15 թական երգոցն: Արդ այսոցիկ ամենեցուն լուր առ տէր հասցէ, և իրա-
ւունք նմա 'ի տեսանէ եղիցի. և մեք ի մերն դարձուցուք զոճ բանիս:

Արդ 'ի չորեքնարիւր ինսուն և չորս թուականին առաւ Անի, ո՛չ
պատերազմի օրինիւ, այլ պատիր բանիւ. քանզի երդմամբ և խաչիւ հա-
ւանեցուցին զՔագիկ՝ հրամանաւ թաղաւորին, թէ Միալն ի տեսանելն
20 դքեզ, դարձուցից ի քեզ զթագաւորութիւնդ քո, և զրեցից զքեզ ժա-
ռանդ յաւիտենից աշխարհիդ և քաղաքիդ քոյ. և քանզի իմաստունն երդ-
նու և անմիտն հաւատայ, որպէս և իմաստունոցն երբին բանք. և դարձեալ,
թէ բանք ստոց պարարտ են իրեն զլոր, և անմիտք կլանեն զնա: Հաւա-
տաց վասն երդմանցն և խաչին, եթէ վասն իւակութեան մտացն եթէ

* Ողբ. Ա. 4. ** Ա. Պետ. Ա. 18—19. *** Սաղ. Հթ. 14

1 DI չիք յայնժամ

3 B վախճան վիխ վաճառ

4 H թուին

5 BC արդ վիխ անդ C պարտաւանօք A այդ

6 A զինք BCDEF գինք DGHJ փրկութեան եղև EF չիք ամենայն աշխարհի B մեծ

7 E յընթանրական F յընթանրական

8 GhԾ հայրենական

9 I որդւոյ ABDFG ազառում

10 G որ

12 BDH քրտալիր CHS աշխատութեամբն ABDFI զցանդ

13 D չիք ԳHIS մինչև

13—14 C յազականեաց

14 A յանզառէ CEF անտառէ D յանտառէ

15 ABCDEFGHIԾ ողբոցն վիխ երգոցն C ըստ ամենեցուն

16 H մեր

18 A այդ EF չիք այլ պատիր բանիւ

20 B քեզ

21 E յաշխարհիդ D8 չիք և

21—22 B երդնու

22 HS չիք և (իմաստունոցն) ACEF իմաստունց GԾ իմաստունոյն

23 C չիք թէ

23—24 G8 հաւատայ

24 GH8 իւազաղութեան վիխ իւակութեան

լիասն երկիւղածութեան բարոցն՝ ոչ գիտեմ. տոեալ զրանալի քաղաքին ի Պետրոս, որ յայնժամ ունէր զաթոռ հայրապետութեան կոսաւորչին մերով, և յանձնեաց ի նա զամենայն հոգս աշխարհին մեծաւ դաշամբ և ուխտիւ Եւ ոչ եկաց ի պատուէր Վահրամայ և այլ ազատացն որ թա-

5 գաւորեցոցին զնա, այլ նենդաւորին Սարգսի սաղբելոյն լուեալ՝ ել ի քաղաքին, և չողաւ ի Յոյնս զանդարձուկորութիւն. իրրե զծուկն ի կարթէ ըմբռնեալ կամ իրրե զնաւ ի ծուղակաց: Զոր տեսեալ թագաւորին՝ ո՛չ լիշեաց գերդմունսն, և ոչ զխաչին զմիշնորդութիւնն. այլ առ իւր արգել, և խնդրէր թէ Յուր զԱնի, և ես տաց քեզ փոխանակաւ դՄելիտինէ

10 և զգաւառն որ շուրջ զնովաւ: Այլ նա ո՛չ առնու յանձն:

Եւ ի յերկարիլ խնդրոյս աչսորիկ, Գրիգոր որդի քաշին Վասակայ, ելեալ և նա զնաց առաջի թագաւորին: Եւ քանզի այլ իմաստուն էր և խելամուտ լոյժ աստուածային զրոց, որպէս թէ ո՛չ այլ ոք, իրրե ետես եթէ ոչ են թողլոց զԴագիկ ի տեղի իւր, լուսաշ կացեալ տայ զրանալին:

15 Բշնոյ ցթագաւորն, և զամենայն զիւր զհայրենի ժառանգութիւնն, և մեծարեալ ի նմանէ՝ առնու զպատիւ մազիստրոսութեան, և զտեղիս բնակութեան ի սահմանս միջազետաց զիւզս և քաղաքս, զրով և ոսկի մատանեաւ յազգէ յազգ մինչեւ յափանան:

Իսկ քաղաքացի զլիսաւորքն որ նստէին լԱնի, իրրե տեսին թէ ար-
20 գելաւ Գագիկ ի Յոյնս, խորհեցան երբեմն ի Դաւիթ տալ զքաղաքն ի Դանացին, քանզի քոյրն Դաւիթի կին էր նորա, եղբեմն ի Բագարատ թագաւորն Ասիխազաց: Իրրե ետես հայրապետն Պետրոս զայնպիսի խորհուրդ, թէ ո՛ւմ և իշե՞ ի զնալ է քաղաքս, առաքէ առ այն որ ունէր:

1 Ի երկեւղակի ABCDEF վարուցն Ի չիր ոչ գիտեմ և ոչ գիտեմ Ծ զիտեմն AEFG. զբանալիս BDI զբանալին

2 Ի պետրոսս

3 Գ նմա փիս նա

4 Ա արդ

5 Ա արդ BCD սանդրելոյն

6 Ե յոյնսն AFG ուղերութիւնն

7 ABC ծուլակաց

8 G զերգմունսն յիշեաց BDFI զերգումսն Ե զերգմունս BDGH միշնորդութիւն Ա այլ

9 CD չիր և (խնդրէր) ABCDEFHI զմելտենի և մելիտինէ Ը փոխանակ

10 BCDHI զպաւան

11 GH չիր և ABCEF յերկարիլ

12 B և ելեալ ի նա Ը և նա ելեալ B և զնաց CHS չիր և (քանզի) և քանզի B է փիս էր

13 BC եթէ փիս թէ DI և եթէ փիս որպէս թէ

14 C թէ փիս եթէ

15 E բժնոյ Ի բժնոց 1 թագաւորին B իւր Ը չիր զիւր BCDEFHI հայրենի G զհայրենի ժառանգութիւնն իւր D ժառանգութիւն

16 ABCDEFHI մաժիստոսութեան

17 ABCF զեւզս DE զեւզս GIS զեւզս H զեւզս C զեւզս և քաղաքս

18 BDEFHI աղղէ

19 G զլիսաւորք

20-21 ABCDHԾ² երբեմն ի զունացին [ի չիր երբեմն]

21 Ի զաւթին Օ նորա էր

22 Ի թագաւոր Ա ափխազաց Ը իսկ իրրե

22-23 ԽՏ խորհուրդս

23 C որում փիս ում F չիր և

զիշխանութիւն արևելից կողմանն, որ նստէր ի քաղաքին Սամուսատ, զոր ասեն ի հինոն չինեալ Սամփառի և գրէ, թէ Շանո՛ թաղաւորին թէ մեզ զի՞նչ հաստոցանէ փոխարէնս, և ես տաց զքաղաքս և զայլ ամուրս որ յաշխարհիս ենու Խոկ նա իբրև լոււա փոթապէս ծանուց թագաւորին. 5 և լուեալ թագաւորին, գանձիւք և իշխանութեամբ հաճեալ դկամս նորա, և այնու տիրեցին Անւոյ և տմենայն աշխարհին:

Խոկ Գաղիկ աներախտի մնաց առ թագաւորն. որում առ մարդասիրութեան տուեալ նմա տեղիս, զոր ինքն կամեցաւ, որ լոյժ պակաս էր ըստ արժէիցն Անւոյ և այլ աշխարհին, զշնորհակալիխն և զտրից տուրսն 10 կաթողիկոսին հաստոցին, լորմէ զքաղաքն առին: Եւ Դադիկ հրամանաւ թագաւորին առնու իւր կին զգուստը Դաւթի որդւոյ Սկնեքերիմալ, և տիրէ նորին բաժնին. քանզի Դաւթի զաղճանեցաւ չունելով՝ այլ զաւակ ժառանգաւոր:

Խոկ իշխան ոմն Ասիտ անուն, որ յառաջ կալեալ էր զտէրութիւնն արեւ 15 և ելից, և զնա առաքէ թագաւորն աեղակալ քաղաքին Անւոյ: Որոյ եկեալ՝ անչափ պատուով մեծարէ զհալրապետն Պետրոս, և նուաճէ զաշխարհն ընդ ձեռամբ. և ինքն բաղում զօրօք խաղայ ի վերայ քաղաքին Դունայ- Խոկ Ապուսուար աէր քաղաքին պատերազմ տուեալ ընդ նմա, անչափ կոտորած առնէ ի զուռն քաղաքին, լորում տեղով մեռաւ մեծ իշխանն 20 Հայոց Վահրամ հանդերձ որդւովն, որ մեծ սուգ հասուց Հայոց: Եւ կեցեալ Ասիտն ի աէրութեանն Հայոց, փոխանորդէ զիշխանութիւն նորա Կամենաս ոմն, ի չորեքնարիւր իննսուն և երեք թուականիս մերոյ. և եկեալ՝ ոչ ըստ առաջին պատուրն մեծարէ զհալրապետն: Եւ սկսանի զըրով ամբաստան լինել զնմանէ առ թագաւորն, և խարանօք հանէ զնա ի 25 քաղաքին ասելով, Աթէ Հրամայեալ է քեզ թագաւորն տեղի բնակութեան ի Կարին գաւառի լԱրծին աւանի: Եւ եկեալ հալրապետին գայ ի մեծանիստ և ի շահաստան քաղաքս մեր, և մեծաւ ոքախութեամբ լցուց զանձինս տեսողացն, որ ցանկալին նմա: Եւ էր ժամանակն մերձեալ ի

1 F իշխանութիւն I սամուստ

7 G8 յորում

9 ABCE աժէից DFGH1 աժէիցն A այլ

11 G չիր դաւթի B աենեքերեմայ CD աենեքերիմա

12 ABCDEFGH1 գախճանեցաւ G այլ զաւակ չունելով A այլ H զօրինակ փխ այլ:

զաւակ և զաւակ յայլ

14 BCEF զաէրութիւն

15 ABCI չիր և E չիր քաղաքին

16 H մեծարեալ և մեծարէ

17 ABDI զունա

18 B այնչափ

19 ABCDEH կոտորուածս G կոտորած

20 E գահրամն E որդւով F որդով

20—21 H չիր և... հայոց և կեցեալ ասիտն ի աէրութիւն հայոց

21 ABCDEFG1 աէրութիւն G8 փոխանակէ

22 I չիր և B թվականին CD թվին

23 G յառաջին C չիր և

24 I չիր զնմանէ H խափանօք

26 GH8 զաւառին

28 D ժամանակ

տօն սրբոյ Աստուածայալտնութեանն. իսկ ի գալ մեծի տօնին իջևալ անշափի բազմութեամբ ի յորդախաղաց ջուրն՝ որ իշանէ ի լերանցն որ ի հիւսիսակողման դաշտին են. և կատարեալ անդ զիսորհրդածութիւն աւուրն փառաւորապէս, որպէս և վայել էր իսկ. իսկ ի ժամ հեղոյ գտէրանական 5 իւղն ի ջուրն, այր մի տաճիկ լառաջ եկեալ ի բազմութենէն՝ խնդրէ մկրտիլ ի ջուրն: Իսկ նորա հարցեալ դպատճառն վասն որոյ զայն խնդրէ, և տեղեկացեալ ի նմանէ ցանկալ նմա լինել քրիստոնեալ, և հրամայէ նմա իշանել ի ջուրն: Իսկ մեռոնակիրն մերձ կարով նմա, առեալ զշիշն ի ձեռն և հարեալ զձեռամբն, երեկ զշիշն՝ առատապէս հեղոյ զիւղն ի 10 վերալ նորակնքին և ջուրն. և լապակոյն բեկոր ինչ հարեալ կարեվէր խոցեաց զձեռն նորա, լորդութիւն արեան յերկիր հեղոյ զոր. զոր աւեսեալ բազմաց ընդ խտրանօք արեկեալ զեղեալան, ասելով՝ թէ Զէ բարուլ ինչ նշան. որ և ի նոյն աւուր կատարեցաւ իսկ: Քանզի մինչդեռ ճաշաժամուն ի սեղանն էին, հասին կալանաւորք և առին զնա, տարան եղին 15 ՚ի բերդին՝ որ կոչի Խաղոտ Ասիճ: Եւ Աղա ածեալ ի Հայոց զքնորդի նորին զԽաչիկ անուն, և եղեալ ի բերդին որ կոչի Սևաւ Քար. և մնացին անդ մինչեւ մերձ ի զատիկն: Եւ աղա հանեալ զնոսա անտի, տարան ի Կոստանդնոսպոլիս տոացի թագաւորին. քանզի և զԱնանիա զերեց եղբայրն Խաչկալ լառաջ տարաւ ընդ իւր ներքինի ոմն, որ ունէր 20 զպատիւ կէս թագաւորութեան:

ԺԱ

ՅԱՂԱԳԸ ԿՈՏՈՐԱԾԻՆ ՈՐ ԵՂԵՒԻ Ի ԳԱԼԻԱՌԻՆ ԲԱԱՆՈՅՑ ԵՒ Ի ԼԵԱՌԻՆ ՈՐ ԿՈՉԻ ՄՄՔԱՏԱՅՑ

Ի սոյն ամս բացաւ գուռն բարկութեան յերկինից ի վերալ աշխարհիս 25 մերոյ. և շարժեալ զորք բազումք ի Թուրքաստանէ, որոց երիվարքն

1 C չիր սրբոյ DEFI աստուածահայտնութեան ABCDEF եկեալ փխ իշեալ Խ1Ծ³
եղեալ փխ իշեալ ի իշեալ GIS այնչափ Ա այսչափ

2 ABCDEFI բազմութիւն CDI չիր որ ի

3 A հիւսւակողման BC հիւսւակողման DEF հիւսիսակողման GԾ³ հիւսիսա-
կողմն C չիր են GH չիր անդ

4 BDGH չիր (էր) իսկ

5 ABEF եւզն C եօզն Ծ¹ այլազգի տաճիկ D բազմութեան I բազմութենէ GHՏ
խնդրէր

7 BCDI չիր նմա ի նմա C ցանկայր

9 ABDEHԻԾ³ ձեռամբն F չիր ի ձեռն ... զիշն Ի ի ձեռն և հարեալ զձեռամբն
երեկ զշիշն I և հեղոյ ԷF զեւղն

12 C չիր չէ լ չէ ինչ բարւոյ

13 C նմին փխ նոյն B չիր որ և ... կատարեցաւ

14 GI կալանաւորքն

15 GHՏ բերդն G առիծք

17 B զնա փխ զնոսա A անդի C անդէն

18 A կոստանտնուպոլիս GH չիր և H զանանեայ

19 G երէց DEFI զէրէց B խաչկա C առաջ BD ներքենի

20 GH թագաւորութեանն

22 GH որք GHՏ եղեն HՏ բասենայ

22-23 ABCDEFI չիր յաղագ կոտորածին որ եղեւ ի զաւան բասենոյ եւ ի լեառն
որ կոչի սմբատայ

23 H սմպատայ

24 CG երկնից

25 ABCDEFHI որք բազում ի զօրք AC երիւարքն B երաւարքն GHՏ երիվարք

արագունք իբրև զարծուիս, և սմբակը նոցա իբրև զվեմ հաստատունք. աղեղունք լարեալք, և սլաքեալ նետք նոցա, գօտեռեալք քաջապէս, և անլուժանելի ունելով զիորաց կոշկաց: Եւ ելեալ ի դաւառն Վասպուրականի, յարձակեցան ի վերայ քրիստոնէից իբրև գալլս քաղցեալս անյաշ գեալս ի կերակրոյ. և եկեալ մինչեւ ի դաւառն Բատեան, և մինչեւ ի դաստակերտն մեծ որ կոչի Վաղարշաւան, և քանդիալ ապականեցին գաւառս քսան և չորս սրով և հրով և գերութեամբ: Ողորմագին և բազում ողբոց և արտասուաց արժանի է պատմութիւնս: Զոր իբրև զառիւծունս ընթացան, և իբրև կորիւն առիւծուց անողորմաբար արկին զդիակունս բազմաց
 10 գէշ գաղանաց և թունոց երկնից. և կամէին այնու ձեռնարկութեամբ գալ ի քաղաքն Կարնոյ: Բայց որ ծովու եղ սահման՝ ասելով՝ «Յալզվալր եկեսցես, և այլ մի ևս յաւելուցուս, այլ արդէն ի քեզ խորտակեսցին ալիք քո՞», նա արկ զիաւաւր թանձրամած առաջի նոցա, և արգել զնոսա լընթացից իւրեանց: Զայս առնէ ըստ իւրոյ անճառ իմաստութեանն, որ
 15 պէս զի ահիւ նոցա մեք խրատիցիմք, և նոքա ուսանիցին թէ ոչ իւրեանց զօրութեամբ ինչ արարին զոր արարին. այլ ձեռնն որ արգել զնոսա հզօրապէս, նոյնն արար ճանապարհ զնալոյ նոցա:

Արդ հեղ զբարկութիւնն իւր ի վերայ մեր ի ձեռն ազգի օտարի, վասն զի մեղաք նմա. և դարձեալ զդշացաւ ի չարեաց իւրոց ածել ի վերալ մեր, զի ողորմած է. վասն որոյ ոչ ի սպառ բարկանալ և ոչ յաւիտեան պահէ ոխս: Միովն ի մէնչ բռնադատի՝ զիրաւացի զատաստանն ի մէջ բերելով, զի զատաւոր արդար է. և միւսովն կանխէ լողորմութիւն, վասն զի հայր գթութեանց է. և միւսովն զդշանալ ի վերայ չարեաց մերոց, քանզի Աստուած ողորմութեանց է: Որպէս և աստստին իսկ զերկո-

* Յովք. Ա. 11.

- 1 CGHՏ զվեմս Ը հաստատուն
- 2 BC լարեալ G նետ
- 3 F կոշկաց Ը եկեալ փխ ելեալ
- 4 CG արձակեցան BC զդայլու
- 4-5 ABDEFI անադանեալս փխ անյագեալս Ա չիր անյագեալս ի անյագեալս
- 5 I կերակրոց B մինչ ի BCDI բառենոյ
- 5-6 F չիր բասեան . . . զատակերտն
- 6 Ց չիք և
- 8 I զի փխ զոր Ա որ ԳԻՏ որք
- 9 AB առիւծիւնս GHՏ առիւծն Ա կորեւն EF առեւծուց
- 11 F քաղաք ԱEF կարնայ
- 12 A այլ Ը մի այլէս C աւելացուս A այլ (այլոքն) BCDEFG(8 անդրէն Բ չիր ի քեզ
- 13 AB որ փխ արկ Ը արար փխ արկ D որ եղ փխ արկ I որ ետ փխ արկ EF ինաւար
- 14 H զոր փխ զայս ի զայս Բ իմաստութեան
- 14-15 B որպէս փխ ոչ
- 16 BCDEGHIS ձեռն BCDI նորա փխ որ
- 17 BCDGHIS նոյն
- 18 E ենեղ BCDGI զբարկութիւն
- 19 BC չիր զի ՕՇ մերոց փխ իւրոց
- 21 GՏ զատաստան
- 22 BDI մեւսով Ը չիր վասն 1 ողորմութիւն
- 23 G զդշայ
- 24 BCDI չիր ի ABCDEFH աստրստին

սեանն եցոյց առ մեզ. ըստ արժանահաս վրիժուցն ծանրացոյց զձեռն իւր ի վերալ մեր և գարձաւ փոթապէս անցոյց զբարկութիւն իւր, զի մի՛ ի սպառ սատակեացէ զմ'նդ: Այլ մեք զՓարաւոնին ախտացաք զծոն-
բասրութիւն, և ղլոյժ լիմարին լիւրոց ախտակցաց, որ երրեմն տանջեալ՝
5 խոստովան լինի ասելով. «Մատն Աստուծոյ է ալմաք*. և յանցանել բարկու-
թեան պատուհասին՝ արքեալ ամբարտաւանոթեամր ասէ. «Ո՛չ զիտեմ
զտէր, և զիսրայէլ ոչ արձակեմ»**: Մինչեւ աղերձեաց ի լինքն զվերջին
պատուհասն՝ բնակից լինելով անդնդային խորոցն: Բայց բարւոք ասէր վատ-
շուերն, թէ մատն Աստուծոյ է այս. զի ձեռն տասն մատամբք ունի առ
10 գործն զկատարելութիւն. որպէս և անդ ի միացէ սկսեալ՝ ի տասն աւար-
տեաց զհարուածոցն զիւրատ, և ապա արձակեաց զիսրայէլ:

Արդ մեք ի հոլանիլ բարկութեանն և ի բորբոքիլ հրատին և
ի շարժիլ հղեննաւոր չարեացն, անիւ անաբեկ եղեալ՝ լոյժ զդողի հարեալ
զարհուրեցաք. բայց ողորմեցաւ Աստուծած, և խաւարաւ փակեաց զճանա-
15 պարհս նոցա, և խափանեաց զընթացս արշաւանաց անօրինացն: Կարծա-
կան եղեւ մեղ բարին, և չմարդոյ գտաք առ չնորհակալիսն. զի զոր պարտ
էր ի ձեռն խրատու եղբարց մերոց ողջախոհանալ մեղ, և փոթալ
կանխել առ մարդարէն, և ուսանիլ ի նմանէ զկեցուցանող զիսրատն, շնա-
գարեցէք, ասէ, ի չարեաց ձերոց, և ուսարոք զբարիս գործել»***, և որ
20 զհետ սոցին գան բանք. և յանձանց ուղղութենէ հաշտեցուցանել զԱս-
տուծած, և շիջուցանել զգեհենաբորբոք պատուհասն, և զբարձրացեալ ձե-
ռորն խոնարհեցուցանել ի բարկութենէ ի ներումն. նա՛ ի մոռացօնս եղէ
մեղ այս, և ոչ ծագեաց անզամ ի սիրտս մեր զիտութիւն նորա. այլ որ
անօրինելոցն էր, անօրինէր, և որ անիրաւելոցն էր, անիրաւէր. մինչեւ
25 ըստ օրինակի վարազացն՝ ի վերալ սրոյն մղեցաք զանձինս, ղլոյժան-

* Ելք. Ը. 19 ** Ելք. Ե. 2. *** Եսայ. Ա. 16—17

1 BCD չիր առ

3 GI զփարաւոնին Ծ զփարաւոնի

4 DI յոյժ Ե յիւրոցն ABCDEFI ախտարակաց Ա ախտակարաց ԳհԾ¹ ախտաւորաց
Ծ¹ ախտակաց

5 B յանցել

5—6 ABCDEFH1 չիր բարկութեան ի բարկութեան

7 AD զիսրայէլ G8 չիր ի

8 BDI բանակից C բանակակից Ծ¹ բնակակից ABEF անդընդային C յանդնդային

8—9 G8 զատաշուէրն

10 GH8 զմիոջէ իլիս ի միոջէ

11 DEF հարուածոցն ԻԾ հարուածոց Ա զիսրայէլ

12 G8 արդ ի հասանել բարկութեանն ԻԻ հոյանել CDI բարկութեան GH8 բորբոքէլ

13 B չիր ի GH8 շարժել

14 ABCDEFI յորժամ ողորմեցաւ.

15 I այնօրինացն

16 E չիր մեղ AEP զմարթոյ F չիր առ

18 D կանխիլ Տ զկեցուցանողն DE8 խրատն

20—21 B չիր զատաշուած և շիջուցանել

21—22 AEF ձեռնա

22 G նաև C մոռացունս

23 D չիր այս Տ սիրտ Ա արդ

24 G չիր անօրինելոցն . . . որ F զոր անօրինելոցն B չիր անօրինէր

դակն ի մեզ բերելով։ Թաէր մեզ թէ նոքա մեղաւոր դոլով՝ կրեցին զպատահան, և մեք ըստ արդարութեան մերոյ առրնցաք։ և ոչ գոյր ի լիշտակ մեզ տէրունական պատուէրն՝ իմաստնացացացի խրատն։ «Քալիլեացիքն, ասէ, զորոց արիւնսն Պիղատոս խառնեաց ընդ զոհս նոցա, համաձ րիք թէ նոքա մեղաւորք էին քան զամենախ մարդիկ, ո՞չ այլ թէ ոչ ապաշխարիցէք, նոյնպէս ամենեքնան կորնչիցիք»^{*}։ Խոկ մեք ըստ ամովսական բանիցն, որովք նախատէր զիսրայէլ, որք զպարզեալ զինին ըմպէին, և անոյշ իւղովք փափկանացին, և ի գահոյս փողոսկրեալս հանգչէին, և որ այն հս, և ոչ ցաւէր նոցա վասն բեկմանն Յովսեփու։ Քանզի իշնդրէս Ամսպէս ամսաւած՝ զի յորժամ զոմանս տանջանաց մատնիցէ, մերձաւորքն ընդ նոսա վշտակից լինցին։ ըստ այնմ, ուալ ընդ լացողսնա^{**}։ Այլ նոքա զնորին հակառակն առնէին։ ի միոցէ արենէ էին, և ընդ զերութիւն ցեղին Յովսեփու չցաւէր նոցա, վասն այնորիկ իշրդ արկեալ մարդարէն՝ ամբաստան լինէր զնոցանէ։ Այսպէս և ի մերումս հանդիպեցաւ։

15 Քանզի յամի չորեքարիւրերորդի իննաներորդի Նօթներորդի թուականիս մերոյ՝ որ էր երկրորդ ամ գերութեանն մերոյ, շարժեալ միւսանդամ մրուր գաւառութեան լի բարկութեամբ ի տանչն Պարսից՝ անազին ծփունօք, և ևկեալ հեղաւ լրնդարձակ գաշտն Բասենոյ և Կարնոյ. և ցայտուկս հեղեղատին կալաւ զչորս անկիւնս երկրին. յարեմուտս՝ մինչեւ ի 20 Խաղսեաց գաւառն. իսկ ի հիւսիսի՝ մինչեւ ի Սովեր և մինչեւ յամուրսն Տալոց և Արշարունեաց. իսկ ի հարաւ օմինչեւ ի Տարօն և մինչեւ ի գաւառն Հաշտենից մինչեւ լանատաս Խորձենոյ։ Եւ զետղ առեալ դադարեաց աւորս չորեքտասան, և ծովացեալ ծածկեաց զերինս և զմացառ վալրս, և

* Պու. մ. 4—5 ** Նում. մ. 15

- 1 Ա չիր թուէր մեղ Ը մեղաւորք
- 2 Ծ չիր գոյր
- 3 Ֆ զտէրունական Ց և տերունական
- 3-4 Ա զաղղղեացիքն
- 4 Ա արեւնսն
- 5 Ը մարդիկք Ա այդ
- 6-7 Ա ամովսիսական (նորողված տեղ)
- 7 ABDI զիսրայէլ
- 8 AEF փղոսկրայս
- 9 G յօսեփու
- 9 10 F խնդրէր
- 10 I առ աստուած Ը մերձաւորք
- 11 ABCEF զի վիխ ընդ Լ նոցա վիխ ընդ նոսա Ա ընդ զի նոցա և նոսա CDEF եթելու
- 12 DF զիսկառակն Է Ձ հակառակ ԳԻՏ յարկնէ
- 12-13 Ա չիր և ընդ զերութիւն ցեղին և ընդ զերութիւն ցեղին ԳԻՏ ցեղի
- 13 GՏ այսորիկ
- 14 AB ամպատան Ը ապաստան
- 15 A չորեքարիւր երորդի Ա եթներորդի
- 15-16 BC թվականին
- 16 B մերոց Ը մերո ԱBCDEF զերութեանն
- 18 ACDEF կարնայ Յ կարնա
- 18-19 ABCEFI յայտուքս
- 19 ABCDEF երկրի Յ չիր երկրին
- 20 I չիր ի (հիւսիսի) Յ հւաւսի Ֆ հիւսիսի Ը յամուրն Տ յամուրս
- 21-22 Տ զաւառն
- 22 Ը և մինչեւ AB յանդառն [Յ ի յանդառն] ԳԻՏ յանտառն DEFI և մինչեւ F խորձենոյ Է զետղ Ծ զետղ

կալաւ ընտւ զաշխարհս. որ ինձ թուի յանապակ գինույն յանմանէ գոյ նմա, զոր մանուկն երեմիա ի տեսողութեանն իւլում ոսկի բաժակաւ մատուռակեալ արբոյց թագաւորաց, աղքաց, քաղաքաց, իշխանաց և դօրաց նոցա. և յիտ ամենեցուն արբոյց տանն Ախուակալ. անա յայտնի կաշ-
5 տարամն մարդարէութեանս զիպումն: Թանգի արբ տունո Հարոց յանա- պակէն յանմանէ և արբեցաւ յարբումն չար. արբ և թմրեալ յիմարեցաւ. արբ մինչև զրովանդակն յինքն ընկալաւ. և այժմ անկեալ կայ ի կիցս ամենայն ճանապարհաց մերկ և խալտառակեալ, և կոխեն զնա նախա- տանօք անցաւորք ճանապարհաց: Ելեալ ի տանէ, ստարացեալ ի ծանօ-

10 թից, հեռացեալ լընտանեաց և յազդականաց, գերի և կալանաւոր ամենայն ազգաց:

Ժամ է ինձ զմարդարէականն զայն բարբառել բանո, եթէ «Ճմնա- ցորդսն թրթրոյն եկեր մտրախն, և զմնացորդս մորեխին եկեր չորեակն, և զմնացորդս ջորեկին եկեր զրուխն»*: Իմ են և այսոքիկ, քանդի ի մեղ
15 կատարեցան ամենայն կանխասացիկ բանք մարդարէիցն. արդ թրթուրն և մորեխն այն անցեալ են. իսկ ջորեակն և զրուխն սոքա են՝ վասն որոյ ճառս մեր արկեալ է: Թանգի յառաջին՝ անդամոյն՝ յորժամ ելին Պարսիկք և այլ խուժագուժ ազդք հեթանոսաց, և մարդակոտոր սատակ- մամբ ապականեցին գաւառս բազումս, և առ և գերի բազում առեալ իջին
20 յաշխարհն իւրեանց, աւետաւորք եղեն ազգաց և թագաւորութեանց. և հրաւէր առւեալ նոցա՝ ասեն ըստ մարդարէին, թէ «Թաղանք անտպատի եկայք կերէք զայս որ յանտառիս է»**: Եւ ի գալ միւսում ամին ժողովե- ցան իբրև արծուիք ի վերալ կերակրոյ անհամար բազմութիւնք զօրաց աղեղնաւորաց և սուսերամարտից. և մեծաւ խրախուսանօք ճեպ ի ճեպոյ

* Յովել Ա. 4. ** Նայ. ԹԶ. 9.

1 Ի ընաւ կալաւ Ե զինւոյ

2 BEFH երեմիայ Dl երեմիաս ABCDGHS տեսողութեան

4 ABCDGHS յետոյ GHՏ չիք ամենեցուն BCDI սիստիմ H չիք և ի և

5 CI չիք յարդարէութեանս զիպումն C էարբ

6 H յարբեցաւ ABCDEFI արբումն CI էարբ (և) AB թմրեալ CDI էարբ (մինչև)

7 DI կերցու

8 GHՏ ճանապարհացն ABCDEFI չիք և

10 B յընթանեաց GhՏ յընտանեաց և ի բարեկամաց B ազդականաց

13 ABCDEFGH զմնացորդսն GH թըթըուն

13—14 և չիք ջորեակն և զմնացորդս

14. չիք և

16 BDI մարախն DGI չիք այն և այն

17 A ոյ փիս որոյ ADEFHԻ զամոս ABC զամուն վիս անգամոյն DEF անդամուն և ժամուն փիս անգամոյն

18 Ի պարսիկքն Ս ազգ

19 GHՏ զգաւառս Ի չիք և առ Ս չիք բազում

20 E թաղաւորաց

21 G չիք թէ

22 ABC յանգառիս Ե անտառիս G միւս

23 և զօրացն

24 GHՏ¹ սուսերամերկից և սուսերամարտից A ճեպ ի ճեպոյ լուսանցրում BCDEF չիք ճեպ ի ճեպոյ

ելին յաշխարհս մեր յամսեանն սեպաւեմբերի, ի տօնի սրբոյ Խաչին յաւոր չորեքշարտիւ:

Աստանօր մեզ պատմութիւնս ողբոց և աշխարհանաց է, և զամենենս սեան հանդէսք պատմութեանս ի կոծ հրաւերէ: Զի թէ նինուէացիքն ի 5 վերայ սպառնալեաց մարդարէին, և այն զի մի անձն ևմուս ի քաղաքն, օտարաշխարհիկ և անծանօթ յամենեցունց և առանց նշանաց, այնքան ահիւ աճարեկ եղեալ՝ մինչ զի ի թագաւորէին սկսեալ մինչև յախն որ՝ յադորիսն նստէր, միաւոր եղե ամենեցուն կոծ, ամենեքեան խորդազգացք, ամենեքեան արջնազեստք, ամենեքեան հատեալք ի կերակրոյ, և զրնու-

10 թիւնն րոնադատէին ասատանալ ողրովք, նաև զեղերամայր կանախ ձայնակից ինքեանց կոչէին. «Թէրես, ասէ, զղջասցի Աստուած, և գարծցի որտմութիւն նորա ի մէնց»*: Մերս քանիօն առաւել ողբոց արժանի է, որ ոչ սպառնալիք միայն, այլ պատուհաս րարկութեան հասեալ և ի զլուխ ելեալ, և մեք չարազանեալք և կործանեալք և տեսարան աշխար-

15 հի եղեալ. զոր և առաքեալն ի վերայ սրբոցն առնու զբանս, և չար պատմութիւն թողեալ զինի մեր ազգաց յազգս: Քանզի քաղաքք աւերեալք և տունք ալրեցեալք, ապարանք հնոցացեալք, և արքունաշէն սրահք աճիւնացեալք: Արք ի հրապարակս կոտորեալք, և կանալք ի տանց գերի ելեալք, և կաթնասուն տպալք զքարի հարեալք, և զեղեցիկ դէմք պա-

20 տանեկաց թառամեալք: Կոլսք ի հրապարակս ի խայտառականս անկեալք, և երիտասարդք առաջի ծերոց սրախողխոյ եղեալք. պատուական ալիք ծերոց ընդ արիւն և ընդ ապաժոյժ եղեալք, և զիակունք նոցա թա-

* Յովնան. Գ. 9

1 C տօն

2 BC չորեքշարաթի 1 չորեքշարաթ

3—4 Ծ² զամենեցունց

4 ABCDI հանդիսատէսք EF զհանդէսք Հ հանդիսատէսք ի հանդէսք Ծ² հանդիսատէսք Ծ¹ պատմութիւնս

5 C յանձն

6 E ամենեցունց

7 C այն

7—8 ABC յաղօրիս DEFI յաղօրիս Ծ աղօրիսն

8 ACDEFI մի թառոր փիս միաւոր Ա խորդազգածք DHI խորդազգեաց

9 G չիք ամենեքեան առաջնազգեստք Հ առաջնազգեստք Ճ կերպերոյ

9—10 BC զրոնութիւն փիս բնութիւնն DGI զրոնութիւն

10—11 BC ձայնակիր

12 G չիք է

13 A այդ ի և (պատուհաս) AEFGH բարկութեանն

14 F չարագոնեալք և չարազոնեալք ABC կործանեալ և կործանիլ G չիք և (ուեւարան)

15 GH8 չիք և DEF1 առաքեալ

16 ABCDEFGHI մերոյ Ծ աղցս

16—17 Տ մեր աւերեալք

17 G այրեալք Հ չիք և տունք այրեցեալք և և տունք այրեալք

18 G չիք և Ծ¹ անձոռնացեալ փիս անձոռնացեալք F տան

19 GS և կաթնասուն և զեղեցիկ

20 D կոյս

21 B եղեալ ի լեալք փիս եղեալք

21—22 G չիք սրախողխոյ... ծերոց

22 C ծերոցն ABF1 արեւն փիս արիւն Հ արեւ

ւալգլոր խաղացեալք: Սուբք թշնամեացն ըլտցեալք, և ձեռք նոցա ի զօրովթենէ պակասեալք: աղկղանց նոցա լորք հատեալք, և նետք ի կապարճից նոցա սպասեալք: անձինք նոցա ձանձրացեալք, և սիրաք նոցա լողորմութիւն ոչ եկեալք:

- 5 Ո՞վ ողորմութեան քո Աստուած, որ այնքան ներեցեր անօրինացն իրոխտալ ի միրայ խաշին արօտի քո: Յիշնա զժողովուրդ քո զոր բոտացար ի սկզբանէ գալոտեամբ միտմնի քո, և վրկիցեր արեամբ օժելորդ: Ընդէ՛ր մերժեցեր, Աստուած, ի սպառ, բարկացար որտմառութեամբ քո և մատնեցեր զմեղ ի ձեռս արանց անօրինաց, խոտաց և ապստամ-
10 թից: Մի յիշեր զմեղս մեր, և մի վասն մեղաց մերոց գարձուցաներ զերեսս քո ի մէնջ, այլ յիշնա զժեռն քո հղօր և զբազուկ քո բարձր, որով տիրէիր մեզ, և անոն քո կոչեցեալ էր ի վերայ մեր: Խւ արդ անա զոր բարկացար, և մեք մեղաք, վասն այնորիկ մալորեցաք զերութեամբ ի բազամ աղքս, և եկաք իրեր զպիդս ամենեքեան: Հողմք մերժեցին ըդ-
15 մեզ, և ոչ ոք իցէ որ կարգացէ զանուն քո, և որ յիշեսէ ապստամն առնել զքեզ, զի գարձուցեր զերեսս քո ի մէնջ և մատնեցեր զմեղ վասն մեղաց մերոց: Մի յաւիտեան բարկանար մեզ, և ի ժամանակի մի յիշեր զմեղս մեր:

- ԱՇ և աւաղ աւուրն այնորիկ լուսանալոյ, զի լուսն որ յաւուրն առաջ-
20 նումն անմարմին տեսակաւ ի բանէն Աստուծով գոյացաւ, և ի չորրորդում աւուրն ընդ մարմնոյ պարուրեալ՝ ի լուսաւորս բաժանեցաւ, իշխան տաւրնչեան և դիշերի լինելով, և աշխարհի ճանապարհորդք յաւիտենից, մինն զմարդ ի զործ յարուցանելով, և միւսն գաղանաց համարձակութիւն տալով: Այսօր միշօրեալ տուրն այնորիկ՝ մեզ ի խաւար փու-
25 խարկեալ դիշերացաւ, և գաղանարար աղդն հեթանոսաց որք ի վազրնչուց ի խշուխ իւրեանց մոնչեին, ըստ մարգարէին ձախի, և լիստածոյ

1 Բ խաղացեալ

1-3 Գ չիր և ձեռք... սպասեալք

2 ABCFI լաբ

3 Հ չիր անձինք նոցա ձանձրացեալք և անձինք նոցա ձանձրացեալք

4 F ողորմութիւն

5 ABCDEFG ողորմութիւն

6 Կ զժողովուրդ

7 Gδ զալտեան

9-10 AB ապստամպից Gδ սպատամբաց

10-11 G զերնս

11 A -ր Ծ չիր օռ (հոր)

12 B չիր էր

13 B գերութիւն

14 F զպինծս

19 Լ չիր և Հ յաւուրն այնորիկ ի չիր այնորիկ Յ չիր այնորիկ... յաւուրն

19-20 ABDEF(G աղաջնում Ծ յասաջնում

20-21 DFHI չորրորդումն

21 Տ մարմնոյն Ծ չիր ի Հ ի լուսաւոր սուրբ տրժանացաւ ABDI բարժանեցաւ

21-22 Խ լուսաւոր բաժանեցաւ իշխան

22 DGHIS տունչեան Ծ և ի ԵF դիշերոյ

25 Ծ չիր և ACDEFH(U¹ գաղանարար

25-26 ABCDEF յաղընջուց հետէ

26 EFGH(U² խորհուրդս վիխ խշոխ ԱԽ³ խանս փխ խշոխ

հօտիցն խնդրէին կերակուր իւրեանց, ի գիշերանալ մեզ աւորն ալճորիկ՝ և լիին և տարածեցան ընդ երես երկրի, և դաին որս բազում և յաղեցան կերակրովք, և նշխարեցին տղալոց իւրեանց յամս բազում: Արդ թէպէտ և յամնայն տեղիս որս բաւականապէս պատրաստեցաւ նոցա, քանդի է իրեն զդրախոտ փափկութեան իի պտղով գտաւ երկիր առաջի նոցա. բայց առաւել ի գաւառն Մանանաղույ ի լնառն՝ որ կոչի Սմբատալ Բերդ. քանդի անդ ժողովեալ էին բազմաթիւն անթիւ փախստէիցն, և անտառնոցն որ ոչ գոյր թիւ: Յորոց վերայ հասեալ անօրինացն ապականեցին զամուրս նորա, և մտեալ ի ներքս՝ սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին

10 գամենեսին:

Անդ էր տեսանել տեսաթիւն ողորմելի և բազում ողբոց արժանի. զի զոմանս ի նոցանէ որք ի բուռն անկանէին՝ սրամահ առնէին և որք յառապար տեղիս անկանէին և ամրանային, նետիւք իոցոտեալ սատակէին. և զբազումս ի վերայ անձաւին եկեալք մեծամեծ վիմօք զլաշարդ առ-
15 նէին՝ որոց դիակունքն դլաթաւալ ի վերայ միմեանց շեղշեալ իրեկ զկոյտս փալտահարաց՝ զառաշիկայ զձորն լնուին: Վայ և աւա՛զ շատ դառն լուսոյ աւորքն ալնորիկ. զի քաջ արքն վառեալ զինու և սրտմտութեամբ եռացեալք գումարէին և վատքն թալկանալին, կանացի քն լիմարէին և երիտասարդքն խիզախէին, այլ եւս իրացն ոչ կաբէին իմանալ: Քանդի լա-
20 մենան կողմանց պատնէշ թշնամեացն պաշտամակալ էր զնոսա. ոչ գոյր անդ սէր սիրելեաց և ոչ աւադ բարեկամաց. մասցաւ հայր զգութ որդւոց, և մայր զսէր նորածին մանկանց: Օթ կաքքոր լիշել անդ կին նորահարսն զսէր փեսայի, և ոչ զմտաւ ածէր այր պրմոյ ցանկալի ամուսնոյն իւրոյ. պակասեցան երգք պաշտօնէից ի բերանոյ քանանալից, և հատան

1 ABDEFI հօտից BCEFI զկերակուր

2 C յորսս փիս որս C բազումս

3 B ամս

4 I պատրաստեցաւն

5 I փափդութեան

6 H շիր ի գաւառն ի ի դաւառն GHS ժանանազույն BCDEFGHI սմբառաքերդ

7 ABCEF անթիւք ABCdEF փախստէից I փոխանառակայուն

7-8 ABCDEFGH18 անառուն հ՛Յ անտառոցն

8 G յորոյ ABDEFHI և առականեցին CG և ապականեցին

10 ABG1 դամենեսեան

12 BE ցուցանէ փիս ի նոցանէ G8 որ D1 արկանէին փիս անկանէին G8 սպանանէին փիս ասնէին Ծ՝ առնէին

13 H առյապան

14 G8 յանձաւին վերայ H յանձաւին ի վերայ ABCE ելեալ I շիր ելեալք

16 E զնորն

17 EF զառեցան

18 GH8 շիր զումարէին C կանայքն 8 կանացիք

18-19 8 երիտասարդք

19 A այդ և զելո

20 I շիր թշնամեացն BD զզոյթ

21 BC սէր

22 GH շիր անդ

23 CDEF փառային B մտաւ ABCDEF ամուսնոյ F ամուսնոյ

24 AFH պակասեցին ի պակասեցան H երգ GHS շիր ի բերանոյ բահանայից

ձայնք սաղմոսաց ի շրթանց սաղմոսողաց. կալաւ առ հասարակ զամենեսան դողումն և երկիրդ: Եւ ի սաստիկ տագնապէն, բազում կանալք լղի գորով՝ վիժեցին զմանկունս. և այսպիսօրէն գործով՝ իրքն վարմաւ որսորդաց թակարդեալ զիեաւնն զօրն ամենայն՝ մինչն լքան և հատան ի գօհ բռթենէ:

Իսկ ի գալ երեկոլին, առեալ զառ և զգերի և զիապատ սպանելոցն, չոգան ի տեղուոյն: Իսկ զկնի ելանելոյն նոցա, անդ էր տեսանել աեսութիւն ողորմելի, և քան զառացինն ողորմագոյն և բազում ողրոց արժանի: Բանզի բազմադիմի էին օրհասք մահուն. զի սմանք յանկելոցն դեռ 10 յոդիս կէին, և լեզուք նոցա ի ծարաւոյ ցամաքեալք, նեղ և նուրբ ձալնի հայցէին հայթալիքանս ծարաւոյն գտանել, և ոչ ոք էր որ տայր. իսկ կէսք չարապէս վիրաւորեալք, և ի ճայնէ պակասեալք, ուժգնակի շնչէին. և այլք ընդ փողիցն զենեալք՝ կիսամեռք գոլով, դժուարաւ խւնչէին, իսկ ոմանք ի դժուարին խոցուածոցն մարմանչեալք՝ աքսոտէին ոտիւք, և 15 եղնգամբք ձեռացն զերկիր գափիր հատանէին: Բայց առ նոքօք և ա'ց ահագին էր տեսիլ տեսանել, որ և զքարինս անզամ և զալ անշունչ արարած շարժէ ի յողը և ի հառաչանս. քանզի անօրէնքն յորժամ զգերիսն հանին ի լեռնէն, զտղայսն առեալ ի գրկաց ծնողացն՝ յերկիր ընկեցին, որովք ի բազմութենէն նոցա եռայր առնասարակ տեղի բանակի 20 նոցաւ Ոմանք ի յանկելոցն զքարի հարեալ սատակէին, և կիսոցն կուշտքն պատառեալ, և փորոտիքն յերկիր հեղեալ. իսկ զկենգանեացն զկառաչ ո՞ր լսելիք տանել կարէին. քսնզի որ հետիոտիւք ընթանալ կարէին, այսր անդր լածելով զմարս իւրեանց խնդրէին, յորոց ի բարձրածայնութենէ լալեացն՝ արձագանք լերինն զհետ հնչէին, իսկ այլք որք չեւ ևս էին հաս-

11 Ճայն Յ սաղմոսաց

1—2 ABCDEFI զամենեսեան առ հասարակ

2 AB երկեւզ G տագնապին

3 GS կիւտէն BDEI զմանկունսն ԱC այսպէսօրէն S կըք CDI դգարմաւ

4 S թակարդեալ էին S զլեառն GH8 չիր զօրն

6 ABCd երեկորին C չիր զառ

7 BCEFH1 ելանելոյ

8 BDI զառաջին

9 B բազմադիմ C անկելոց BDH1 յանկելոց H յանկանելոցն

10 ABCDEFHI և նեղ

10—11 H չիր ճայնիւ ի ճայնիւ

11 ABCDEG ծառաւուն DI չիր և

13 EF այլքն և զինեալք GH կիսութեռ

14 H չիր ի

15 BC եղընկամբք GH8 եղնդամբ BC գարր H նոքա GH8 նոսա

A այլ C այլ և G չիր և (այլ)

16 EF չիր էր G զնոքօր և բարինս

17 GH8 շարժէին B ողըս փիս է յողըս G չիր է (յոդրո)

18 EF և զտղայսն B լեառնէն DHS զտղայս BDEHI զրկոցն BHI ծնողաց DE ծնուղաց C երկիր

20 GH8 չիր է EF անկելոցն GH կիսոց B կուշտք

21 I պատռեալ C երկիր BCDEFI որք

22 BC կամէին փիս կարէին C զհետիոտիւք

23 G աֆելով BCDI դժայրս

24 B հնչէին փիս ընչէին S այլ ABDEFH որք

տատեալք յոտս, ի գուճան սողալով կառաչէին. իսկ որք քան զնոսա ՚ի տխեղծ հասակին էին, ոտիւք զերկիր հարկանէին. և ի սողալոյն պակասեալք ի ձայնս, ո՛չ կարէին արտաքս բերել զհագազն. և ալսպիսի ողորմագին ձայնիւք և անհատ աղաղակաւ՝ զգառանց բերէին զնմանաթիւն, 5 որ զեռադնու ի մարցն բաժանեալ՝ ի հորձիցն ելեկլս առնէին վասն անժողով գոլոյ բնութեանն. և անդադար զօղանցիւք վիրաւորէին զօդն, և ձանձրացուցանէին զլսելիս լսողացն:

Այսոքիկ են չարաչար պատմութիւնք քո, ո՞վ լեառն. լեառն՝ ոչ ընդ որ հաճեցաւ Աստուած բնակել ի նմա, այլ լեառն արեան, կոխման 10 և կորստեան: Ո՛չ է մարթ անսանել զքեկ լեառն, այլ խորխորատ արդմոց ի կորուստ ամենայն բնակչաց երկրի, քանզի ի քեզ դադանք օթագայանան, և ցինք և անդեղք արարին իւրեանց բնակութիւն. ի քեզ աղուեսունք երամակեալք, խալտացեալք, լցեալք ի կերոյ: Ո՞վ լեառն, ոչ ըստ Հերմոնի ի ցողոյ երկնից պարարտացար ի քեզ կաթելոց, այլ ի 15 ճարպոյ և յարենէ դիականց ի քեզ կոտորելոց: Ո՞վ լեառն, ոչ ըստ սինէականին Մովսեսի առ Աստուած խօսից եղեք միջնորդ, այլ զբազում քահանալս լոեցուցեր ի ապօմուսկան երգոց, որք աղօթիւք միշտ խօսակիցք Աստուծոյ լինէին. Եղիա երկուցեալ ի մահուանէ, Յեղաբելայ փախստական՝ ի Քորեք անկեալ ապրեցաւ. և սոքա ի քեզ ապաստան 20 եղեալ՝ մատնեցան ի ձեռն սրոյ, և բաժինք ազուեսուց եղեն: Ո՞վ լեառն, համաձայն տեսանեմ զքեզ լերինն Դնդրուայ, լորոյ վերայ անկան ազունքըն Խրայէլի: Վասն որոյ ժամ է ինձ զառ ի Դաւթայն զառ ի նա զառ սացեալսն՝ ի քեզ երկրորդել: Կերինք Սմբատար, մի՛ անկցի ի վերայ

1 ABEFG հաստատեալ Տ գուճս

2 ABEH տեղծ ի տխեղծ Տ չիք էին ABDEFI գերէիբն

3 G չիք և

4 1 զգառանցն

5 ABCD բաժանեալ F բաժանեալ էին ABCDEFI ելմել

6 BCDI բնութեան ADEFI վիրաւորեն BC վիրաւորին

7 ABCDEFI ձանձրացուցանէն ABC լոզաց EF լոզացն

8 D չիք լեառն S լեառն ամուր սմբատայ DI ընդ որ ոչ

9 ABDFGI բնտկիլ

10 B մարդ I մարտ

10—11 ABFGI աղմոյ

11 B չիք ի

11—12 G յօթագայանան

12 F բնակութիւնք

13 B աղուեսուք ABCDEFI խայտան լոցեալք G խայտեալք H հայտեայ Լ կերակրոյ:

14 G կաթլոց ABCDEFI կաթեցելոց

15 GS ճարպոյ CHIS ըստ փիս ընդ

16 G մօսէսի

17—18 G խօսակից

18 E լինին աստուծոյ ABCD էղիա EFG եղիայ A յեղաբեղայ C եղաբելայ DI հեղաբեղայ

19 BD քորոք EF բորէք

20 G լեալ փիս եղեալ B որոյ փիս սրբոյ

21 DI գեղրուա

21—22 Տ աղատքն Ծ⁴ աղունք

22 BCDI առ ի զաւթայն C դաւթեանն

23 BCD սմբատա

ձեր անձրեւ, և մի՛ ցող. քանզի արբեք դուք յարենէ հաւատացելոց՝ արանց և կանանց ի ձեզ անկելոց: Այլ որ վասն լերինն այնորիկ չար համբաւ պատմութիւն էր՝ զկայ առցէ, թէպէտ ի բազմաց սակաւ ինչ ասացի: Աստանօր ի մերս գարծուցից զոճ բանի պատմութեանս. և կամիմ ըստ ուժով իմոյ յամել ի բանս, որպէս զի ամենեցունց շարժեցից զարտասուա: Կոչեմ և զձայնարկու կանայս ընդ Երեմիայ, զի ընդ իս զողրս յարդարեսցեն. քանզի ոչ եթէ լերանց և անձաւաց և անապատ տեղեաց առնեմ զպատմութիւնս, յոր սինլքորք փախուսէիցն երթեալ բնակեցան:

ԺԲ

10

ՎԱՅՆ ԱԲԾԻՆՆ ԱՆՌՈՒՐՄ ԿՈՏԱՐԱԾԻՒՆ

Այլ քաղաքի, և քաղաքի ալսպիսում, որ հոյակապ և ականաւոր էր ամենայն աշխարհաց, իրեւ զքաղաք որ ի վերաէ լերինն կալցէ. և ծավ և ցամաք երկնէր և տուատանայր կըրէլ ի սմա զզօրութիւն իւր. որպէս բարձրն Եսայիաս վասն Երուսաղեմի մարդարէանալր: Արդ սա յառաջինոն՝ 15 մինչդեռ բարեւացն առատութեամբն պսակեալ էր, ամենայն ինչ ըստ մտի էր սորա. և նման իմն էր նորահարսն կնոջ, որ գեղոյն վայելչութեամբ և զարդուցն պայծառութեամբ՝ ցանկալի դու ամենեցուն: Քանզի իշխանք սորա էին մարդարէրք, և դատաւորքն արդարադատք և կաշառուցն ներդրք: Վաճառականք՝ եկեղեցւոյ շինողք և զարդարիչք, կրօնաւորաց օթե- 20 ւանք և հանդուցիչք, և առ աղքատս ողորմածք և դարմանիչք: Ոչ գոյր խարէութիւն ի վաճառսն, և ոչ նենդութիւն ի տուրեառիկ փոփոխմուն- ուրն: Ընդ բամբասանօք էր վաշխից և տոկոսեացն շահք, և խոտեալ և անարդեալ էր ի նուէրս ընծալից պատարագ նոցա: Ամենեցուն մի նա- խանձ էր բարեպաշտութեան. քահանայք սորա սրբակեացք և աղօթասէրք,

- 1 DI արքիր BC յարենի
- 2 E կանանց ABCFG քեզ վիխ ձեզ A այդ
- 3 ABE պատմութիւնն 1 ասցի վիխ ասոցի
- 5 ABCEFTi չիր զի 11 զամենեցունց G ամենեցունցն
- 6 ABCDEF ըստ վիխ բնդ ի զձայնարկու լարական ABCDEFGI զողքսն
- 8 BD զպատմութեանս G յոր GH8 պինդիքորք
- 10 BC արքին C կոտորուածին
- 11 A այդ H8 այլ քաղաքին A այսպիսում 1 չիր որ ABCDEFI յականաւոր
- 12 AF լերին
- 13 EF զզօրութիւնն
- 14 H եսայի և եսայաս
- 15 GH8 առատութեամբ
- 16 EFH իւր վիխ որ
- 17 BC չիր դու
- 18 BCDI զոտաւորք
- 18-19 EFGI ներօղք
- 19 1 չիր վաճառականք . . . և զարդարիչք
- 20 ABCDEFI սզորմածս ABCDEFI զարմանիչս
- 21 C չիր ի (տուրեառիկ) B տուրեառիկ վիխ առորեառիկ G8 փոփոխմունս
- 22 H տոկոսացն 8 շահքն ABCDEFI չիր և (անարդեալ)
- 23 BC պատարադաց
- 24 B բարեպաշտութեան Gի նորա H8 նոցա 118 սրբակացք

և եկեղեցական սպասու հլուք և հպատակը։ Վասն որոյ վաճառականք առա փառաւորք, և առգնօղքն թագաւորք ազգաց։ Եւ իբրև ալիս մի պատառական լուսագեղ պայծառութեամբ փալքէր բաղաքս մեր ի մէջ ամենալին քաղաքաց, ամենակին գեղեցիկ, բոլորովին զարդարուն։

5 Բայց յորմէ հետէ մտին լեկեցեցիս մեր Անքատացիք և Պիհոռնացիք, և արգարութեան օրէնքն յանիրաւութիւն դարձաւ, և լարգի եղի արծաթ-սիրութիւն քան զաստուածսիրութիւն, և մամոնայ քան դ՞րիստոս. յայն-ժամ ամենալին համեստութիւն կարդաց զառածեալ՝ յանկարգութիւն դար-ձաւ իշխանք սորա գորդակիցք եղեն զողոց, վրիժաղործք և արծաթոյ ժառայք. դատաւորք սորա կաշառառուք և վասն կաշառոյ զողանալին դիրաւուն. դատաստան որլոց ոչ առնէին, և յիրաւոնո այքեաց ո՛չ խոնար-հէին։ Վաշխից և տոկուեաց օրէնք եղտն, և ցորենոյ բազմապատկութիւն, որով երկիր պղծի և արդելու զարգանդ առ ի տալոյ զոյտուղ ի ժամու իւրում առ ի կմրակուր մարդկան։ Որ խարէր զընկերն՝ պարծէր իմաս-15 տուն գոլ, և որ յափշտակէր՝ ասէր. Ես հզօր եմ։ Զտունո անակից աղքա-տացն, և զահմանս անդաստանաց նոցա յափշտակէին մեծատունքն, և չկաթէր ի լսելիս նոցա աստուածապատուէր անէծքն զրեալքն ի ձեռն Մովսեսի ժառայքի տեառն. «Անիծեալ է, ասէ, որ յափշտակէ զարտս ըն-կերին»*։ Կամ զոր բարձրն եսայիհաս բողոք բարձեալ սաստէ այնպիսեացն.

20 «Վա՞յ, ասէ, այնոցիկ, որ յարեն զտուն ի տուն և անդաստան առ ան-դաստան մերձնցուցանեն, զի զընկերին հոնիցն։ Նա աւանիկ ազդ եղի յականցս տեառն զօրութիւնաց այդ ամենալին»**. և որ ի կարգին է, լուս խնայելով ի ձեղ։ Զգոլը ի յիշատակ նոցա ալգին նարովթայ, և Յեզա-

* Բ. Օրենք. Խէ. 17 ** Եսայ. Ե. 8—9

1 GH հլու և հլուք 1 չիր (հլուք) և H հպատակ և չիր վասն որոյ Տ և վաճառականք
2 G օգնողք վիս առդնօղք Հ օգնողք Տ օգնողք Է և թագաւորք Հ չիր Ֆի

5 ABCDEFI սերաբացիք Ը սերաբեցիք ԳHԾ սերաբացիք Տ սերաբայիք [նիշտ ընթերցումը վերականգնում է Նորայի ն. Բիզան նդաց ի ն. Հայկական բառարթութիւն. ուղղութիւնը ընթերցուածոց մատենագրութեանց նախնեաց և Եշանակութիւն բառից ինչ. Կոստանդնուպոլիս, 1880, էջ 89] GH պիհոռնացիք և զիհոռնացիք

6 I չիր և G արդարութեամք

6—7 I արծաթասիրութիւն

7 I չիր բան ԳհԾ² զաստուածապաշտութիւն վիս զաստուածապանթիւն [G զաս- տուածապաշտութիւն] ABCDI մամոնա GՏ մամոնայն

8 GH համեստութիւն ամենալին

10 C չիր սորա GՏ կաշառոց

11 GՏ և դասասան Ը զգաստասան Յ որոց վիս սորոց

14 B չիր իւրում ABCDEFI խարէրն և զընկեր

15 C չիր որ BCDEFII տնանկից G զտունու աղքատաց տնանկաց + անկակից Ծ² տնանկաց

16 I զահման

17 C ոչ կաթէր վիս չկաթէր BDGHIS զրեալք Ը զրեալ

18 C մովսեսի և մովսեսի ABCDEFI արարս վիս զարտս

20 ABCDEFI տուն Ը առ անդաստանս

22 E չիր հ

23 C նարութիւն GՏ նարովթայ

բէ՛լ՝ որ յափշտակեաց դալն, թէ զի՞նչ կրեաց, որ մինչեւ ցայսօր փող հնչէ յամեննեցունց լսելիս: Բարձաւ և ի քահանացից երկիւլ և ընտրութիւն սրբութեան: նեղին և մղին մերձենալ ի սեղանն և սպասաւորեն անձառ խորհրդոյն որ հրեշտակաց է զարհուրելի, թնդ թէ մարդկան, և դալն ի ձեռն արծաթոյ և ոչ Աստուծով: և ի մոռացօնս եղի ասդուսական երգն որ առէ: «Խոսեացին այնոքիկ որ ընտրեալ են արծաթով»*:

Զի՞նչ ասացից և որ առ կանայք ամբաստանութիւնն է, բաւական են առ ի յեսաքեայ ասացեալքն, չկարուտանան մերում բանիցու Քանդի նա զերուսաղէմի կանալսն՝ վասն զարդառէր իրութեանն արսէս յանդիմա-
10 նէ. «Փոխանակ, ասէ, զի հապատացան գսաերք Միունի, և զնացին ի բարձր պարանոց»**: Նախ զարմատոյն ամենալն չարեաց բուռն հարկանէ, զամբարտաւանութենէն ասեմ, զի նա է մալք և ակիդրն ամենալն չարեաց. զի ի մարդկանէ դնս գործէ, և նոցին տանջանացն վիճակակից առնէ: Արդ՝ ամենեցուն չար է ախտո այս, բայց կորի առաւել կանանց ազգի.
15 վասն այսորիկ նախ զնոսա դատի, և ազա ի կարդ արկեալ յիշէ դստորինն ընդ երկիր զքարչին, և զգինդսն, զմատանիսն, զապարանցանսն,
զքօղէսն, զմէնեանդսն և զալին ամենալն: Տե՛ս լսող, և զհատացումն նոցին. «Փոխանակ, ասէ, ոսկի զարդոցն, զլսոյն կնտութիւն»***. զի ի զարդոցն մերկացացեալ զզլուխն, զներսն հատանէին ծաղը առնելով զնոսա:
20 «Փոխանակ ոսկի կամարացն չուան գոտի. և փոխանակ պատուական հանգերիցն քրծազգեաց, ասէ, լինել»****. զի յորժամ ի գերութիւն հանդերձեցան, գերիչքն դալն շնորհեցին նոցա:

Ոչ զարապար եղեւ ինձ անցանել ընդ ալս ամենալն, այլ զի ցուցից, թէ որպէս ըստ կարգի նոցա յանցանքն մեր, նոյնպէս ըստ նոցա պարտ

* Ասդ. Ակ. 31 ** Եսայ. Գ. 16 *** Եսայ. Գ. 24 **** Եսայ. Գ. 24

1 Ա փողն

2 Ա երկեւզ

3 Է սրբութեանց Յ ի մերձենալ Լ սեղան

4 Ը խորհրդոցն Հ հրեշտակացն

5 CDGS աստուծոյ ԸԵ մոռացուն ՅԼ երգ Ը երգոց

6 Յ խռուեացին

7 EF ամբարտաւանութենէ

8 GI հսայեայ Լ չկարուտանան Յ մերումս բանից Յ բանիս BC չիր նա

9 FHI չիր վասն BC լիուութեան

9—10 E անդիմանէ F յանդիմանէր

10 EF սիռնի G սիռնի

12 Ա զանըրտաւանութենէն

13 G զիճակակիցն

15 CFHI այնորիկ ABCDEFI զնա փի զնոսու ACDEFG անկեալ փիս արկեալ Յ անգեայ:

16 EF զզինդսն DGIS և զմատանիսն

17 Ա չիր զրօղեսն ի զրօղեսն և զմէնեանդսն GHIS և զմէնեանդսն DI զմէնեանդսն Ա զայզն GHIS զայզ EF լսող

18 EF ոսկիազարդուցն EF կնդութիւն

18—19 Ա չիր զլխոյն... զարդուցն ի զլխոյն կնտութիւն զի ի զարդուցն

19 ABCDEFHII զզլուխսն

20 ABCDEFGHII և փոխանակ

21 ACDEF բրձազզաց Յ բրձնադան GHIS չիր յորժամ

23 CD զարապար Է գեւ ինձ [D եւ] Լ է փիս BC անցեալ

24 DI չիր նոցա Ա յանցանք Ա նոցա նոյնպէս պարս եր

էր և խրատ ընկունել մեզ, և առաւել ես: Զի թէ նոքա առանց օրինակի զայն կրեցին, մերս քանի ծու առաւել պատժոց արժանի չիցեն՝ յստ զնուսա մեզ օրինակ ունելով, և Քրիստոսի խրատուն՝ որ աղաղակէ և սաէ. ՇԹէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ծեր աւելի քան զրպրացն և դիարիսեց-5 լոցն, ոչ մտմնէք յարքայութիւնն երկնից*: Եւ մեք ոչ յարդարութիւնն և նթ, այլ և ի մեղսն առաւել դաշնիմք, և զ՞ր ներել թողութեան ունիցիմք:

Արդ տես զդիւրակշիռ և զգէպ հատուցմունան: Ելին Պարսիկք ի վերալ Երուսաղէմի, ելին և ի վերալ մեր. աւերեցաւ երուսաղէմ, աւերե-10 ցան և քաղաքք մեր: Մտին հեթանոսք ի տաճարն սուրբ, և յաւարի տարան զզարդարանս նորա, և պղծեցին զտաճարն սուրբ. մտին և յեկեղեցիս մեր, և համարձակեցան յանմտանելիսն, և պղծեցին պիղծ գարշապարօք զսրութիւնս նորա. և կապուտ կողոպուտ արարին զզարդս նորա: Հրայրեաց եղեւ տաճարն սուրբ. այլրեցան և ի մեզ փոխանակ միոյ տան՝ 15 բազում եկեղեցիք. և առանց համարոյ անկան քահանալք նոցա ի սուրբ: և զմերոյս ո՞վ բերէ զհամար: Ֆա՛մ է ինձ ի դաւթական բանոն ելանել, և նորին ձայնիւ զմերս յօրինել զողբս. «Ընդէ՞ր աէր կացեր ի հեռաստանէ, և անտես արարեր զմեղ ի նեղութեան մերում»**, յանօրինել անիրաւին ի սրբութիւնս քո, և ի պարծիլ ատեցողացն զքեզ ի մէջ տօնից 20 քոց. զի ահա մտին հեթանոսք ի ժառանգութիւն քո, և պղծեցին զտաճար սուրբ քո. այլրեցին ի հուր զսրութիւնս քո, և յերկիր խոնարհնցուցին զփառս եկեղեցւոյ քո. հեղին զարինս ժառակից քոց որպէս ջուր, ո՞չ որպէս յանժամ՝ շուրջ զերուսաղեմաւ միայն, այլ՝ թէ ամենալն երկիրս լցաւ արեամբ սպանելոցն. իսկ զթաղելոց նոցա զհաշիռ և ի միտս ան- 25 գամ ո՞ բերէր:

* Մատ. Ե. 20 ** Սաղ. (Փ). 1

2 Ե պատժոյ

3 BCI օրինակ մեղ GH և ABCEFI ունելով GH առելով վիս ունելոյ

4—5 DI զեարիսեցւոց

5 BCDI յարքայութիւն Յ յարդարութիւն C արդարութիւն G արդարութիւնն

6 A այլ BD չիր և (ի մեղսն) ABCDE թողութեան

8 B հատուցման լ պարսիկքն ABCH չիր և ի ի

9—10 GH8 և աւերեցան

10 GH8 չիր և H քաղաք

11 B զզարդարանսն

11—12 B չիր և (յեկեղեցիս) C եկեղեցիս

13 CI զարդս F զզարդարս

14 EF չիր և BD մերոյ վիս միոյ

15 C անհամարոյ վիս առանց համարոյ

16 B ի մերոյս վիս զմերոյս F համար բերէ

17 EFG ձայնիւն H յողբս

18—19 ABCDEFHI յանիրաւիլ անօրինին

19 BC պղծել վիս պարծիլ D պարծել

21 FEI զսրութիւն

22 I հօր վիս եկեղեցւոյ լ քոյ Ա զարեւնս Յ դարեւս

23 A այլ լ չիր թէ CDF երկիր լ աշխարհ վիս երկիր

24 EF լցան լ թաղելոց

Բայց գքաղաքիս մերու զբաղմադիմի և զանհնարին չարիս ընդ պրով ո՞վ կարիցէ արկանել, զի որպէս զրեալ է վասն սողոմակիցւոցն, թէ «Արեգակն ծագեաց ի յերկիր, և տէր տեղաց ի Սուրբ հոռ և ծծումք, և ալրեաց զնու»*: նոյնպանակ և առա ի ծագույթ արկան յերկիր՝ հասին ի ձ վերայ անօրինացն ժազովք իրրե շոնք քաղցեալք, և շրջապատեցին զքաղաքն, և մտին իրրե հնձողք ոճոյ աղարակի, և սուր առն ի վերալ եղեալ հնձեցին մինչեւ անջատեցաւ ի կինդանոյ քաղաքու: Խոկ զիախուցեալմն ի տունս կամ յնկեղեցին՝ հոռ հարեալ ալրեցին անողորմարաք, բարեգործութիւն զիրոն կարծելով, որպէս կանխաւ Փրկիչն ասէք. «Եկեսցէ ժամա-
10 նակ, զի ամենայն որ սպանանիցէ ոճեկ, համարիցի պաշտօն մատոցա- նել Աստուծոյ»**: և զպատճառն ինքն լալտ առնէ. «Եւ զայն արասցն ընդ ձեզ վասն անտան իմու, զի ոչ ժանհան դիմա»***:

Նաև յօդոյ ձեւնտութիւն եղի կարծանական աւարն. զի հոդմ ոմ- գընակի շնչեցեալ՝ բորբոք արկանէր հրատին, մինչեւ ծուն ծառացեալ
15 յերկինս հասանէր. և ցնցուղք լուսոյ հրատին՝ լաղթէր ճառագալթից արե- գականն: Անդանօր էր տեսանել տեսիլ ողորմադին և զարհուրական լորժ. զի ամենայն քաղաքն լի էր զիախամբք անկելոցն, վաճառոյ վոտոցք և նրբախողոցք և ընդարձակ որանք: Խոկ զալրեցելոցն ո՞վ կարիցէ բերել գհամար. քանզի ո՞ք ի որոյ շողալոյն փախստական եղեալ՝ ի տանս ուրեք ի թաքսոի եղեն, ամենհքեան նոքս հրալրեացք եղեն: Խոկ զքա- հանալոն, զորս յեկեղեցիս ըմբռնեցին՝ հրավ ծախեցին. և զորս արտաքոյ՝
20 զոմանս սպանեալ, և զմեծամեծ խոզեանն եղեալ ի զիրկոն առ ի նախա-

* ԱՅԵ. ԺԹ. 23—24 ** Ցով. ԺԶ. 2 *** Ցով. ԺԵ. 21

- 1 G չարիսն
- 2 E կարէ ACEH սողովմայեցւոցն և սողոմացւոցն
- 3 I արեն վիս արեգակն EFGHIS չիր ի (յերկիր) BCD յերկրի CI տեղեաց Ե սողովմ
- 4 EF արեռյն
- 5 BDI իրրե մաին
- 6 C զնձողք DEFI հնձողք BCI աղարակին Է սուրն
- 7 H կինդանոյն BC քաղաքիս և փախուցեալմն
- 8 C եկեղեցիս C վասեալ վիս հարեալ
- 9 BC դործելով վիս կարծելով ABDI առէ
- 11 GHIS զպատճառն
- 12 B չիր ձեզ
- 13 Յ օղոյ Ա կործական ի կործանական
- 14 C մինչ զի վիս մինչև և վիս մինչև
- 14—15 ABCDEHI մինչև յերկինս ի չիր մինչև (յերկինս)
- 15 H երանէր ի հասունէր և ճառաղայթին
- 15—16 I արեգական
- 16 DEFI անոտանօր
- 17 EF զիախամբք GHIS վաճառափազոցք
- 18 D բնդյարձակ B զալրեցելոց E դայրացելոցն ABCDI բերիցէ վիս կարիցէ բերել
- 19 S շողալոյ
- 20 S իմպատի
- 20—21 BC քահանայս
- 21 BCFI զոր 1 եկեղեցիս E ալրեցին վիս ծախեցին
- 22 B չիր և զմեծամեծ խոզեանն եղեալ E խոզեան

- ախնս մեզ, և յայպն կատականաց տեսողացն. իսկ դթիւ քահանալիցն, որք ի սուր և ի հոր վախճանեցան՝ գտաք աւելի քան դհարիւր լիսուն, որք վիճակի տեարք էին և եկեղեցւոյ. բայց զեկամտիցն. և որք յամենայն աշխարհաց անդր հանդիպեցան, զնոցա ով կարէ ըերեւլ դհամար:
- 5 Այսոքիկ են չարաչար պատմաթիւնք քո, ով քաղաք երջանիկ և երանելի, լզիացեալ, ականաւոր ի մէջ աշխարհաց: Այժմ ամրարձ դոչս քո, և ան՛ո զորդիս քո վարատեալս ի գերութիւն, զաղաք քո անողորմարար հարեալս զքարի, զերիտառարզս քո այլուցեալս ի հրոյ: Մեծահարկի և փառաւոր ծերք անկեալք ի հրապտրակի. հովաստն և բարեկե-
- 10 ցիք կոյսք և կանալք՝ անկեալք ի խալտառականս, և հետի ոտիւք վարեալք ի գերութիւն: Առ մեղ կատարեցան զաւթական ողբոցն երդք. «Մատնեաց, ասէն, ի գերութիւն զգօրութիւնս նոցա, և զգիւզս նոցա ի ձեռու թշնամեաց նոցա» և որ ի կարգին է. բայց Քրիստոս յամէ դզարթնուն, և ոչ որպէս յայնժամ:
- 15 Այլ որ վասն Արծինն ախրական պատմաթիւնո առաւանօր զիայ ասցէ. զի մէք զամենայն անցս չարեացն ոչ կարացաք ընդ դրով արկանել, այլ զթողեալն ի մէնչ՝ յաւերակացն ուսանի խնդրոցն: Այսոքիկ երկուց էր տեղեաց՝ լերինն և քաղաքիս զողորմելի պատմաթիւնս. զոր աշօք մերովք տեսաք և ընդ փորձ չարեացն անցաք, զայն միայն դրեցաք. իսկ
- 20 զայլ զաւառաց և զքաղաքաց զանցս աղետից, ոլր միտք բաւեն: Այնոքիկ երկայն բանի պիտոյ են և ժամանակի. մեք զմերս ըստ կարի մերում համառոտեցաք:

* Սաղ. ՀԵ. 61

- 1 GH8 այգն
 2 I սուրբ
 3 B չիք և (եկեղեցւոյ) EF եկամտիցն
 5 ABCDEFHI չիք և և
 6 BCDEFI չիք այժմ
 8 H ի քարի ի զքարի
 9 BCI անկեալ 1 հրապարակս
 10 BCDI անկեալ B խայտառական
 10—11 I զարեալ
 12 BCEFGI ասէ D զգօրութիւն F զօրութիւն ABD զգեւզ ԾH զգեւզ EFGS զգեւզ
 13—14 BCDI ի զարթնուրն
 15 A այդ
 16 ABCDFHII չիք զիք Ծն քանզի
 17 A այզ F զթողեալ II չիք երկուց և բրկուց 1 բայց փխ երկուց
 18 S էր տեղեաց G տեղեաց G8 քաղաքի Ծ8 ողորմելիք
 20 A զայդ GH8 զաւառաց F քաղաքաց II ուր փխ ոյք 1 որ
 21 ABC պիտա F պիտոյ ԾհԾ² պիտանանաց ABCCEFGH8 չիք են D զմերն G8
 զմերն
 22 D1 համառոտեցուք

ՓՊ

ՅԱՂԱԴՈ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՈՐ ԿՂԵՒ Ի ԴԱՇՏԻՆ ԲԱԱԼԵՆԱՅ,

ՅՈՐՈՒՄ ՊԱՐՏԵՅԱՆ ՀԱՐԱՄԻ

Մարդարէն եսալիամ՝ յարժամ զեղիպտացւոցն աւերանաց մարգա-
5 բէանալը, զայսոսիկ ասէր, թէ «Ճիմարիցան իշխանք Տայանու, որ էին
իմաստան խորհրդականք թագաւորին»*. որ և այս մեզ հանդիպեցաւ:
Քանզի հեծելազօրքն հոռոմոց ոչ սակաւք էին յարևելո պահապանք աշ-
խարհին, որ մինչև ցվաժտուն հաղար ասեն եթէ էր թիւ բանակին. որոց
10 գլխաւորք էին Կամենաս՝ որ թարգմանի կը ար, որ տնէր զիշխանութիւն
կանի, և Գրիդոր՝ Հայոց հզօր իշխանն, որ տնէր զպատիւ մագիստրոսու-
թեան: Եւ քանզի գիրք ասեն եթէ՝ բազմիշխանութիւն ամբոխեալ է և
անլարմարական և մերձ ի լուծումն. որ և սոցա հանդիպեցաւ: Զոր
պարտ էր միահաղոյն միաբանութեամբ զյաղթօղն ի պատերազմի զտէր
15 Աստուած կարդալ յօդնականութիւն, որպէս օրէն էր առաջին յաղթողացն.
«Քանզի ոչ թէ իւրով զօրութեամբ զօրանայ հզօրն, այլ տէր քաղէ զզօ-
րութիւն հակառակամարտին»**: Խոկ նոքա ոչ այսպէս խորհնեցան. այլ որ
անօրինելոցն էր ի նոսա՝ անօրինէր. և կտրծէին մարդկօրէն հնարագի-
տութեամբ զբորբոք ահապին հրատին շիշուցանել: Վասն որոյ ի ծուփս
20 անկեալ, միոյ միոյ բանից ոչ հաւանէին. քանզի երարձ Աստուած զի-
մաստութիւն ի խորհրդոց նոցա վասն շխնդրելոյ նոցա զնա: Եւ այս ի
գործոցն յայտնի է, զի զիտարիտն հայցէին դալ ի յօդնականութիւն,
զՄաւուղայն ախտացեալք առ վհուկն ընթացեալք. կամ որպէս Հրեայքն,

* Խայլ. ԺԹ. 11 ** Ա. Թագ. Բ. 9—10

2 Տ մեծ պատերազմին ՀԻԾ ի մեծ [ի չփ մեծ] Ը բասենւոյ

3 BC հոռմք

4 BCDI ենայի Ի յորում ժամանակի փիս յորժամ ի յորժամ BC զեղիպտացն ՕԾ¹
զեղիպտական ABCFH1 աւարանացն ՀիԾ1 աւարացն

5 BCDI տայանոյ

6 C իմաստունք

7 ABGH8 հեծելազօրք ABDEFH հոռոմ Ը հոռոմ A յարեեալս

9 Տ զլաւորքն D թարքմանի

10 H որդին A ըուլիսարին BCDEFHI բուխարին ABDEF զկողմ

11 HS չիր հզօր Ը իշխան հզօր

11—12 ABCDEFH մաժիստոսութեան և մաժիտոսութեան

12 AF բազում իշխանութիւնն Բ բազում իշխանութեան Ը բազմիշխանութեան
DEI բազում իշխանութիւն Ա բազում իշխանութեամբ ի բազմիշխա-
նութիւն

13 H հանդիպեցաւ սոցա

14 BCDI միահաղոյն B և զյաղթօղն F զյաղթօղ Ա զյաղթողն

16 BG8 եթէ A այդ

17 GHS այնպէս A այդ

18 Տ անօրինելոց

22 DI գործոց ABCDEFGL զիտարիտ Ա չփ դալ ի դալ DGH8 չփ ի Ը յօդնու-
թիւն

23 BC սաւուզյն Ը Տ ախտացեալ

որ բարձեալ ի վերալ ուղառոցն զգանձս իւրեանց՝ տանէին առ ազգ մի, որ ոչ գոյր ի նոսա լոյս օգնականի: Եւ զայն ո՛չ ածին ի յիշատակ զԴաւթայն որ առ մսեղէն ըլուրն, որ մեծաւ խրոխտանօք նախատէր զիսրայէլ. որոյ պարսաքար մի միայն բաւական եղեւ առ ի զիսրապա-
տակ ուղղոյն նորա ջարդել. կամ զԵզեկիսալին՝ որ աղօթիւք միալն զհա-
րիւրութսուն հազարսն լԱսորւոց ի ձեռն հրեշտակին՝ աներևոյթ սրովն
յԵրկիր յորսալսեաց:

Արդ՝ եկն Լիփարիտն բազում աղաշանօք և գանձուց առատատոր պարզեօք, և ոչինչ վճարեցաւ այսու. քանզի և ինքեանք իսկ չէին միա-
10 բան առ միմեանս: Վասն որոյ ի խմբել պատերազմին, որդի Բուլղարին իւրանովքն ի թիկունս դարձեալ՝ համարձակութիւն տալր թշնամեացն. որք մեծաձայն աղաղակաւ զմիմեանս լորդորէին, և ի մէջ փակեալ զիս-
պարիտն իւրով քաջ արամբքն զոմանս սպանանէին, և զերիվարի նորա զշիլսն հատեալ սուսերաւ՝ զինքն ձերբակալ առնէին: Զոր տեսեալ այլ
15 զօրացն՝ ի փախուստ զառնային. որոց զհետ մտեալ թշնամեացն, ան-
չափ կոտորածս առնէին, զոմանս սրով, և զրազումս՝ վասն զի գիշերա-
ցաւ ժամն, ի զահից և ի քարանձաւաց գահավէժ առնէին. և մնացեալքն
մերկ կողոպուտ հետիոտիւք ուր կարէին՝ ապրեցան: Իսկ թշնամիքն լցեալ
աւարաւ առաւել քան զառաւել, ուրախ լինէին. իսկ մերքս վայիւք և ող-
20 բովք լի: Եւ յայնմ օրէ և ամր՝ իբրև շունք դիշախանձք, կամ իբրև
գալք արաբացիք՝ ոչ լագեցան երբէք արեամբ քրիստոնէից, մինչեւ սպա-
ռեցին և բարձին ի միջոյ: Եւ եղեւ երկիրս ամենալս իբրև անդաստան
հասեալ ի հունձս, զորոյ զհետ հնձողացն ընթանան որ զորայն բառնան,

1 ABCFFGHՏ չիք ի վերայ ABCDEHԻՏ ուղառոց

2 BCİ նոցա փիս ի նոսա D չիք ի նոսա DEI առնէին HՄ² գիտէին փիս առնէին ի
ածին ABDFIԾ² չիք ի

4 A զիսրայէլ Յ պարսաքարի

4—5 F խելապատակ

5 BCDEFGHՏ աւլոյ ԱBCEFI յարգեալ A զեղեկիսեն

6 FԻ յասորաց

7 B երկիր I յորսա այսեաց

8 B աղաչօք

9 G պարզեօքն

9—10 GS միարանք

11 ABCEFԻ իւրայովքն

12 Ե առեալ փիս փակեալ

12 13 ABCDEFHI զլիսպաբն ի զլիսպաբուն

13 Տ իւրովք G1Տ արամբք

14 B ձեռքակեալ

14—16 I չիք զոր . . . առնէին

15—16 H այնչափ

16 ABCDH կոտորուածս

17 DI գահոյից Տ քարանցաւաց FԻ քարայէժ

18 C լցեալք

20 F այնմ C դիշերախանձք H չիք կամ

21 I գայլ

22 B անդաստան

23 G խունձ B զոր H չիք որ զորայն բառնան և որ զորայն բառնան

և ապա գհասկաքաղն և զիոզանն միայն թողացուն լարօտ երէոց: Արդ
իտ պատերազմին լաղթութեան, առեալ զառ և զերի՝ մտին լաշխարհն
իւրեանց, և անչափ աւարաւն լցին զերկիրն ամենայն. իսկ զիշխանն Վը-
րաց տարեալ ետուն ցխալիփալն իբրև զմեծ ինչ և քան զամենայն զե-
5 րին հաճելի նմա. զոր առեալ և ընկալեալ ի շնորհակալիս, և մեծաւ
պարզեց արձակեաց խաղաղութեամբ լաշխարհն իւր: Այս աստ մինչեւ
ցալս վայր:

♦♦

**Թի ԱՐՁԱՓ ԵՂԵՒ ՀՈՅՐԱՊԵՏԻՆ ՊԼԵՏՐՈՍԻ ՄՆԱԼ Ի
10 ԿՈՍՏԱՆԴԻՆՈՒԹՈՒՄ, ԿԱՄ ԱՐՊԵՄ ԳԱԲՉՆ**

Թագաւորին տեսեալ զնա՝ բաղում պատուով և մեծարանօք ընկա-
լւա, և առատ ոռճկօք հրամացիաց պաշտել զնա. բայց առ իւր պահեաց
զնա ամս երիս, քանզի կասկածէր թողալ ի Հայս՝ թէ երթեալ ապստամ-
բեցուցանէ զԱնի: Իսկ Ատոմ որդին Սենեքերիմալ առեալ զնա լերաշխիս,
15 ած ի քաղաքն իւր ի Սեբաստուպօլիս, և տուեալ նմա տեղի բնակու-
թեան գհանդիսու որրոյ նշանին, զոր իւր շինեալ էր բաղմացարդար զար-
դարանօքն և մեծապայծառ վաթէլութեամբ, յորում տեղւոշ կեցեալ ամս
երկուս, փոխեցաւ ի Քրիստոս: Եւ կացուցանին ի տեղի նորա զիշխիկ
զնորին քեռորդի, որ զձերնադրութիւն հայրապետութեանն վաղնջուց ըն-
20 կալեալ էր: Զոր իբրև լուաւ թագաւորն՝ առաքեաց խնդրակս, և տարաւ
զնա առ իւր և զզանձս՝ զոր և գոտին թէ անդ և թէ ի Հայս. քանզի
լոյժ զանձուց սիրող էր Պետրոս, որ և բազումք վասն այնը եպերէին
զնա: Իսկ յիտ երից ամաց արձակեցաւ տէր Խաչիկ ի թագաւորանիստ
քաղաքէն, և եկեալ ի սահմանս երկրորդ Հալոց՝ ի գաւառն որ կոչի
25 Տարնտալ, անդ գաղարեաց. քանզի անդ հրամալեցին նմա տեղի բնա-
կութեան:

1 ԱԾ հասկաքաղն ԵՖ հասկաքաղ Գ հասկաղն Ի հաստաքաղն Ծ էրէոց 1 էրէոցն

2 Ը յաղթութեանն

3 Ա այնչափ BCDGI իշխանն

4 Ը ցխալիփայն

5 Ի հաճեալ ի նա Ը չիր ի

6 Ա յաշխարհ 1 յաշխարհէն

10 AD կոստանտնուպուլիս Ե որպիսի Բ գարձան Ը գարձաւ

11 G թագաւորն Գ պատուոք

11—12 B ընկաւ փիս ընկալւ

12 F բոռձկօք

13—14 A ապստամպեցուցանէ

14 ABDEG որդի 1 որդ Ծ սենեքերիմա CF երաշիիս Գ յերաշիի

16—17 C զարդարանօք

19 BCDI հայրապետութեան ABDEF վաղընջուց Ը ի վաղընջուց

21 E չիր զնա Բ իւր զանձս Ը զդանձսն 1 եթէ վիս և թէ Բ հայրս վիս հայս

22 GHԾ զանձուց սիրող էր DEFI սիրող Ը չիր և Ա այն ի այնը

25 AEFHԾ տարբնտայ BCDI տարբնդա

25—26 B բնակութեանն

Իսկ ժամանակ յամելով նորա ի Կոստանդնուպօլիս՝ այս է պատճառն, ընդ հարկիւ կամէին արկանել զնա. իսկ նա ոչ առնու յանձն, թէ զոր մինչև լիմ ժամանակն չէ լեալ՝ և ոչ ևս հաւանիմ: Եւ առաջ և ի փորձ արկեալ, և սպառնալիս ևս յաւելուին եթէ ոչ ելանիցես ասար, 5 եթէ ոչ դիրամայեալուն ի մէնջ յանձն առնուցուս. իսկ երանելի անձն այն և մէծի կոսաւորչին մերոյ փոխանորդն՝ ոչ ինչ զանդիտեալ ի նուցա բանիցն, այլ ի նոյն և ի նմին եկաց հաստատուն: Յեւ այսորիկ արք երկու, մինն իշխան և միւսն վանական ի Հոռոմոց, յառաջ կացեալ, եթէ վասն նախանձ արկանելոյ նմա եթէ ճշմարտիւ, ոչ գիտեմ, խնդրեալ 10 ցին զվերակացութիւն եկեղեցւոյ և հատուցանել զհարկն. որ և երկոքնանն չարամահ սատակեցան Ասլա ի զեղջ եկեալ արձակեաց զնա առանց հարկի, տուեալ նմա դրով և ոսկի մատանեաւ զոր ի Հայր իւրեանց տեղիք էին, և երկու վանս ի Տարնտար:

ԺԵ

15 Թի ՈՐՊԻՍ ԱՆԴՆԱԲԻՆ ՀԱՐԱՀ ՔԱՂԱՔՆ ՅԼՓԱՅԵԱԼ,
ՈՐ ԿՈՉԻ ԿԱՐՍ

Քաղաքս այս ի բազում ժամանակաց ճետէ չէր զփորձ չարեաց առեալ, վասն որոյ յանհոգս և յանկասկածի կէին, հարստացեալք բազում ընչեղութեամբ ի ծովէ և ի ցամաքէ ամբարեալ: Արդ ի գալ մէծի յայտնութեան անապն մերոյ, ի գիշերին՝ լորում որբախական ծայնիւ դասքահանայից հանդերձ բազմամբոյ ժողովրդովքն զպաշտօն աւուրն կատարէին, յանկարծակի ի վերայ հասին զօրք անօրինացն: Եւ քանզի առանց գիշերազիտաց էր քաղաքն, մտեալ ի ներքո, սուր ի վերայ առն եղեալ, անողորմ կոտորեցին զամենսին, որ յոյժ ողրոց արժանի է պատմութիւնս: Քանզի օրէն է քաղաքաց ի տէրունական տօնսն բազում զարդարանօք վայելչանալ արանց և կանանց, ծերոց և տղալոց ըստ ուժոյ և

1 A կոստանտնուպալիս D կոստանտնուպօլիս

2 B հարկւ D վասն զի ընդ հարկիւ C անցն

3 ABCEH չիր մինչև ի մինչև CG իմ

4 S Բէ

5 ABDFHIS դիրամայեալ E պհամայեալս

6 C չիր այն

7 A այդ

8 CF Բ մարդ փիս արք երկու S մին C հոռոմոց

11 D չիր զնա

13 BCDI տարնտա EFGH տարընտայ

15 B անհնարինք

16 BCDI կասր

20 G գիշերի 1 ամենայն փիս յորում

21 DI մողովրդորն

22 BC չիր հասին DI զօրքն [D լուսանցրում նաև ազգին] և չիր առանց

22 23 EFG բանդի առանց զիշերազիտաց ոչ կայր ի քաղաքն]E գիշերազիտաց]

23 DI ներս ABCDEFI սուր առն ի վերայ եղեալ [1 սուր]

24 AG զամենսեան

26 AF կանաց

ըստ կարողութեան, ըստ նմանութեան գարնահարեր ծաղկանոցաց։ Որ
և զոսա այսպէս գտեալ, լանկարծակի վալիւք և ողրովիք լի եղեւ քաղաքն։
Զքահանալսն ի պաշտամանցն լոեցուցին, և զաղմոսասացսն ի սաղմո-
սական երդոցն։ հատաւ երդ օրհնութեան ի թերանոյ զպրաց և տղալոց։
5 Անդանօր էր տեսանել տեսութիւն ողորմագին որ զքարինս և զանշտնչ
արարած անգամ շարժէր լողբս հառաջանաց, թո՞ղ թէ զգալունս և ըգ-
կենդանիս։ Մեծահարկի և պատուական վաճառականք չարաշար մահուամբ
սպանեալք. երիտասարդք և ըմբշամարտք ի փաղոցսն սրակուորք. պա-
տուական ալիք ծերոցն արինաշաղախ առ նորոք անկեալք. և այսպիսօ-
10 ըէն գործովք սպառեցաւ քաղաքն լարանց. և թէ ոք ժամանեաց լամուրն
ելանել որ ի վերալ քաղաքին կալ, նա միայն ապրեցաւ։ Եւ մնացեալ
զօրն ողջոյն ի տեղուցն խիլ արկեալ բրեցին քունսն, և ապա հուր հա-
րեալ ալրեցին զքաղաքն, և ինքեանք առեալ թերի և զկապուտ քաղա-
քին գնացին լաշխարհն իւրեանց։

15

ԺԶ

ՎԱՅՆ ԳԱԼՈՅՆ ՍՈՒԷՏԱՆՑ

Զկնի ալսր պատմութեանս, ի գալ տարախն էր թուականիս մերոյ
ամք հինգարիւր երեք։ Ի նոյն ամիսն և ի նոյն քանիս ամսոյն, ուր զա-
ռաջին աշխարհս գերի տարան, զԱրծն ալրեցին, և զալլ քաղաքս և զա-
10 ւանս, խաղաց գաղանն մահաշունչ արիւնարբու և մարդախոշոշն Առլաւան
անհամար զօրօք, փողք, և կառօք և երիվարօք, կանամք և որդւովք, և
բազում պատրաստութեամբ։ Զանց արարեալ զԱրծիշաւ և զԲերկրաւ՝
եկեալ բանակեցաւ շուրջ զքաղաքաւն, որ կոչի Մանազկերտ, ի գաւառն
Ապահունեաց, և կալաւ բովանդակ զընդարձակ վայրու դաշտացն։ Եւ ար-
25 ձակեաց ասպատակս լերեսին կողմանս աշխարհիս, ի հիւսիս՝ մինչեւ

1 B գառնանարեր B ծաղկանոց

3 BCEG պաշտամանց BCDI զաղմոսասացն

4 BCDI երդոց H հատան CG երգք BC ահութեան Փի օրհնութեան

5 DEFG անտանօր DI ողորմելի փիս ողորմագին B գուր

6 BCDFGHI զգայունս

7 GhS քանզի մեծահարկի H վաճառանք

8 CD սպանանեալք BD ըմբշամարտիք և ըմբշամարտիք

9 B արիւնաշխախի C արիւնաշաղախիք

9–10 ABCD այսպէսօրէն

10 ABCDEFI գործով ի յարեանց ABCDEH ևթէ փիս և թէ ի և թէ

11 H չիր վերայ ի վերա

12 E զողջոյն

12–13 BC վառեալ փիս հարեալ

17. C թվին D թվականին G թուիս

18 DGIS ամիս

19 I աշխարհ ABCDEFGHI և զարձն ABCDF քաղաք

20 BC արիւնարբոյ B մարդայիսոշոշն ABCEFGh սուլաւան H չիր սուլաւան

21 HS և կառօք

22 ABCDEFH պատրաստութեամք ABCDH! զբերկրաւ

23 G բնակեցաւ

24 I ապահունեաց AB բաւընդակ C վայրու

25 B յերես CI յերիս G8 աշխարհին ABF հիւսւի CEGH հիւսիսի D հիւսիսէ և հիւ-
սիսոյ

յամուրն Ալիխազաց և մինչեւ ի լեռն որ կոչի Պարթար և մինչեւ ցստորոտն Կովկասու. և յարեմուտս՝ մինչեւ լանտառոսն ձանեթոյ, իսկ ի հարաւ մինչեւ ցՍիմն կոչեցեալ լեռն. և բովանդակ կալեալ զաշխարհս իբրև հնծօղք ոճոյ ագարակի:

- 5 Արդ զախմ ժամու զչարիսն՝ զոր նոքա աշխարհիս հասուցին, ո՞վ կարէ ընդ՝ գրով արկանել, կամ ո՞լր միտք բաւեն ի համար ածել. զի ամենայն աշխարհս լի էր դիակամբք, չենք և անշէնք, ճանապարհք և անապատ տեղիք, քարանձաւք և առապարք, անտառախիտ մալրիք, և ափափալ վայրք՝ և յամենայն շինանիստ տեղիս հուր հարեալ ապակա-
10 նեցին զտոնս և գեկեղեցիս, որոյ բոց հրատին առաւել բարձրանայր քան գինոցին Բարելովսի. և այսպիսի ձեռնարկութեամբ ապականեցին զաշ- խարհս ամենայն, ո՞չ միանգամ, այլ երիցս անգամ մի ի միոյ վերայ դարձ արարեալ՝ մինչեւ առհասարակ հատաւ երկիրս ի բնակչաց, և բար- ձաւ կառաջ անասնոց:
- 15 Զայս արարուած տեսեալ՝ սուգ առ և կործանեցաւ երկիր, վասն զի կործանեցան բնակիչք նորա. բարձաւ ուրախութիւն ինքնասց ամենայն երկրի, յամենայն տեղիս ողբք և հառաչանք. ամենայն ուրեք կոծ և լա- լականաց հանդէսք. ոչ ուրեք քահանալից երգք. ոչ ուրեք լսի փառաքա- նութիւն Աստուծոյ Ոչ ուրեք բանին գիրք առ ի խրատ և ի միսիթա-
20 բութիւն լսողաց. վասն զի ընթերցողքն սրամահք ի հրապարակս, և ին- քեանք ալրեցեալք և անիւնացեալք: Ոչ ուրեք լսի ձայն հարսանեաց, և ոչ աւետիք նորածին մանկանց. ոչ նստին ծերք աթառով ի հրապարակի, և ո՞չ խաղան մանկունք առաջի նոցա. ոչ երամանան անգեալք ի յա- րօսա, և ոչ խայտան գառինք ի մարգս: Ո՞չ լնու հնող որայիւ զգիրկս,
25 և ոչ լսէ բարեբանութիւն լանցաւորաց. ոչ լնուն կալք ցորենով. և ոչ զե-

1 ABCDEFHI յամուրս AE ափխզաց AF լեռն ն ԾՇ¹ քառն փի լեռն:

2 H կովկասայ ABCDEF յանգառսն GHՏ յանտառն

3 G ցոիմ և զաշխարհ

4 A հնծաւզք EF ոճոյս

5 I զայն

6 BDI որ փիս ոյք

7 I աշխարհ E է

8 H տեղիս ABCD անդառախիտ

9 ABCDEFI ամփամփայ GH ամփոփայ G վարք C ամենայն Ծ¹ արկեալ փիս հարեւել

10 B չիք և

10—11 G չիք զտունս . . . ապականեցին

11 GԺ զնոցն A բարիզովնի Բ բարիլովն CDF բարիլովնի

12 FGՏ մեր փիս ամենայն A այդ H չիք այլ և այլ

13 H բնակչացն

14 H անտառնոցն

15 C սուգ առեալ երրկիր կործանեցաւ

16 G երկրի փիս նորա BC երեսաց F չիք ամենայն

19 H չիք և

20 D լսողացն B չիք զի EF ընթերցողք

21 H հարսանեացն

24 C չիք ոչ FH լնուն I լնու փիս ոչ լնու CFGH հնձեզք ԾԵ հնձող ԽI հնձող C որային

25 DI լսի BC զբարեբանութիւն BCI անցաւորաց EF ի յանցաւորաց

զուն գուրք զինւով. ոչ լսին ծայնք որպախութեան ի կոթու ալղիաց և ո՛չ ծանրանան պահառք ի ստոմանեաց: Բարձաւ այս ամենալին, կորեաւ և ո՛չ երեխ: Ո՞ր երեմիա ողբասցէ զմեր կործանումնս, ի ճանապահաց և ի լերանց յերկարելով զողբան. ո՞ր Եսայիս անհնաղանդի մխիթարչացն
 5 զի լագեսցի ողբովք: Վաշի ինձ որ վիտասանեմ զայտոսիկ, հմենացի երիտասարդին նման գոլով իմ՝ գոմարկու եղէ, ո՛չ միամ զիւղի կամ միում քաղաքի, այլ ամենալին աշխարհաց, ազգաց լազգս մինչև ի կատարած ժամանակաց. քանդի չեք ինչ ժամանակ կամ գործ որ զմերն հնացուցանել կարէ, բայց թէ որ զգղոծըն անապատի զգուշացուցանեն
 10 գիրք: Արդ զի՞նչ արարից, թողի՞ց ի պատմելոյ զանհնարին չարիսն որ ենաս ի վերալ քրիստոնէից ինայելով ի ձեզ, և թէ շարժեցից ողբս և հառաջանս ամենեցուն որք հանդիսակից չք այսմ գժոխալուր պատմութեանս. բայց գիտեմ որ կամիք լսել. վասն որոյ և ես ի բաց եղեաւ զանձին գանդաղանս, զրեցից զգլիսաւոր տեղեաց մի ըստ միոցէ զանհնա-
 15 րին չարիսն:

Զեռորեան և զհանձէթ լորժամ լիշեմ և որ ինչ ի նոսա գործեցաւ, հատկիմ արտասուօք, փղձկի սիրտ իմ, և լիմարին միտք և զդոզի հարկանի ձեռքս և ոչ կարեմ զո՞ն տողիս լառաջ խաղացուցանել: Բազում և անհամար հոգիք ի վերագոյն գաւառացն, վասն տեղեացն ամրութեան՝ անդր ժողովնեալ էին: Յորոց վերալ հասեալ անօրինացն արագապէս որպէս թոշոնք, անողորմաբար որպէս գաղանք, սրտմտութեամբ եռացեալք որպէս վրէժինդիրք, և խիլ արկեալ ի քարանձաւս և յանտառախիտ մալրիս անլագաբար կոտրեցին զորս և գտին: Մինչ զի արինն զօրէն գարնանաբեր ժամանակին, լորժամ ի շերմութենէ օդոյն շուրն ծորեալ
 25 ելանէ ի ձեանն առուս առուս վիթելով, զնող երկրին զկնի իւր հեղեղատելով, այսպէս և լալնժամ լինէր. արեան առուք ի դիականցն անկելոց

1 1 չիր զուրք ABCD գինով 1 զինեաւ BCI չոր ABCDEFI ձայն B ուրախութեամք

2 ABCHIՄ պակառք ի պահառք GHD ստոմանաց 1 տոմանեաց

3 ոչ երեխ նոր եսայիս Բ երեմայ EFG երեմիայ KEF կործումնս C կործանումս G կործանումն 1 կործանմունս

4 Gh անհնաղանդ

5 GHIS վիտասահմ ABCDEI հեմինացի

6 G կամ փին իմ ABCDEFH հիւղէ փին գիւղի և գիւղի 1 հիւղէ

7 B չիր ի

9 B ողոյն փին պղծոյն

10 H զանհնարին ինչ [ի չիր ինչ]

11 I չիր գիրայ AG քրիստոնէիցն H յողրս

12 BCDHI որ ABCDHՄ² յանդիսատէք ի հանդիսակից

14 E զրեցի DI և զոյիսաւոր

16 C հանձէթ HS զանձէթն ի զանձէթ EFG չիր և (որ)

17 AD գուձկի BCEFI փղցի BCN յիւրիք Տ յիւրք իմ G զողանք

18 G չիր և (ոչ) GhՄ² քանզի բազում

19 ABCDEFI զաւառաց GhՄ² յիշեալ զաւառացն

22 ABCDH յանդառախիտ

23 dH յանյագաբար A արեւնն VΗ արեն CDI արիւն EF արէնն ի արիւնն

24 AB գտոնանաբեր

25 H ձայն ի ձեանն Բ վրիժելով

26 BCDI գիականց DGHՏ անկելոցն

ելեալ, ի զառ ի կող տեղին ի յորդութենէ գնացիցն զհող երկրին հեղեղատէին:

Այլ գու յախնամ եղեալն ա՛ծ զմտաւ, զկրօնաւորացն դաս և զքահանչից՝ որ անդ հանդիպեցան, կամ զերամս ծերոցն, կամ զերխտասար-
5 դացն զբազմութիւնս, որոց զեռաբոլս մօրուացն՝ իրրե զնկար զեղեցկա-
յարմար զայտան զարդարէին, և խոպոպք վարսիցն փաղփեալք ի վերալ
ճակատուն զօրէն վարդի վառ ի վառ գունով զդիրս երեսացն պայծա-
ռացուցանէին՝ թէ ո՛րպէս յանկարծակի ի սրու թշնամնացն իրրե ի կար-
կըտով հարեալք՝ յերկիր թաւալ անկեալ գլոր խաղալին: Բե՛ր ի մէջ և
10 զտղայցն համար, զորս առեալ ի գրկաց մարցն յերկիր ընկենուին, որ
մեծակական հառաջմամբ զմարսն խնդրէին. իսկ զծնօղսն դանալից հա-
րուածովք՝ առ շտապ ի նոցանէ բաժանէին: Ո՞ր սիրտ քարեղէն, որ զայս
լսելով ոչ հեղձնու արտասուօք ընդ բազմադիմի չարեացն յաճախութեամբ:
Կոլոք ի խայտառականս անկեալք, նորահարսունք յարանց բաժանեալք
15 և ի զերութիւն մատնեալք. ի միում վայրկենի երկիրն՝ որ իրրե զքա-
ղաք մարդախիտ առատութեամբ խճողեալ էր, եղե անմարդ ամայի, յեր-
կուս բաժանեալ կամ սրակոտոր կամ զերի: Ո՞վ Քրիստոս քո յայնժամ
ներողութեանդ, ո՞վ մերում չարեաց, ո՞րքան դառն մահու մատնեալ եղաք:
Իսկ զոր ի Դերջան և յԵկեղեաց և ի միջասահմանս նոցա եղե
20 կատորումն, զախ և ընդ գրով արկանել չէ քո բաւական. բայց գու ասա-
ցելովքս կշռեա՞ զախ: Իսկ որ ի Տայսն մտին, առեալ զերկիրն և հասեալք
մինչեւ ի գեան մեծ՝ որ կոչի Ծորոխ, և զկնի գետոյն դարձեալ իշին յաշ-
խարհն Խաղուեաց. և առեալ զառ և զգերի դաւառին՝ դարձան, և եկեալ
մինչեւ ի բերդաքաղաքն որ կոչի Բաբերդ, հանդիպի անդ գունդ մի ի

1 ԳԻԾ տեղիս ԳԾ յորդութեան

1—2 ABDI հեղատէին

3 C զեղեալսն

3—4 S զբահանայիցն

4 BCDEFGH ծերոց

4—5 C երիտասարդացն

5 ABCDI զբազմութիւնսն EFGH զբազմութիւնն BC մուրուացն H մորուացն

5—6 I գեղեցկահար

6 H հոպոպ EFG վարսից

7 BC չիր ի վառ և եռեղացն

8 BDI չիր ի կարկառյ

9 H մէնջ D չիր և

10 BCEFGH զտղայց D տղայց I և զտղայց C համարս G զմայրսն H զմայրս

11 ABCDEFGI չարեաց ABCDI յաճախութեան EF յաճախութեանն. GH յաճախութեամբն H չիր յաճախութեամբ

14 BC չիր ի

15 BCD չիր և

16—17 C երկուս

17 EF բաժանեալք

18 ABI ներողութիւնդ EF ներողութիւն

19 ACD չիր և (ի միջասահմանս)

20 ABCEFGI կոտորած ABCDEF և զայն H չիր դայն ի զայն

21 B չիր իսկ որ... առեալ ACDEFGI տայս C հասեալ

22 G ծորսի վիլս ծորոխ

22—23 C ի յաշխարհն

24 ABCD բայրերդ և բաղրերդ HS և անդ

զօրացն Հոռոմոց որ կոչին վուանգք, որք յանդէտս միմեանց ի դիմի հարեալք ճակատեցան. և լողորմոթենէն Աստուծոյ զօրացան դունդն Հոռոմոց, և լաղթեալ թշնամեացն, զգլուխ զօրուն սպանին և զբաղումս ընդ նմա, և զալլուն ի մախուսա դարձուցեալ, զառ և զգերի զամենայն թաշ փեցին, բայց մախստէիցն զհետ ոչ իշխեցին լերկարել, քանզի երկեան թէ զացէ ծանր զօրու հանդիպեսցին: Իսկ գերիքն որ ազատեցան, գոհացեալք զԱստուծոյ, չոգան ի տունս իւրեանց: Իսկ որ ի վերայ հայոց գնացին, զոր և գտին՝ ի սուր և ի զերութիւն մախեցին, և լցեալ աւարւա՛ դարձան անդրէն: Եւ եկեալ ի սահմանս Վանանդալ, որոց ի դիմի

10 հարեալ քաջազուն իշխանքն Գագկայ որդւոյ Արասալ, և բազում նախնիրս ի տեղւոցն գործեալ: Որոց ի վերայ հասեալ զօրք անօրինացն ի մէջ փակեցին. և քանզի յերկարել պատերազմին և յանգին կոտորուածէն ի զօրութենէ պակասեալք էին ինքեանք և երկարք իւրեանց, վասն որոյ ոչ կարացեալ զպատնէշ թշնամեացն պատաել և ելանել, յորոց

15 սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին յազատացն արս երեսուն:

Իսկ զմի ոմն յազատացն կալեալ, որում անոն էր Թաթուլ որ էր ալր հզօր և պատերազմաէր, զոր առեալ տարան առ Սուլտանն: Եւ քանզի կարեվէր խոցեալ էր զորդի Արսուրանայ Պարսից ամիրային, զոր իրրե ետիս Սուլտանն՝ ասէ. Եթէ զա ապրի, զքեզ ազատէմ. ապա թէ մեռնի, զքեզ զմա մատաղ հրամայեմ առնել: Որ ինտ սակաւ աւորց մեռաւ: Իսկ նորա պատասխանեալ: Թէ իմ է զարկածն, չէ կենաց. ապա թէ ալում է, զայն ոչ զիտեմ: Սուլտանն իրրե լուաւ թէ մեռաւ, հրամայեաց սպանանել զնա, և զաջ բազուկ նորա հատեալ, ետ տանել Արսուրանայ ի մխիթարութիւն, թէ ի վատ բազկէ չէ մեռեալ քո որդին:

1 C հոռոմ BCDEFI Փռանգք Ը գառնէք ԱԾ փռանկք [վանգ—նուն. թարաց]:
տես՝ Կ. 8 ուզք աշխան. Արիտակես Լաստիվերաց Պատմուրյան մեկ տարբերքցիածի մասին՝ վանեցք և ոչ փռանկք. մանեք Սատենադարին, № 4, 1958, էջ 77—79] EFG որ

2 B լողորմոթենէ Ա զօրացաւ

3 GH զօրացն

4 EF զայն Ե և զառ

5 I փոխանըստէիցն իխ մախստէիցն

6—7 G զանացան

7 H չոքան

8 d չիր զոր և գտին C լցան

9 C սահմանսն Գ վանանդոյ DI չիր ի

10 C քաջազորուն Ա որդոյ Յ արասա F ունենայն իխ բազում

11 DI գործեցաւ DI չիր ի (վերայ) Ա զօրքն ԳԾ անօրինաց

12 ABGI յերկարեալ F ահագին EF կոտորածէն G կոտորածուէն

13 G պակասեալ

14 DI կարացին Bl պատաել G որոց

15 BD այրու

16 F պատացն D անունն Գ չիր էր (թաթուլ)

18 B արսուրանա CDEFGHIS արսուրանայ

19 C թէ իխ երէ

21 EF ոչ է իխ չէ ԳԾ չիր ապա

22 A այզում B այրում

22 - 23 I հրամայեց

23 BC աչ B հաս Ի հատել

23 -24 ABCEFGHIS արսուրանայ (հմ. 18) D արսուրանա

24 C չիր ի (վատ) Ը բազկաց

Արդ զի՞նչ է ինձ մի ըստ միոցէ զանկանգնելի կործանումն քրիստոնէից ընդ գրով սահմանել. որ իբրև ծով ի սաստիկ հողմոց լողեալ՝ ահագին ծփանօք, և վրիփրադէղ կուտակօքն յամենայն կողմանց զայ ի ծփանս, ալսպէս և մեզ հանդիպեցաւ. աշխարհս ամենայն յանկարծակի լի եղեւ իր 5 ոռվութեամբ, և ոչ ուրեք գտանիւր տեղի ապաւինի. զի վասն անհնարին շարեացն՝ բարձաւ լոյս կենաց յամենայն մարդկանէ: Զայս և Փրկիչն յառաջագոյն գուշակեաց, իբրև ծովու խոռվութեանց նմանեցուցանելով զեղեանաւոր չարիսն, լորս բազումք ի մարդկանէ թալիքացեալք՝ ո՛չ կարէին պահել զոգիսն առ ինքեանս, յերկիւղէ և ի կարծեաց եկելոցն:

10 Բայց զու թողեալ զայս, եկ զարմացի՛ր ընդ Սուլանայ անմտութիւնն և ընդ Աստուծոյ բազմապատիկ իմաստութիւնն. ընդ նորա անմտութիւնն, զի ամենակալ համբաւէր զինքն և Աստուծոյ աթոռակից. և ընդ Աստուծոյ իմաստութիւնն, զի միով տամբ խազաց ընդ նմա, և լի անարդանօք դարձոյց յաշխարհն իւր: Եւ արդ զու միտ զիր ասոսցելոցս. ի կարգի յառաջին անգամոյն լորժամ եկեալ անհամար զօրքն շրջապատեաց զքազաքն՝ և նոքա յանպատրաստի էին ի մարդու և յանասնոյ, և յախժամ թէ տասն օր ի վերալ էր կացեալ, առեալ էր զքազաքն: Բայց Աստուծու որ ոչ ի սպաս բարկանայ և ոչ յաւիտեան պահէ ոփա, և ոչ ըստ մեղաց մերոց առնէ, այլովքն հանդերձ, արկանէր ի միաս նորա խորհուրդ նան-20 րութեան: Յետ երից աւուրց շարժեալ ամենայն բանակաւն, խաղալ իջանէ ի Ֆուարածոյ Տափ, և անտի իջանէ լընդարձուկ դաշտն Բասենու առ անառ ամրոցան որ կոչի Աւնիկ, լորում ետես աթարհաժողով մարդոյ և անասնոյ, և ոչ ինչ փոլթ արար. քանզի ի համբույն միայն ծանեաւ թէ անառ է. և անցեալ առ նովաւ գալ ի զլուխն Բասենոյ, մերձ ի դիւ-25 զըն՝ որ կոչի Դու: Եւ եկեալ անտի սակաւ արամքք յանգէտս ի վերալ

1 A միստ միոցէ

2 H յողմոցն DHI յուղեալք C յահազին

3 E կուտականօքն F կոսակօքն C գայ յամենայն կողմանց

4 I աշխարհու

5 B աւինի վիս ապաւինի DII զասն զի

7 G և խոռվութեանց

8 HS չարիս

9 C զոգիս G յինքեանս

10 BDI անմտութիւն C անմտութեանն

11 C իմաստութեանն DHI իմաստութիւն BCEI անմտութիւն

12 C քանզի վիս զի

13 BDI իմաստութիւն

14 C զաշխարհն

15 EFH անգամուն

16 C անպատրաստի E անպատրաստ CF անտանու

17 I ի վերայ էր կացեալ S կացեալ էր

19 A այլովքն C արկանէ

20 E բանակօքն

21 ABCDG անզի H անդ

22 FGh ամրոցն

23 D չիր ի ճայելովն

23—24 H ծանօթեայն առնէ ի ծանեաւ թէ

24 ABDEFI զուլիսն

24—25 ABDEF զեւդն CGHS գիօղն

25 ABCD անզի F չիր անտի

գահին որ հայի ի կարին, ետև զքաղաքն վառեալ ամենալին պատրաս-
տութեամբ. և նախցեալ լերկար ժամս՝ դարձաւ անդրէն: Իսկ արջն Մա-
նագկերտոյ անկամկած ի գուրս ելեալ ի քաղաքէն՝ պատրաստեցին առա-
տապէս զարմանս մարդոյ և անամնոյ. քանզի մամանալին հնձոց իսկ էր:
 5 Եւ մինչ Սուլտանն զայսու զայնու եղեալ զարձաւ անդրէն, նոքա յանհոգս
եղեալ էին. և ապա եկեալ նորա վառեալ սրտմ տոթեամբ, դնէ մարտ պատե-
րազմի ընդ քաղաքին: Իսկ իշխանն որ ունէր զնոգ վերակացութեան քա-
ղաքին, քանզի այր բարեպաշտ էր, զամենակալն Աստուած կարդալը յօդ-
նականութիւն՝ պահօք և ազօթիւք հրահանգելով դինքն. և այնու սպառա-
 10 զինեալ՝ քաջապէս հաւատովք արխանալը: Եւ առ Աստուած սաղմոսելով
ասէր. «Ոչ երկեալց ի չարէ զի դու տէր ընդ իս ևս**: և զ՞իւսն, թէ «Ոչ
երկեալց ես ի բիւրաւոր զօրաց նոցա, որ շորջ են զինեա** և որ ի կար-
դին է: Եւ առ արս քաղաքին և առ զօրս խրախուս տուեալ ասէ. Քաջա-
լերեցարովք ընկերք և եղրարք իմ, քաջալերեցարովք և մի՛ երկնչիք. գործ
 15 մի դիւրին է Աստուծոյ ար. նոքա զան ի վերայ մեր կառօք և երիվա-
րօք, մեք զանուն տեառն մերոյ կարդացուք, և Աստուծով պարծեսցուք
յաւիտեան, և անուան նորա խոստովան եղիցաք, զի նա տացէ զօրու-
թիւն և հաստատութիւն ժողովրդեան իւրոց, որ է օրհնեալ յաւիտեան:
Զքահանալս յորդորէր յաղօթս և յերգս սաղմոսաց, որք անհատական ա-
 20 դաղակաւ առ Աստուած կարդալին ի տոէ և ի զիշերի, որք խաչի. և
ժամահարաւ բարձրածայնութեամբ ի վերալ պարսպացն զԱստուած աղա-
չէին գալ յօդնականութիւն վտանգելոցն: Յորմէ ձանձրացեալ լսելիք բըռ-
նաւորին, հարցանէր թէ զի՞նչ է այն անհատ աղաղակն, և ուսանէր ի
գիտնոցն՝ թէ առ Աստուած աղաղակեն:

25 Արդ ամսականօք աւուրք կացեալ ի վերայ քաղաքին, առ մի մի
օր երկիցս անդամ դնէր մարտ պատերազմի ընդ քաղաքին, մի ի լուսա-

* Սաղ. Խթ. 4 ** Սաղ. Գ. 7

1 BC չիք որ հայի DI չիք որ հայի ի

1—2 I պարարտութեամբ

2 C նայեցաւ

4 E հընձոց

5 E սուլտան Ե այսու 1 անհոգս

6—7 D պատերազմել 1 պատերազմիլ

7 C ի փի ընդ G քաղաքն G չիք վերակացութեան

7—8 I չիք... քաղաքն

8 ABCDEFI կարդայ H կարդաց

10 DGI հաւատով AEFH արկանայր CDI արուանայր

11 B երկայց F երկեաց

12 BCF երկայց ABCDH ի նոցանէ փիս նոցա DI որք շուրջ F չիք զինն

13 C չիք է C այրս փիս արս

13—14 BDFG քաջալերացարուք

14 B եղրայրք BDF քաջալերացարուք C քաջալերեցուք

16 ABG տեառն աստուծոյ 1 չիք և ABCDEFG պարժեցարուք

18 ABDEG յաւիտեանս dI յաւիտեանս ամէն

19 AEFG զքահանայսն DI յորդորէր ի պահս և յաղօթս HSH չիք և

20 H կարդալով ի կարդալին FHSH որ

21 EF պարսպաց

23 D չիք այն

25 GHS եկաց

նալ աւորն և մի ընդ երեկն։ Բայց դու ասա տե՛ս զԱստուծոյ իմաստութիւնն թէ ո՞րպէս պիտէ հակառակօքն զհակառակիխն պոտովն շահել։ Արդ մինչդեռ քաղաքն յայս տարակուասի և ի գտանդի կայլ, արկանէր խորհուրդս բարւոք ի սիրո իշխանի միոց, որ էր յոլժ ի մաերժաց Սուլ-5 տանալ, որ զառ ի նմանէ խորհեալսն ծանուցանէր քաղաքին՝ կամ բանիւ կամ գրով։ Բազում անգամ գրեալ ի քարտիսի ի ոլաք նետին կապէր, և պատերազմի օրինակաւ մերձնալ ի պարիսապն՝ զննան ի քաղաքն ընկենոյր. և այնու զամհնախն կուռոյն օրինակոն ծանուցանէր նոցա, թէ՝ Առ վաղիւն ալսպէս և ըստ ալսմ ձեռլ է կոռուոյն օրինակն. և եթէ 10 յայս նիշ տեղուոց ի գիշերի կամին ի ներքոյ պարսպին զերկիրն փորել և մտանել ի ներքս. բայց դուք պինդ և ամուր կացէք, և ի տեղեացն վերայ զգուշացարուք։

Զայս առնէ Աստուած, որ գիտէ ի հեռուստ հիմն արկանել մեծամեծ իրաց. որ զԲաղաամ առ Բաղակաւ մարգարէ գործեաց՝ ի տեսչութիւն 15 ժողովրդեանն, և զանխոս անասունն մարդկեղէն բանիւ ևտ բարրառել. և զԵղիս ի ձորն Քերիաթու ագուաւոքն զերիս ամս ի սովին կերակրեաց։ Զի՞նչ թէ և աստ ի ձեռն հակառակորդացն զփրկութիւնն քաղաքին տնօրինեաց։

Արդ լո՛ր կողմ և նոքա ի պատերազմ կացին թէ ի գիշերի և թէ ի 20 տուընջեան, սոքա վառեալք և պատրաստք անդր գտանէին։ Յետ արսորիկ մեքենալս կանգնեալ, այնու պատերազմէին։ Իսկ երէց ոմն ի մերոցս հնագոյն անելով զաւուրս, որ յոլժ տեղեակ էր արտեստին, և սա իւր կանգնեալ վիթիկուանն. և լինէր յորժամ նոքա քար եղեալ ի պարսատիկս մեքենալին և ձգէին ի քաղաքն, երէցն զիւր քարն դէպ ուղիղ նո-

1 AEF երեկին C երեկին EF ասասցես վիս աստ տես

1-2 BDI իմաստութիւն

2 G հակառակօք

3 C այս D յայսպիսի I յայնպիսի CDI չիք ի ABCEFGI որդանէ

4 BC սիրս E չիք ի

4-5 AEG սուլանին

5 BCDI խորհեալու EFH ծանուցանէ GH չիք կամ

6 EGHI S քարտիզի

7 DI օրինիւ

8 HS կոռույ Բ օրինակս DI օրինակն

9 BCE չիք առ CDI այս BDI և թէ

10 ADS գիշերի H չիք կամին ի կամին BDHS զերկեր ի զերկերն

11 BCD պինս E չիք ի BI տեղեաց

14 ACEF զբազամ D զբազում վիս զբազամ H բազաւ. ի բազակաւ.

15 ABCDEFHI չիք ես ի ես

16 H զեղիայ BCD զոր ABCI քերաթու EFGHI ազուաւոքն ի լերէնն H ամիսս վիս ամս

17 H աստի I չիք թէ BCDEFHI զփրկութիւն

19 C կողմն B կամին վիս կացին CDI կամէին վիս կացին H կային ի կացին CD չիք ի (գիշերի)

20 GHIS սունջեան CDEF չիք և E պատրաստ

21 DEFI էրէց

22 BCDFH աւուրս E աւուրցս

23 ABCDEF գելիկուան GHI գիլիկուան

24 DEFGHI էրէցն

ցա քարին արձակէր, որպէս զի գիպեալ քար երիցուն ի քար անօրինացն, ի վերայ իւրեանց ընկինոյր։ Զայս արարեալ անօրինացն եօթն անգամ, ոչ ինչ կարացին վճարել. քանզի զօրացաւ քարն երիցուն ի վերալ քարի նոցա:

5 Ապա ա՛լլ պատերազմական գործի պատրաստեալ, զոր ինքեանք բարան կոչէին, որ լոյժ ահազին էր, զոր տսէին թէ չորս հարիւր սպասաւորք էին նորա, որք զպարանսն քարչէին, և վախուն լիտր քար եղեալ ի պարսատիկսն՝ ի քաղաքն ձգէին. և առաջի նորա պարիսապ կանգնեցին ի բամբակի բեռանց և լալլ բազում կարաւոյ, զի մի՛ քար երիցուն հաս-
10 ցէ ի նաւ Եւ իրրե զայս այսպէս յարդարեցին, արձակեցին քար մի, որ գիպեալ ի պարիսապն ուժգնակի, վլոյց և իսունեաց զնա. զոր տեսեալ քա-
ղաքին՝ լոյժ զգողի հարան, և առ Աստուած աղաղակեցին մեծաւ հա-
ռաչմամբ, գալ յօնականութիւն. իսկ անօրինացն լինէր մեծ ուրախու-
թիւն: իսկ ի գալ երկրորդ աւուրն որ Դեկմից զօրուն իշխանն էր, ա-
15 ռեալ զզօրս իւր եկեալ մարտ եղեալ կոռւէր ընդ մերսն, քանզի ալր քաջ
էր. եկեալ խոռին կամէր հզօրապէս ի ներքս մտանել, և լանկարծակի
զիւրովին երթեալ անկաւ: իսկ որ ի վերայ պարսպին էին, ձգեալ
զճանկ երկաթի՝ կալան զնա և քարշեալ ձգեցին ի ներքոյ պարսպին. և
զօրացն տեսեալ՝ զարձան լի տրամութեամբ ի բանակն. իսկ քաղաքին
20 լինէր ուրախութիւն ոչ սակաւ:

Ցախմամ մի ոմն զօրաւոր ի զօրացն Հոռոմոց պատրաստեալ հուր
նաւթիւ և ծծմբով. և արկեալ յաման ապակեղէն, և նստեալ ի վերայ աղ-
նիւ երիվարի, քաջասիրտ և արի գործվ, վահանաւ միայն զթիկունս ամ-
րացուցեալ, և եկեալ ընդ դուռն քաղաքին՝ մտանէ ի բանակն ալլազ-
25 գեացն, մանզատոր ձախելով զինքն՝ ալսինքն թղթաբեր: Եւ երթեալ մին-

1 Ա դէպ ի գիպեալ Ծ դէպ քար երիցուն կամ դէպ քարի երիցուն Ը իրիցուն.

2 Ա իւրեանցն Ը նոցա փիս իւրեանց Ե ընկենոյր ABCDEFGH եւթն

3 BCEFHI քար փիս քարն G իրիցուն

5 A այլ BC չիք այլ EF գործիս AB ինքեան

7 B զպարանս B լիտրն

8 B պարսասիկն CD պարսատիկն

9 ABCDEFHI քազմակի G քազմակի ի քամբակի BHI ի յայլ G իրիցուն

10 1 զայսպէս DI յարձակեցին

11 H վլոյց

12 Ճ աղաղակէին

13 BCDI էր փիս լինէր G չիք մեծ

14 B չիք ի BCDI չիք որ F դեմի H տելմիզ G տելմեզ S որտելմիզ՝ որ զօրուն
իշխանն էր Ծ³ զելմից [Տես «Բանբեր Մատենաղարանի», № 5, 1900,
էջ 307—309]

15 CDI զօրուն

16 Ճ չիք և D խոռին dF մերձ խոռին E մեծ խոռին

18 GHՏ զճանկ HՃ չիք յինքեանս G և զնա յինքեանս ի յինքեանս

21 BC հոռոմոց DE ի զօրաւոր զօրացն

22 B նաւթիւն ի նաւթիւ B յարկեալ

23 EI զթիկունսն

24 F ընդ փիս ի մ բանակ

24—25 I այլազգեաց

25 ABEF մանտատոր CDHS մանտատոր G մանտապօր ի մանտապօր այսինքն
թղթաբեր և մոնտատոր ABCDEFHI չիք այսինքն թղթաբեր

չե ի բարսնն՝ շուրջ անցեալ զնովաւ, և յանկարծակի ի վեր առեալ զշիւ շըն ենեղ ի վերալ բարանացն, և նոյնժամայն բորբոքեալ հրոյն՝ բոց ծիրանի ի դուրս ելանէր, և ինքն դառնալր փոթապէս։ Զոր տեսեալ անօրինացն, ի հիացման եղեալ, հեծեալ լերիվարսն, զհետ մտեալ և ոչ 5 կարացին հասանել։ Եւ նորա եկեալ խաղաղութեամբ եմուտ ի քաղաքն, օգնականութեամբ Աստուծոյ ոչ ինչ տնելով վէրս լանձին։ Իսկ Սուլտանն իրքե ետես զեղեալսն, ցասմամբ մեծաւ հրամակեաց զպահապանսն սրակու տոր առնել։

Տեսանե՞ն զԱստուծոյ մարդասիրական խնամման, թէ ո՛րպէս մերձ է

- 10 **առ երկիւղած իւր փրկութիւն նորա, տեսանե՞ս, որպէս զիտէ փոքր իրօք մնամենծացն լաղթել. ո՛րպէս առ Մովսեսիւն Ովգալ՝ որոյ բարձրութիւնն ինն կանգուն էր հսկալի կանգնով. կամ որպէս մանկամբն Դաւթիւ՝ Գողիաթու. կամ որպէս Սիսարալ սկայազինն ալլազգեաց, ի ձեռն Յայելի՝ կնոշն Քարերալ. կամ որպէս զհողեփեռնէսն՝ ի ձեռն ալլում կնոշ։**
- 15 **Զալս ասացի, զի մի՛ վհատիցիմք լորժամ ի մէջ անհնարին փորձանաց անկանիցիմք։ Զի սովոր է Աստուած ներել առ վալր մի յախակիսի վտանգաւոր նեղութիւնս, զի համբերողքն արժանասցին պսակին փառաց, և անօրէնքն ընկալցին զիւրեանց չարեաց զհատուցումն յարդարադատ դատաստանաց։ Զոր և ի հնոցին առ մանկունսն տեսանեմք լեալ. քան-**
- 20 **20 զի ներեաց Աստուած մինչև թագաւորն զիւր սրտմտութեան զալրացմունսն զամենայն ի լոյս էած, և հնոցն պատրաստեցաւ, որոյ բոցն ի քառասուն և ինն կանգուն բարձրանալր. և նա առ սաստիկ ամբարտաւանութեանն՝ ասէր, թէ Ո՞վ է Աստուած որ փրկէ զձեզ ի ձեռաց իմոց. տե՛ս առ նմին և զմանկանցն սրտապինդ հաւատսն թէ ընդ որպիսում**
- 25 **գազանի կացեալ ի յատենի, առնէին պատասխանի համարձակագոլնս,**

1 B բարսն

2 EF և ենեղ G և հեղեալ G նոյնժամ G ի հրոյն

3 I զորս

4 C երիվարան

6 8 օդութեամբ G առնելով վիս ունելով

7 CH զպահապանս

9 BCDI զասառեծոյ իմաստութիւնն և զմարդասիրական [B որ փիս և] H խնամքն

11 ACDF մովսեսիւ DI ովգա Gհ ովրայ

11–12 DI բարձրութիւն H զաւթայ

12 B կանկուն և հսկային DI կանգնեաւ H դաւթայ

13 ABCEFHI գողիադու DI սիսարահ

13–14 B յայլի GH չիր յայելի

14 ABCDI կնոջ BCDFI քարերա ABCDEFI զհողեմփեռնէսն A այդում

15 B զհատիցիմք

16 B այնպիսի

17 C արժանաւորասցին ABCDEFHI պսակի ABCDEFHI և փայլաց

18 A ԵCDEFHի չարեացն H արդարադատ ի յարդարադատ

19 BC զատաստանին HՏ զատաստանացն GՏ լեալ անսանեմք

20–21 BCDI զայրացմունս H զայրացմունն ի զայրացմունսն

21 HՏ ի լոյս էած զամենայն ի չիր զամենայն H չիր ի (քառասուն)

22–23 BCDI ամբարտաւանութեան (ամբարտաւանութեանէն

24 DI զմանկանց C սրտապինտ HՏ հաւատս

25 BCDI չիր ի H համարձակագոյն

որ լոյժ քամահանաց բռնաւորին էր. Ոչ ինչ է, ասէ, վասն ալդր տալ մեզ քեզ պատասխանի. և ապա զի՞նչ: Յորժամ թաղաւորի սպասնալիքն վճարեցաւ, և նոքա կապանօքն արկան ի հնոցն, յախնժամ ենաս ի թիկունս՝ որ արագն է յօդնականութիւն, և ոչ ամաչեցուցանէ զայնոսիկ՝ որ 5 կարլան առ նա ճշմարտութեամբ: Տե՛ս աստանօր դՆստուծոյ իմաստիցն զիսրուն՝ լոր չհասանէ ոք. զի հուրն լերկուս բաժանեաց զքաղդէացիւն. զոր գտանէր՝ կիզուր. իսկ մանկանցն ցողէր հրեշտակ, որ ո՛չ մնրձենալը ամեննին ի նոսա, ո՛չ տրտմեցուցանէր՝ և ոչ նեղէր զնուա. որ և զբարբարուն ի զգաստութիւն էած, որ ի վերալ անպատռմ սքանչելեացն 10 խոստովան եղեալ ասէր. եկալք արտաքս ծառալքդ Աստուծոյ, զի և նու ընդ ձեզ օրհննեմ՝ որ օրհնեալն է յաւիտեանս: Նոյնպէս և աստ ի ձեռն աննշան առնն՝ եցոյց մեծամեծ սքանչելիս: Արդ այս մեզ ի խրատ և ի վարդապետութիւն եղիցի:

Իսկ Վասիլն՝ որ քաղաքին իշխանն էր, հրամայեաց ռամփին ի վնասի պարտովին մեծաձայն աղաղակաւ անարդել և թշնամանել զՄուլտանն, որ յետ երկուց աւուրց շարժեալ բանակաւն դնաց ի տեղւոյն և երթեալ՝ հանդիպի քաղաքի միոջ, որ կոչի Աղմէկ, որ է ի մէջ ծովուն բնունեաց, և ունի մօտ յինքն բերդ ամուր և անառիկ. և քաղաքացիքն յայս ապաստան եղեալ ի ծովն և յամրոցն, յանհոգս կալին: Իսկ արիւն նարբու զաղանքն ծանծաղ տեղի գտեալ ի ծռգուն, եթե առաջնորդութեամբ ուրուք, և եթէ իւրեանց հնարագիտութեամբն, մտին ի քաղաքըն. և սուր ի վերալ եղեալ կոտորեցին զամենեսին, և առեալ զգերին և զկապուտ քաղաքին, ելին ի տեղուցէն: Եւ այս սրտին դիւր եղև Սուլտանին, և դնաց մեծաւ տրտմութեամբ յաշխարհն իւր. քանզի ոչ 25 զոր ինչ կամէր՝ կարաց զճարել ինչ:

1 Ասէ

2 G8 չիր քեզ BCEFI թագաւորին

3 BC անկան

3—4 C թիկունս նոյցա

5 C ահասնես զաստուծոյ

6 ADEF զիսոր 1 զիսորն ABCDEFI չհասանի ARCDGHI գնուն

7 ACDEFI հեշտական վիխ հրեշտակ G հրեշտակն

8 BCDI չիր ոչ.. նոսա

8—9 F բարրասոսն

9 ABDFGHI ած

10 EF և զի

11 CI օրհնեալ BC չիր և G յաւիտեան

12 ECD առն

13 Gh եղիցի յաւիտեան

14 ABCE ոչ վիխ որ Է տեղոյն

15 EG չիր է

16 B անտառիկ

17 EFG ի յայս DI յապաստան C անհոգս

18—20 BC արէանացրոյ DI արէանարրու

20 ABCEH8 զագանն ի զագանքն EF ձանձաղ

21 BEF հնարագիտութեամբ C հնարագիտութեամբ իւրեանց

22 DGI զամենեսան Ծ² զամենայն

23 BCI զիսպուտն C դիւրին

23—24 EFGH8 սուլտանին

24 C գնացին Բ իւրեանց վիխ իւր

25 I չիր ինչ

ԺԵ

ԿԱՏԱՐԱԾ ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹՅԱՆՆ ՄՈՒ՛ՄԱՅԻՆ,

Դրէ երջանիկ և աստուածալինն Սողոմոն, եթէ «թագաւոր արդար կանգնէ զաշխարհս, իսկ անօրէնն կործանէ»։ Զոր և իսկ աչօք մերովք 5 տեսաք առ ոմա եղեալ, քանզի թագաւորաց օրէն է աշխարհի խաղաղութիւն և շինութիւն հոգալ, որպէս Աստուած յիւրմէ եղելոցն նախախնամէ ամենեցուն, իսկ սա ո՞չ այնպէս, այլ միշտ ուտելեաց և բմակելեաց պարապեալ, զազրիս մեծացուցանէր, և զգանձս, զոր ի հարկաց ամենայն աշխարհաց ժողովէր, զոր պարտ էր ի պէտս հեծելոց բաշխել և բազմացունել հեծնազօրս ընդդէմ թշնամեաց՝ որ բաշխարհս ի խաղաղութեան կարէին պահել յաղթելով թշնամեացն, որպէս առնէր երանելին Վասիլ յիսուն ամ թագաւորեալ, ոչ ոք ի թշնամեաց համարձակնեցաւ լաշխարհն նորա մտանել։ Իսկ սա զգանձսն զոր ժողովէր, ի բողից ծախսըն վճարէր և ոչինչ ցաւէր նմա աշխարհի աւերամն։ Քանզի այնքան 15 պոռնիկ և բոզասէր էր՝ մինչդի կոստանդնուպօլուս կանամբքն չլագեցաւ, այլ ի հեռաւոր աշխարհաց տայր ածել կանալս, և զօրն ամենայն նոքօք վարանէր։ Ղամն որոյ համարձակեալ թշնամեցն որպէս զալլը քաղցեալը որք յորժամ գտանեն զհօտն առանց պահապանի՝ լանխնալ կոտորեն, նոյնպէս և ի սորա ժամանակս եղեւ լարեելից և լարնմտից առն 20 հասարակ կործանումն քրիստոնէից, զոր ի վերու փոքր ի շատէ նշանակեցաք։ Եւ սա այսպիսի զնացիւք վարեալ զիեւնս իւր՝ վախճանեցաւ։ որ թագաւորեաց ամս երեքտասան, ոչինչ բարի իշշատակաց արժանի եղեալ։

Իսկ Թեոդորայ որ էր զուստր թագաւորին կոստանդեալ, կալաւ 25 զթագաւորութիւնն իրեն զիւր սեպհական ժառանգութիւն հայրենի՝ որում

* Առաջ. Իթ. 4.

2 ADEFGH³ կոտորած Յ կործան Ը կոտորուած AEFGH մաւնումախին BCDI մանումախայ

3 B աստուածալին FH⁸ սողոմոն G սողոմօն H ասէ եթէ

4 C աշխարհն I աշխարհ ABCDEFGH³ այժմ իսկ

4—5 EFGH աչօք մերովք տեսաք [H մերով]

5 ABCFGH եղելոց

7 ABCDEFGI այնպէս A արդ

8 ABEFH զազրիւս ChI զազրիւս

10 BCD թշնամոյն I թշնամւոյն

10—11 AG իաշաղութիւն BCDF չիր ի խաղաղութեան

11 H յազթեաց ի յազթելով

12 dI որ յիսուն

13 DFGI յաշխարհն F յաշխարհի I գանձս

13—14 ABC ծախս

15 ABCD կոստանտնուպօլսի EF կոստանդնուպօլսի A արդ D կանամբք

16 B տարածել վիս տայր ածել CI տարածեալ

17 B վայր ունէր վիս վարանէր

18 I չիր որք EG անխնայ

19 C որեւմափց

20 B կոտորումն վիս կործանումն

24 ABCDEFGHIS թեոդորն ABCD կոստանտեա Ճ կոստանտեայ EF կոստանդեա

25 BD զթագաւորութիւն B սեփհական

ոչ ոք կարասցէ ի վերայ լառնել: Առ որ առաքէ Սուլտանն տաճկաց՝ դեսպանս, և զրէ առ նա հրովարտակ, որ ունէր օրինակ զայս: Եթէ Կառտուր զքաղաքս և զգաւառս ինձ, զոր նախնիքն քո տարեալ են ի տաճկաց, կամ տո՛ւր յամենայն աւտուր հազար դառնկան: Իսկ նորա տուեալ 5 ձիս և ջորիս սպիտակամազս, և բազում գանձս և հանդերձս ծիրանիս ևս առաքեաց նմա: Իսկ նորա վեր ի վերոյ ընկալեալ՝ զտարօղ գանձին առ իւր արգել, ճանապարհ առնելով նովաւ յաշխարհն Բաբելացւոց. և էր թուականիս միրոյ ամք հինգնարիւր չորս:

Եւ ի սոյն ամի ելին Պարսից զօրքն յանուն Սուլտանալ, բայց ա-
10 սեն թէ Ապտոսուարալ էին՝ այն որ զԴուին և զԳանձակ ունէր, և էր փե-
սալ թագաւորին Հալոց Աշոտոլ, որք եկեալ էին յաշխարհն Հալոց: Յո-
րոց հինէ՝ մարդարնակ տեղիքն փախուցեալ՝ ի քաղաքն Անի ժողովե-
ցան, և ոչ ժամանեալ ամենեցուն ի նիրքս մտանել, քանզի երեկոյացաւ
ժամն և ածին զդրունս քաղաքին: Իսկ զօրքն Պարսից գիշերագնաց եղեալ,
15 կալան զդումն քաղաքին, և սուր ի վերալ եկեալ՝ անհնարին կոտորածս
առնէին, որում ոչ ոք գոյր օդնական. զորոց առեալ զառ և զգերի, գնա-
ցին յաշխարհն իւրեանց:

Իսկ ի կողմանս Տարօնոյ Թէոդորոս որդի Ահարոնի, զոր Աւանն
կոչէին ըստ իւրեանց լեզուին, զգիրն պակաս ունելով, որ նա էր իշխան
20 գաւառին: Առ որ եկեալ զունդ մի ի Թուրքաստանէ՝ հնազանդեցան նմա,
և կամեցան զմիամտութիւն ցուցանել. մտեալ ի գաւառն Խլաթայ և ա-
ռեալ աւար բազում, ածին ի Տարօն: Իսկ ժողովեալ զօրք ի Պարսից և
ի Թուրքաստանէ լրեցին առ Թէոդորոսն՝ թէ Կամ տո՛ւր զապստամբադ
ի մեզ, կամ թէ ոչ՝ զերկիրդ զերի տանիմք: Որում ոչ առեալ յանձն,
25 յետ որոյ եկեալ ճակատեցան ընդ միմեանս երկիցս և երիցս, և բազում
արութիւնս ցուցեալ իշխանին, յետով կարեվէր խոցեալ՝ յետ սակաւ ա-
տորց վախճանեցաւ: Որ յոլժ ապաշաւանաց արժանի էր նորա վախ-

1 B առնել ABCDFHI չիք սուլտանն տաճկաց և սուլտանն տաճկաց

2 Gδ դեսպան CDEFH նմա և նա H1 զօրինակ

3 A առնք AdEFI քաղաքս BD քաղաք C քաղաքն ABCEFI գաւառս

4 ABCDEFH ամենայն C աւուրս

5 ABCDEFHI սպիտակակազմս ABCDEFGHI և փխ և

6 D զտարօղն և զտարօղ

8 BDI թվական Gհ թուիս B մեր

9 C պարսիկ ABDI զաւրք

10 G ապուսվարայ I ապուսուրայ B չիք թէ... այն H զգին I զգանձադ

11 BCG աշոտա և աշոտոյ թագաւորին հայոց ABCDFI չիք էին

12 E քաղաք

13 H քանզի և

14 BCDEFH զօրն և զօրքն

15 ABCDHIS կոտորուածս

18 I տարոնոյ A ահարոնի G ահարոնի

19 CD կոչեն AEFHԾ³ ունել ունելով

21 B զմիւստութիւն C խլաթա

22 DI զօրքն

23 ABCDI զապստամբադ EF զապստամբադ

26 EG արութիւն C յետ որոյ B յետս

27 DI վախճանն նորա G չիք նորա

ճանն. մանուկ հասակաւ և գեղեցկաշուք կերպարանօք զԴաւթի մարդարէին ունելով զնմանութիւն, և քաջութեամբ առաւել քան զբազումս, որ տարաժամ բարձաւ ի միջոյ:

Իսկ ի գալ ձմերանին, յաւորս աստուածայալայտնութեան տօնին՝ 5 գիշերագնաց եղեալ զօրք անօրինացն, և եկեալ ի քաղաքագիւղն Հարքալ որ կոչի Մանկոն Դոմ, և կալեալ զնոսա յանողս մինչդեռ նոքա զգիշերական պաշտօնն կատարէին, սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենեսեան, և որ շորջ զնովաւ գիւղք և ագարակք էին. և առեալ զգերի և զւարը, չոդան ի գիւղն Արածանի, քանզի ընդ այն իսկ անցանելոց 10 էին: Եւ հանեալ ի վերայ պաղին զառն և զգերին, յանկարծակի հատեալ պաղին, զորս ի վերայ կային՝ զամենեսեան ընդ իւրեաւ ծածկեաց:

Ո՞վ քանի՞ զառն է պատմութիւնս և ողբոց արժանի. այլ թերես ոք մեղադիր լինիցի մեզ, թէ մինչեւ ցե՞րք զվշտաց և զնեղութեանց արկանես առաջի մեր զրոյցս: Մարդարէքն քանի՞ սպառնական բանս մարտէանային, որ յետ ժամանակաց լինելոց էր. ժողովուրդն ընդ այն գժկամակ լինէին: Իսկ ես ոչ թէ սպառնակաց եմ քարոզ, այլ զեղեալ և զգլուխ ելեալ իրս պատմեմ. որպէս զի ամենեցուն՝ որք լսիցեն. շարժեցից արտասուս թէ ո՞քան զառն ժամանակի հանդիպեցաք: Կարծական եղեւ մեզ ալս կեանքս. եթէ մեղք հարցն մերոց ընդ մեզ ելին, որպէս 20 մարդարէն ողբալով գիւրոցն ամբաստանէր, ապա աւա՞զ է մեզ որ մեք զպարտիս հարցն մերոց վճարեմք: Եւ ո՞ւր է այն զոր Աստուած ընդ եղեկինի խօսելով ասէր. «Որդի մարդոյ զի՞նչ է առակդ ալդ զօր ասեն ի մէջ հսրալէլի, եթէ հարքն ազոխ կերան, և որդոցն ատամունքն առին: Կենդանի եմ ես, ասէ տէր, եթէ լինիցի առակդ ալդ ի մէջ հսրալէլի».

1—2 B զգակիթ Ե մարդարէի

4 CI ձմեռային DGh ձմեռային C աւուրս

5 H զօրքն Ի անօրինաց, E չիք ի AB քաղաքագիւղն C քաղաքագիւղն EFG քաղաղեղն

5—6 C հորդակ

6 Ա յանուգս անհաւատքն Ի Տ անհաւատքն փխս յանողս և յանողս GHS զեռ փխս մինչդեռ

7 H զգիշերային ի զգիշերական

8 AD գեւզք Ս գեօզք EFG գեզք

9 AD գեւզքն EF գեզքն BCGHIS գեօզքն

9—10 AEFGHՏ անցանէն փխս անցանելոց էին

11 B գոր

12 C ո՞ւ փխս ո՞վ A այդ

13 EFG լինիցի մեզ

14 BC զրուցս հԾ² զրոյցս ասեմ ABCDEFGH քանզի փխս քանի

16 S գժկամակս ABCDEI եթէ Ի սպառնացեմ և սպառնակաց A այդ G այլ զի

17 B լսեցին

17—18 C շարժեսցեն

18 H յարտասուս Ի յանդիպեցան

19—20 H չիք ընդ մեզ... հարցն մերոց ի ընդ մեզ... հարցն մերոց [զիւրոց, ոքք]

22 A եղեկիդի Բ ասէ Ի ի մարդոյ

23 ABCDI իսրայէլի DGHIS թէ ի եթէ CD հայրքն Բ որդոց GH որդոց

24 ABCDI իսրայէլի

զի ամենայն անձինք իմ են, որպէս անձն հօր նոլնպէս և անձն որդւով* . և որ ի կարգին է. և ազատեաց զորդի ի պարտուց հօր: Եւ եթէ վասն մերոց չարեաց եկին այս ամենայն ի վերայ մեր, ապա ողորմելի եմք քան դամենայն մարդիկ. աշխարհ ամենայն ի խաղաղութեան բնակէ, և 5 մեք գերիք և կալանաւորք, սրակոտորք և տնաւերք, և լընչից կոռպատածք:

Զորք աթոռք թագաւորութեան ունէր Հայք, թո՞ղ թէ գկիւրապաղատին իշխանութիւն, և զոր ի Հառումոց: Եւ հայրապետութիւն մեծ և նախանձելի ամենայն ազգաց. և վարդապետք ճշմարտախօսք, հանգոյն 10 առաջին վարդապետացն՝ ի խորս գիտութեան հասեալք. լորոց բանից ամենայն փաղանգք հերձուածողացն կորակնեալք և ընդ գետին մտեալք, ո՞չ կարէին ի փարախ հօտի հաւատացելոց մտանել. քանզի և դոնապանն ոչ ընդունէր զնոսա, որ ճանաչէ զիւրսն և ճանաչի լիւրոցն: Եւ եկեղեցիք մեր իրեւ զնորանարսն զարդարեալ ամենայն վայելչութեամբ 15 առ ի հաճել զկամս անմահ փեսային. և նորածին մանկունք յանախտ արգանգէ մօրս մերոյ Սառայի իրեւ զձագս աղաւնեաց երամացեալք կոռկորդալիր ձայնիւ զհրեշտակականն երգէին զերգս:

Արդ՝ եկ և տե՛ս զշար և զառանց մխիթարութեան զփոխարէնն զոր ընկալաք: Ո՞ւր թագաւորացն աթոռք, ահա ոչ երեխ. ո՞ւր զօրացն բազ-20 մութիւն որ իրեւ զամպ խտացեալ առաջի նոցա, զօրէն գարնանարոյս ծաղկանց գունակ գունակ հանդերձիւքն փայլէին. ահա ո՞չ են, և ոչ ես երեխն. ո՞ւր հալրապետական աթոռն մեծ և հրաշալին զոր երանելի ալրն Աստուծոյ մեծն Գրիգորիոս իշեալ ի խորութիւն զիւրապէն՝ քրտնալիր աշխատութեամբ զհնգետասան ամ փորձեաց, և ի վերայ առաքելական 25 աթոռոյն եղ զաթոռ իւր. այսօր տեսանի թափուր, դատարկ ի բնակչաց,

* նզե. ԺԸ. 2-4

1 G զի որպէս

2 H որդւոց GS չիք ի (կարգին) CEFH հօրն H հօր

3 ABCEF մերոյ C չարեացն E եկն

4 CFH մարդիկք E մարդիք

5 CDEFHI և սրակոտորք [ի չիք և] CDEFHI չիք և (անաւերք) ի չիք և B յըն-չիցն C ընչիցն

7 H աթոռ BC եր փի ունէր

7-8 ABCDEF թող զի ի կիւրապաղատին իշխանութենէն մI թող զոր ի H թող զի [ի չիք զի]

8 GH իշխանութիւնն BC ի հայրապետութիւն

9 H ճարտարախօսք Ծ² ճարտարախօս

10 G վարդապետաց EF խորսգիտութեան

11 B աղանդ փխ փաղանգք C աղանգք DI փաղանք E միաղանգք ի կորանկեալք

15 ABCDEFHI ի հաճ և ի կամս G հաճել H հաճել G կամս

16 H յարգանդէ

17 DEGH8 զհրեշտակական ի զհրեշտակացն ձայնիւ I զհրեշտական

18 ABCDEFHI զփոխարէնս

19 ABF աթոռքն

19-20 AH բազմութիւն

20 GS դամպս

21 GS հանդերձիւք

22 ABCEF մեծն

24 ABCDFGh փորեաց

25 CDI թւփօր ABCDEFGH բնակչացն

մերկ ի զարդուց, փոշւով և սարդի ոստայնիւ լցեալ, և ժառանգ աթոռոյն յօտար աշխարհ հեռացեալ իբրի զգերի և զկալանաւոր: Վարդապետաց ձայնք և քարոզովթիւնք լոեալք. և հերձուածողացն դասք, որ առ նոքօք իբրի ժակամուտ մկունս այսր անդր թաքչէին հաւածեալք ի նոցա աս-
5 տուածաբանական բանիցն և լուղգաղաւան խոստավանութենէն, այսօր իբ-
րե ասիւծունս հօրեղապէս աներիկիւղ ելանեն ի խշտից բերանաբաց՝ թէ
զո՞ կլանիցեն լանմեղ անձանց: Զի՞նչ աստացից և վասն եկեղեցւով, որ
յառաջն այնպէս զարդարուն էր և վայելուչ, բազմածնունդ գերեցանիկ-
որ և զմարդարէն ի հիացումն շարժեաց. իսկ այսօր նստի անշուք, ան-
10 զարդ, մերկացեալ յամենայն գեղեցիւթեանց իբրե զիկն մի այրի անոր-
դի, մերկացեալ ի զարդուց, անիեալ ի պատուոր, պատառատուն հան-
գերձիւ նստեալ առանց մխիթարի. այնպէս և աստ տեսանի. շահք շի-
շեալք և ճրագունք անցեալք, խնկոց բարմունք և անուշահոտութիւնք
սպառեալք, պասկ տէրունական սեղանոյն փոշւով և մոխրով ժածկեալ.
15 Զառ ի ամանէ մանկունս է տեսանել, որ ի գրունս սորա բնակիտ ի-
ձեռոս առեալ զդաւթական երգս երգէին, այսօր ի գորս զիւաբնակ կա-
զաղանացն՝ զոր մզկիթն կոչեն, անդր կաքաւեն ուսանելով զմահմետա-
ւանդ զառացեալմն: Նաև կանալք պարկնշտք և ողջախոհք՝ որ զօրինա-
ւոր ամուսնութիւնն յարանց իւրեանց մհծ թախանձանօք ընդունէին, աշ-
20 սօր յանառակ և յալլանդակ խառնակութիւն սովորեալ են:

Արդ եթէ այս ամենայն զոր պատմեցաք, վասն մեր չարեացն եհաս-
ի վերալ մեր, ձա՞յն տուք երկնի և որ ի նմա և որ ի վերալ նորա.
ձա՞յն տուք երկրի և որ ի նմա կենդանիք. ձա՞յն տուք լերանց և բլոց.
ծառոց և անտառախիտ մայրեաց, թող լան և ողբան զմեր կործանումն:

1 D զարդուցն ABDEF փոշով C փշով BCD սարդի սստայնով

2 C օտար հ յաշխարհ

3 HS հերձուածողաց G հերձուածոցն

4 H և իբրե D1 դժակամուտ

4—5 ABDEFGHI յաստուածաբանակուն

5 E ուղղաղաւան

6 B առեւծունս A աներկեւղ H չիր աներկիւղ և աներկիւղ Յ ելանելն ԱBEFHIL խշտեաց

7 Gδ յանձանց անմեղաց

8 ABCDEFHIL¹ և երջանիկ

9 H² բարկացումն փիս հիացումն Շ³ զարմացումն

9—10 D1 և անզարդ

10 C ամենայն

11 FG զարդացն

12 BCDI մխիթարութեան I այսպէս

13 GS չիր և ABCEFGHI ճրագք ABD խնկոց

14 I պատուական փիս տէրունական E պասկք ABCDEF փոշով I փշով

15 I զառ ի նմանէ

15—16 I բնակէին և ի ձեռոս

16 H ընդ դաւթական ի զդաւթական AEFGH երգոն

17 H յզկիթ BC ուսանել

17—18 G զմահմեղաւանդ

18 F պարկէշա Բ ողջախորհք

19 CDI ամուսնութիւն G ամուսնութիւնն

20 DGδ այլանդակ Տ սովորեալք H չիր Էն և են

22 I ձայնատուք

24 AC անդառախիտ ABCDEI կործանումն

Զալս և մարդարէքն առնէին ի յուրախութիւննն. լերանց և բլրոց խայտալ հրամայէին, և գետոց ծափս հարկանել և ծովու զուարճանալ և մալրից ցնծալ: Բանզի սոքա ամենեցին համատոհմք են մեր, յուրախութիւնս մեր ուրախակից մեզ լինին՝ պարտին և սղոյն հաղորդիլ. զոր օրինակ և լառաջինսն՝ խոնարհեցան ընդ մեզ յաւոր խոնարհութեան և տառապանաց մերոց, զի վասն մեր իսկ եղենս Բայց և այս չէ մեզ օգուտ ի միտիթարութիւն, զի զմեռեալ՝ թէպէտ բազում ժամանակ լան և կոծեն և ի խաւարի փակեն, չքերէ ինչ նմա օգուտ. զի՞նչ եղեւ օգուտ հրէիցն՝ Երեմիայի լացն, կամ Քրիստոսին՝ Երուսաղեմի կամ Յուդային. ասա՛ 10 ինձ. և ոչինչ. վասն որոյ զալս գիտելով, պարտիմք յանձաց ուղղութենէ հաշաեցուցանել զԱստուած. զի թէ այս լարդարիցի, և թշնամիաց սուրն պակասի ի սպառ, և դժուարինքն մեզ ի դիւրինս փոխի, և առապարքն ի հարթ ճանապարհ. և տեսցէ ամենայն մարմին զիրկութիւն Աստուծոյ Զի թէ Աստուած ի մեր կոյս լինիցի, ո՞վ կարիցէ կալ մեզ հակառակ. 15 քանզի ինքն յօրէնսն հրամայեաց, թէ «Թշնամիաց քոց թշնամի եղեց, և զատելիս քո սատակեցից»*. և զարձեալ, թէ «Ոչ թողից զքեզ և ոչ ընդ վայր հարից»**. միայն թէ ընդ Աստուած խաղաղութիւն ունիցիմք, և առ նա սրտի մտօք կարդայցեմք՝ զգործս բարիս ի միջի գրաւական ունելով, չիք ինչ ի հակառակացն որ զմեզ արտմեցուցանել կարիցէ: Տէ- 20 րունի է և այս զոր յԵսայիայ գտանեմք ի գիրսն, եթէ «Մինչչ իցէ քո կարդացեալ, ես լուայց քեզ. և մինչդեռ խօսեսցիս, ասացից եթէ զի՞նչ խնդրես»***. որ ընդ ամենայն զերմագութ հարամբ անցանէ այս բան: Իսկ յանարժանիցն ձեռնթափ լինի ասելով. «Ոչ եղիցի անձն իմ ընդ նոսա»****. և զարձեալ, «Իցէ՞ զի կարդայցէք առ իս, և ես ոչ լուայց ձեզ. խնդրես- 25 ցեն զիս չարք, և ոչ գտցենք*****. և զարձեալ. «Յորժամ համբառնայցէք

* Սաղ. Ժէ. 41. ** Եբրա. ԺԿ. 5 *** Եսայ. ԿԵ. 24 **** Առակ. Ա. 28
***** Եսայ. Ա. 15.

1 Ի չիք ի Ի ուրախութիւնն ի յուրախութիւնն

1-2 Ի խայտեալ ի խայլալ

2 Ե ծով

2-3 Ի մայրի

3 AGI ամենեցեան

3-4 E յուրախութիւնն

6 ABCDE չէ ինչ մեզ ո չիք չէ ինչ

7 C զմեռեալն ԾGI զմեռեալս Ե չիք թէպէտ... լան BCDEI կոծին

8 B խաւարին ABCDEFHIS փակին G չիք նմա DI նմա ինչ C նմա յօգուտ

9 FGS և փիս կամ

11 BC յարդարիցէ G յարդարեսի G ի թշնամեացն G սուր

12 G զիւրին BCDI առապարք FG առապարն

14 B չիք ի G չիք կալ Ի մերս փիս մեզ

15 H զի ի քանզի BCDFI չիք թէ

16 I եթէ

17 I ոչ զգայր

19 H չիք կարիցէ ի կարիցէ

20 I չիք է D յեսաեա C գտանեմք F գտանեցեմք ԻՏ թէ

22 BCDH զերմագոյթ GԾ զերմագոյն

23 ABCDEFHI անարժանիցն

24 C չիք ես

զծեռս ձեր ի վեր, դարձուցից զերեսս իմ ի ձէնջ. և եթէ յաճախիցէք յաղօթս, ոչ լուալց ձեզ. քանզի զի՞նչ հաղորդութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի:

Երկիցո՞ւք եղբարք և ակն ածեսցուք լերկնակողման պատգամացս.
5 մի՛ լիցուք յանձանօթից նորա, զի մի՛ ասիցէ, թէ՛ Ոչ ճանաչեմ զձեզ. այլ լիցուք ի բարեկամաց կարգի նորա, զի ասիցէ ցմեղ. «Եկա՛լք օրինեալք հօր իմոյ, ժառանգեցէք զանպատում զկեանսն»*:

ԺԷ

ԹԱԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ ԹԵՂՈԴՈՌԻՆ ՈՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻ ԱՍՈՒԱԾՈՒԹ

10 Յետ մահուանն Մոնոմախին, մռնչեալ առիւծաբար գաղանութեամբ
մատակ տոփւծն ի խշտիս իւր, այն որ լառաջ ցոցաւ Դանիէլի և տեսու-
ղութեան իւրում, և կոչեալ զգլխաւորս քաղաքին, և զմեծամեծո լիշխա-
նացն, առէ ցնոսա. Թէ ոք ի ձէնջ վստահանալ ելանել զօրօք յարեւելս,
15 և դաղարեցուցանել զգոռն Պարսից, և նուաճել զաշխարհն ի խաղաղու-
թիւն, յանժամ թո՛ղ համարձակ գայ նստի թագաւոր. լԱստուծոյ իրա-
ւանց նա է արժանի թագաւորութեան. իսկ թէ ոք չառնու յանձն զասաց-
եալս, տեղապահ ես բաւական եմ: Զայս լուեալ իշխանացն, գնացին
առանց պատասխանի տալոյ լիւրաքանչիւր ի բայաք:

Իսկ թագուհւոյն զՄուլտանն իբրև զքաղցեալ գաղան՝ տրոց առա-
20 տութեամբ լագեցուցեալ, մինչզի մոռանալ նմա զի վերայ մեր զյառ-
նումն. այլ անդրէն ի Բաբելովն և որ զնովաւ կողմամբքն յուզէր զմարտն.

* Մատ. Խե. 34

1 F զերես Հ չիք և

4 BCDI չիք և ABEF յերկնակոչման DI յերկնակոչ և յերկնակոչմանի Ծ² երկնա-
յին կոչման CEFH պատգամացս

5 C անժանօթից ի յանձանից C ասիցք և Հիք թէ

6 A այդ

7 BDI զիեանս

9 C թագաւորութիւնն Ե թէովոնին HS թէովոնին ABCDEFGhiԾ² աստուածուհի
Հ աստուածատուր

10 AEFHI մաւումախին BCD մանումախին Ghi մանումախին AB առեւծաբար

11 A B տուեւն Հ չիք այն ի այն BCDI յառաջն Ա գանիիլ Բ գանելի

12-13 C իշխանացն

13 G եթէ CDI չիք զօրօք ABDI յարեւելս

14 GԾ¹ զարձուցանել փիս դաղարեցուցանել Ծ² զդուռդն DE զաշխարհին FGHIS
զաշխարհն

14-15 DI իսզագութեան

15 BCDI յաթոռն թագաւոր

15-16 G իրաւանցն

16 G թագաւորութեանն

16-17 B զասացեալ EF զասացեալսն Հ զասացեալս

18 B իւրաքանչիւր մլ չիք յուրաքանչիւր ABCDEFG զբայաթ փիս ի բայաթ մլ չիք
ի բայաթ Հ տեղին այն է զբայաթ հԾ¹ զբայաթ այն է տեղին Տ պաւատս փիս
ի բայաթ Ծ² զբայաթ Ծ¹ սրբազրիլած է ի պալատ ամենայն հավանականությամբ
բայաթ բայոր փոխառված է արաբերենից՝ նոզն. այու տուն, պալատ
իմաստով

19 F թաղուհոյն

20 C ի վիս զիք

20-21 F զյառնումն

21 A բարեղովն G բարիլոն Տ բարելոն

քանզի լոյժ պատերազմասէր էր ալրն: Բայց որ մերոյս էին սահմանակիցք և դրացիք՝ խանձեալ, ոչ զադարեցին զամառն և զմմեռն յապականելոյ զաշխարհն Հայոց. քանզի դիտօք որոնէին, և որ լսէին զմարդարնակ տեղեաց, գիշերադնաց եղեալ՝ յանկարծուստ ի վերայ անկանէին, 5 և նորանշան հարուածովք անողորմաբար զամենեսեան առհասարակ սատակէին: Եւ անհոգացեալ յերկիւղից՝ բազում աւուրս առնէին ի տեղուզն, մէնչեւ իսիլ արկեալ տանցն, եթէ ուրոք կայր ինչ ի թաքստեան՝ զամենն հանեալ, և բնաբարձ աւերմամբ քանդեալ զվարն, առեալ զառ և զգերի՝ յաշխարհն իւրեանց դառնային:

- 10 Եւ քանզի աւան մի էր ի գաւառին Բասենոյ՝ մերծ առ ստորոտով լերինն որ կոչի Ծիրանիս, և անուն նորա Օկօմի, մարդաշատ և ընչաւէտ: Յորու վերայ գիշերագնաց եղեալ անօրինացն յաւուր մեծի աստուածայալտնաթեան տօնին, և քանզի ի սաստիկ սառնամանեաց դաշտին բըրտացեալ էին ճեռք և ոտք մարդադէմ զագանացն, որք լորժամ հասին
15 մօտ ի շէնն, գտին խոտ բազում ի գարմանս անասնոց դիզեալ, որում հուր հարեալ, և ի հրատին բարբոքմանէ առհասարակ դաշտն ամենայն իրրե միջօրէիւ լուսաւորեցաւ. առ որ կացեալ ջեռան ինքեանք և երիվարք իւրեանց: Եւ ապա լարեալ զադեղուննս և մերկացուցեալ զգէնսն՝ յարձակեցան ի վերայ շէնին, հեշտացեալք իրրե յամարախն, և սուր ի վերայ
20 եղեալ կոտորեցին առհասարակ զամենեսեան ոգիս իրրե երեսուն հազար, ոչ մնալով ի բնակչաց տեղույն և ոչ մի, բայց թէ ի ճանապարհի ուրեք ոք կալր: Եւ արարեալ ի տեղազն աւուրս երիս, և բարձեալ եղանց և իշոց և ձիոց զամբարս ցորենոյ և զմթերս ընչից, և սակաւ ինչ ի պիտանեաց, զորս առեալ գերի, զնացին յաշխարհն իւրեանց: Ալլ զբազմադէմ
25 չարիսն, զորս նոքա անդ գործեցին ընդ զրով ո՞վ կարիցէ արկանել: Եւ ալսպիսի ձեռնարկութեամբ ամայացաւ ի բնակչաց երկիրս ամենալն, ոչ մնալով կենդանի՝ բայց եթէ յամրոց ուրեք:

- 1 Յ շիք էր ԽՏ մերս և մերոյս
- 2 Ե զադարէին
- 2–3 BC յապականել
- 6 DI յերկիւղալից CDFEH1 չիք բազում և բազում
- 7 B առանցն փխ տանցն B թաղատեան
- 8 H աւերմամբ և աւերմամբ
- 9 I յաշխարհ:
- 10 D չիք եւ BI աւանն B բառեն
- 11 DI ժիքանի F կոկօմի GՏ օկօմի H անկաւմի
- 13 BCDI տեառն տօնին ԽՏ սառնամանեաց I զաշտի
- 13–14 ABCFH բրտաց էին Dհ1Մ² ցրտացեալ
- 14 C չիք մարդադէմ զագանացն ոքք
- 15 CHՏ զիգեալք Յ ուրում C լորում
- 16 H զաշտ
- 17 B իրը BC մէջաւրէիւ G միջօրէի Տ կացեալք
- 18 BCDI զադեղունն
- 19 ABDEFH1 յամարանի և յամարայնի
- 21 BCDI ոք ուրեք
- 23 EF իշուց BCDI մթերս
- 24 A այց ABCDEFI զբազմադէմի ԱԾ² զբազում և զբազմադէմ
- 25 ABCDEFGI զոր
- 26 HՏ բնակչացն
- 27 I թէ

Իսկ թագուհոյն կալեալ զթագաւորութիւնն ամս երկուս, և հասեալ ի խորին ծերութիւնն, հիւանդացաւ զհիւանդութիւն, որով և մեռաւ իսկ: Որում եկեալ առաջի զլիսաւորք քաղաքին՝ խնդրնն, թէ՝ Մինչդեռ կմնդանի ես, կացո՛ զոք թագաւոր, որպէս զի մճասցէ առանց խռովութեան 5 քաղաք: Որում հաւանեալ թագուհոյն, հրամայէ զոմն ածել ի զլիսաւորաց քաղաքին Միխայիլ անուն, որ իւր հարանցն ժամանակաւ լեալ էր ի պաշտօնէից պալատանն, այր հասակաւ խոնարհեալ յալիս, և ընչաւէտ յուժ: Եւ կացուցանէ զնա թագաւոր հաւանութեամբ քաղաքին. և ինքըն զինի երից աւուրց չոգաւ զճանապարհ ամենայն երկրի, ուր ի միա 10 սին թագաւորք՝ և տնանկք ըստ գաւթական երդոյն: Իսկ իշխանք աշխարհաց մեծամեծք և փորքունք լորժամ լուան զնորա թագաւորեն, եկին ամենեքին նմա ի հնազանդութիւն: Եւ զոր պարտ էր նմա ողոքական բանիւք և պարդեաց առատութեամբ զամենեսեան ուրախ առնել, և ընդ ինքեան իշխանութեամբ ի հնազանդութիւն նուաճել. իսկ նա չմարդի գու 15 լով՝ զմորովամուն ախտացեալ, զոմանս լիշխանաց պահէր՝ անարժան գու իշխանութեանն: Իսկ ընդ մեծամեծմն ատենախօս եղեալ, ասէ. Կամ ելէք ընդգէմ Պարսից ի պատերազմ, և մի՛ տայք զերկիր ապականել. կամ թէ ոչ, զծեր հոռոցն հարկեցից Պարսից, և պահեցից զաշխարհս ի խաղաղութեան: Որում ոչ հաւանեալ իշխանացն՝ եկին առանց պատաս 20 խանւոյ յերեսաց թագաւորին, և միաբանութեամբ գաշն արարեալ՝ անցին ընդ ծովն, և ժողովեցան զօրք բազումք, որոց ոչ գոլր թիւ: Որոց առաջնորդք էին Կոմիանոսն որ և թագաւորեացն իսկ և Կամենասն. և ապստամբեալք ի թագաւորէն երդմամբ չափ ոչ հնազանդել նորա թագաւորութեանն: Եւ այս եղեւ ի հինգիարիւր վեց թուականիս մերոյ, լորում հո 25 ոռմ զիթափիոնի էր տասն:

1 C թագուհոյն BDI զթագաւորութիւն

2 A ծերութիւն BCDEFI ծերութեան B հիւանդաց F հիւանդութիւն

4 B կացոյց

5 C թագուհոյն

5—6 C զլիսաւորացն

6 A միխաիլ GS միխայէլ ABCDEGHI յիւք

7 ABCDEF պաղատանն G այլ փիս այլ BCDI չիք և

9 BCDI երկուց փիս երից G չոքու EFGԾ¹ չոքաւ զինի ԵFG չիք զճանապարհ CI զճանապարհու GԾ¹ որք փիս ուր H որ

9—10 BCDEFGԾ¹ միասին են

10 GԾ¹ դաւթեան BCI երդոցն

11 BCDI թագաւորիւն

12 AHI ամենեթեան

14 BCDEFH իշխանութեան ABCEF չմարթու DI չմարթի

15 G զորովամայն ABDEF ախտաց CdGhi ախտացու H ախտեաց DI յիշխանացն

16 BCDI յիշխանութեան

17 Bl տաք

19 BC խաղաղութիւն

19—20 BEFG պատասխանոյ

20 BCDI միաբանեալ EF միաբանութեան B չիք գաշն արտեալ

21 E որ փիս որոց (ոչ)

22 GH8 կոմինասն փիս կամենասն

23—24 BDGHI թագաւորութեան

24 E չիք ի Բ թագանին CI թուին Gi թուիս II զթուականիս

- 1 կա՞լ տարւոյն, վա՞լ աշխարհաւեր խորհրդոյն, յորում կործանեալ ապականեցան բնակիչք երկիր. քանզի գարձաւ յառաջին անգարդութիւնն ըստ աշխարհապատում բանին. «Երկիր, ասէ, էք ամայի և անպատրաստ վասն զի մարդ չէր որ գործէր զերկիր»*: Զի զոր օրինակ գեղեցիկ գէմք 5 առն՝ ի ժաղկի հասակի սիրուն և ցանկալի տեսողացն ցուցանի, իսկ յորժամ զարդարիչ հոգին մահուամբ բաժանի ի նմանէ, յառաջին պայծառ և գեղեցիկ զարդուցն ահարկելի և անշուք ցուցանի տեսողացն, նաև գութըն ընդ նմա հատանի. ըստ այնմ, եթէ «Առողջեալ եղէ ևս որպէս մեռեալ ի սրտէ»**: Ըստ նմին օրինակի և զերկիր է տեսանել. զի յորժամ 10 մարդաբնակ շինութեամբ հարստանայ, յախժամ երկրագործք առատութեան սերմամբ դանդաստանս լնուն. որք յորժամ բռնանին, կանաչագեղ տեսլեամբ զվալլուն վայելչացուցանեն, և բարձրաբերձ աճմամբ ի վեր ընծիրդին. և յորժամ դհասկիցն զիերպարանս ի գագաթունսն երևեցուցանեն, յախժամ թանձրախիտ բարձրութեամբն ամպածե տեսողացն ցուցանի, և ի քաղցրաշունչ օդորին՝ ճօնի, ճօնի զօրէն ծովալին ալեաց. Այսպէս և հօտք անդէից արօտականաց ի հովիտ դաշլարաբեր բուսոց առցուրտ աղբերակամբք խայտան խաղան, և երկիր իրեն զդայեակ՝ գեղեցիկ դիմօք զարդարի նոքօք, ըստ այնմ, եթէ «Ճնծասցն զաշտք, և ամենայն որ է ի նոսած»***:
- 20 Իսկ այժմ զնորին հակառակն տեսանեմք. երկիր աւերակ, թափուր ի բնակչաց. քաղաքք կործանեալք, և անդաստանք խոպանացեալք և փշաբերք, ահագին և զարհուրելի անցաւորացն ցուցանի: Նաև քաղցրաձայն հաւուց տարմք, որք մարդասէր բարովիւք ընտանի գոլով մերային աղինս, որ քաղցրանուագ եղանակօք զվալլուն հնչեցուցանեն, և յառաւո-

* Ծ66, Ա. 1 և Բ. 5. ** Սաղ. Լ. 13 *** Սաղ. ՂԵ. 12.

- 1 CDEFGI և (վայ աշխարհաւեր)
- 2 EF ապականեալ BDGI անգարդութիւն
- 4—5 BD առն գէմք
- 5 B և փիս ի
- 6 G զարդարեալ
- 7—8 BCDI գոյթն
- 8 DEFI նմին ԽՏ թէ
- 8—9 H չիք մեռեալ ի մեռեալ
- 9 GS չիք և Ծ' երեւի ցուցանի զերկիր C զերկիրս
- 10 ABDEFGHI շինութիւն C շինութիւնն ԵF երկրագործ
- 10—11 GHՏ առատութեամբ
- 11 GԾ' սերման 1 կան ան չագեղ
- 12—13 BC չիք ի... յորժամ
- 13 A ընծիւզին
- 14 H բարձրախիտ ի թանձրախիտ
- 16 BD արաւտականայ BD հովիտ
- 17 H աղբերակամբք ի աղբերակամբք ABCEFH դայեակ
- 18 C յայնմ
- 19 D չիք է
- 20 B իսկ փիս երկիր DI թափօր
- 21 EFG բնակչաց 1 քաղաք
- 23 I բարուք
- 24 DEFGI որք ABCDEFHI ձայնիւք փիս եղանակօք ի եղանակօք B զվարըն CDF զվալլուն Ծ հնչեցուցանէին

- տինսն ճոռական երգովք և բարձրածալին կարկաչիւք զերկրագործն ի քնոյն գանդաղանաց իրեւ խթանաւ զարժուցեալ, իւրաքանչիւր արուեստից պատրաստաբար յարդարէին: Բայց այժմ շէնք աւերակը և ամայիք և անմարդիք, և նոցա ոչ գոյ տեղի բնակութեան, զի ո՞ւր տառեղունքն բոյն 5 կառուցանեն, և ո՞ւր տկարք ի թոշնոց ի նոսա ապաւինին ըստ սպազմոսին ձայնի, և կամ ո՞ւր ծիծառն զիւր վարանից բունին յարդարէ՝ աներեկիւղ մնուցանելով զառ ի լինքենէ ծնեալսն: Արդ այս աստանօր գտեղի կալցէ բանս. մեք ի գլխոյն սկիզբն արացուք դժուարացուր և չար պատմութեանու:
- 10 Արդ յորժամ յիրկուս բաժանեցաւ տունն Յունաց, և դաւաղանն երկաթի՝ գաւաղան եղեգնեալ ջախչախ եղեւ, զոր Ասորեստանեայն զԵզիպտացւոց թագաւորութիւնն հայխատելով՝ այսպէս անտանէր. և կաթսայն որ Երեմիայի լեռանդն ցուցաւ՝ որ ի հիւսիսոյ ի հարաւ ձգէր յայնժամ զցնցուղս եռանդեանն, այժմ ի հարաւոյ ի հիւսիս ահազին եռանդեամբ,
- 15 և կիզեալ ապականեաց զազգս քրիստոնէից, Դանզի ըստ տէրունի հրամանին՝ թագաւորութիւն բաժանեալ ոչ կարէ կեալ, այլ կործանեալէ՝ արդարեւ եղեւ իսկ. քանզի յորժամ Պարսիկք գիտացին զսոցա մարտ և զհակառակութիւնս առ միմեանս, համարձակապէս եղին ի զերալ մեր անդադար երթեւեկս առնելով, տարաւ յանդ զաշխարհաւեր կործանումն:
- 20 Արդ ի սկսանել տարւոյն, զորոյ զիշշատակն վալիւ արարաք, և նոքա իրի զգալլս զիշշանձս՝ որք հանդիպին հօտի՝ որոյ ոչ գուցէ հովիւ, զի ոչ թէ իւրեանց կերովն միայն շատանան, այլ զամենայն ջանան կոսորել: Նոյնպէս և ի Պարսից եկեալ զօրքն՝ ոչ թէ աւարաւ յագենային,

1 G երգօք ABCF կարկաչիւնք GհԾ² կարկաչանօք Ծ¹ կարկանլիւք.

4 ABCDEFHI անմարդիք G անմարդիք Ծ գոյր ACDEFI տառեղունք B տառերուք G բուն

5 B թոշոց

5-6 A սաղմոսողին

6 I զի փխ զիւր H բունիք H յորդորէ ի յարդարէ

6-7 A աներկեւղ

7 GHS անուցանել ABCDEFHI շիք ի

8 ABCDFGH գլխոցն 1 զիւոյն

10 H շիք յորժամ ի յորժամ B երկուս

10-11 B շիք գաւաղանն երկաթի CI գաւաղան երկաթի

11 Gն եղեւ ջախչախ AB ասորեստանս այն DEFI ասորեստանայն

11-12 A՛ զեզւազացւոց

12 BDI թագաւորութիւն EH զկաթսայն

13 H յերեմիայի ABC յեռանդան DI յեռանդեան EFHI շիք ի (հիւսիսոյ)

14 BCI զցնցօզս ABC յեռանդանն E յեռանդեան F յեռանդան ABDF հիւսւի CHS հիւսիսի ի հիւսիս Ա յեռանդամբ DEF եռանդմամբ

15 B շիք և H քանզի (ի շիք ի)

16 ES կալ

17 A յորժ C մարտն

18 BCĐI երանել

19 ABCDEFGHԾ¹ տարհաւ ABCDEFGIԾ² յանդեալ

20 B զոր որ Gլ յիշատակն

21 I իրը B զայլս փխ զզայլս E զզայլ G զզոզս զիշերախանձեալ I զայլս C զիշերախանձս DI որոց փխ որը ABCDEFI որոց փխ որոյ

22 H կերակրովն ի կերովն ԽԾ² շիք այլ զամենայն ջանան և այլ զամենայն ջանան A այդ

22-23 GS կոտորել այլ զամենայն ջանան

23 1 նմանապէս

այլ անլադ քաղց մերոյ սատակմանն ունէին. զի զոր աչօք տեսանէին, անհնար էր նմա ի ձեռաց նոցա պրծանիլ, մեծ բարեգործութիւն հաշուելով զայն:

Արդ ի լինել մարտին Հոռոմոց, որդի Լիպարտին իւանէ անուն,
 5 որում տուեալ էին ի պարզի տեղիս բնակութեան զմեծ աւանն Երիզայ
 ի գաւառին Հաշտենից, և որ շուրջ զնովաւ դասաւակերտք, սա իրրե
 լուաւ զայն՝ թէ թագաւորութիւնն ինրկուս բաժանեալ է, զնաց և խարա-
 նօք էառ զամուրն եղանց Բերդ կոչեցեալ, և արարեալ զայն ընդ իւրով
 10 Ճիշ: Եւ բարեկամարար ել քաղաքն ընդ առաջ նորա. և դատաւորն որ ու-
 նէր զնոզս արևելից՝ որ յայնժամ անդ հանդիպեցաւ, զոր իրրե ետես՝
 վաղվաղակի ունել հրամալիեաց: Եւ առեալ ի նմանէ գանձ անչափ, և ձիո
 և շորիս և զամենայն զոր ինչ և նա յարելից ժողովեալ էր, և զինքն եդ
 ի յեղնուան ի բանտի. և ինքն փոլթ ընդ փոյթ չոգաւ ի վերալ ամուր
 15 քաղաքին Կարնոր: Եւ առժամ մի շանայր խարանօք, ասելով թէ՝ ի թա-
 գաւորէն հրաման ունիմ, իմ է քաղաքդ, բացէք զդրունս, զի մտից: Եւ
 իրրե այսու ոչ կարաց հնազանդեցուցանել, ապա մարտ եղեալ, պատե-
 րազմաւ կամէր տիրել քաղաքին: Իսկ որ քաղաքին իշխանն էր, վաղվա-
 ղակի ժանուցանէր իշխանին որ նստէր լԱնի և ունէր զպատիւ մագիս-
 20 տրոսութեան. որ իրրե լուաւ, զմի ի գլխաւորացն հանդերձ զօրու առա-
 քեաց ի վերալ նորա: Իսկ նա իրրե ծանեաւ զայն, ասպատակաւ առ
 զերկիրն և զարձաւ ի տեղի. իւր. և առաքեաց ի Պարսիկս բերել զօրս
 յօդնականութիւն իւր. այս եղեւ սկիզբն անհնարին չարեացս որ անց ընդ
 մեզ:

25 Զոր իրրե լուան անօրինացն ժողովք զհրաւէրն, ձայն տուեալ մի-
 մեանց, առժամալն ի մի վայր եկեալ, փութապէս առ նա հասանէին.
 Իսկ նա իրրե ետես զբազմութիւն զօրացն, զահի հարաւ. և քանզի ոչ

1-1 մերոց BCDI չիք զի... տեսանէին

3 BC զայրն վիս զայն և զայն

4 ABCDEFGHI Խուռին վիս մարտին C հոռոց DEFGHIS իւզանէ

5 I որոյ DI երիզա G երեզայ

6 ABCDEFHI գաւառն և գաւառին

7 BD Բազաւերութիւն ABCDEFGHI բաժանեցաւ վիս բաժանեալ է

8 I եղանց

9 GHՏ աղորի

10 D յառաջ

12 C չիք և (ձիս)

14 BCI չիք ի (յեղնուան) C զեղնուան

15 AEF կարնայ BC կարնա EF խարանօք ջանայր

19 DGI ծանուցանէ

19—20 ABCDEFHI Ժաժիսառոսութեան

20 ABDEFI զլխաւորաց

21 C էառ

22 ABCEFI զաւը

23 C չարեացն G չարեաց C էանց

25 HՏ անօրինաց ժողովքն ի անօրինացն

26 DI չիք վայր F փութապէս

27 H տեսեալ ի ետես ABCDEFHi վասն զի վիս քանզի

զոյր հակառակ ոք, քանզի իշխանն այն, լորոլ պատճառու նոքա եկին, լորժամ զխօշիւն առ զնոցա գալոյն, մտեալ ի մեծ ամուրն, ամրանար Յայնժամ եկեալ զօրքն տսեն՝ Մեղ ճանապարհ ցոլց աւարի, զմեղ դատարկ մի՛ դարձուցաներ. իսկ նա անճարեալ, տալ նոցա առաջնորդ յիւ-
 5 բախոցն, որք եկեալ և զիշերագնաց եղեալ ընդ անապատ վայրս, հասին ի վերալ գաւառին Խաղտեաց. Եւ յանհոգս կաշեալ զնոսա, ըստ իւրեանց արիւնարբու բարոցն, որոց պատահեցան՝ զարսն զամեննեսեան սրակու-
 10 տոր արարին մինչև ի Խրթի անտառն ձանեթոյ. և առնալ անչափ առ և գերի, դարձան մեծաւ լաղթութեամբ. Եւ եկեալ առ չարեաց առաջնոր-
 15 դըն՝ մեծատուր պարգեօք շնորհակալիս մատուցին նմա վասն ճանապար-
 հի լաշողութեանն որ պատահեաց նոցա. և ապա զնացին լաշխարհն իւր-
 եանց. Եւ քանզի տեսլին զերկիրն անտէրունչ և առանց պահապանի,
 վասն ալնորիկ հուպ ընդ հուպ դարձ արարեալ ելին ի նոյն՝ չարին ար-
 բանեակք. և իշեալ ի գաւառն Մանանաղու, բաժանեցան յերկուս Մի
 20 բաժինն չոգաւ ի լեկեղեաց, և անկեալ զիշերայն ի վերալ քաղաքին որ ի նմա, և զոր ի նմա գտին անպատրաստ և առանց զգուշանալով Զորոյ զաղետաւոր և զողորմագին չարեացն չեմ բաւական ընդ գրով ար-
 կանել, զի ի լուսանալ լալազին առաւոտուն՝ էր տեսանել տեսութիւն լի խոռվութեամբ, որ և զքարինս անզամ և զանչունչ արարածս բաւական
 25 էր յոդրս հառաջանաց շարժել. զի ո՞յլ ուրուք ի տեսողացն ոչ բեկանէր սիրտն, և ոչ զգողի հարկանէր անձն, և ոչ խաւարամած միգաւ մթա-
 նայր լուսարանք երեսացն. զհրապարակս լի դիակամբք տեսանել, և զտու-
 նըս և զընդարձակ սրահս և զնրբափողոցս և զցանզս ալգեաց. Եւ գրեթէ
 30 ամենալն սահմանք քաղաքին ներկեալ էր արեամբ կոտրելոցն. ուր և

1 H հակառակ ոչ զոյր ոք CF սրոյ BCDI պատճառ

2 AC խոշիւն C էսո

3 B աւար ՀԾ² աւանի ի աւարի

4 ABH դարձուցանէս

4—5 DEF յերայոցն

5 ABGIS ի վիս և 1 չիք ի... եղեալ ABCEFI յանապատ

6 G անհոգս

7. ADEFI արեանարբու BC արեանարբոյ Յ բարոյցն ԲCHԾ² զօրսն վիս զարսն
ch զարսն ՀԾ զամենայն

8 ABCDEF անդառն Gհ անեթոյ Ա ճանեթոյ Ի Տ արարեալ Ի անշափ

9—10 H առաջնորդ

10 ABCDEFI հատուցին վիս մատուցին

11 BDI յաշողութեան DI պատահեցաւ C աշխարհն

12 ABCDEFI զերկիրս BCI անտեսուչ D անտերուչ Ի անտերունջ 1 պահարանի

13 GHS այսորիկ

14 CG յանանաղւոյ

15 B քաղքին

16 ABCDԵFGհլ չիք և (զոր) ABCDEFGհլ չիք ի նմա

17 F զոր

18 FGHS առաւոտուն լալազին ի լալազին առաւոտուն

20 ABCdEFI անսողաց

21 Gհ զզողանի Ի զզողի ԱEF անձնն

21—22 BC մթանար

22—23 B զտուն

23 D սրահ G զցանկս

զբազումս դեռ ի հոգիս էր տեսանել, հատեալս ի ձայնէ դժուարապէս շնչելով, և զայրս անողորմաբար չարաչար վիրաւորեալս. զկիսոցն զփորտիսն հեղեալ և զլեարդն հանեալ և ի բերանն եղեալ, էր զի կենդանւոյն իսկ ուտել բռնադատէին: Ո՞վ քո, Աստուած, լայնժամ ներողութեան նըդ. ո՞վ մերոյ չարեացս առաւելութեան. զի այս երեքտասան ամ է որ զայսպիսի անհանդուրժական կիրս կրեն ազգ քրիստոնէից, և չշիշաւ սրտմտութիւն բարկութեան տեառն. այլ տակաւին ձեռն իւր բարձրացիալ է՝ իւր բաժակաւ յանապակ դինոյ արրուցանել՝ արրուցան չար: Ոչ ևս ի ներումն և յողորմութիւն, այլ ի հատուցումն ատելեաց. ալսոքիւք

10 պաշարեալ զքաղաքն և որ շորշ զնովաւ դիւղք և ագարակք. մինչև չըմնալ կենդանւոյ ուրուք ի մարդկանէ, բայց եթէ լամուրս ուրեք: Իսկ անօրինացն լցեալք և յագեցեալք աւարաւն, հուր հարեալ քաղաքին, առեալ զգերի և զկագուտ դաւառին, դարձան անդրէն: Ալսոքիկ վշտամբեր պատմութիւնք քո, ո՞վ քաղաք, ոչ ևս քաղաք ապաստանի, այլ խոր-

15 խորատ կորատեան ի քեզ բնակողացն, ի բազմադիմի չարեացն սակաւ ինչ նշանակեալք:

Եւ եկեալ անօրինացն՝ հասեալք ի գաւառն Կարնոյ մերձ ի գիւղն որ կոչի Բլուրա, և քանզի բնակիչք տեղուցն շրջապատեալ պարսպաւ զբլլուրն՝ ի վերայ հողոյ եղին զհիմունս նորա, ըստ տէրունական առամին,

20 վասն որոյ ի գալ անօրինացն զօրէն յորդեռանդն հեղեղի, ի բախեն զնա՝ ոչ կարաց վայրկեան մի կալ ընդդէմ, այլ վաղվաղակի կործաննեցաւ, և եղէ կործանումն նորա աշխարհալուր և անմոռաց մինչև ի կատարած լաւիտենից: Արդ զոր նոքա յոյս փրկանաց և տեղի ապաւինի կարծէին, եղն նոցա գոր ապականութեան. և քանզի որ յայս կոյս գեառն եւփրատաց

2 ի շնչեալ Ա զայզո Ծ զի կիսոցն Ի զկիսոց

2–3 BC զբորսինս վիս զփորուտիսն

3–4 BCDI էր զկենդանւոյն

4 EFGH բռնութեամբ

4–5 G ով քրիստոս աստուած յայնժամ քո ներողութիւնք BDEFH ներողութիւնդ

5 G մերոց ABCEFH առաւելութիւն

6 F կիր G կիր I ազգք

7 H չիր սրտմտութիւն ի սրտմտութիւն Ա այդ

8 BCI յանապական D յանապակին Ի արբումն

9 A այդ Ի այսոքիք

10 ABCEFI քաղաքն AB զեւղք C գեողք EFGH գեղք

10–11 B ցմնալ

11 CGHI թէ

13 G զեղողուտ վիս զկապուտ

13–14 H կշտամբեր

14 ABCDEFGI պատմութիւն ABCDEFH չիր ով քաղաք ի ով քաղաք Ա այդ

14–15 BC զիորինորատ

15 ABCDFHI բնակողաց EF չիր ի բազմադիմի չարեացն

17 CI հասեալ ABCDEF կարնայ ճ կարնոյ ABEF զեւղն Ծ զեօդն Ծ դեղն ճ զիւղն

19 C և զերայ

20 DI անօրինաց ABCDEFHI յորձեռանդին Ծ բաղիելն

21 ABCEFH վայրկենի ի վայրկեան GH կեալ EF լնդիմի Ա այդ

22 CDEFI չիր և A կատարածո (նորողված տեղ)

23 ABCDEF յաւիտենիս

24 CI չիր որ Գ զի որ Ի Տ եփրատաց

էին գիւղք և կրօնաստանք, ամենեքեան անդ էին հաւաքեալք, այլև լԱրծինն աւանէ բազումք, լորոց վերաչ հասեալ թշնամեացն՝ առժամայն առակեցին զամուրս նորաւ Եւ մտեալ ի ներքս՝ ի փալլուն սուսերացն և ի ձայնէ լարից աղեղանցն, զդողի հարեալ ամենեցուն լիրկիւդէն՝ իրեւ 5 շղթալիւք կապեալ եղեն Եւ քանզի ոչ գոյր իշխան և առաջնորդ, որ անիւ և խրախուսանօք զնոսա լոդի գորոթեան վառէր ընդդէմ թշնամեացն, նահատակս քաջս լորդորելով՝ որպէս օրէն է ամենայն պատերազմողաց՝ վասն այնորիկ անտերունչք գոլով, ի աեսլենէ միայն լքան, լուժան, և խոռվեցան, սասանեցան և ամենայն իմաստութիւն նոցա ընկաււ Եւ ըս-
10 կրսան ի միմեանց գողանալ զանձինս. ոմանք ի գալ գիշերոյն ընդ պարիսպն իշեալ՝ փախստական եղեն, և այլք կամօք անձնատուր եղեալ. իսկ որք ի ներքս մնացեալ, պատերազմի հոգս թողեալ, խորափիտս փորեալ, ընդ հողով ծածկէին: Յորոց վերաց համարձակեալ անօրինացն՝ սկսան կոտորել զնոսա, ո՞չ պատերազմի օրինակաւ, այլ իրեւ զոչխարս
15 արգելեալս ի բակի. գոմանս բուռն հարեալ և բերեալ առաջի, սուսերաւ զգլուխն հատանէին: Կրկին մահուամք բառնային ի կենաց. շողալով սուսերին ի վերայ՝ որ քան զմահ զանագոյն է, և մահու զճուր. և զոմանս ի գիմի հարեալ սուր ի ձեռքն ունելով, և ի պատահելն գաղանարար ի վերաց լարձակեալ՝ հարեալ սուսերաւն զսիրտն, առժամայն
20 սատակէին. իսկ զթանձրամարմինսն և զհարստակողսն յերկիր ի գուճս արարեալ, և պարզեալ զձեռսն ի ցիցս վարեալս՝ ի գետինն պնդէին, և կորզեալ զմորթսն եղնգամբք հանդերձ յալսկոյս և յալնկոյս ընդ բազուկ և ընդ թիկունս մինչև ի ծալրս ձեռիննե երկրորդի լրնաբար քարշեալ և հանեալ, լար աղեղանցն առնէին: Ո՞հ. քանի՛ դառն է պատմութիւնս:
25 Իսկ զերիցանց և զկրօնաւորաց ո՞ր լսելիք տանին զնորանշան չարիսն՝ զոր նոքա կրեցին. զորոց ի կրծիցն ի վեր քերթեալ զմորթս՝ տարեալ երեսօքն հանդերձ զգլխովն շրջէին, և այնպիսի դառն տանշա-

1 ABD գեւզք և գիւղք EF գեղք CGHS գեզք CDEFGI անդք A այդ և

2 H յաւանէ

3 փայիիւն

4 F յերկիւդէ

5 D շիթայիւք

7 FԾ և նահատակս ABCDI յարդարեյով I ամենեցուն

8 G անտերուզ H անտերունչք C տեսլնէն ABCDEFGH լուան և լուժան HԾ չիք և ի և

9 EրGh չիք սասանեցան ABCDEFHI իմաստութիւնք

11 I չիք եղեն D այլք և այլք C յանձնատուրք

12 FG ո՞ր

13 B յորոյ

16 EF շողողով

17 ABCDHI էր ABCFI ժահուն B վճառաւ

19 A հարել EFԾ² հասեալ փխ յարձակեալ GH յասեալ I յարձակեալ

20 DI զհարստակողս F հարըստակողն I երկիր GH զունս

21 I զձեռն

22 S զմորթն C եղնգամբք S եղնգամբքն

23 BCDI ձեռին E երկրորդին

24 B աղեղանց

25 H13 զերիցանցն GHԾ զկրօնաւորացն H դնորանշան

26 BCDI զորոց զկրծիցն EF ի վայր DI զմորթն GHԾ զմորթն

27 G զգլխով

նօք տանջեալ, յետով ապա սպանանէին. որ զի քան զայս զի՞նչ այլ ոք դառն և անհնարին տանջանս իմանայցէ, որ և ի սրբոց վկայութիւնս չերեի տրեք եղեալ:

Արդ այսպիսօրէն գործով հատին սպառեցին զամեննեան ի կենաց,

5 մինչև խիլ արկեալ, և գլենդանուոյն թաղեալսն աշտէիւք չարաշար խոցուտելով սատակէին. որ և տանջելոցն վայիւք հնչէին առնասարակ արձաւգանք լերանցն: Եւ լորժամ վճարեցին զամեննեան ի կենաց, ապա զանկելոցն զամեննեցուն զկուշտոն ծակեալ և զլեղիսն հանեալ՝ ի յամանս ժողովէին, գերի կանանցն զնետ իւրեանց ետան տանելի: Այսպէս եղեւ մաիր-
10 ճան կործանական բանախն. այսպէս մատնեալք եղաք ի ձեռս արանց չարաց և անողորմից. և ո՛չ եղեւ մեզ այցելութիւն ի տեառնէ, վասն զի ոչ լուաք նմա մինչ ի խաղաղութեան էաք: Նա կոչէր զմեզ աղերսական ձայնիւ ի ձեռն մարդարէիցն. ռեկալք, ասէ՝ լուարուք ինձ, և կեցցին ի բարութեան անձինք ձեր, և եթէ ախորժելով լուիջիք ինձ՝ զբարութիւնս
15 երկրի կերիչիք: Մեք ապախտ արարաք զբանս նորա. վասն այնորիկ և նա ո՛չ լուաւ մեզ ի ժամանակի նեղութեան, այլ գարծոյց զերեսս իւր ի մէնչ: Եւ մատնեալ եղաք ի ձեռս թշնամեաց մերոց, և ատելիք մեր նեղեցին զմեզ, և արբեցաւ նետ նոցա լարեանց մերոց, և սուր նոցա եկեր զմիս անկելոց վերաւորաց՝ արանցն պատերազմողաց մերոց. և
20 գնացին այսու յաղթութեամբ յաշխարհն իւրեանց: Խսկ զթիւ համարոց անկելոցն և գերեացն՝ եօթն հազար ասացին՝ և կրօնաւորացն՝ վաթսուն:

ԺՇ

ՎԱՅՆ ԱԻԵՐԱՆԱՑ ԵՐԿՐԻՆ ՄԻՋԱԳԵՏԱՑ ԵՒ ՈՐ ԻՆՉ Ի ՆՄԱ ՔԱՂԱՔԻ,
ԵՒ ԱՆՉԱՓ ԿՈՅՈՒԹԵՒՆ

25 Այն զոր յառաջն յիշատակ արարաք՝ թէ լորժամ իշին ի սահմանս Մանանաղուոյ բաժանեցան յերկուս, առաջինն զայս գործեաց զոր գրեցիւ.

27 Խայ. Ա. 18—19.

- 1 H որքան զի զայս ի որ զի քան զայս BCDF ինչ
- 2 A սրբոցն G իմանայցէն BC վկայութեանս
- 4 ACEF այսպէսօրէն I ապօրէն I ի կենաց զամեննեան
- 4 5 C ի խիլ E չիք մինչե... ի կենաց
- 5 F զկենդանոյն H թաղեալս
- 6—7 G արձանք I արձականք
- 7 GI չերանց
- 8 C զկուշտն BDI զեղինս C զկեղինս BCDFI չիք ի BCDFI յաման
- 9 A տանիլ
- 9—10 E8 զաղձան
- 11 H չարեաց I եղեալը GH այդելութիւն մեզ BC չիք զի և զի
- 12 A իմաղաղութեանն CDEFHII և նա H չիք զմեզ
- 13 BC չիք ինձ
- 14 DI չիք ձեր
- 16 A արդ
- 17 CDEFGHI մատնեալք
- 19 H անկելոցն H վերաւորացն ABCDFGH արանց
- 20 DI յաղթութեամբն I յաշխարհ BC համարոց
- 21 BDI անկելոց ABCDEFIS կրօնաւորս B չիք վաթսուն
- 23 H աւերանացն B երկիր
- 24 B այնափ A կոտորուածին BCDI կոտորուած էին
- 25 B որ ACDEFGHI յառաջ BDEF յիշատակ արաք և I յիշատակեցաք BCEFG սահմանսն
- 26 C երկուս BDI առաջին ABI գրեցիս

իսկ երկրորդն ձիաթափ արագամէտ ընթացիւք ընդ Հանձէթ և ընդ Խոր-
ձեան, ո՞չ խոտորելով յաջ կամ յահեակ, ալլ որպէս նետ որ ի ձեռաց
աղեղնաւորին ելանէ, ուժդին ձգմամբ երթեալ նպատակին հանդիպի.
նոյնպէս և նոքա, ոչ տալով քուն աչաց և նինջ արտեանաց, դիշերազնաց
5 եղեալ, յանկարծակի յեղակարծումն ժամա իբրև զկարկուտ քորախուն՝
հեղան ի վերայ բնակչաց քաղաքին հարաւոյ: Եւ քանդի անպատճակա-
րան վայրո ունէր քաղաքն, վասն այնորիկ ծովալին ալճաց նմանեալ
բնակչացն՝ ծուփս առեալ յետ յառաջ, բայց եւս իրացն ո՞չ գտանէին:
Աւաղ գործոցն որ յախժամ անդր գործեցան: Յորոց վերայ սուր եղեալ
10 անօրինացն՝ կոտորեցին դմայր առ մանկամբ և զորդի առաջի հօր. և առ-
ժամայն եղեկ քաղաքն բարեշէն՝ զուր արեան: Եւ քանդի ի սաստիկ խու-
ճապէն, և յանկարծանաս օրհասէն մոռացեալ եղեկ աէր սիրելեաց և զոթ-
արեան, իւրաքանչիւր ոք հնարէր հալիթալիթանս գտանել՝ ոք թերես կա-
րիցէ ապրեցուցանել զինքն ի գեհնաբորրոք բարկութենէն. վասն որոյ
15 փախստական եղեալ ի յայգիսն՝ որ շուրջ զքաղաքաւն չին, յախնս ան-
կեալ ընդ տերեաւիիտ որթովքն թաքչէին. զոր ծանացեալ անօրինացն,
խոյզ արկեալ, աշտէի ք խոցեալ զամենեսեան սատակեցէն. որոց ար-
եամբքն ներկեան ողկոյզք խաղողոյն. որք յետոյ սինլքորք մնացեալ էին,
զմեռեալս իւրեանց գտանէին ընդ որթովքն, զնոսա ծածկին ընդ հողով.
20 բայց զալգիսն խղճէին կթել կամ ի խաղողոյն ճաշակել, ասելով թէ
մարդոյ արիւնք են ի յուտել: Իսկ անօրինացն պարապեալ ի կոտորածէն,
գարձան ի քաղաքն՝ և խիլ արկեալ տանցն՝ եթէ ոք զիւր ընչուկն
թաքուցեալ էր ուրեք, և կամ ի զարանս, մեծաւ հնարագիտութեամբ
արտաքս պեղէին: Եւ ապա հուր հարեալ քաղաքին, կիզեալ ապականեցին,
25 և առեալ զառ և զգերի՝ ելին ի տեղուցէն: Նոյնպէս և ոք շուրջ զնովաւ

1–2 Gh խորձեանն H8 խորձանն

2 EF առեակ A այդ D չիք ոք

3 I հանդիպի նմա

4 B քունն 1 զքուն CDEFI և ոչ ABCDEFH18³ նիրհ փխ նինջ

6 BCDEF հարաւայ ի հարաւաց

8 G և յառաջ H առաջ BCD իրացն

9 ABCEFI գործոյն B որոց

12 BCDI աւրհասին

15 F քաղաքաւն ABCEFI յայն

16 GH թագչէին 18 անօրինաց

17 BCDI սատակէին

17–18 C արկամբն

18 ABCDEIS ներկան FGh ներկեցան BCDI չիր էին ABCDEFGH18 ոքք մնացեալ
G մնացեալք

19 d և փխ զնոսա

19–20 D չիք ծածկէին... բայց 1 չիր զնոսա... բայց

20 H զայզիս S խաղողոյ

20–21 d1 առելով թէ արիւնք են մարդոյ ABCDEFH արեան ևնք [A աքեւն, EF
արիւնք]

21 dGh8 չիր ի յուտել Ծ² ի յուտել ABCDH8 կոտորուտծէն

22 Ծ¹ ընչուցն Ծ¹ ընչուքն

23 S թագուցեալ G չիր և

24 F արտաք Ը գառեալ փխ հարեալ

գիւղք և աւանք՝ զամենեսեան ապականեալ սրով և հրով և գերութեամբ, մինչև ոչ մնալ կենդանւոյ ուրոք՝ որ բանալր գրերանն և ճիկ հանէր:

¶

ԹԱԳԱԼԻՈՒԹԻԹԻՒՆ ԿՈՄԻԱՆՈՍԻ

5 Կոմիանոս, քանզի առատաձեռն էր և գանձիւք հարուստ, բազում զօրս ժողովնաց իւր: Թագաւորն իբրև եաես եթէ պատեհութիւնքն նմա ի գէպ գան և ելանեն, յաղերս անկեալ՝ սկսաւ գեսպանս առաքել. պարգիս խոստանալը և զկիւրապաղատին իշխանութիւնն յարեւելս տալ նմա՝ Միայն թէ ի խաղաղութիւն զառնաս, որ քրիստոնէից արեանն ինդիր 10 առնեմք. այլ նա ոչ հաւատաց և ոչ առ յանձն: Ապա ի սպառիլ գեսպանացն, որ թագաւորին էին մտերիմք չանալին պատերազմի յաղթութեամբ հնազանդեցուցանել զնա:

Եւ հանդէս արարեալ բազում զօրաց՝ եկին ի վերալ նորա, և հասեալք առ միմեանս՝ ճակատեցան ի պատերազմ. ուր բազում արիւնհեղութիւնք եղեն, զորոց ասեն եթէ ալնպիսի կոտորած ի մի տեղի ի Հոռոմս չէ ոք տեսեալ. լորում տեղւոշ և բազումք ի գլխաւորացն իսկ անկան, և այս յերկոցունց կողմանցն. բայց յաղթեաց զօրն Կոմիանոսին: Եւ քանզի պատրիարքն ի կողմն Կոմիանոսին էր, զբազում ի գլխաւորաց քաղաքին միաբանեաց ընդ ինքեան. և տարեալ ի ներքս զկոմիանոս, 20 թագաւորեցուցին: Եւ զՄիխայիլն աբեղալ արարեալ, ի կղզի անցուցին. բայց ասեն թէ ինքն յօժարութեամբ չոգաւ: Այս ամենայն յաշխարհաւերտարւոցս գործնցաւ:

1 AEF գեւղք B և գեւղք CG գեւղք ABCDFGH1 ապականեալք

2 EF կենդանւոյն ABCD ուրեք ABDEFHI ճիգ

4 GH կոմիանոսին

5 C հարուստք

6 I զօր C իւր թագաւորութեանն C և իբրև F1 թէ

7 ABCDEFHI² կան վիս գան H անկանել ի հանկեալ H գեսպան

8 ABCDEFI զկիւրապաղատին CDI իշխանութիւն AB յարեւելս

9 AF եթէ F արեան

10 A այդ C էառ անձն EFGH1 և ապա ABCDEFGI սպառել

14 DGH8 արեաննեղութիւնք

15 DI թէ ABCDH8 կոտորուած ի կոտորած

16 B որում ABCDEFGI գլխաւորաց

17 BCD յայս d այս I երկոցունց B կոմանոսին C կոմիանոսի

18 ABCDEFGHS պատրիարքն ABDGHI կողմ Ե ի կոմիանոսին կողմն էր H8 որ զբազումս

19 GH8 ինքեանս G չիք զկոմիանոս

20 A զմիխակզն DI զմիխայէլն G զմիխայէլ B կղզին

21 H յինքն

ԽԱ

ԿՈԲՅԱՆՈՒՄՆ, ՄԵԼԻՔԻՆՈՅ ՇԱՀԱԾԱՆ ՔԱՂԱՔԻՆ

Դաւագան տանջանաց և ոչ խրատո՞ւ առ ի ձեռն Աստուած դԹարքաստան և զտունն Պարսից, և նոքոք դատեաց զմեղ ըստ իրաւի իւրոց 5 դատաստանացն. զի իրաւու գաւազանն՝ հայրական է, իսկ տանջանացն՝ դատաւորի, որպէս Դաւիթ գտանջանս մեղաւորաց ասէ. «Բագում տանջանք են մեղաւորաց. և խրատք քո ուսուցէ զիս», սմին համաձայն և Պողոս Երրայնցոցն զրէ. «Զի թէ ի խրատու կարգի կայք, ասէ, իրոք յորդիս մատուցեալ է ի ձեզ Աստուած»*:

- 10 Արդ Քրիստոս ի կենարար իւրում աւետարանութեանն, իւրում երկնաւոր հօրն տարեալ՝ մերձ կացուց զմեղ նմա լրնանութիւն՝ և պատուիրեաց ամենայնիւ նմա նմանող լինել, և բարոյիցն քաղցրութեամբ զաղգականութիւն պահել հաստատուն, բայց մեք ապստամբեցաք ի մեր քաղցր և ի բարի հօրէն, և լրնանութենէն օտարացաք. վասն այնորիկ 15 ի ժամանակի նեղութեան և չարչարանաց մերոց՝ անտես արար զմեղ, և մատնեալք եղաք ի ձեռն ազգի օտարի. և զօրացան ի վերալ մեր թըշնամիք մեր, և ասելիք մեր լավշտակեցին զմեղ. և խոնարհ եղնէն մինչեւ ի հող անձինք մեր, և յերկեր մածեան որովայնք մեր: Եւ որպէս առ Մովսեսի տասն հարուածեալ գաւազանաւն տանջեալ զԵղիպտոս ասէր
- 20 Աստուած, թէ ՇԱլս է զօրութիւն իմ մեծա**. այժմ ամենայն մեղ հանդիպեցաւ: Նոցա չուրն լարիւն փոխեցաւ, մեր գետք և ջրաշեղզք և գրեթէ բովանդակ հող երկրին՝ լարիւնն ներկաւ լարեանց մերոց. ի նոցա մարմինն խաղաւարտ եռաց, մերս բովանդակ մարմին սրակուար եղեալ՝

* Սաղ. Ա. 10 և Ժ. 36 ** Եբրա. Ժ. 7

2 AEF մելտենոյ BC մելտին H մելդենոյ DGI մելտինոյ EFH քաղաքի {բնագրի Մելտինոյ ձեր՝ բատ հաջորդ բնբերումների}

3 B տանջաց

4 F զուուն HԾ¹ պարսից և սկիւթացւոց AB նոքովք ABCDEFI դատեցաւ ի դատէ C մեղ

5 G դատաստանաց

6 ABCDEFI ի դատաւորի

6-7 C դատանջանն G դատանջանաց

7 ABDEF են ասէ C մեղաւորաց ասէ ABCDEFI քո ասէ

8 ABDEF հերբայեցւոցն H յերբայեցւոցն I հերբայեցւոց H խրատոյ

10 ABCEF յիւրում մլ չիր իւրում DGI աւետարանութեան C յիւրում

11 BI տուեալ փիս տարեալ

12-13 ADFG դաղգականութիւնն

13 ABD ապստամպեցար

14 G և ի քաղցր բարի հօրէն

15 F արարեր

17 F յատեիր DGH ապականեցին փիս յափշտակեցին Ծ³ յափշտակեցին

18 BCDGI մածան

19 1 վազիւ փիս մովսէսի Հ հարուածոյ և հարուածեալ AB գեղւպտու

20 1 էր

21 A յարեւն C և մեր

22 ABD բովընդակ Ա յարեւն C յարին BC ներկեաւ D իսկ փիս նոցա և նոցա

22-23 S մարմինն

23 ABDEFGHI խաւարտ ի խաղաւարտ 1 մեր AD բաւրնդակ Ծ¹ զորու լիք եռաց

անդամ անդամ յօշեցաւ. ի նոսա շանաճանճ և մժեխն՝ որ զտիրական դէմս երեսացն շիթոցօքն հարեալ կուրացացանէր. իսկ ի մեզ նետիցն յարձակմունքն, որ ևս գառնագոյն վիրաւորեցին. նոցա զերիս աւորս լուսն ի խաւար փոխեցաւ, իսկ մեզ շիշաւ իսկ լուսն, զի լուսոյն իսկ 5 ընդունարանն անկեալ մահուամբ, և ոչ ևս յաւելու տեսանել զբարութիւն տեսոն ի կեանս իւր. ի նոցա տունս գժուարահայնաց ժիժմակն սողեալ մտանէր, մերս տունք և եկեղեցիք, որ սարսափումն գայ ինձ ասել, ապականագործ ախտիւք այլ գժուարաւ հոտեալ ապականեցան. ի նոցա անդրանիկան զընդայ մահարեր հրեշտակն, մերս բովանդակ տունն բնակ-
10 չօքն սպառեալ սատակեցաւ. Ծովն միախն էր ի մէնչ պակաս. բայց թէ կշռես ըստ գործոյն, և զայն ևս տեսանես ի մեզ եղեալ. քանդի ո՞ր անդունդք անհնարինք քան զթուրքաստան կամ զեղերս երկրի խորագոյն է, լորս մեր գերիքն հեռացեալ կորեան իբր ի Կարմիր ծովուն, որ արեամբ նոցին գերեացն ներկեալ էր: Ի նոցանէ զարդ ոսկոյ և հանդեր-
15 ձից խնդրեցին իորացէլացիքն ի վարձ՝ ընդ որոց ծառայնցին նոցա. ըդ- մեզ ի բնաւիցն կապուտ կողոպուտ արարին, և մեք նոցա չեմք ինչ մեզուցեալ: Ոհ, աւա՛ղ և վա՛յ ի վերալ անմխիթար կործանման: Եզիաց- տացւոցն երկդիմի էր պատուհասիցն իրաւունքն, մի՛ վասն դառն ծառա- լութեան, որով նոքա զիսրայէլ նեղեցին, որոց ի դատ եկեալ Աստուած
20 ասէր. և երկրորդ՝ զի ծառայեցին արարածոց, և ոչ արարչին որ է օրհ- նեալ յաւիտեանս. մեք խոստովանող լեզու ունիմք, թէպէտ ի բարի գոր- ծոց թափուր եմք, և զնոցա կիրս կրեմք, քանիօն ողորմելի եմք և ող- բոց արժանի: Ո՞վ տէր և արարիչ և Աստուած, ընդէ՞ր մերժեցեր զմեզ
25 ի սպառ, և արարեր զմեզ կոխան հեթանոսաց, ծաղր և այսն կատակա- նաց թշնամեաց մերոց: Զարմիր և զարթո՞ զզօրութիւնս քո, և եկ ի

1 C յուշեցաւ ABCDEF մժիխն

2 C շիթոցօք

3 I յարձակմունք

5 EF չիք և

7 C որս ի C ասելն

8 ABCDEI այլանեցան

9 ABD բաւընդակ F բաւանդակ

9—10 HS բնակչօք

10 BCDGHI սատակեցան CS պակաս ի մէնջ

11 ABCEHI եղեալ ի մեզ և ի մեզ եղեալ

12 H¹ զպարսկաստան քան BC թուրքաստանք

13 BC կորեալ կորեան Տ իբրե

15 C որ

16 S բնաւից B մենք ABCDEF չենք և չեմք

17—18 AB եզւպտացւոցն

18 GI իրաւունք

18—19 BDHS ծառայութեան և ծւռայութեանն

19 ACD զիսրայէղ

20 AEI երկու B արարածոց

21—22 BC ունիմք զնոցա թէպէտ ի բարի գործոցն թափուր եմք [C գործոց]

22 D թափօր և թափուր BCD չիք և զնոցա կիրս կրեմք H բանզի անողորմելի: Քանիօն ողորմելի G չիք և

24 I յեզ B ապն

կեցուցանել զմեղ, Աստուած զօրութեանց դարձիր առ մեղ և հատն դրաց ցեաց եօթնպատիկ ի ծոց նոցա:

Արդ այլ քաղաքաց և գաւառաց աւերանաց ժամանակն ի պակաս աւորս լանգէր, ի տասն կամ ևս աւելի կամ պակաս. իսկ քաղաքու տլու⁵ զորմէ մեր դճառու արկեալ է, սա մինչդեռ ի շինութեանն է՛ երինչ երեմեան զոլով յաստիս ուժի քաջութեան, ըստ Մովաքու, դիրդ և փափակ զոլով. որով վաճառականքն փառաւորք երկրի, և առգնօղք ոորա թագաւորք ազգաց, որք ի գահուս փղոսկրեայս հանդչէին, և միշտ զպարզեալ գինին ըմպէին և առաջին իւղովքն օծանէին: Եւ քանզի ամենայն 10 չարեաց ոկիղըն աստի առնու, որպէս և Մովաչս զիսրայիլէ ամբաստան լինի, «Դիրացաւ, ասէ, ասուարացաւ և սոնքացաւ, եթող զտէր և ստուած զարարիչն իւրա*». նաև Սոգոմացիքն յայսպիսի կենաց խանձեալք՝ անկան յանհնարին չարիսն, որպէս Եղեկիէլ իսկ յայտ տռնէ, ի հացի լիութենէ և ի լղփութենէ կենաց՝ զմալլեալս զնոսա. նաև առաջին մարդն ի դրախ- 15 տին բարիսն մին օր անարատ չկարաց վայելի: Եւ զի այսոքիկ են բնութեանս մերով սահման, յաղքատանալն տրտնջնմք և միղադիր լինիմք Աստուծոյ, և ի հարստանալն՝ ամբարտաւնիմք, և իբրև զանմահն՝ զաշխարհէս բուռն հարկանեմք: Վասն այնորիկ փոխ առ փոխ փոփոխմամբն տառցանէ զմեղ ի չափու ունել զանձինս, և քան զմեր սահմանն աւելի:

20 չամբառնալ, զի մի՛ մեծագոյնս անկանիցիմք: Քան զիող անարդ և խոնարհ այլ զի՞նչ ոք իմասցի. և մեր ոկիղըն ի նմանէ է, և դարձն անդրէն ի նորն. և որ բնութեանս մերով ստեղծիչն է, չկամի թէ ոք կորիցէ, վասն այնորիկ չթողու որձակասուն զոք, որքան և տեղի լինի խրատու քաղցրութեամբ և հայրաբար խրատէ. և լորժամ անլուր խրատուն լինի- 25 ցիմք, տիրական իշխանութեամբն տանջէ. զիւս ի Ֆեղաւորաց աստ դա-

* Բ. Յրէնք Աթ. 15

- 1 Տ չիք աստուած զօրութեանց դարձիր առ մեղ
- 2 BDF Էւթնապատիկ
- 3 A այդ
- 4 D1 զքաղաքու
- 5 E իշխանութեանն փիս ի շինութեանն Յ շինութիւն CDFGI շինութեան
- 6 B Երիմեան
- 7 DHS որով GH8 օգնօղք փիս առգնօղք
- 8 B չիք և... օծանէին Տ անոյշ փիս առաջին Ծ³ առաջին ACEFG իւղովք HS ի զով
- 9 ACD զիսրայէկէ I որպէս և վասն երուսալէմի ամբաստան BC չիք և
- 10 ABC սովորմայեցիքն Ծ սովորմայեցիքն Ե սովորմայեցիքն CDFHIS այսպիսի
- 11 A եղեկիէլ Ը լինութենէ
- 12 GDFI յզրութենէ Ը յառաջին
- 13 C չկարեաց EF պահել փիս վայելի D1 ևն այսոքիկ Ը այսոքիկ կոմ այսրան ևն Հ այսրան ի այսոքիկ
- 14 E սահմանն ԱԲ յաղքատախն
- 15 I ամբարտաւնեմք F չիք և F զանմահ
- 16 B փոխմամբն Ծ փոփոխմամբ
- 17 ABCDEI չհամբառանալ F անդանիցիմք
- 18 A սկիզբնն ԱԲ սկիզբանն
- 19 BCD չիք է E ոչ կամի
- 20 H դոր արձակասուն
- 21 DI իշխանութեամբ GH8 զկէսս

տի, զի անդ թեթևագոյն առնիցէ զտանշանսն, և զիչսս հանգերձելոցն պահէ, և են որ ասա տանջին և անդ, որպէս Սովորակիցիքն. և են՝ որ առամիախն, որպէս Հազարուն. և են՝ որ անդ միախն, որպէս մեծատունն: Այլ այս աստանօր զիայ առցէ բանս. մեք ի կարգ պատմութեանս դարձուք:

5 Ալդ վշտարեր տարւոյն լաշուն հասանելոյ, մինչդես հոսոմք զիթաղաւորացն աղմկաւն էին պատանդեալ, ի մտանել արեգ ամսեանն, դարձեալ ա՛լ զօր ել ի Պարսից, թէ յառաջնոցն և թէ նոր՝ ոչ գիտեմ. և ընդ անապատ տեղիս այնպէս զգուշութեամք չողաւ, որ չկարաց ոք իմանալ՝ մինչեւ ենաս ի գաւառն որ կոչի Կամախ, և ապա անդ բաժանեալ յեր-

10 կուս, կէսն չոգաւ մինչեւ ի Կողոնիա, և բոս իւրեանց սովորութեանն առեալ զերկիրն յաւարի. զոր մեք ի դարձին զանցանելն ապա իմացաք: Իսկ կէսն՝ ուշ եղեալ Մելիտինոյ, հասին ի վերայ նորա գիշերաւ. և քանդի գունդ մի հեծելազօր ի հոսոմոց կալր պահապան քաղաքին, ի հասանել հինին յանկարծակի զրոհ տուեալ արտաքս ելին: Եւ ի պատանելն

15 իւրեանց՝ բազում կոտորածս առնէին յերկոցունց կողմանցն և ի լինել պատերազմին, քաղաքն՝ որքան ելանել կարաց, նա զերծաւ. և մարտիկ արքն որ մնացին, այն զհետ փախստականին չողան. իսկ զոր ի քաղաքին ըմբռնեցին, զամենեսեան սրակոտոր արարին, կացեալ ի քաղաքին աւուրս երկոտասան, և ի հիմանէ բրեալ ապականեցին զնա և զդաստա-

20 կերտս նորա շուրջանակի: Եւ այս եղեւ ամբարտանութեան նոցա հատուցումն յանկաշառ և յարդարագատ տեառնէ, որ հատուցանէ իւրաքանչիւր զարդանն ըստ գործոց իւրոց:

Բայց գաւառք յեկեղեաց ի վայր, ընդ որ գիշերաւ անցին, յորժամ

2 C ասս և անդ տանջին BC չիք որ

3 E զզագարոսն

5 AEFGH վշտամբեր Բ յանուշ փիս յաշուն H յաշունն

5—6 BCG զթաղաւորաց

6 G պատանդեալ պատազեալ ի պատազեալ փիս պատանդեալ Ծ¹ պատազեալ պատանդեալ EF արեգակնան Բ ամսեան EF չիք ամսեանն

7 A այզ H առաջնոցն Ծ¹ յառաջազոյն

8 B այն փիս այնպէս լ այնպէս

9—10 C երկուս

10 B սովորութենէ DI սովորութեան

11 CDI աւարի ABCDEFI զանցանին

12 EF կէսքն C յուշ ABCFG մելիտինու CDI մելտինու H մելտինոյ ի մելիտինոյ

13 B գունզն Հ դայր

14 A դոսն փիս զրոհ BC զսոհ BC առեալ փիս տուեալ

15 ABCDF կոտորուածս BCD պատահել C միմեանց փիս իւրեանց Fli յերկուց GHS կողմանց

16—17 FGHԾ⁴ մարտի կարգն

17 18 G քաղաքն

18 S կացեալր

19 AD հմանէ Յ հիման

20 EF շուրջանակաւ C յամբարտաւանութեան

21 BCDI յարդարագատէն փիս յարդարագատ տեառնէն F յարդադատ EF տեառնէն

22 H արժանն

23 ABCDF յեկեղեաց E յեկեղեցոց H յեկեղեցեաց զաւառք և զաւառն յեկեղեցեաց.

G գաւառքն

գիտացին զեղեսլ չարիսն Մելիտինոյ, ժողովեցան բազում գօրք աղեղնաւորացն և կալան զիրճու ճանապարհին։ Իսկ անօրինացն՝ քանզի այլ ճանապարհի անտեղեակ էին, և զլերինսն թանձրամած ձիւն ժամկեաց, նուքա անճարացնեալ հինդ ամիս զձմերոցն ի զլուխ մինչև ի նաւասարդի ամիս՝ ի տեղին գաղարեցին, և զիրկիրն ի լաւոյ կենաց բարձին. և զանհնարին չարիսն՝ զոր անդ գործեցին, թողին վիշտակ աղդաց լազգս. զի զտղալսն և զայլ ապաժամեանսն նշաւակ եղեալ, աշուեիւք և նետիւք խաղալով, չարաչար խոցոտելով՝ սատակէին, և ոչ կաթէր ի բնտիւն նոցա գութ ողորմութեան. թողում առել զորս ի գրկաց ծնողացն առեալ 10 զտղալսն զքարի հարկանէին. իսկ զբարեշուք կանանցն և որք ի սենեկի սնեալ էին աղջկոնք, զնոցա խալտառականս զի՞նչ պիտոյ է մեզ և ընդ գրով արկանել. տեսանե՞ս զշափ չարեացն յորժամ Աստուած ի ձեռաց թողու, թէ քանի՛ անհնարին է։

Եւ վասն զի պակասեաց կերակոր մարդոյ և անասնոյ, նոքա ի 15 բռնութենէ կարեացն հարկեալ, ելին ընդ Խորձեան ի վեր. և քանզի ի նոցա երկիւղէ ճանապարհք հատեալ էր, և ձիւն թանձրութեամբ դեռ ունէր զերկիրն, նոքա կրկին առնէ՛ին զընթացսն. լառաջ զձի և զշորի երամակ արարեալ՝ դատարկ վարէին, և ճանապարհ բանային, և ապա զգերին և զաղին յետոյ տանչէին. և այնու ընթացեւք եկին մինչև ի գլուխ 20 գաւառին ի գիւղն որ կոչի Մորմքեանս։ Եւ քանզի բերդ ունէր զիւղն, ժողովեալ էին ամենայն բնտիւչք տեղորոյն։ Իսկ Պարսիկն յորժամ ենաս անդ, իշեանս արար, քանզի կարծեաց՝ թէ հեծեալ կայ ի բերդին. կուռ հարեալ ձեանն՝ պատրաստութիւն արար պատերազմի։ Եւ երթեալ, որ զիւաւոր էր նոցա բերդին առաջի, սկսաւ բանս ինչ խօսել առ որ ի բեր- 25 դին իշխանն էր. բազում շատրուանօք ժամկեալ էր զձիւնն. յորոյ վե-

1 G8 չարիս ABCF մելանիոյ CDE մելանոյ E մելանիոյ H մելտինոյ

1-2 ABCDEFI աղեղնաւորաց

2 B ամենայն փիս այլ

3 H անտեղեակք

4 G անճարացեալ CI ամիսն

5 CI ամիսն BDI չիր ի ABCDEFI անդն G անդի

6 H յազգաց

7 A զայդ C ապաժամեանեանսն B ապաժամեանեանն B1 նշանակ

9 BD գոյթ H ի ծնողացն գրկաց ի գրկաց ծնողացն

10 H զտղայս G ի բարի G բարեշուք ABDEF կանանց

11 DGI չիր և

15 C ի փիս ընդ HS խորձայն ի խորձեան

16 CGH յերկիւղէ BCDIS ձիւն G ձեանն

17 Ծ¹ նորա կոխան

18 dl ճանապարհն

19 B զախն H զախն ի զաղին

20 ABDF զեւզն CGHIS զեօզն B մոյմեանս G մոյմարիւեանս H մորմքանս ի մորմքեանս S մորքանս Ծ¹ մորմարիւեան ABDEF և առ GIS և նորա ի նորայն ABD զեւզն CEFGHS ունզն

21 BCEFI ուր ժողովեալ

22 A իջաւանս F իջավանսն ABCFI և քանզի

23 H ձայնն Տ² ձայն BC պատրաստութեան

24 GhS նոցա զլխաւոր էր

25 ABCDEFGHI չիր էր CGHIS յորոց

թայ նստեալ ասպար առաջի ունելով, և մեծամիտ ամբարտաւանութեամբ գժոխալուր բանս բարբառէր. և որ ի լամբոցին իշխանն էր՝ դիպող ժամու մնացեալ, ի թիւրիլ ասպարին, և նա զփողիցն հարհալ ննտիւ՝ առ ժաման սատակեաց: Եւ քանզի զօր ի Հոռոմոց զայր ի լետով, որք առ ժաման փողս հնչեցացին, զոր լուսեալ անօրինացն, փախստական եղն. Խոկ որ ի բերդին էին, եկեալ զգերի և զաւար որքան կարացին՝ ի ներքըս տարան. բայց Հոռոմն չէր եկեալ յսռաց: Խոկ Պարսիկն լորժամ ետես Աթէ չիք այլ զօր, զարձ արար ի վերայ՝ և լաւորառաւացն որոց հանգի-ովեցու՝ զնոսա կատորեաց, և զմնացեալան առ և զարձաւ: Եւ երթեալ
 10 մերձ ի սահմանսն եղնուտին, ելին և նոքա և մարտ եգեալ թափեցին բազում զերիս, և լցան աւարաւ, զոր առեալ մտին ի բերդն: Խոկ արիւ-նարբու գաղանացն պարտաւորեալ ի շիփս եղեալ, և ի մտանել նոցա ի սահմանս Տարօնոյ, իշխն զօրք ի լոռնէն Սիմն կոչեցեալ, զոր մարդկան սովորութիւնք Սանասանք ասեն ըստ անուան նախնուոլն իւրեանց. և ի
 15 զիմի հարեալ, յաղթեցին և կոտորեցին զամենեսեան. և զառ և զգերի թափինալ, զարձան ուրախութեամբ փառաւորելով զԱսուած:

Ի սոյն ամի ալբեցին զգեղեցիկ ապարանս սուրբ Կարապետին, զոր Հքահատ ոմն ի գործակալաց մեծին Գրիգորի որդւոյ Վասակայ՝ մեծաւ շանիւ շինեալ էր, մինչ երկրին տէր էին. զժամատունն որ առաջի սուրբ
 20 Կարապետին, զոր զեղեցկայարմար պատրաստութեամբ յարդարեաց ի վասու և ի պատիւ մեծի վիյային և կարապետին Գրիստոսի. նաև զայլ շինուածն և զփայտակերտ եկեղեցին զոր սուրբ Գրիգոր կոչեն: Եւ էր թուականիս մերոյ ամք հինգնարիւր եօթն լորժամ ալու ալոպէս եղեւ:

2 C բարբառել BCDGI թիւրել

3 GհՅ անօրինացն լուեալ

7 ABCDEFGHI չէր եկ

8 G չիր եթէ A այդ GՏ արարեալ C աւարտառացն

9 E կոտորեցին C էտու

11—12 B արիւնարբու C արեանարբու

12 AFGH պարտաւորեալս Ֆ շիկս Փիս Ֆիս Մ² Ֆիս Մ¹ չիր ի

13 A սահմանսն C տարօնոյ G զօրքն

14 C սովորութիւնք Տ սովորութիւն ABCDEI սահմանսն Մ¹ անասունք Մ¹ զանասունք Յ նախնուոյ CGHՏ նախնոյն:

15 C զգերին

17 E ասպարանսն

18 I հրաս ԽՏ զարծակալացն BC ումն ԱDEFHI որդւոյն Ո մեծաւ ծախիւր

20 ABCDFGHI կարապետին էր

21 BCDI Մէծ A դարդ

22 B որ զուորբ BC չիր էր

23 BD թվականին C թվին ՈՒ թուփու Լ Ե ի թուփն ԱBCDEFGHI չիր ամք Գ չիր այս ԵՖԻ այսպէս եղեւ այս

ԱԲ

**ՎԱՀԱՆ ԶԱՐ ԱՂԱՆԴԻՆ ԹՈՆԴՐԱԿԵՑԻՈՅ ՈՐ ԵՐԵՒԵՑԱԻ Ի ԳԱԼԱՌՆ
ՀԱՐՔԱՅ ԵՒ ԶԲԱՉՈՒՄՄ ԽԾՈՎԵԱՅ**

Յակոբոս և իսկոպոս ոմն որ ունէր զինքակացութիւն և կեղծեաց
 5 տանն հարքայ, սա ի սկզբան իւրոյ իշխանութեանն առաջինական կերպարանս յանձնին ցացանէր՝ քրծաղդած, պահեցող, բոկագնաց: Եւ ընտրեաց իւր քահանայս, որ յար ընդ ինքեան շրչէին, խոշորագգեստս և անպաճորն, հատեալս ի հեշտալի կերակրոց. և միշտ սաղմոսական երգոցն պարապէին: Եւ այսու կերպարանօք ի զարմանս շարժեաց զհեռաւորս և 10 զմերձաւորս, և ամենալի ոք ցանկալի զնա տեսանել: Եւ որք լոյժ վիսացեալք էին ամբարտաւանութեամբ վասն իշխանութեան, այնքան ետուն ի հնագանդութիւն նմա զանձինս, որ թէ և զնոդիս հանել հրամայէր՝ չէր ոք որ ընդդիմանալի, և կամ իշխէր բանալ զրերանն և ճիկ հանել: Բայց կեղծաւորութիւն էր այն, և ոչ ճշմարտութիւն. քանզի պատողն 15 է ծառոլն ծանուցիչ՝ որպէս ի տեսանէ իսկ լուսք: Նաև առաքեալ նմին համաձայն գրեալ, ասէ, թէ «Եւ սատանայ իսկ կերպարանի ի հրեշտակ լուսոյ զի՞նչ թէ և պաշտօնեալք նորա կերպարանին ի ձև առաքելոցն Քրիստոսի»: Զի զոր օրինակ զմահացու զեղսն լընտանի կերակուրսն իսպնեն, և որք առնուն՝ իրեն զկերակուր ճաշակեն, և ի մահացու զեղոցն ըմ-20 բըռնին. այսպէս և կարթընկէցք կերովք թաքրոցանեն զկարթան, զի ի կերոյն խարեալ՝ ձուկն ի կարթէն ըմբռնեացի, նոյնպէս և անօրէնութեան մշակքն. քանզի զիւրեանց կորստեան վիճն չհամարձակին յալտնի ցուցա-

* Բ. Կորն. ԺԱ. 13—14

2 BCI աղանդոյն ABCDEF թոնդրակացեացն Ի թոնդրակացեացն

3 BDI հարքա

4 A յակովոս BCIDI յակովք Բ կերպացութիւն ABCDFGh եկեղեցւոյ ԵHI եկեղեցւոց

5 DI հարքա BDI իշխանութեան Ե տուքինութեան

6 ABCEF պահացաւող Gհ և բոկագնաց

6—7 H ընդդեաց

7 EI խոշորագգեստ

8 G անպաճոյն ABCDEHl որք փիս և H սաղմոսատեան և սաղմոսական Ծ¹ սաղմոսացութեան Ծ¹ սաղմոսատեանս

9 C պարապէալ HԾ այլ փիս այսու և այսու.

10 EF զնա

11 ABCDEFH վիսացեալ ի վիսացեալք և վիսացեալ Ս իշխանութեան

12—13 F և հրամայէր

13 E ընդդիմանալի Ս ճիճ

13—14 I հանեալ

14 B չիք էր... ճշմարտութիւն

16 B չիք ի

17 ACdEFl զինչ է եթէ BD զինչ է թէ GH է փիս թէ AB պաշտօնալք BD պաշտօնայք ի թէ կերպարանին A առաքելոց Ե առաքելոյն

18 H չիք զի զոր ի զի զոր Ս զեղոցն Բ լընդանի

20 E ի կարթընկէցք ABEFHI կերով Օ թագուցանեն

21 ABCEF ձուկն DS կարթի

22 ABCDEFHl մշակն BCS ի բեանց Օ կամ իրեան Բ չհարձակին Օ չհամարձակի

նել ումեք. վասն զի և ո՞վ իսկ հաւանէր այնմ թէ և կարի ի մտաց անկած էր, խորասուղիլ կամօք ի խորխորառ, լորմէ չիք հնար նլամնել: Վասըն այնորիկ մներով բարեպաշտ կրօնիւք կերպարանին առ ի դպարզամիտսն խարելոյ, և քաղցրական բանիւք պատրեն դմիտս անմեղացն.
5 քանզի բանք նոցա իբրև գքաղցեղ ճարակին. զի որպէս ախտն այն գլժուարին է առ ի բժշկել, այսպէս և ի նոցանէ ըմբռնեալքն հազիւ կարեն կալ լակատանի:

Վասն նոցա իսկ պատուիրէ տէրն մեր ի կենարար իւրում աւետարանութեանն. «Զգո՛յշ լերուք ի սուտ մարգարէիցն որ գան առ ձեզ ի հանդէրձու գառնենիս, և ի ներքոյ են գալլք յափշտակողքա»*: նաեւ առաջեարն զնայն տաւոցանէ Փիլիպպնցւոցն, խրատեալ ի տէրունական հրամանացն. «Զգո՛յշ լերուք ի շանց անտի, զգո՛յշ լերուք ի շար մշակաց անտի»**: Քանզի յարտաքին թշնամւոյն զգուշանալ դիւրին է. բայց ի ցեղակցութենէ պատերազմացն դժուարին է ապրիլ, որպէս Հարելի և Յովսենի գիտեցան իրքն: Արդ սոքա թէ յալլակեզու ցեղից էին, լորմէ՛ և էին, մեզ զգուշանալ դիւրաւ էր. բայց որպէս զրէ երանելին Յովսաննէս, թէ «Առ ի մէնջ ելին, այլ ոչ էին ամենեքիան նոքա ի մէնջ»***. և այսմ գիտուն լինել դժուարին է: Համախեզք, ի միոյ ականէ բղիսեալք քաղցր ջուր և գառն. թէպէտ սուրբն Յակովը յանհնարինս առաց զայս, բայց սակայն առ մեւք եղեւ ալս. ի քաղցր ականէս յալսմանէ՝ զոր գերախառ առաջնորդն մեր հնդետասան ամաց քրտնալիր աշխատութեամբ իշեալ ի խորս երկրի, և ի խորութենէ փորուածոյն բղիսցոյց մեզ աղբիւք լորդախաղաց ուղիւք, ըստ Եղեկիէլի տեսողութեանն»

* Մատ. կ. 15. ** Փիլիպ. Գ. 2 *** Ա. Յավճ. Բ. 19

- 1 BCI չիք և DEGhS ոչ վիս ով 1 այսմ Ծ¹ իբրև թէ
- 2 B խորատ վիս խորիորատ D1 ելանելոյ
- 3—4 D1 պարզամիտուն F բարզամիտուն
- 5 ABC բժշկել
- 7 F կալ ի հաստատութեան
- 8 ABDEHIS տէր ի տէրն Բ չիք մեր
- 8—9 BDEFI աւետարանութեան
- 9 G զգուշ F մարգարէից
- 9—10 C չիք հանդէրձու
- 10 CDEFGHI յափշտակողք Ա տսակեալ Բ առաքեալ
- 11 ABCDEFI Փիլիպեցւոցն
- 12 G զգուշ լերուք ի շանց անտի զգուշ և չիք զգուշ... անտի
- 13 B անզի BCDFI թշնամոյն H8 թշնամեացն ի թշնամւոյն
- 14 D պարզամտացն վիս պատերազմացն EF հարէլի Օ արելի
- 14—15 G յօնեփայ
- 15 C գիպեցաւ. C չիք իբրև H թէ սորտ
- 16 H զմեզ Բ չիք ի Ե յօնաննէս
- 17 EF այս
- 18 ABGH համացեզք G8 ականէ
- 19 BCEFGH բղիսեալ CG յուր քաղցր CEFGHI յակոր EFHIS յանհնարին G տեսնարին
- 20 CGHIS մեօք Բ յայս
- 21 G8 հնգետասանամեայ Ը ամօք
- 22 BDI չիք ի ABCDI խորութեան ABCFGH փորածոյն Յ փորուածոյ ի փորուածոյն
- 23 AB աղբեւք Բ ուխտիւք Ե ուխտիւք Ա եղեկիէլի D1 տեսողութեան

ականակիտ և յստակ, որ հերձուածողական ժանդարուղիս առուքն ոչ կարացին մուտ առնել: Քանզի պատար ճշմարտութեանն ի վերայ վիմի հաւատոյ հաստատապէս ամրացեալ էր, մինչեւ ի ժամանակս վերջինս. զոր և ինքն իսկ կուսաւորիչն մեր մարդարէական հոգւովն տեսեալ, զի 5 գառինքն զայլք եղեն և արեան ճապաղիս հանէին: Եւ այս եղեւ ի բազմանալ անօրէնութեան մարդկան ի վերայ նրկրի, և ի ննջել բարի տանուտեան որ ցորենոյն էր ուրմանող. ապա թշնամւոյն ճարակ գրտեալ, ցանեաց որո՞մն ի մէջ ցորենոյն ըստ աւետարանական առակին: Խառնեցաւ և դառնութեան մրուքն ընդ կենեղուտ ջրոյն որ ի տանէ տեաւ-

10 որն աղբիւրանայր. բայց կանուխ յայտնեցաւ վարդապետաց եկեղեցւոյ, որք զորո՞մն կնասակար արմատաքի խւեցին ի յանդէ հաւատոյս մերոյ, և զմրուրն դառնութեան քամեալ ի բաց պարզեցին՝ առողջացուցանելով զջուրսն աղիւն ճշմարտութեան, ըստ սրբոյն Եղիսէի կանիսայարդար յարմարմանն: Եւ այսոքիկ այսքան. բայց ժամ է ի գլուխ ճառին գարձու-

15 ցանել զրանս, որպէս զի հաւատարիմ լիցի մեկ ասացեալ:

Արդ անդրանիկ արբանեակն և համաշոնչ հօրն ամենայն չարեաց՝ լորժամ յաստիս տժի զօրացաւ կեղծաւորական բարի համբաւն՝ զոր համբաւեցին զնմանէ անմիտ մարդիկ, սկսաւ այնունետեւ ի նպատակ հաւատոյ նետաձիդ լինել, որոյ սլաքքն միսեալ էին կայծակամբք կազնը-
20 ուր: Քանզի լոյժ խօսնակի էր ալրն, և ճարտարալեզութեամբ կախարդէր զբազմաց լսելիս. և կարծէր այնու հիմամբ տապալել զեկեղեցի սուրբ. և ոչ ած ի լիշումն զտէրունական հրամանսն և զանվրէայ խոստումնն առ Պետրոս, թէ «Դու ես վէմ, և ի վերայ ալրք վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, և դրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն»*: Աչ հաւատաց այսմ, այլ
25 առանձնական բանս իրրե զմարդոյ ուրուք լուաւ. վասն որոյ ի պայքար

* Մատ. ֆ9. 18

1 ABDEFH1 զոր ի յոր 1 ժանդարուղի BDI առունք C առուք

2 BCDEI ճշմարտութեան

3 B հաւատոյ.

4 B ինք

5 BC գառինք AEF ճապաղիսի

7 H է ի էր B որոցէնոյն էր C որոց նոյն էր BCDI թշնամոյն

8 B շիք ըստ

9 BC զանութեամբ BD մրոյրն 1 կեղենուտ G ջրոյ

10 ABEF աղբեւրանայր

11 ABCDEFI զորո՞մն ABCDEFI արմատոյ 1 հաւատոցս

12 1 առողջացուցանել

13 CG զջուրն

13-14 HS յարմարման և յարմարմանն

17 F աստիս BCHS յուժի A համբաւաւն 1 համբաւովն

18-19 Ծ հաւատոյն

19 ABCDEFGH1 ալաքն

19-20 BCDFI կաղնոյ

20 CDGHS ճարտարալեզուութիւն

21 C հիմամբ

22 Ce էած CDGI խոստումն

24 A այլ

25 Ռ' առանցական

մտեալ, կարծէր սակրել զգուառ եկեղեցւոյ, որպէս պոռնիկ կինն այն ի հնումն՝ դհերսն Սամփառնի, զի մասնեսցէ աղազգեացն զանպարտելի անձն այսինքն օցտողաց ճշմարտոթեանն զեկեղեցի սուրբ, զոր գնեաց պատուական արեամբն իւրով տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և պսակեալ 5 վրառադարդեաց ամենալաղջի խաչիւն, կանդնելով ի նմա սեղան խորհըրդական յօրինակ եղեմական կենաց ծառոյն՝ որոյ պատողն անմահացուցիչ՝ ստոգապէս զմարմին կենարարին ծանեաք, ըստ իւրում անսուտ հրամանին, թէ «Որ ուտէ զմարմին իմ, զման մի՛ տեսցէ յաւիտեան»*: Արդ տե՛ս դու զնորա մեքենաւոր խորամանկութիւնն, թէ ո՛րպէս օճածն խարդա-
10 խանօք հնարէր հեղուէ զապականիչ թոշնան յառողջան հաւատով:

Զառաշինն՝ ընտրութիւն սկսու առնել ի մէջ քահանալից ըստ արժանաւորութեան, և անարժանիցն ասաց լուէլ. և իրեւ ալսու հաճոյ թուեցաւ քազմաց՝ ապա ի վերայ սորին և այլ միւս ևս լաւել. քանզի արժանաւորացն հրամալէր ի տարւոչն երիս միայն մատուցանել պատա-
15 րազս: Եւ զի ի նիկիական կանոնսն գրեալ է. Թէպէտ և լոյժ մեղաւոր իցէ, պա՛րտ է զիսոստովանութիւնն ընդունել, և տէրունական մարմնոյ և արեանն հաղորդեցուցանել, և պատարագաց և ամենալին քրիստոնէական կարգաց արժանացուցանել՝ զայս նա բնու և լականչալուրս ոչ ընկալաւ: Ալ այսպէս տսուցանէր, թէ որ ինքն իւրով անձամբն՝ որով մեղաւն և
20 նովիմբ չապաշխարեաց, նմա ո՛չ լիշտապէս օգնեն և ոչ պատարագք. և իւր կամարարօքն ի հենքն արկեալ ծիծաղէին, և զանասունն բերեալ ա- ռաջի կացուցանէին, և լայսպէս ասէին. Ա՛յ տառապեալ չորքուտանի, թո՛ղ թէ նա զիւր ժամանակն մեղս արար և մեռաւ, դու զի՞նչ մեղար որ ընդ նմա մեռանիս: Եւ առ այս լերկուս բաժանեցան ժողովուրդք, լոմանց ըն-

* 8ով, 9. 56 - 58

1 F եկեղեցոյ

2 G մարմնեսցի Ա այզազէացն

3 A անձնն BCDI ճշմարտութեան EF եկեղեցէ G չիք ճշմարտութեանն Ա զնեաց ուղղաձ է փրկեաց մ փրկին զնէաց և փրկիչն օգնեաց

5 H փարազարդեալ և փարազարդեաց

6 G ծառոյն կենաց ABDEFI պառուղ

7 BC ստորապէս DEI զմարմինն

8 B և զման D իմ և ըմպէ զարին իմ

9 BC զնա փիս զնորա B խորամանդութեան DHI խորամանկութիւն և խորամանկութիւնն

10 B առողջոն

11 ABCDEFGI զառաջինսն H բահանայից ի մէջ և ի մէջ քահանայից CDI բահանայիցն

14 DI տեղւոչն փիս տարւոչն

14—15 CGH զպատարապս

15 BCDEFI չիք ի C նիկական

16 Bi և զիսոստովանութիւն CD զիսոստովանութիւն

17 D արեան

18 C արժանաւորեցուցանել և ականջալուրս

19 A այդ HՌ² չիք ոչ և ոչ GH ով փիս որ

20 I լիշտապէ

21 DI կամարարքն EFGH հեղն և հեղու D զանասուն F(GH զանասունսն

23 ABCDEFI ինչ

24 C չիք առ Բ երկու ABCDEF և յերկուս Բ չիք յոմանց... և F սմանց ընկալեալ

կալեալ եղե այս, և յոմանց ոչ. և իրեւ ամենայն մարդ ի ծուփս և ի տարակուսանս անկեալ կայր, և խնդրէին զելս իրացն իմանալ. նաև որք ի ժամանակին յանապատս և ի քարանձաւս առանձնական ճգամբք միշտ զհաճոյսն Աստուծոյ կատարէին, մեծաւ հառաջմամբ և արտառուած՝ լից պաղատանօք խնդրէին ալցելութիւն ի բարերար առանձնէն: Այլ և երկիցս ժողով եղե բազում հարց և հայրապետաց և քահանացից և խառնի-ճաղանձ բազմութեանց՝ որոց ոչ գոյր թիւ: Բայց զի իշխանք գաւառին ամենեքեան ի նորա կեղծաւորական կերպարանացն իրեւ շղթալիւք կապեալ էին, խոստանային պատերազմի օրինակաւ մեռանել յառաջ՝ քան թէ

10 զնա ի ձեռու ժողովոյն տալ: Եւ նա նեստորաբար ի տան նստեալ մեծաւ խրախուսանօք ի ձեռն պատգամաց՝ առնէք ժողովոյն պատասխանի. յուսացեալ յիշխանացն օգնականութիւն և ոչ լիստուած. ոչ ածեալ զմտաւ զգաւթական երգսն, թէ «Բարի է յոսալ ի Տէր, քան յուսալ յիշխանս»*. կարծէր վատշուէրն՝ մարդկան օգնականութեամբ յաղթել ճշմարտութեան: Այլ Աստուած՝ որ ոչ թողու զգաւազան մեղաւորացն համարձակել ի վիճակս արդարոցն, զի մի՛ ի չարութիւն արդարքն զձեռու իւրեանց ձգեսցեն. որ զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ, և աղօթից նոցալաէ. որ առնէ ի մըրիկս հանդարտութիւն, և ածէ յիրաշտութեան անձրեւ, և զայն՝ միոյ արդարոյ աղօթիւք, նա յալց ել մեզ և արար փրկութիւն

20 ժողովրդեան իւրոյ, որ զիտէ ըստ խորին իմաստութեան իւրով ի հեռուստ հիմն արկանել մեծամեծ իրաց, և աստ տնտեսեաց որքան արդեօք էր օգտակարագոյն. և եղե ալսպէս:

Կրօնաւոր ոմն անուն Եսայի ի Կարին գաւառէ՝ ի բարեկաշտ տոհմէ, որ վասն բարի համբաւոյն երթեալ յարեալ էր ի նա, յորժամ ալս-

* Սաղ. Ճիշէ. Տ

1 1 ամանց ոչ

2 EFG իմբնալ զիրացն ի զիրացն

4 G զհաճոյս ABCDEFGHI խնդրէին փիս կատարէին 1 և մեծաւ

4—5 H չիք մեծաւ... խնդրէին ի մեծաւ... խնդրէին

5 A այդ

6 BC երկնից փիս երկիցս B չիք եզկ D1 եղեն

6—7 A խառնիճանն

7 ABDEF որ փիս որոց FGh չիք զի Հ չիք գաւառին ի գաւառին

8 DEGHI իրեւ ամենեքեան [ի չիք երբեք] H չիք կեղծաւորական ի կեղծաւորական

և զգէշ կերպարանացն H\$ կերպարանաց D\$ շղթաիւ Հ չիք շղթայիւք ի շղթայիւք

11 B խրախոսանօք Ծ¹ յարոխանանօք փիս խրախուսանօք

12 BDI յիշխանաց C իշխանաց FH յօդնականութիւն

13 FGh զգաւթեան

14 B կարծէ Է վարշուէր Հ օգնականութեամբ

14—15 BDI ճշմարտութեան

15 A այդ EFGH զգաւազանն ABDEFGI մեղաւորաց

15—16 G համարձակիւ

16 ABCDEFGI արդարոց

18 D1 չիք լոէ C յերաշտութեանն

19 F արդար Հ չիք մեզ ի մեզ

20 E ժողովրդեանն

21 AB արդեօք DEF արդեւր

23 C անուն նորա Բ կորզին փիս կարին

24 H բարեհամբաւուն CDEFI համբաւուն

պիսի յոյզք և խնդիրք գարթեան ի վերալ նորա, նա ուշադրութեամբ գէտակն կալաւ ի վերայ, քանզի յոյժ իմաստան էր այրն, և յոյժ մտերմութիւն ցուցեալ առ նմա՝ մի ի հուատարմացն նորա ցուցանիւր, և տեսեալ և տեղեկացեալ նորա մծզնեաց կրօնիցն, անշատադ երթեալ պատմեաց սուրբ հայրապետին Սորբի: Արոյ լուեալ, և ի վերալ հասեալ գործոյն, կոչէ առ ինքն քաղցրական բանիւք զիշտառական անձն, և ըստ արժանուոյն հատուց նմա. քանզի ի քանանարական կարգէն լուծեալ, և աղուեսագրոշմ կերպարանոք խարան լերեսս նորա եղեալ, քարոզն առ նմին աղաղակէր, թէ՝ Ար ի սրբոյ կոստառքին հուատոյ սողումնալ բարորէն թոնդրակեցնացն ի մարդագէմ գագանաց փարախն մտեալ միաբանի, գատ և իրաւուն զայս կընսցէ: Եւ հրամատէ ի բանտի արգելուլ զամենաթշտառ անձն, քանզի կամէր թէ զջանաց թերես, և խոստովանի ի բաց կալ ի պիղծ աղանդոյն, զի յոյժ ողորմէր կորասեալ անձինն:

Այլ քանզի ըստ երեմիայի բանիցն՝ ոչ նորն զայրելն մոռանալ կարէ, և ոչ հնդիկն զմեռթիւնն, և ոչ ինծ զիսայտութիւնն, ալսպէս և ոչ չարն զիւր շարանալն. քանզի ի գիշերի հատեալ զբանտն և փախստական եղեալ, անցանէ լաշխարհն Յունաց՝ և հասանէ ի թագաւորանիստ քաղաքն կոստանդնուպոլիս. և չարախոս լինի զհաւատոյս մերոյ, և իրնդրէ մկրտիլ ըստ նոցա կարգացն: Իսկ նորա ըստ իւրեանց իմաստութեանն տեղեկացեալ, և ի վերալ հասեալ գործոյն՝ ոչ առնուն յանձն. այլ ասեն. թէ՝ Զոր Հայոց խոտեալ և անարդեալ վասն հաւատոյ՝ և մեք չընդունիմք: Եւ իրբեւ չլաջողեցաւ նմա այս, ելեալ գայ անցանէ ի գաւառն Ապահովնեաց ի բնակարանն սատանալի, բաստուաժուրտց ժողովն և ի գաղանաց դառագիզն, որ կոչի թոնդրակալ. և անդ առժամանակի մի զանիլաբար որ-

1 BC նոցա փխ նորա C յուշադրութեամբ

1-2 GH8 ուշ եղեալ զէտակն

2 H վեր և վերայ B է փխ էր

6 ABCDEFG բանի. ABCDEFG անձնն

7 ABCDEFHI արժանոյն

8 E աղեւազրոշմ C եղեալ յերեսս նորա

9 ABCDEFGHI նմին նորա BCDI չիր ի Բ որբոց

10 ABCD թոնդրակեցն EF թոնդրակեցն G8 թոնդրակեցաց ABCDFHI զականցն Բ միարան

11 G զիրաւունս I հրամայեսցէ BI բանտ C բանդ

12 AEF անձնն

13 BDI կորստեան Ը կորստեանն

14 A այդ ACFG հուր

15 ABCH հնդիկք DEFI հնդիկք BDEF զուութիւն Բ չիր և ոչ... այսպէս GH ինձ DEGHI զիալյուութիւն

17 F յանցանէ

18 DI ի կոստանդնուպատիս (1 կոստանդնու ողօիս) A կոստանդնուպատիս DI դհաւատոյն

19 G նոցա փխ նորա և ընդ փխ ըստ BDI իմաստութեան

20 H այս փխ այլ BCD չիր դոր և ի փխ զոր ԽԾԴ հատեալ և խոտեալ Ծ ատեալ

21 dl անարդեալն

22 BCDI չիր իրբի ABCH չաջողեցաւ BDI այս նմա EFG չիր գայ

23 DGIS բնակարան Ա բնակարանն

24 AEF զայտադիզն

շացեալ: Բայց ասեն՝ թէ և նոքա չընկալան զնա վասն առաւել պղծութեանն. վասն որոյ եկեալ ի լեառն Խլաթալ, և անդ լիւրարցն գտեալ յագարակս և ի բացագոյն անդիս, առ նոսա զադարէ, և անցոցեալ անդ զաւորս իւր, երթեալ չարապէս մեռանի ի քաղաքն որ կոչի Մոհարկին:

5 Ոչ երթեալ ըստ գրոց կանոնի և ոչ համաձայնեալ քրիստոնէից, ի բաց թողին է. վասն որոյ մեռաւ իրրե զէշ, և թաղեցաւ իրրե զգէշ, չար լիշտակ թողեալ զկնի իւր. զի ամենայն որ լսիցէ զպամութիւնն զայս, անէծս արձակեսցէ զհետ նորա:

19

10 Թի ՈՐՊԵՍ ԵՒ Ի ՄԱՆԱՌԱՂԻԱՅ ՍՍՀՄՈՒՆԻՆ ԲՈՐՅԱՔԵՑԱԿ ՀՐԴԵՇ
ՄՈԼՈՐՅԻԹԵԱՆՆ, ԱԱԵԼԻ Է

Կունծիկ ոմն շնանուն աբեղայ որ բնակէր մօս ի լիրդաքաղաքն որ կոչի Շիրճի, որ գեռ ևս այսօր ադարակին զնորայն անուն կոչեն. սա հնագոյն գոլով աւուրբք՝ ունէր լինքեան զպղծութեան խմորն. քանզի 15 ուսեալ էր ի շնաբարոյ արեղալէ ումեմնէ՝ որ համբաւէր զինքենէ՝ թէ յԱղուանից է. բայց նա անդրանիկ էր սատանայի, և շտեմարան խորհուրդոց նորա, ուստի ծուխ հնոցի գեհենոյն մշտաբորբաք ընդ քերան նորա ելանէր, յորմէ բաղումք գեղ առեալ սատակեցան: Արդ այս կունծիկս ժիր մշակ գոլով սատանայի՝ որսացաւ զկին ոմն, որում հրանոյշ կոչիւր. որ

20 էր ի զիսաւոր և լընտիր աղգէ և աէր ագարակի և սահմանակից նորա: Եւ իրրե լցաւ ի նորա մահաշունչ թիւնիցն՝ ոչ շատացաւ իւրով կորըստեամբն, այլ զբագումս սատարս իւրոց խարիցն յարգարեաց: Եւ նախ և առաջին զերկու կանայս, որ էին նորա տոհմակիցք. որոց անուանքն կոչին այսոքիկ, միումն Ակնի և միւսումն Կամարայ, որ էր արդարեւ կա-

1 B չիք և ABCI առաւելեալ E յառաւելեալ

1—2 B պղծութեան E պղծութենէն

2 AF լեառնն

3 F զագարէր D1 և անդ

4 ADE մունուարկին BCFHI մանուարկին

5 EFG ըրիստոնէիցն

6 B թագեցաւ իրրե զէշ EF չիք հ... զէշ

8 H այս D1 արձակէ

11 BCDI մուրութեան

12 BC բունծիկ BCD չիք ամե GH չիք մօս

13 S չիքի EFGH չիք այսօր BCDEFHI կոչեն անուն ի անուն կոչեն

14 C ինքեան

15 H շնաբարուոյ

16 d յաղւանից BC է փիւ էր

16—17 G խորհրդոցն

17 BD ի զեհենոյն ABCDEG միշտ ըորբոր

18 BC չիք այս

19 F չիք գոլով C և որսացաւ B զկնի փիւ զիին E հրանուշ

20 BD յընդիք CH ընտիր ի յընտիր

21 H չիք նորա ի նորա E թունիցն ABGI իւրոյ E իւրովի

22 A այդ G զրագում S նաև փիւ նայս և

24 ADF կոմար դ կամարար

մարար սատանալի: Եւ երկոքեան սոքա քորք հարազատք, սոքա պոռնը-կական մոլեգին ախտիւն, որպէս օրէն է նոցին փարախին, և կախարդական արուեստիւ՝ վարդապետք եղեն սատանալի, յորս զօրացաւ հայրն ամենայն չարեաց. որք «Մրեցին որպէս սուսէր զլկուս իւրեանց, լատ
5 սաղմոսական երգոյն, և լարեցին զաղեղունո իւրեանց յիրս դառնութեան»*: նետաձիգ լինել յուղիդոն սրտիւք. որք հարին և կարիվէր սատակմամք վիրաւորեցին զրազում անմեղ ողիս: Եւ քանզի ի հայրենի ժառանգութենէ ունէին դիւզս երկուս, զնոսա կազակս և հանգրուանս պատրաստական արարին վիշապ օճին կամակորի, յորս բոնեալ սաստկապէս ենէդ
10 զմաղձն իւր. և նոքա մատուակեալ, շորջ զինքիամքք բնակողացն արբուցին ի կորուստ. վասն սորին ալսորիկ գրեաց Մովսէս. թէ «Մրտմը-տոթիւն վիշապաց է գինի նոցա, որամտոթիւն իժից՝ անհնորին առ ի թժկութիւն»**:

Իշխան ոմն Վրվէռ անուն՝ սոցին ջատուկ կանանցս եղբայր կամա-
15 բար եղեալ, սա յառաջ գոլով առաջ ի հաւասա, յառաջադէմ էր ի հան- դէս բարեպաշտութեան, մինչ զի կրօնաստան շինեաց յիւրում ժառան- գութեանն՝ ճգնաւոր եղբարս ժողովեալ ի նմա. և ընդարձակ սահմանօք՝ անկարօս պահէր զիեանս նոցա, որոց առաջնորդն Անդրէսս անուն ճա- նաչի, յոյժ անուանի ի կրօնաւորական մրցմունա: Առ սոսա գայր իշխա-
20 նըս լամենայն ամի ի պահս քառասնորդացն, և հանդիսակից լինէր նոցա մինչեւ յաւուրս մեծի պասեքին, և բազում այլ գործս բարեաց ցու- ցանէր ի սոցա սպասաւորութիւն. նաև յաղքատասնութիւնս և ի քահա-

* Ասդ. ԿՊ, 4. ** Բ. Օրէնք. ԼԲ. 33

- 1 C երկոքեանս G երկոքեանն H քոյրք
 1—2 F պոռընկական
 3 G արուեստիւ B յորց Cl յորոց
 4 H չարեաց սատանայ և չիք սատանայ B սիրեցին փիս որեցին
 4—5 G չիք ըստ... իւրեանց
 5 BCDEFHI երգոցն
 6 CDF կարէվէրս I սատակմամք և կարեէր
 8 ABDEF գեւզս CHS գեօզս G զգեօզս H չիք դնուս ի քնոսա ABDEF հանգրուան
 10 ABCDEFI դմաղձ
 11 C չիք սորին
 12 B չիք է DI իժին E յիժից GH անհնարին է
 12—13 EF առանց թժկութիւն
 14 BCJ վարվես G վագէս H վրվես ABCDEFGHIS ջամուկ [ճիշտ ընթերցումը տես՝ չնոր բառզիք հայկակեան լեզուի, հատոր երկորդ, Վենետիկ, 1837, էջ 671. տես՝ նաև Խորայր Ե. Բիւզանդացի. Հայկական բառաքնութիւն. ուղղութիւնը ընթերցուածոց մատենագրութեանց նախնեաց և նշանակութիւն բառից ինչ. Կոստանդնուպոլիս, 1880, էջ 19] ABCDF կանացս և կանանցս
 16—17 B ժառանգութիւն DI ժառանցութեան
 17 H եղբայրոն ABCEI ժողովելով
 18 D չիք առաջնորդն Ե յորոց
 18—19 I որոց անդրէսոն ճանաչիւր անուն առաջնորդին
 19 F չիք ի
 20 I պահ ԱԵՖԻ քառասներորդացն H քսաներըորդացն
 21 C այլ բազում
 22 C սպասավորութիւնն Ե չիք ի

նայից հնագանդութիւնս՝ քան դրազումս յառաջապէմ ցուցանիւր։ Զատկարթեալ չարին ի ձեռն կանացս այսոցիկ, որք ապակոնադործ ախտիւ պոռնկեցան ընդ նմա անխտրապէս, ոչ ածեալ զմաւու զարեան մերձաւորութիւնն։ Քանզի այսոքիկ են կաղազք կորստեան նոցաւ Սոյն այս է և չորրորդ գուստը սողոմոնեան տղրկին. վասն ոռքին պատուիրէ աստուածալին առաքեալն, «Մի՛, ասէ, ի ցաւս ցանկութեան, որպէս և այս հեթանոսքն, որ ոչ ճանաչեն զԱստուած»։ Տեսանե՞ւ զի հեթանոսական է ախտն այն. տե՛ս որպիսի՛ հանդէս առնէ վասն նորա աստուածային երշանիկն Սողոմոն. «Որդեալ, ասէ, պահեա՛ զքեղ ի խառնակութենէ օտար

10 կանանց, զի գորս գտանէ յանմիտ մանկանց, քաղցրական բանիւք հաւանեցուցանէ մնալ առ ինքեան. քանզի մեղր կաթեցուցանեն շրթունք կնոջ պոռնկի, որ ժամանակ մի քաղցրացուցանէ զքիմս հաւանելոցն, և յետոյ գառնագոյն գտանի քան զլեղի. քանզի առնեալ տանի զհոմանիս իւր իրբե զշուն տոռնեալ, և իրբե զգուարակ ի զենումն, և իրբե այժեամն

15 խոցեալ նետիւ զլերդակողմն. և ոչ կարէ բուժիլ ի նմանէ մինչև հասուցանէ զնա մահու հանդերձ ի դժոխս, քանզի թափք դժոխոց է տուն նորա»^{**}։

Այսոքիւք թակարդեալ ողբալին այն Վրվէռ, մերկացաւ զպարկեշտութիւն, անկաւ ի հաւատոց, եղեւ թշնամի Աստամոլ և սրբոց նորա. եթող զտէրն՝ որ սուրբ աւագունաւն ծնաւ զնա, մոռացաւ զԱստուած՝ որ

20 մարմնով և արեամբ իւրով կերակրեաց զնաւ ելեալ ի տանէ, անկեալ ի պատուոլ, մոռացաւ զուխտն աստուածեղէն, նետացաւ ի ճգնաւորական կարգացն հաղորդութենէ. և որ երբեմն կրօնաւորաց ժողովարան էր տեղին՝ զոր մեծամեծ ծախիւք և աշխատութեամբ շնեալ էր, որ գասք սաղմոսասացաց և պարք պաշտօնէից քաղցրածալն երգովք ընդ վերին

* Ա. Թեսա. Դ. 5. ** հմմ. Առակ. Ե. 3.

- 1 1 զբազում
- 3-4 ABCDI մերձաւորութիւն ԵF մերձաւորութեան
- 5 EF չիք զուստը F սողոմոնեանն
- 6 ABEF առաքեալ G ցաւ A այդ
- 7 H8 հեթանոսք
- 7-8 DI չիք նետանեսու... այն
- 8-9 F չիք երջանիկ
- 9 AB սողոմովն G սողոմոն F չիք ասէ
- 10 1 զոր
- 11 G8 ինքեանս 1 յինքեանս
- 12 ABCDHI պոռնկի կնոջ ի կնոջ պոռնկի BCEH հաւանեցելոցն
- 13 B առօել վիս առօեալ
- 14 1 իբր BC զուատակ
- 15 H չիք նետիւ ի նետիւ AEFI զլերդակողմն 1 իք լերգուղմն Յ զնուաւ 1 հառուցանէ
- 16 ի թագք Ի հառւն
- 17 C զարդէռ Է զովեռ
- 18 BC և D1 հաւատոց
- 19 A աւազաւն
- 19-20 G չիք մոռացաւ... զնա
- 20 DI արեամբն
- 22 H կրօնաւորացն 1 ժողովրդեան
- 24 1 սաղմոսասաց DI երգօք

զօրսն միաձայնոթեամբ զԱստուած որհնէին, այսօր լռեալ են ձայնքն, յաւեր յանմարդի է տեղին: Եւ յևս այսորիկ զի՞նչ. իրթեալ թշտառականն միաբանեցաւ ընդ չարագի կանայան, և զագարակոն՝ որ իւրեանց բնական տեղիք էին, զորն յառաջ սակաւ մի յիշեցաք, որոց անուանքն
 5 կոչին միումն Կաչէ և միւսումն Աղիսոյ, զրնակիչու տեղեացն զամենեան ընդ ինքեանս միաբանեցին. և ապա գիւտական կատազաթեամքն ժողեալ, զեկեղեցիսն՝ որ յիւրեանց օձաբնակ տեղիսն ի վաղնջոց շինեալ էին, զայն ի խոպան դարձուցին: Եւ յանդաստանացն՝ ո՛ւր և դիպօդ ժամ հանդիպէր նոցա, զիրկութեան մերոյ զնշանն և զտէրունական յաղ-
 10 թոթեան զդէնն՝ որով ընկլաւ մահու յազթութիւնն և բարձան առ ի մէնջ առածք կամակոր թշնամւոյն, յորս երանելին Պօլսու զարարածովքս զանց արարեալ ի նորին զօրութիւնն պարծէր, «Մի յիցի ինձ, ասէ՝ պարծիլ, բայց միայն ի խաչն տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»*, նոքա վրէժինդիր լեալ հօրն իւրեանց սատանալի, խորտակէին անտօմօթաբար: Բայց
 15 որովհետեւ զիսաչն լիշեցի, ածից ի պատմութիւնս և այլ սքանչելեաց զրոյցա, որ ամենեցոն սարսափամն բերէ լսողացն:

Ի հաստուածս լերինն Պախորայ որ ալժմ կոչի Դավլախազուա, առաջին հարցն աւան ինչ էր զոր Բազմազրիւր կոչեն. ուր զԱստուածացին նշանն բազմապայծառ վայելչաթեամբ կանդնեալ էին. որ և զանուն գեղ-
 20 շըն ի նոյն փոխեալ՝ Խաչ անուանեն մինչեւ յազօր: Ցաւուր մեծի Պենտեկոստէին ի գիշերին եկեւալ՝ որ նոր կիւրակէն կոչի, կամարար մշակքն սատանալի, մրճով հարեալ զթագ Աստուածընկալ նշանին՝ մանրեալ լերկիր ընկեցին, և ինքեանք զանխլաբար յօձաբնակ յորչս իւրեանց երթեալ մտանէին. ընդ որ հիացաւ երկին ի վերուստ, և երկիր առհասարակ զար-
 25 հարեալ զգողի հարկանիւր. զայն արարուած ողբոց արուսեակն, և ագայ

* Գաղա. 9. 14

1 Ե զօրն + չիք են

3 Ը զագարակու

4 EFGIS զոր Ը յառաջն

5 Ը կոչի F ազառ Ը զրնակիչոն

7 Ե իւրեանց Ը տեղին

8 Ի զարձուցի

9 Ա հանդէր փխ հանդէպէր + հանդէպ էր

10 CGI զէնն BCDEFGL ընկալաւ BCDEGI յազթութիւն

11 G ասածս Ը թշնամոյն Ը յոր Ը զարարածով

12 BI զօրութիւն FGH լինիցի Ե չիք պարծէր... ուր,

13 H խաչ Ե չիք տեառն Ը մեր

14 D չիք խորտակէին անտօմօթաբար

15 A այդ Հ սքանչելի

16 EF զրոյց Ը լսողաց

17 ABCDEFGI հստուած BCD պախրա և պախրայ

18 ABDEF բազմազրեւրը CHS բազմազրիւր GH ոկում աղիւրը

19—20 BCI գեղջին BCDEFHIS նոյն

20—21 ABCEF պենդէկսոսէին GH պենտակսոսէին

21 BEFG գիշերի DEFGI կիրակէն + կոչեն BC մշակն

22—23 C Երկիր

23 BC յանձնարնակ Ը որջո Ա չիք իւրեանց և իւրեանց

24 HԾ հիացան Ը երկինք Ը ընդ այն

25 F արխ սեակին

երեկորեայն խրթնի: Արդ ըստ սովորական կարգաց ի հաւախօսի ժամուն լարուցեալ երիցուն՝ ևին առաջի խաչին, զմնձի կիւրակէին պաշտօնն կատարել. և տեսեալ զսքանչելի տեսաթիւնն՝ ձեռն զօձեօք արմեալ պատառէր դհանդերձն, և բարձրածայն կանչիւք զրնակիչս տեղւոյն ընդուս 5 առժամալին ի նորա տեսիլն հաւաքէր. որոց տեսեալ ի մեծամեծ զարմանմ, զիսկուն բարձնեալ բախէին զկարծու և զառնալին. և էր ամենեցուն բախմամ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց միաձայն մի ողբք հառաջանաց: Եւ մինչեւ նոքա լայս տաղնապի կալին, յանկարծակի ժագեաց ի նոսա զիստեթիւն՝ ըստ Աստուծոյ անճառ իմաստոթեանն: Ի գի-
 10 շերին՝ լորում այն գործեցաւ, յանկարծակի ձիւն անկեալ, զերեսս երկրի սպիտակացացանէր, որ զիստ անօրինացն կալեալ՝ տարեալ ի նոցա կազազան կացուցանէին: Եւ առժամալին ազդ արարիալ երջանիկ հայրապետին Սամուիլի. որոյ լուեալ բազում ժողովով անդր հասանէր. և զգաւառին եպիսկոպոսս և զերիցունս և զհարսն առ ինքն հաւաքեալ, երթեալ նոքօք՝
 15 զանօրինացն զիսկաղաղսն կիզեալ ապականեաց, նղովելով զինչս և զստացուածս նոցա, որպէս Յեսու յառաջինսն՝ զերիքովայն, զի մի՛ ոք իշխեցէ առնուլ ինչ: Եւ վեց ի նոցանէն՝ զորս փարզապետս ասէին լինել չար և պիղծ կրօնիցն, զնոսին ձերբակալ արարեալ, գալ ժողովով ի քաղաքգիւղն որ կոչի Ձերմայ, և աղուեսախարանօք զդէմս նոցա գրոշմել հը-
 20 բամայէ, զի եղիցին այն նոցա նշան լաւիտենից՝ լայտնի և ճանաչելի ամենեցուն. զի մի՛ ոք տղիտաբար հաղորդեսցի ընդ նոսա, ալլ իբրև զչար գաղան հալածական լիցին յամենայն մարդկանէ: Յետ այնորիկ օրհնեալ զժողովարդն՝ որ աշխատակից նմա եղեն, արձակէ ի խաղաղութիւն:

1 EHI8 երեկօրեայն G երեկորեան

2 BCDI պաշտօն E կիրակէին

3 I կատարեալ BCI տեսութիւն ADEFHI զաւձաւք Բ զօձքն և զօձեօք

3—4 I պատոէր

4 A զհանդերձնն DI զհանդերձսն

5 EF ընդ որ BCDEF նոր և զնոր GH տեսեալ զմեծամեծ Տ տեսեալ զմեծամեծաց
ծ² ի մեծամեծաց

5—6 ABCDEFI զարժանցն Ծ¹ զարժացան Ծ¹ զարժանացն

6 B զկանկան Gh բազիէին EFG զկուրծսն

7 E տղայոց միանձն այն

8 EFGH մինչ

9 BC իմաստութիւն DI իմաստութեան

11 EFGHԾ¹ սպիտակացոյց H զիետս

11—12 H չիր կալեալ... կացուցանէին ի կալեալ տարեալ ի նոցա կազազան կացուցանէին BCD նոցին FH կազազանսն

13 A սամուիղի G սամուէլի CEFS սամուէլի DI բազմաժողով Ա ժողովով BCEF ժողով Տ զգաւառի

14 B եպիսկոպոս Gի եպիսկոպոսունս ԽՏ եպիսկոպոսն ABDEFGI զհարս C զհայրս EF ինքեան

15 H զանօրինաց Ծ² կաղաղանս

16 F զեսու

17 I վեցն G նոցանէ

18 ABCDEFI զնոսա ABCDEFGHIԾ³ ժողովն

18—19 ABEF բաղաքազեւղն CGHԾ բաղաքազեւղն

19 F ջերմա AEFS աղուէս խարանօք Ծ² աղուեսախարանօք

20 S եղիցի 1 նշան նոցա

21 A արդ

Իսկ ի գալ ամարախնոյն առաքի ի թագաւորէն դատաւոր իրաւանց աշխարհին, որում անոն էր Եղիա. որոյ հասեալ ի գաւառն Եկեղեաց, ընդ առաջ երթալ նմա ամենաչարն Վրիշո. և ամբասառն լինի զմեծարգի հայրապետէն Սամտիլէ, և զայլ եպիսկոպոսացն որ ընդ նմա էին, 5 եթէ Զիմ տունն լաւարի տարան, և զգեւզն աւերեալ հրգեհ արարին: Եւ բագում գանձուց և ընչեց պարտո ի վերայ նոցա կացացանէր: Զոր իբրև լուաւ դատաւորն՝ տուենլ ևս ի բարկութիւն բրգեալ, առաքէ զինուորս բերել ստիպաւ զերանելի եպիսկոպոսունոն առաջի իւր: Իսկ ի գալ զինուորացն, զրէ զլախ եպիսկոպոսացն հրովարատկս առ վիճակաւորս եկե-
10 ղեցւոյ, առ երիցանս և առ անապատաւորս, զի առանց իրիք ինչ զմտաւ աժելոյ առ նա ժողովեսցին: Եւ ի հասանել համբաւոյն, որպէս թէ լԱստուծոյ տնսչութենէն աղդ լինի առ ամեննեսեան. առանց լապաղանաց բազմաւթիւն մարդկան ի մի վայր ժողովեցան, ոչ միայն քահանայիցն, այլ առաւել աշխարհականաց՝ զորս ոչ ունիմ զհամարոյ նոցա զչափ
15 ընդ զրով արկանել. և երթեալ ժողովոյն բազմաւթեամբ մինչև յեզր զետոյն Եւփրատայ, ուր Մանանաղի ի նմա խառնի: Եւ լինի յայնմ ժամտ եկը անձրեի. և ի յորդութենէ անձրեին զարթեաւ Եւփրատէս և գայր լի դարիւ և դարիւ: Իսկ զինուորքն բերեալ նաև՝ փութացուցանէին անցուցանել զծերունի եպիսկոպոսն զՄամաէլ և զնորին եղբօրորդին զթէողո-
20 րոս յայնկոյս յաւանն որ կոչի Կոթէր, քանզի և դատաւորն անդ իսկ էր. բալց ժողովորդն բուռն հարեալ զեպիսկոպոսացն, ոչ նտոն ի ձեռո զինուորացն իսկ նոքա ասեն. Նախ զսոսա անցուցանեմք, և ապա զժողովորդդ. և այսու բանիւ հաւանեցուցեալ զնոսա, առեալ զեպիսկոպոսունոն հանդերձ նաւովն անցուցին յայնկոյս: Եւ դադարեցուցեալ զնաւն եղ ի
25 բանտի զեպիսկոպոսոն. զոր իմացեալ ժողովոյն զխորամանկութիւն նո-

2 DIS անունն EGH Եղիաj ABDEF Եկեղեցայ G Եկեղեցաց HIS Եկեղեցեաց

3 C վերգեն

4 A սամուելէ DEGHIS սամուելէ A զայդ F այլ

5 G թէ BDI տուն I չիք և AF զգեւզանն B զգեւդ այնն C զգեօղ այն DI զգեւզան GHs զգեօղն

8 GS եպիսկոպոսունս

10 G մտածելոյ վիս զմտաւ

11 D ժողովեցան G հասանիլ ABCDFI համբաւուն

11—12 CG աստուծոյ

12 C առենեցուն BDEFHI և առանց

13 BCDFGI քահանայից

14 A այդ

15 C բազմութեամբ ժողովոյն

16 EFGHs Եփրատայ B մանանալի C մանանալին ABCDEFHs ի ժամուն վիս յայնմ ժամու

17 FG չիք ի EFHIS Եփրատէս

19 A եպիսկոպոսն D զամւել

19—20 G զթէողորոսն

20 CI աւանն

21 B ձեռուն

22—23 AEF զժողովուրդ Յ ժողովուրդ CD զժողովդ և զժողովդդ

23 A զեպիսկոպոս DFHI զեպիսկոպոսն Ե զեպիսկոպոսն G զեպիսկոպոսունս

24 BCDI անցին Ի յայսկոյս C Եղին

25 CS զեպիսկոպոսունս F զեպիսկոպոսն

ցա, զի ոչ դարձուցին գնաւն ի նոսա՝ որպէս խոստացան, բարձր, ձայնիւ և յորդորական բարբառով զմիմեանս քաջալիթէին, մեռանել անցանել ի ջուրսն, քան թէ յառաջնորդմն հաւատոյ լատանաց բանս լսելը Եւ քանդի երևկոյացեալ էր ժամն, և արեգակն զցնցող դառագալից ինընքն 5 ծրարեալ ի մալըն զառնայր՝ համարձակութիւն տալրիվ երինակուճառ արփուոյն, յայնժամ կասք քահանայիցն յառաջ մտաւցեալ, ո՞չ խորհրդուիվ խաչին զցուրսն բաժանէին, այլ զնոյն ինքն զակրունական զյաղթաթէնան նշանն ունելով ի ձեռո՛ և բարձեալ ի վերալ տառոց, քաջապէնդ հաւառ տովք հարկանէին զբարձրակոհակ կոյսու ջուրցն, լորմէ որպէս խստերախ 10 ձի ի սանձից ճամկեալ տեղի տալր անցի ժողովրդեանն, ոչ ոք վնասեալ յայնքսն բազմութիւնէն և ոչ մի՛: Որք իրրի անցին, զգոհացողական հեղուն զցալին ամենայն Աստուծոյ նուագէին, ատաջնորդ ովարու իւրէանց ունելով զանարաան Մարիամ, որ է եկեղեցի սուրբ, ոնկով դժմբուկն ի ձեռին, ալիինքն զհաւուտոյն ճշմարտութիւն, ոչ անձայն և անարտեալ 15 ի հերձուածողական գէճ ախտիցն եղեալ, այլ չերմութեամբ ըստ Հոդոյն սրբոյ ցամաք գոլով և ի հնչողական երգոն ովարաստական, որք բախեալ զտութական կնտնտոցաւն՝ հնչեցոցանէին յամեննեցունց լսելիս. «Օքննեցէք զաէր, զի սքանչելիս արար»⁵, և որ զիեա սորա անկցին բանք. և այսու բարձրաձայնութեամբ հանէին զգիշերն ամենայն ի զլուխ յա- 20 զօթսն Աստուծոյ:

Իսկ զատաւորն լորժամ լուաւ զատուածալին տնտեսութիւնն և զիրաշու սքանչելեացն, ծանեաւ՝ թէ այցելութիւն առնէ մերոյ ազգիս տէր: Ի սաստիկ հիացմանէն ի դողման եղեալ՝ լազօթս ապաւինի և զԱստուծ յօդնականութիւնն կարգալ, զի Մի տգիտարար, ասէ, խոտորհցայց յիրա- 25 ւանց քոց, տէր: Եւ ի լուսանալ աւորն, քանդի միաշաբաթ էր, երթեալ

* Սաղ. Աէ. 1

1—2 BCDI բարձրաձայնիւ Տ ձայնիւք

2 F որգորէին փիս քաջալերէին ABDI մեռանիլ Ա չիք մեռանել ի մեռանել

2—3 BDEFGI չիք անցանել

3 B ջուրս DI ջուրն BCD առաջնորդ դլ առաջնորդին Ը առաջնորդն Ա առաջնորդսն ՀԾ² նախատանաց փիս լուտանաց ի լուտանաց

4 ABCDEI զցնցուլս BCDEFH ճառազայթիցն

5 B մայր

6 F արփոյն Ը քահանայից

7 A այդ

8 D քաջապինստ

8—9 BCI հաւատով

9 C զբարձր կուակ B բարձրակուակ DI կոյտ BCDEFI իրրի փիս որպէս

10 E անցից

11 G8 երդոն

14 EH18 հաւատոյ Ե դճմարտութիւնն Ե աւն ձայն I անարուեստի

15 FH8 ի գէճ [ի չիք ի] A այդ

17 H չիք զաթական ի զաթական B յամեննեցունք C ամեննեցունց EF յամեննեցուն.

19 H բարձրութեամբ ի բարձրաձայնութեամբ

19—20 H8 յողօթս ի յազօթսն

21 B ասոռածային BCDI տնտեսութեան

22 C եթէ G յացելութիւն

25 D միաշաբաթի

յեպիսկոպոսարանն որ Փրբիսն կոչի, և զիրաւացի զատաստանն եղեալ՝ ի գատ և լիրաւունս կացուցանէ զգլիսաւօրս ժողովոյն. և հրամային անարժանին և պարտաւորելոյն Վրլինայ գալ ի հանդէս իրաւանց: Եւ քանզի է կենդանի ինչ, զոր սեպիանս կոչեն, որմէտ առեն՝ թէ զամենայն 5 գոյն փոխէ, զի լորսորդացն ապրեսցի՝ նոյնպէս և նաև ի զօրանալ ճըշմարտոթեանն՝ ետես եթէ ոչ կարէ զգէմ ունել, քանզի ի ծագել լուսոյն՝ սպառի խաւարն, և ի յալտնել ճշմարտոթեանն՝ կորնչի ստութիւնն Եւ ապա զինչ առնէ, և որպիսի՛ հնարս իմանայ. Հոռոմ խոստանալ լինել, և ինի յորդեգիրս եպիսկոպոսին՝ որոյ անուն եպիսառատ յորջորջիւր՝ կա10 շառով զողացեալ զմիտս նորա: Որոյ եկեալ առաջի ատենին՝ աղերսիւ խնդրէ զնա իւր ի շնորհս, և դատաւորն զնոյն կամի. քանզի եղբայր անօրինին իշխանական պատուզ և քաջասիրտ արութեամբ լընորելոց և ի ծանօթից թագաւորին էր, յորմէ յորժ ակնածէր դատաւորն. ուստի և տայ զնա եպիսկոպոսին յաւանդ, որպէս և իննդրեաց: Իսկ զայլսն զորս և 15 գտին ի նորին ընկերացն՝ մեծամեծ հարուածովք և գանիւ տանջեալ, հայածական արարին աւերելով զտունս նոցա. և ժողովն օրհնեաց զդատաւորն, և արձակեցան խաղաղութեամբ:

Բայց դատաստանքն Աստուծոյ կանինեալ ի վերայ նորա, որ թէպէտ ի պատուհասից զերծաւ, այլ ի ձեռաց ամենագիտին ոչ կարաց 20. ապրիլ. քանզի յանկարծակի վառեցաւ մարմին նորա տապով՝ որպէս զներովգէին, և մատունք ձեռաց նորա չըրացեալ՝ ոչ կարէին առ կերակրուս նպաստաւորել մարմնոյն. այլև կերակուր զոր ճաշակէր տառապանօք, մուտ կերակրոյն փակեալ էր, զներգործութիւն աղբոյն վերադարձութեամբ վճարէր մինչեւ յօր մահուան իւրոյ. յետոյ և մարմինն իսկ գողութեամբ 25 ապականեցաւ: Բայց նա ոչ եկն ի զդշումն, և ոչ լիշեաց զիւր զառաջին բարեպաշտութիւնն. այլ նոպին դիւական աղանդովն վարեցաւ՝ մինչեւ բարձաւ ի կենաց. և տանջանք մարմնոյն միշտ լուշ առնէին զիշատակ գեհենին լոր տանջելոց էր:

1 CEI եպիսկոպոսարանն BCI դատաստան

2 B հրամայէ

3 BCD գրվեռու

4 CD սեպիեանս

5 ABCDEFHI ապրեսցին H1 նմանապէս

6 BCDGHI զգէմս G ծագիլ

7 ABDEFI չիք ի B յանմ փիս ի յայտնել G յայտնիլ BDI ճշմարտութեան

BDI ստութիւն

9 E որդեգիրս

11 BCD ինգրէր FG չիք ի ABCDEFI դատաւորին FG դնոյն

12 F պատով E չիք և C արիութեամբ C ընդրելոց

14 EF եպիսկոպոսն GH3 յեպիսկոպոսն ABCDEFGHI դայլս

15 BDI հարւածով

20 H վառեցան

21—22 DI չիք առ կերակուրս G կերակուրսն

22 DI կերակուրն մ կերակուր

23 B կերակուրն DFI կերակուրն

24 E օր DEFGHS մահուն H մարմին և մարմինն CEGHIS իւր փիս իսկ ի բակ

25 B չիք ի

26 BDI բարեպաշտութիւն A այդ BCDI դարեալ

27 H մարմնոյ

28 C որ

Բայց զնոցա մծղնէ զգործն անպատշաճ համարեցաք ընդ գրով արկանել, քանզի կարի աղտեղի է. և զի ոչ ամենայն ոք պնդակազմ է լսելիօք, բազմաց մեղացն լիշտառակ ի խաղանս ձգէ զլսողսն, և ի կատարումն դորժոյն իսկ ածէ. վասն այսորիկ և ես խոյս ետու յայնմանէ: Այլ որ լայտնի է ի նոսա, և մեզ ասելի է՝ այսոքիկ են: Զեկեղեցի և զեկեղցոյ կարգաւորութիւն բնաւ ոչ ընդունէին. ոչ զմկրտութիւնն, և ոչ զմեծ և զսարսափելի խորհուրդ պատարագին. ոչ զիսաչ և ոչ զկարգաւորութիւն պահոց: Այլ մեք ճշմարիտ հաւատացեալքս սրբոյ Երրորդութեան՝ պիհնդ կալցուք զիսուտովանութիւն անշարժ յուսոյն, զոր ուսաք 10 ի սուրբ հարցն. և ի նոցա աստուածուրաց ժողովոյն ի բաց կարծուցուք զերես, անէծս ի վերայ նոցա առաքելով:

Խ

ՎԱՅՆ ՏԻԵԶԵՐԱՀՅՈՒՋԱԿԻ ՔԱՂԱՔԻՆ ԱՆԻՈՅ ԽՈՊԼՈՂՄԱՆՆ ԱՐԱՎ

Եւ արդ ընդ բազում, հեթեթանօք և ընդ ցնորիւք անկան ազդ
 15 մարդկան, յաղագս ցոփութիւնն և անխոնարհելի մասաց՝ ապաստան եղնն ի գործս իւրեանց. հսկայս կորովիս և բարձրահասակս, անդիմահարս և անմարտնչելիս՝ աստուածուրդիս իւրեանց անուանեցին: Եւ ոմանք աշտարակաւ ամբացեալք՝ անմատոյց ունելով զբարձրութիւն, ոչ կամեցան ճաշակն ի բաժակէ բարութեան տեառն, որպէս այն տուաջին շինուածն ան-
 20 մըսութեան՝ բազմաշխատն և գիւրալիործանն. այսպէս և բնակիչքն Երիքովի, յաղագս ամբութեան աշտարակացն՝ ոչ համարեցան զինքեանս ընդ այլ Քանանացիսն, թէ տիրէ նոցա աշ տեառն կոմ սուր ամենալալին մերձեսցի առ նոսա: Զի տէր է որ շինէ և քակէ, տայ զամուրս ի դո-

1 C բայց ըստ նոցա D1 մծղնեայ C դործն

2 D1 չիք քանզի կարի աղտեղի է

2-3 ABCDEF1Ծ² լսելովք

3 E չիք յիշտառկ... զլսողան

4 C չիք և E ածէր ABCDEF1 այնորիկ A այդ

5 ABDE յայտնին G չիք է (այսոքիկ)

6 D1 կարգաւորութիւնս B և ոչ D1 չիք բնաւ BCDEFG1 զմկրտութիւն

8 A այդ

8-9 BDI Երրորդութեան

9 DHI պիհնա B յոյսոյն B յուսաք

9-10 H ուսապուք ի սուրբ հարսն ի ուսաք ի սուրբ հաղանցն

10 F յարանցն G հարանցն ABDFGI յաստուածուրաց

11 B յանէծս EF առաքեալ Gh առաքել

13 Ե՛ տիեզերական A անւ F անուոյ BCDI խողխողման BCDEI սրոյ

14 G հեթենքանօք I հեթեթանոսօք F անդան I ազգք

15 BCD ցողութեան և անմարտչելի փխ անխոնարհելիք

16 H անընդդիմահարս ի անդիմահարս

18 C զբարձրութիւնն

19 E բաժակէն ABCEFԾ¹ բարկութեան

20 BCDI բազմաշխատ ABCDI բնակիչք

21 AD1 յամբացեալք յաղագս աշտարակացն [D1 ամբացեալք]

22 H այլ ընդ ի ընդ այլ D տիրեն

23 G ի փխ առ

դումն և գրարձր աշտարակս ի կործանումն. զի և աշտարակն որ էր ի սնաբըն Նիրանանու, զոր չինեաց Դաւիթ, և ամրացաց ստանքաւ և վահանաւ հակառակ Դամասկոսի, ոչ եղել խափան և դիմանար Եղերակ, որ յարեաւ ստան Սոդոմոնի. զի սրբութիւնն է ամրութիւն, և պարիսպ ըն-5 տիր գործք աստաւածպաշտութեան:

Եւ արդ դարձաւք անդրէն ի կարգն ըստ յառաջապրելոցդ. մի սակաւ կամ փոքր համարել մեղս՝ որք ոչ զղանան կամ տպաշխարեն, կամ ծգեն լինքեանս զմերձակայ և զահամանակցացն զպատռնասն՝ որ ըստ յանցանացն հանդիպիթ. ողբալ նոճւոյն յաղագս մայրոյն, և դժնիին յա-10 ղագս ծիթենոյն: Զի ոչ եթէ ամենեքնան արժմանի են մահու, ըստ տեառուն հրամանին, յորոց աշտարակն ի վերալ անիսւ, այլ մերձակալիցն և յալլաց մեղաց ըմբռնումն, և հեռաւորացն խրամն և զդուշութիւն: Զի ոչ եթէ վաղ իմն գործեցաւ, կամ բազում ժամանսկ ընդ մէջ անցեալ աղաւաղնաց զանցս աղէտացն որ ընդ Արմն եղել. վասն զի ոչ սակաւք էին 15 որ աշօք տեսին, և ոչ լսելիաց կարօտացան. զի բազում աշխարհ և քաղաք ա'յն էին որ ապրեցան յախն հինէ, այլ ստամբակեցան ի միտս իւրեանց, և ամրութեամբն ապստամբեցան ո'չ ի մարդկանէ՝ այլ յԱստուծոյ, որ տայ զբարձր աշտարակս ի կոխումն և զքաղաքս ամուրս ի հողաբլորս: Ոչ իմացան և ոչ առին ի միտ զահ տեառն և զսպառնալիս 20 որ ի նմանէ. և զմրուր բարկութեան և զսրտմտութեան՝ որ ի նմանէ խոնարհի յարբումն մեղաւորաց, սպանեալ համարեցան. մանաւանդ տմուրն Անի և որ շորջ զնովաւ դստերք իւր՝ առաւել յամբարտաւանութիւն կրթեալ՝ ընդէմ երկնից կալիժս հարկանէին. մինչի շարժեաց Աստուած զթագաւորն Պարսից փոխանակ ինքնան՝ տեսանել թէ զի՞նչ

1 C աշտարակս

2 BCDI սնաբս

3 BC չիք եղել ABCDEFGH կամ վիս և

4 ABCFI ստանայ BEF սազոմոնի BCDEI սրբութիւն

4—5 BF ընտեր

6 I կարգս

7 CDI գմեղս

8 GHIS չիք յինքեանս D պատռեասն

9 ABCDEFHI նոճոյն ABCFHI մայրոյն

10 AC ձիթենոյն և արժանի են ամենեքնան

11 A հրանին B յորոյ

12 A այդ B չիք և յայլոց մեղաց EF մեղացն DI զըմբռնումն և զհեռաւորացն

B զիրամն CG խրատ

13—14 GH աղաւաղաց

15 I էին վիս տեսին

15—16 GS քաղաքք

16 A այդ C այնմ և ստամբակեցօքն

17 BC չիք և H չիք ամրութեամբն և ամրութեամբն A սովուամպեցան և աղաստակեցան վիս ապստամբեցան

18 H քաղաք և քաղաքս

19 BCDI հողաբլուր C ոչ ի միտ առին H չիք տեառն և տեառն

20 AD զսրտմտութիւն B սրտմտութիւն և զողամութեան վիս զսրտմտութեան

22 G յառանել

22—23 CG ամբարտաւանութիւն

24 H² պարսից պատուոյ H չիք պարսից և պարսից.

գործի ի նմա: Եղեւ գործ պատերազմի յերկիրս Հալոց բնդարձաւ կեցոցանել զբնակալիւնս իւրեանց, և ամիրել ի վնրայ սահմանի այլոյ թագաւորաթեան. և էր թուականիս մերոյ ամք հինգնարիւր երեքտասան:

Արդ եկեալ հասանէր թագաւորն բազում բիւրուք և անթիւ սպա-
5 ռազինօք. մաւեալ յաշխարհս մեր՝ ան և երկիւզ հասուցանէր հեռաւորաց
և մերձաւորաց. կոմիեր, տապալէր զաշխարհս բազումս, մինչև ենաս ի
քաղաք՝ որ զմես իւր ի կատարումն լրիւ իւրով տնէր: Կանգնեաց
զիսրանն իւր ընդգէմ քաղաքին Սնւոր, և տարածեաց զբանակս իւր ընդ
լայնութիւն երկրին: Զանալը, հնարիք՝ զի զգուն երկաթի և զնիգս պը-
10 ղընձի ի բաց իւկացէ, որ կալր ընդգէմ թագաւորութեանն իւրոյ. և ան-
լուր լեալ յաղազս ամրութեանն՝ թէպէտ և զմարտն սաստկացոցանէր,
կամէր չուել: Եւ զայն ոչ գիտացեալ թէ էարկ տէր ի մէջ պահապանացն
և թշխանացն երկապառակութիւն և անմիաբանութիւն, ամբոխումն և բար-
ժանումն. և անդէն թողեալ զգործ պատերազմին՝ ի փախուստ դարձան,
15 և խուճապեալք յերկիւղէն՝ ոչ ոք յազգայինսն կամ ի կարեոր բարեկամ-
սըն հայեցաւ, այլ իւրազանչիւր ոք անիւ ըմբռնեալ: Եւ տեսեալ զայս
սպառազէն զօրացն՝ որ արտաքոյ մարտնչէին, հանդէպ ինքեանց ի վե-
րալ պարսպին ճանապարհ առնէին, և իբրև զկուտակումն ալեաց ծովու
ի ծոց քաղաքին հնդուին, և զպարսկական սուրն ի գործ արկեալ, ո՛չ
20 ումեք խնացէին: Իսկ բազմութիւն արանց և կանանց յապարանս թագա-
ւորացն դիմեալ՝ իբր թէ կարիցեն ապրել, և այլքն ճողովրեալ յամուրն
որ ներքի բնրդ կոչի: Իսկ որ ի մէջ քաղաքին ամրացեալ էին, իբրև գի-
տացին թշնամիքն թէ անպատրաստ են, և ոչ գոյ ի նոսա այր պա-
տերազմօղ կամ կերակուր և ըմպելի, վազվաղակի շուրջ պատեալ և շտապ
25 տագնապի հասուցանէին, մինչև յակամալ արտաքս հանին:

1 FG եւ եղեւ

1—2 ADEFH ընդյարձակեցուցանել

2 F սահմանին G այլոց

3 ABDEFH թագավորութեանս C թագաւորաց H մեթում

4 AEFG բիւրօք BDI իւրօք վիս բիւրուք C բիւրայօք և բիւրգը

4-5 B չիք և անթիվ սպառազինօք

5 E աշխարհն A երկեւղ F հասուցանէ

6 BDI բազում

7 C քաղաքն CDEFGHI որոյ BCDFHI չիք իւրով E լրիւն էր

8 EFH չիք իւր իւր (ընդ) և իւր

9 B զուռն Բ զնինզս

10 BCDI թագաւորութեան E թագաւորին E չիք իւրոյ

11 B ամբռութեան և չիք զմարան

12 HS պահապանաց

13 BC չիք և իշխանացն

13—14 B չիք և (բաժանումն)

15 H յազգայինս ի յազգայինսն

16 A ալլ

18 BC չիք և E այլեաց

20—21 C թագաւորին

21 DG իբրև BC կարացեն D կարասցէն I կարասցին CGHS ապրիլ G այլք

22 dGI ներքին Ծ նիբրք DI ամբացեալք

23 I անպիտանը վիս անպատրաստք CDE գոյր H չիք այր և ոյր

23—24 CDHI պատերազմող

24 C ըմբելի

25 ABCEGI ակամայ

Անդ էր տեսանել զվիշաս և զտագնապս իւրաքանչիւր հասակի. զի ի գրկաց մարդն լափշտակեալ լինէին մանկունք անողորմաբար զքարի հարեալ, և մարքն արեամբ և արտասուօք զմանկունս իւրիանց թանալին. զիայր և զորդի մի սուր խողիսոդէր. զի ծերք և երիտասարդք, քահանայք և սարկաւագունք զմի սրոյ ճաշակ մահու ընկալան. զի լցաւ քաղաքն լի ծալրիւ և ծալրիւ, և ճանապարհ էր մարմին սպանելոցն. զի ի բազմութենէ կոտորենլոցն և յանթուելի դիականցն՝ վտակն մնձ, որ անցանէ առ քաղաքաւն, ներկանէր արեամբ. և գագանք վայրի և ընտանի՝ եղեն գերեզման դիականցն. վասն զի ոչ գոյր որ թաղէր և հարկաւոր 10 հողովն ծածկէր զիոդիսոդեալսն: Այլ և ի ճարպոյ սնիրաւոթեան ի նմագործելոցն առջորեցաւ բարձրաշէն և գեղեցիկայրմար ապարանքն, և եղեամենայն բնակութիւնն իրբ հողաբրուր. և վաշին և նենդութիւնն որ ի նմա՝ խափանեցաւ:

Այս է բաժին անիրաւ քաղաքաց, որ շինեն զինքեանս արեամբ 15 օտարաց, և ի քրտանց տնանկաց փարթամանան, և ի վաշխից և յանիրաւոթեանց զառնա իւրեանց ամբացուցանեն. և ինքեանք զմիտս իւրեանց անողորմ ունելով առ աղքատս և տնանկս՝ միայն հեշտութեան և փափկութեան սպասեն, և ի գործոց աղտեղութեան ո՛չ խորշին, այլ միայն արբեալ լինին ի ցանկաթեանցն որ զնոսս ըմբռնեալ ոնի: Եւ 20 արդ զի՞նչ լինի նոցա ի հառանել բարկութեան տեառն. սպառին և պակասին որպէս մոմ յերեսաց հրոյ, եթէ թաղաւոր իցէ և եթէ իշխան, որպէս ծանեաք ի գրելոց: Բայց թագաւորն Պարսից բազում գաւառաց տիրեալ և անթիւ աւարաւ դարձաւ յաշխարհն իւր:

1 Հ շիք զվիշտս և զիշտս ABCEFH զտագնապս D1 տագնապս

4 C և զիայր

6 H սպանելոց F շիք ի

7 G դիականց

7—8 ABCDEFH անցանի

8 G քաղաքաւ. E ներկէր C գագան վայրենի G շիք և (ընտանի) B ընդանի

9 CG զոյր ոք G թաղէր զնոսս

10 G հողով Հ ճանապարհոյ փի ճարպոյ և ճարպոյ Ծ² ճանապարհաց

11 BCDI գործելոց

12 BCDH բնակութիւն և բնակութիւնն Հ վաշխիսն և վաշին D նենդութիւն

14 H բաժինն ի բաժին

15 BGI շիք ի G քրտամք D1 քրտաց

15—16 CI անիրաւութեանց G յանիրաւանց

18 H շիք և փափկութեան և և փափկութեան A ալդ

19 BC1 ցանկութեանց

20 EF բարկութեանն

21 B երեսաց

22 Ծ² ի գրել զայս

22—23 BCDI գաւառս ABDEFGHԾ² «յաշխարհն իւր» բառերից նետո շնչին տարբերցվածքներով ունեց «երկրորդ զաւիթ թուականն ԶՀԳ. երբորդ Գէորգի թուական Ոժ. ի ՈԶԵ թամարն էառ զանի և զամենայն տիեզերս» [ԵԲ «ըմբռնյայտունի» (ներկա նրան. լօ 136, 191) բառերից նետո]

իե

**ՅԱՂԱԳԸ ԹԱԴԱԽՈՐԻՆ ՅՈՒՆԱՅ, ՈՐ Ի ԹԱԴԱԽՈՐԻՆ ՊԱՐՄԻՑ
ԶԵՐԲԱԿԱԼ ԵՂԵՒ**

Եւ արդ ո՞չ է պարտ անհաս և անձեռնարկելի իրաց պատմօղ լինել,
 5 կամ ընդ գրով արկանել, զորոց ոչ ալլոց աշխատաւթիւն տուեալ է մեզ,
 և ոչ յումեքէ պահանջեցաւ ի մէնց, և ոչ մեք կարող հմք ձեռն արկա-
 նել, վասն այնորիկ բաղում ինչ հարկաւոր պատմութեանց որ ընդ սոքոք
 են՝ անսես արարաք, ալլոց թողլով ճարտարաց և հարուստ մատաց,
 զի թերեւս պահանջեսցէ ոք ի նոցանէ. և այսու նախանձ արկից կարողացն.
 10 բայց տուգանք ոչ սակաւ համարեցաք՝ գանց առնել զերկուց թագաւո-
 րացն գհանդէս պատերազմի. ալլ փոքր բանիւ զմեծամեծ իրս վճարեսցուք:
 Բայց թագաւորն Դիոգեն որ չը վաթսներորդ ի մեծէն Կոստանդիա-
 նոսէ՝ ըստ համարոյ թագաւորացն, փոքր ինչ աւելի կամ նուազ, իրեւ
 ետես դի թագաւորն Պարսից ոչ սակաւ աշխարհ հատուած արար ի
 15 լիւրմէ թագաւորութենէն, և գկողմնակալսն Յունաց վախստական արար, և
 ինքն մեծաւ աւարաւ և գերութեամբ դարձաւ յաշխարհ իւր. ապա և թագա-
 ւորն Յունաց զկնի տասն ամաց գործ պատերազմի յանձն առնոլը ըստ
 նախանձու և արիական բնութեանն. զի մի՛ անաշի և վատ երեսնցի, և
 զկնի ինքեան վատ լիշտակ թողցէ: Խրոխալով և մեծու ցասմամբ իրեւ
 20 ի վերայ ցամաքի ընկ ծով անցանէր, և զետեղեալ յաշխարհն Բիւթսնացւոց,
 անհուն բազմութիւն լինքն կուտէր: Զի զեռ ունէր զլախն և զընդարձակ
 թագաւորութեանն զսահմանն, ի հովացն Փիւնիկեցւոց ար է մեծն Ան-
 տիոք, մինչեւ յամուրն վան, և գամենայն երկիրն Ռշտունեաց յանդիման
 Հերայ: Իրեւ ետես զայսքան բազմութիւն զօրաց ի մի վայր ժողովեալ.

2 B չիր որ

4 BDI պատմող

5 A այլոց

6 B յումեք B չիր պահանջեցաւ ի մէնց G չիր մեք BDI կարող

7 C և որ

8 A այլոց

9 B նախանձակից վիս նախանձ արկից

10—11 B EFG թագաւորաց

12 ABCDFH տիւաւէն Ե տիւամէ G տիւուէն և տիւամէն S զիւուէն B չիր ի

12—13 AD կոստանտինոսուէ

14 BCDI չիր զի BCD զթագաւորն և եղի զթագաւորն մլ թէ ոչ

15 BGh զկողմնակալս

16 C յաշխարհն

17 H\\$ առնու ի առնոյր

17—18 ի չիր ըստ նախանձու ի ըստ նախանձու

18 BDI բնութեան B չիր և (զկնի)

19 G թողցի

20 CEG աշխարհն BDI բութանցւոց

21 C ինքն Fh յայն B յընդարձակ C յընդարձակ

22 BCD թագաւորութեան G զսահման B ունէր վիս որ է Ա փիւնիկեցւոցն:

22 ՈՅ ABDFI անտուք և անաւոք

23 ABCDFI ոռւշտունեաց E ըռշտունեաց

24 GS զայնքան BCD զօրացն

ամբարտաւանեալ հպարտացաւ ի միոս իւր չլաղթիլ յերկրածին թագաւորաց, և ոչ զրան մարդարէին ածէր զմտու, թէ ոչ բազմաթիւն զօրաց կարիցեն ազոնեցուցանել զմագաւորն, և ո՛չ դհոկայ՝ զօրութիւն իւր այլ աջ և բազուկ ամենակալին:

- 5 Արդ խորհուրդ իմն անվայելուչ ի միտ արկանէր, և բաղում զօրս ի ձեռն սպարապետաց ընդ այլ ճանապարհ արձակէր. և ինքն բազում ամրոխիւ յարեւել ճանապարհ կալեալ գալը, ճասանէր ի մեծ քաղաքն Թէոդորովիս. և անդ զայրուձի կազմէր: Չարաչար են մեզք, և զորդեպրութիւն և դիմաստոթիւն մերկացուցանէ ի գործիյեաց. բայց առաւել 10 ևս ամբարտաւանաթիւնն, որով վարին իշխանք և թագաւորք, և ո՛չ ճաւանին յիշատակաւ առաջին ամբարտաւանիցն եղծելոցն. զի նոյն ախտու այս չարաթեան՝ ապականիչ է ամենեցուն որ կրեն զատ, զի ոչ եթէ այլ ոք դիմակաց է ամբարտաւանին, այլ Աստուած է հակառակ՝ ըստ առակողին: Վասն որոյ ոչ ետ թույլ զօրացն հանգիստ առնալ մինչև գալցեն 15 ժողովեսցին ի նա ա՛յլ բաղմութիւնքն, և զիրեարս լորդորեսցեն ի քաջութիւն և յարաթիւն և լինիցին մեծ բանակ՝ թշնամնեացն սոսկալի, այլ իւրովքն կամեցաւ զորոք պատերազմին յաջողնէ: Վաղիվաղակի ուր թագաւորն Պարսից բանակնալ էր, անդք ճասանէր առ սահմանօքն Մանազկերտ գաւառի. և անդ զիւր արքայական խորանն հարկանէր յանդիման 20 Պարսից գնդին, և շուրջ զիւրեաւ ամբացուցանէր, և օր պատերազմի սահմանէր:

Բայց թագաւորն Պարսից խորամանկութեամբ առ երկիւղի զպատերազմելն իննդրէր. զի մի ցրուեալ զօրացն եկեալ՝ զթագաւորն ամբացուցեն, և անմարտանչելի նմա ճակատն լինիցի: Լաւ համարէր երկու մասին 25 քան թէ երիցն ընդդէմ կալ. շտապ տագնապի բարուցանէր, մինչեւ անդէն ակամայ յունական ճակատն կտզմէր ընդդէմ կազմ ճակատուն Պարսից: Եւ իբրև խրոխտալով առ իրեարս յարձակէին, և պատերազմական ճան-

1 Ի հպարտացեալ հպարտացաւ

2 dI չիք ոչ ABCDEI չածէր GI զբազմութիւն

3 BDI չիք ոչ A այդ

5 C միոս և զբազում

6 Gh սպարապետացն

6—7 F բազմամբովիւ

7 ABDI յարեւեալս

8 A թեռուսպաւդիս BDEHI չարաչար E չիք և

10 BCDGI ամբարտաւանութիւն

11 d յիշատակի և յիշատակը H առաջինն և յառաջին միու եղծելոց H եղծելոցն

12 A այդ

14 A թոյդ

15 A այդ ABCEFH ժողովեսցին G և ժողովեսցին

16 I չիք և C յարիութիւն dI լինիցի A այդ

17 BCD իւրայովքն և իւրայովքն B իւր փխ ուր

18 DI սահմանօք

18—19 EF մանազկերտոյ G մանազկերտեալ և մանազկերտայ

20 h գնդին և զիւրեալ

23—24 B թագաւորն H ամբացուցեն և ամբացուցանեն

25 BDI երիս C մասին ընդդէմ կալ քան թէ երեք մասին CDGHS դէմ

26 B չիք ճակատն... կազմ H չիք կազմէր... ճակատուն և կազմէր ընդդէմ կազմ ճակատուն

27 B իրախտալով CEH արձակէին

գիսիւ ընդ միմեանս բազիսէին, և գեռես ոչ երեէր և ոչ միոյ գնդի պարագաթիւն. անդէն վաղվաղակի միծ գունդ մի՛ ուս չիք ի նոսա աստածագաշտոթիւն, ապստամրեալ ի թագաւորէն Յունաց՝ ի կողմ թըշնամեացն յաւելուին Վասն որոյ բազում բեկումն զօրացն եղե, և յախմ 5 հետէ յապաղանօք և ոչ քաջաթիամբ ի գասն մատչէին, և զՊարսիկն զրդուեալ՝ ժիր և անմարտնչելիս կաղմէին: Բայց թագաւորն Յանաց անպատճառ և անտեղեակ՝ լի ցամամբ կալր ընդ զօրս Հայոց և ընդ աղդն, և ընդ ակամբ հայէր ի նոսա. բայց իրրե ետես միամտոթեամբ զպատերագմն և զքաջ արանցն զնահաակոթիւնն, որ ոչ գանգիտէին ի կորու 10 վի աղկզնաւորացն Պարսից, այլ արութիամբ ընդդէմ կային հանգիսին, և ոչ զթիկոնս գարձուցանէին. թէպէտե բազումք ի սիրոյ թագաւորին բաժանեցան, սակայն միամտոթեամբ նոքա զմահ յանձն առին. զի և զինի մահու՝ միամտոթիամբ քաջութեան վալելուչ լիշտակ թողցի. ապա սէրըս անդէպս ցուցանէր, և պարգես անձեռնարկելիս խոսսանալը:

15 Անդ ի վեր հայեցեալ թագաւորն՝ լորում բազմեալն էր, և նկատեալ հայէր առ ախոյանսն. և տեսեալ լիւրոց զօրացն խուճապեալ և ի փախուստ գարձեալ, անդ և անդը վաղվաղակի զսպառագինի և զինուորի ծե զգեցեալ, և իրրե զիալլակն հասանէր ի ճակատ մարտին: Եւ ի քաջ արանցն Պարսից բազումս զիաթաւալ կացուցանէր, և շտապ տագ- 20 նապի զօրացն առնէր: Այլ զայն ո՛չ իմանացր թէ զօրավաշ զօրացն տեառն ո՛չ էր ընդ նմա, որ Յնուուալ երենցաւ և տալր զյաղթութիւնն. և ոչ ել աէր ընդ զօրս մեր զինու և զահանաւ, և ոչ ենան սուր ընդդէմ թըշնամեացն և արգել. և ոչ սէր զօրութեանց ընդ մէջ իւր ածաւ, և ոչ եղիւր փրկութեան. և լուսոյ եղե մեղ տէր: Այլ լինքն ամփոփեալ զզօրու-

1 C առ փիս ընդ BCEFH բախէին ի բաղմէին CDEFI և գեռ ոչ հօ

2 E զնտի Բ վաղվաղակ.

3 A ապստամպեալ G ապստամբեցաւ EF չիր ի D1 կողմն

3—4 BG թշնամեաց

4 H յաւելին ի յաւելուին

5 H չիր ոչ ի ոչ 1 մացտնչեին

6 G անմարտնչելի

7 BCDEI չիր ընդ (աղդն)

8 D չիր և ABCdFGhi ընդ փիս ի ի

9 BDI զնահատակութիւնն

10 A այդ C արիութեամբ F արւութեամբ

11 DFI զիթկունսն

12 AH առնուին ի առին

12—13 F չիր նոքա... քաջու(թեան) ի նոքա զմահ յանձն առին զի և զկնի մահու միամտութեամբ քաջու(թեան)

13 ABCDEF քաջութիւն H չիր փայելուչ ի փայելուչ

15 F արդ փիս անդ Բ որում

16 ACDF ախոյեանսն CF իւրոց DI զիւրոց D խոճապեալ

17 H սղառագինի

18 BCD զգեցաւ BCDEI չիր և (իրրե)

19 G զրազումս ABCD զիթաւալ

21 CG յեսուա BDI զյաղթութիւն

22 ABE վահանու

23 dI էած

23—24 AB եղչեւը

24 B յոյսոյ A այդ E ինքն Բ ամփոխեալ

թիւն իւր ի մէնց, և մատնեաց զմեղ ի ձեռու թշնամեաց մերոց և ի նախատինս դրացեաց մերոց. և իրրե զոչիւար ի զինումն ետ. Աղեղունք մեր փշրեցան, և զէնք մեր խորոտակնցան. զօրականք մեր տկարացան և լքան. զի երարձ տէր զգօրութիւն իւր և զսիրա քաջութեան ի զօրականց և լիշխանաց մերոց. առ զառւսեր և զկարողութիւն ի նոցանէ՝ և հութշնամեացն, յաղագր անպատշաճ վարուց նոցա:

Արդ զայն աշխարհակալ և զմեծ աթոռող տէր, իրրե զստրուկ մի անարի մեղացն՝ ձերբակալ արարեալ՝ առաջի թագաւորին Պարսից կացուցանէին. այլ Աստուած՝ որ հարկանէ և րժշիէ, որոյ անբաւ է քաղցրութիւն մարդասիրութեանն, և ոչ ի սպառ ի վայր հարկանէ զոր խրատէն, այլ սակաւ վործութեամբ ներէ՝ զի գիտացուք մեք զմեր տկարութիւնն, խնայիւաց և մնձարեաց զիւրոյ պատուանդանի տիժոռոյ զաէրն, և արկ ի սիրտ գաղանամիտ թագաւորին Պարսից զսէր և զինամ իրրե ի վերալ եղօր սիրելոյ. բազում դիւրութեամբ և խնամով արձակեաց զնա:

15 Եւ արդ զոր Աստուած ազատեալ ի ձեռանէ այլազգւոյն կորզեալ ենան, որ իւրքն էին՝ նենդութեամբ և խայտառականօք իւաւարեցուցին զլուսարանս նորա և սպանին, և անշնչելի արիւն ի վերալ այնմ թագաւորութեանն հեղին Յախնմ հետէ բարձաւ զօրութիւն լիշխանաց և ի զինուրաց, և ոչ տուաւ լաղթութիւն այնմ թագաւորութեան. և իշխանք 20 նենդութեամբ և մախանօք առ իրեարա կային, և զդատաստանաց իրաւունս բարձին. միայն զաշխարհն աւերէին և ոչ վրկութիւն գործէին: Մինչև բարկացեալ սրտմտութեամբ տէր՝ հրաւիրեաց զազդս բազումս ի վրէժխնդրութիւն ինքեանց, ի կուսնալերանց և ի մեծէ գետոյն որ անցանէ ի հիւսակողմն Հնդկաց, ալլահեզու և չոր ազգաց գալ հեղու իրեանց առ եզերը ծովուն Ովկիանոսի, և կանգնել զիւրանս իւրեանց յանդիման քաղաքին մեծի. և լնուլ զամենայն աշխարհն արեամբ և դիակամբք, և բառնալ զկարգս և զկրօնս քրիստոնէութեան:

Բայց իրրե ետես թագաւորն Պարսից Ալլալաւն զախքան լաղթու-

5 C իշխանաց Բ կարութիւն

8 D մեղացն

9 A արդ

10 BDI մարդասիրութեան

11 ABCDEFI փորձութեանցն Ի չիք զմեր ի զմեր ADEFGHI տկարութիւնն

14 BCFH սիրելոյ

15 BCDI չիք արդ BCDFI այլազգոյն

17 A արեւն Բ արեւ

17—18 ABDEFGI թագաւորութեան

18—19 ABCDEFI ի զինուրաց և յիշխանաց (Շ իշխանոց)

19 CG թագաւորութեանն

21 C աշխարհն CGH զփրկութիւն

23 BCDEFI ինքեան EGH լուսնալերանցն

23—24 AI անցանի

24 A հիւսսակողմն Ծ հւասսկողմն և հիւսսակողմն և ուշալեզու Ի չիք և ի և

26 AEHI կանգնեալ

27 F լնու և աշխարհն

28 ABCDEFGHI զկարդ

29 H ալրասան ի ալրասրան Տ ալփառլան AEF յազթութիւնն և յաղթութեանն

թիւն՝ որ ի ձեռն իւր եղև, և զաջողակ երից պատերազմացն, դի զառացինն թէպէտ և անառ մնաց Մանազկերտ՝ սակայն բարպամ աշխարհ սրով և գերութեամբ տապալեաց. և երկրորդն զԱնի խողխողմամբ սրով և հրակիզութեամբ ամայի և անապատ արար. վասն այնորիկ աներկիւդ և խրոխտմաօք գայ ընդ առաջ թագաւորին Յունաց Եւ ոխտ եղեալ ի մտի, եթէ ի բուռն արկանի՝ սիրով և պատուվ արձակեմ զնա յիւր թագաւորութիւնն. Եւ երդմամբ դաշինք հաստատեալ, զի խաղաղութիւն եղիցի ընդ Պարսից թագաւորութիւնս և ընդ Յունաց Բալց իբրև եղև բարձր ի զըլուի և յայսմ պատերազմիս, և զոր ինչ կամէրն եղև և ի զրուխ ենաս. և 10 լորմէ գողայրն և զարծուրէրն՝ կապանօք առաջի իւր լոտին կացուցեալ կալր իբրև զմի ի ծառալից իւրոց. յանժամ ապա յիշեաց զդաշինսն դոր եղ ընդ Աստուծոյ, և յարուցեալ նստուց զնա ընդ աշմէ իւրմէ. և իբրև զրարեկամ հաւատարիմ մեծարեաց զնա, և ոխտ եղ ընդ նմա, թէ՝ Յարսըմ հետէ մի՛ եղիցի ընդ իս և ընդ քեզ խոռվութիւն. այլ խաղաղութեամբ 15 զթագաւորութիւն քո ունիցիս, և մեք զպարսկական տէրութիւնն. բայց զոր առի պատերազմաւ՝ ինձ լիցի, և այլ մի՛ արշաւեսցուք յաշխարհս ձեր: Եւ արձակեաց զնա մեծաւ պատուվ: Զինի ալր իբրև ետիս եթէ դաւաճանութեամբ յիւրոց նախարարացն ըմբռնեալ եղև, և յաշիցն զրկեցին, և ոչ ենաս ի թագաւորութիւնն, այլ չարչարտնօք մեռաւ, լի եղև 20 խոռվութեամբ և ցամամբ. կամէր զսիրելոյն հատուցանել, և անդէն ժամանեաց նմա մահ, և ել յաշխարհէս զինի ամենալի երկրածնաց, ուր ի միասին են թագաւորք և տնանկք:

1 DI պատերազմաց

2 CGH չիք և ABC անաւ փիս անառ

3 H8 երկրորդ H և զանի [ի չիք և]

3-4 CGIS հրակեզութեամբ

4 I որոյ փիս այնորիկ BCGI8 այսորիկ A աներկեւդ

5 D յառաջ

6 ABDEF անկանի

6-7 BDI թագաւորութիւն

7 DGH18 երդմամբք և երդմամբ H դաշին և դաշինք

9 BDI յայս Fh կամեցաւն G¹ կամեցաւ

10 E զողայր I զարհուրէն F ոտին H ի յոտին [ի չիք և]

11 I և կայր

12 I և եղ I չիք ընդ (նմա)

13 BCFHS ես

15 B թագաւորութիւն

16 A այդ

17 C ապա արձակեաց

18 DI յաշացն մ յաշիցն

19 A այդ G և փիս այլ BCDHI թագաւորութիւն

20 CH զսիրելոյն

21 BCDI չիք նմա I չիք և B յել

22 I տնանզք

ԲԱՆ ՅԱՇԱՏԱԿԱՅԲԱՆԻ ՆՅՅՆ ԳՐԱՅԻ

Կարևոր համարեցալ առ սկզբի եղանակ մեր գրով լիշեցոցանել վասն գիտութեան ժանուցելոց իրաց, որպէս սկզբն եղե բանիցո ճառել զԱստուծոյ նախագիտութիւնն, զանբաւութիւնն ասկա բանիւք: Թէ որու 5 պէս արագաքայլ և աշխարհանակաց գեղեցիկ և լուսուոր տարբն՝ զի մինչդեռ էր կատարելապէս լուսով, և զմիջան անէք ճանապարհի ընթացը, երագընթաց շարժմամբ ընդ ճանապարհն ճենէր ի կիսագունդն անստուեր, զերկիր ընդ ինքեամբ տնելով, բազմաժամանակնայ մեղաց նիւթեալ լայնատարած պատմուճան, արկիւու զնա ինքեանու Եւ այսպէս 10 թանձր պարսումալ շուրջ զնովաւ, որ զանհնարին փայլումն ճառագայթիցն արդել. և որ ոչ է ական համարձակ տնսանելի՝ նուաստագոյն քան զաստեղս երկեալ, միան բոլորն երկէր: Որ ցուցանէր ինքնամբ օրինակաւ՝ զանստուեր և լուսաւոր կարդու եկեղեցւոյ խաւարու փակեալ. և զապայծառութիւն ոգււց և զնառագայթն ճանապարհի առաքինութեան, ան-15 տնսանելի և աղջամզջին եղեալ: Զի յայնմ հետէ զոր յառաջագոյն ասացի, յորում էր թուականն Հայոց չորեքնարիւր ովթան և երկու, մինչեւ ցալժմ՝ ուխտ որբութեան և կարդ եկեղեցւոյ քայլքայիալ ապականեցան: Եւ ոչ համբաւ խաշաղութեան կամ աւետիս բարեաց լուաք. և ոչ մի արձան յաղթութեան կանգնեցաւ՝ ոչ թափաւորաց և ո՛չ իշխանաց: Եւ 20 ոչ այդ միան, նաև ոչ մարթացին կրօնաւորք զդիմի հարկանել պատերազմանէր դիւին. այլ տկարացեալ և անզօր եղեալ, անժուժկալ և կամակոր՝ ընդ ձեռամբ թշնամեացն անկեալ, խոսվութեամբ և բարկութեամբ լի և պատարուն եղե երկիր: Զի ուն առ ոտին եղե ճշմարիտ մարգարէութիւն խաւարումն նորա. զի յայնմ հետէ յարձակեցան թշնամիք և 25 վերայ մեր, և զգեցուցին մեզ հանդերձ սպոյ և տրտմութեան, և բարձաւ տրախութիւն յաշխարհ:

2 BC համարեցաւ EF եղորս Ե մերոյ F իշեցուցանել

4 BDI նախագիտութիւն H նախագիտութիւն B զանբաւթիւն Gh զամբաւութիւն H զամբարասաւանութիւն

5 H չիր դի և զի

6 BC չիր էր G² զմիջական I միջակն H զճանապարհի և ճանապարհի H² չիր և

7 GH³ երազնթաց ABCDEFGH շարժմամբ

8 I զաշխարհ BCDEFGH մեզացն

9 E յայնածաւաւ և յայնատարած BCDGHIS ինքեան և յինքեան

11 H չիր որ ի որ F չիր համարձակ

12 BC զասաղ Ծ զասաղերս ABCDI բոլորան H չիր միայն ոտիրն երեւէր և միայն բոլորն երկիր և երկիրեալ

13 A զանստուերս B զանստուերալուսաւոր ADI չիր և AEFH զյուսաւոր

14 F ուայժմառութիւն ABCDI ողււոյ

15 ABCEFHI եկալ H չիր զի յայնմ հետէ և զի յայնմ հետէ

16 BCDEIS թուական

17 H² եկեղեցեաց G եկեղեցւոց

18 EFGH² բարութեան

19 IS և ոչ բազմուորաց

20 Gh միայն այդ S կրօնաւորքն

21 h անլուք վիս անզօր

22 G թշնամուոյն S անկեալր ABDEFHI և խոսվութեամբ

23 BDEFI զիսուոյն վիս զի սան Ծ¹ և որպէս զիսուոն առ սաբն: H չիր եղե (ճշմարիս) և եղե

24 ABCDEFI խաւարժան CH արձակեցան

26 F զուրախութիւն BC աշխարհէ

Արդ իբրև այնպիսի աղէտք տարակուսանաց և աշխարհահնծ երկունք տարածեցաւ ի վերայ ամենայն երկրի, և ել ճութ հարսւալին և եկէզ գամուրս բարձունս, և զաշտարակն անմատուցս իբրև զմոմ հալիսալ սպառեաց, պակասնալ նուազեցան թագաւորք և իշխանք, և լոյս ակնկալու-

5 թեան ապաստանի բարձաւ ի մէնց: Այլ տարածեցաւ առհասարակ ի վերայ մեր բարկութիւն սրտմտութեան տեսան, զի քակեցան տանք աղօթից, և օծեալ իւղով սրբութեան քարինք՝ հիմն ապարանից ալլազգեաց արկան. և պաշտօն սրբութեան բարձաւ ի մէջով, և եկաք յայսկն և ի նախատ հեթանոսաց. և մաշեցաք և կորացաք, և յերկիր կցեցան մէջք

10 մեր. և եղաք իբրև զոսկներս ցամաքնալս, լորում ոչ գոլր լոյտ շնչոյ կամ կէնդանսաթեան. և յանցանք հարցն մերոց ի մնալ լցնալ կատարեցաւ, խնդրել ի մէնց զպարտիս վրիժուց նախնեացն մերոց: Եօթնապատիկ հատոցամն ի ծոց մեր ընկալաք. վասն զի անուն քրիստոնէտիւն ի նախատինք և յայսկն կատականաց համարեալ լինէր: Զի իրաւոնք և գա-

15 տաստան բարձոււ ի մէնց, և արտասուաց և հառաջանաց մերոց տեղի ո՛չ գոլր. զի բարեպաշտութիւն նոցա յայն էր՝ զրկնն և կողովտելն և սպանանին զմեզ: Չար թուէր նոցա հարկաւոր զգեստն որ զիսայտառակութիւնո մեր ծածկէր, այլ լորժամ տեսանէին զմեզ մերկս և ծանակս՝ այսու առաւել ուրախանացին. զի ի բակում վշտացն՝ որ պատահէր մեզ,

20 երիթացեալս և խոռացեալս իբրև ստուեր շրջեաք ի վերայ երկրի գողալով և զարնուցելով. կերակուր մեր անզօր, և ըմպէլի դառն յերկիւղէ և ի սպառնալիաց տերանց մերոց. վասն զի ոչ համարէին թէ գոյ մեր Աստուած յերկինս, և կամ աղօթք մեր և պաղատանք առ նա հասցեն: Զի կամեցաւ աէլ այնպիսի խոշանկանօք լինէլ զմեզ, և հալածել և չարչա-

25 բել, և զամենայն հասակ արկանել ընդ տանշանօք. արտաքսել և մերժել զմեզ յերեսաց իւրոց, որպէս պատժապարտս և յանցաւորս. ցրուել և հեռացոցանել զմեզ ընդ աղքս օտարս, զի թերես կասեցէ զտամբակ և

1 BCFI աղետ GH աղետի H երկունքն և երկունք

2 I ամենայնի G էկէզ

3 ABCDEFI հալեաց

4 BCD յոյսն

5 A այզ E հասարակ

6 B սրտմտութիւն H չիր տեառն և տեառն I զի քաղեցան

7 BD եւզով ADI ապարանաց C ապարանց A այզազգեաց I այլազգաց

8 H չիր արկան և արկան CEFG այզն

9 H երկիր

10 C որում Cd գոյ C և փխ կամ

11 S հարց

12 ABCDEFGHl վրիժուց յանցանց AGHS նախեաց AB եւթնապատիկ CI եօթնապատիկ DEF եւթնապատիկ

14 1 նախատինս C յայսկն

14—15 BCDFChl զատաստանք

16 CEI այն

17 ABCDEFHI նոցա թուէր և թուէր նոցա B զզեստն

18 A այզ

20 H չիր և խոռացեալս և խոռոցեալս

21 BDI չիր և

22 D սպառնալեալ I սպառնացեալ

23 G խոռանկունօք

26 B չիր զմեզ C երեաց

27 ABCDH8 թէ փխ զի BCGHIS կարասցէ փխ կասեցէ

զանհնաղանդ միտս մեր և դիստերախ, արկանել զմեզ ի ներքոյ խրատու գաւազանին իւրոյ իրու զիսրայէլ յաւորոն Եղիալի, և զՄամարիա յաւորան Եղիսէի: Վասն զի զոյր առ նոստ մասն յուսոյ, զժագաւորացն և զիշխանացն վերակացութիւն, և որ բան զամենախն վերագոյն՝ զշնորհ հալից և զուրախսարար բան մարգարէլիցն, որ աչսու զօրանացին՝ և ընդդէմ կարէին կալ նեղութեան փորձութեանցն, զոր ընդունէին ի տեառնէ: Իսկ մերս ծանրագոյն և առաւելագոյն է քան զամենեսեան, անթագաւոր և անիշխան. անտերունչ և անվերակացու՝ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմընոլ, և ոչ գոյ մի տեղի ապաստանի գտանել մեզ, այլ նուաղեալ և հը-

10 նազանդեալ եմք ի ներքոյ թագաւորութեան նեթանոսաց կալ, և զամատիկ հարուստ գաւազանի նոցա օր ըստ օրէ ընդունել, զի որով ոչ ծառալեցաք տեառն՝ ծառալեցուք այլազգեաց, և որով քամահեցաք զերկիւց տեառն, երկիւղիւ սոցա տագնապեսցուք օր ըստ օրէ. և վասն զի զպաշտոն տեառն պղերգութեամբ մատուցաք, պաշտեցուք և սպասաւորեցուք սո-

15 ցա ի տուէ և ի գիշերի: Զի ո՛չ եթէ ըստ յանցանաց մերոց իրատեաց զմեզ, այլ գթութեամբ և ողորմութեամբ արկ զմեզ ի բովս խրատու յաղագս զգաստացանելոյ զմեզ և պիտանիս առնելոր:

Զի եթէ դիցես զմեզս մեր ի կշիռս, ծանրագոյն է քան զիրատ մեր՝ զոր ընկալաք ի քէն, և թեթեագոյն պատուհաս քո քան զպարտիս

20 մեր. զամենայն զրուանս տանջանաց ա՛րի ի յերայ մեր, այլ յերեսաց քոց մի՛ զմեզ մերժեր, տէր. և զամենայն ալիս փորձութեան յարո՛ ի վերայ մեր, այլ ի սիրոյ քո մի՛ մերժեսցես զմեզ, տէր: Էա՛ւ է անկանել ի ձեռըս քո և ընդունել ի քէն խրատ և պատուհաս, քան թէ ի բաց կալ ի քէն անխրատաբար. լաւ է մերձենալ առ ի քեզ չարչարանօք և նեղու-

25 թեամբ, քան թէ հեռանալ ի քէն և կեալ անգորրութեամբ և գիւրութեամբ: Նատ է մեզ ալս՝ զի անոնս սուլք քո կոչեցեալ է ի վերայ մեր, համարելով զմեզ քեղ ի ժառանգութիւն, ստանալ զմեզ քեղ ժողովուրդ նորոյ ոխտիս պատուական արեամբ: Արդ մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռանէ

2 ABCDEFHI զաւազանի ի գաւազանին ADI զիսրայէլ FHI զամարիս

3 C Եղիսէին FFG զթագաւորաց

4 AEFHS վերակացութիւնն

8 H անաերունչ 1 հոգւոյն I չիք և (ըստ)

9 H զմեզ A այդ ABCEFI նուազեալ

11 H զաւազանին H չիք նոցա և նոցա

12 A այլազգեաց FG այլազգաց

13 A տգնապեցաք G տագնապեցաք

15 E թէ

16 G8 բով

17 H չիք զմեզ ի զմեզ ABFD առնել զմեզ CdH առնելոյ զմեզ ի առնել

19 ի տեառնէն 8 պատուհասք քան

20 A այդ

21 BC1 մերժեսցես ֆ չիք զմեզ

21—22 CI չիք և զամենայն... տէր D չիք մերժեր... մի

22 B անզանել

23 E ընդունի FHI եթէ

24 Cl չիք ի DG8 չիք առ ի

25 C յանդորրութեամբ GHIS կալ

27 BC չիք ի ժառանգութիւն... քեղ

28 G արեամբդ Հ չիք զմեզ ի զմեզ

քումմէ վասն տրաբչական կամաց քոց, զի մի՛ ի սպառ չարչարիցիմք ի հեթանոսաց յատելնաց քոց, զի ար ամենայն և առաւելադոյն քան զգիր մատենիս և կն ի վերալ մեր վասն մեղաց մերոց:

Եւ արդ շատ համարեցաք զամենայն ծփանս ալեկոծութեան գրել,
 5 որ եղե յաւուրս մեր. և մասնաւորս բաժանել, որ ինչ հանդիպիւր յանց-
 նիւր տեղեաց, աշխարհաց և քաղաքաց, զոր ինչ երեցաք ի հեթանոսաց:
 Զի ոչ մի օր, կամ միոյ ժամանակի հանդիպեցաք անդորրութեան կամ
 զիւրութեան. այլ ամենայն ժամանակ աւուրց մերոց լի եղե խռովութեամբ
 և նեղութեամբ. և օր ըստ օրէ յաւելոյր ևս ի չարչարանսն և ի տառա-
 10 պանան: Եւ ոչ ոք ի նոցանէ բարեմիտ եղե առ մեզ, թէպէտ և բաղում
 ամօք բնակեցան առ մեզ, ոչ արգելաւ սրամտաթիւն նոցա որպէս իժի,
 և ոչ եղե յագումն ագահութեան նոցա իբրև հրոց. զի ամենայն խոր-
 հորդք նոցա որ վասն մնր, ի չարութեան են, և բանք նոցա լի նենգու-
 թեամբ: Վասն զի ամենայն առաւոտու նորագոյն սկիզբն չարեաց առ-
 15 նէին. զի այն էր խորհուրդ նոցա ամենեցան՝ մաշել և սպառել զմեզ իբ-
 րե զինացեալ ձորձս, և բառնալ զիշշատակս մեր ի միջոյ իւրեանց, զի
 բնաւ մի՛ հալեսցին և տեսցեն դմեզ կենդանիս. այլ եղիցին գերեզմանք
 մեր անհետ ի ներքոյ ոտից նոցա:

Վասն ախորիկ կարօտացաք ճին ժամանակադրացն պատմութեան,
 20 զի ըստ պատշաճի և յարմարական բանիւք իւրեանց դրոշմեսցեն զալս
 զիր մատենի, զներկայից և զանցելոց դհանդիպամն անսխալապէս ի մի
 հաւաքելով որ ինչ եղեն, թողլով զինի իւրեանց լիշտակս իրացն՝ որ
 եղեն, որպէս ցուցանէ առաջնոցն պատմագրութիւնն: Իսկ որ աստ յալսմ
 մատենիս գրեցան՝ ո՛չ լիով, այլ միայն զսկիզբն իրացն որ եղե և անց
 25 ընդ մեզ, զի ոչ զկատարումն իրացն կարացաք բովանդակ զմտաւ ածել
 կամ զրել. բայց զայս ամենայն յաղագս այնսրիկ եղաք, զի ընթերցչիք և
 զիտասչիք, եթէ մեղքն եղե այս ամենայնի պատճառ որ էանց ընդ մեզ:
 Զի հալեցեալ ընդ մեզ՝ զարհուրեսցիք երկնչել լիքեսաց տեառն, և դողալ
 յահէ զօրութեան նորա. կանխել յառաջազոյն խոստվանութեամբ և ապաշ-
 30 խարութեամբ՝ վաղ ժամանել քան զշարժել պատոհասին, և ընդդէմ կալ:

4 G և ալեկոծութիւնս

5 H չիք մեր և մասնաւորս և մեր և մասնաւորս ABCD հանդիւր և հանդիպեւը

6 ABDEFH1 տեղաց G և աշխարհաց

7 BDI զիք ինչ մի օր C զոր ինչ մի օր C յանդորրութիւն

7—8 BC չիք կամ զիւրութեան

8 A այդ EF յամենայն

9 BD օրսարօք E չարչարանս I չարչանս

12 h չիք է (հրոյ)

13 GH չարութենէն H չիք են հ են

14 C յամենայն ABCDFG առաւաւոս,

16 ABCDEFH1 ձորց 1 զիշտակ

17 AFH հայեցեն A այդ

21 DI զներկայիցն և զանցելոցն D հանդիպումն

23 B պատմազութեան C պատմազրութենէ DI պատմազրութիւն EFGHI յոյս

24 C մատենն A այդ C էանց

25 G կատարումն

26 BDI ընթերցչիք

27 D այսու և այս BGHS անց

28 BDI չիք զի... մեզ H զարհուրիցիմք և զարհուրեսչիք G երկնչել

29—30 H չիք և ապաշխարութեամբ և ապաշխարութեամբ

30 H չիք և ընդդէմ կալ և ընդդէմ կալ

**ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՎ
ԱՆՎԱՆԱՑԱԿԵՐ**

ՕՐԻՆԱԿԵԼ ԼՈՒՏՎԵՐԸ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՑՈՒԹՅՈՒՆ

Կազմեց՝ Հ. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. տպ. Վենետիկ, 1844 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացւոյ: Ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, յամի 1844—ՌՄՂԳ:

[Ը] + 124 էջ (22,5 × 14,5 սմ), տիտղոսատը ներտույալ: Սկզբում տնի հրատարակչի «Զեկուցումն»-ը, էջ Ա—Բ, և «Յանկ գլխոց», էջ Գ: Լաստիվերացու Պատմությունն սկսվում է «Նախերգանք»-ով, էջ 1—2, որին հաջորդում է բուն Պատմության բնագիրը, էջ 3—120. հետեւալ խորագրով. «Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացւոյ վասն անցիցն անցելոց ի լայասեռն աղդաց որք շուրջ զմեօք են»: Վերջում՝ «Յանկ անուանց», էջ 121—124:

Հրատարակչի «Զեկուցումն»-ը խոսում է տպագրության համար օգտագործված ձեռագիր օրինակների մասին. «Ի բաղդատութեան օրինակացն էին ի ձեռս մեր օրինակից չորք անթուականք նօարագիրք, գործք՝ որպէս յալանի ցուցանի լեզանակէ գարձուածոյ զրչացն, ի վերջ ոթեատաներորդ դարուն գրեալք, և կամ ի սկիզբն առաջիկայ իննեատաներորդից: Եւ յաւուրս տպագրութեան ենաս ի ձեռս մեր միւս ալլ ձեռագիր գրեալ ի թուին 1825, յուժ նուազ գանադաննեալ լայլոցն մասնկամք և տառիւք և եթ»:

Այլ տպ. Վենետիկ, 1901 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացւոյ: Երկրորդ տպագրութիւն: Ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, յամի 1901—ՌՅՇ:

144 էջ (22 × 14,5 սմ), տիտղոսատը ներտույալ: Արտատպվել է նախորդ հրատարակությունից: Բացակայում է միայն «Յանկ գլխոց»-ը:

Այլ տպ. Թիֆլիս, 1912 թ.

Պատմութիւն Արիստակեայ վարդապետի Լաստիվերացւոյ: Թիֆլիս, Էլեկտրատպ. Օք. Ն. Աղանեանի, 1912: (= Ղալասեան մատենադարան, Զ):

[Զ] + Բ + 191 էջ (19 × 13 սմ), անվանաթերթը ներտույալ: Արտատպվել է նմանապես Ա. հրատարակությունից:

ԹԱՐԴՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայերեն աշխարհաբար թարգմանություն Մ. Տեր-Պետրոսյանցի.

Արխատակես Լաստիվերացի վարդապետի Հայոց պատմութիւնը: Թարգմանեց Սինաս քահանայ Տէր-Պետրոսեանց: Աղեքանդրապոլ, տպարան Արքահամ Մ. Մալխասեանցի, 1893:

Զ+236 էջ (18,5×12 սմ): Սկզբում ունի թարգմանչի կողմից առաջարան, իսկ վերջում՝ ժանոթագրություններ, անունների ցանկ և դրույնների ցանկ: Թարգմանվել է վենետիկյան 1844 թ. հրատարակությունից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. Գոշ, Նոր Գոր, 25 և 27 օգոստ. 1894 թ. (Ն 141 և Ն 142). այս-
տեղից արտատպ. Արարատ, 1894, էջ 312—317; Գ. Վանցյան, Մուրին, 1894, էջ 438—
439 (Ն 3):

2. Ֆրանսերեն թարգմանություն է. Պրյուդոմի.

Histoire d'Arménie, comprenant la fin du royaume d'Ani et le commencement de l'invasion des Seldjoukides, par Arisdagüès de Lasdiéverd; traduite pour la première fois de l'arménien sur l'édition des RR. PP. Mekhitaristes de Saint-Lazare et accompagnée de notes, par M. Evariste Prud'homme. Paris, Benjamin Duprat, 1864.

148 էջ (24×13 սմ): Սկզբում ունի թարգմանչի կողմից առաջարան (Préface): Ամբողջական թարգմանություն է, կատարված՝ հայերեն բնագրի վենետիկյան 1844 թ. հրատարակությունից. Կրճատված են միայն Աստվածաշնչի վկալությունները: Արտատպվել է հնույյալ պարբերականից. Résultat de l'Orient, de l'Algérie et des Colonies, Paris, 1863, t. XV, p. 341—370; t. XVI, p. 41—59, 158—184, 268—286, 289—318; 1864, t. XVII, p. 3—33.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ. Երեսկի, 1865, ԱՆ 73—76.

□ Քաղվածներ.

1. Պատմության Թ, ԺՀ, ԻԱ և ԽԶ գլուխների Փրանսերեն մասնակի կամ լրիվ թարգմանությունը տես՝ E. Dulaquier, „Recherches sur la chronologie arménienne technique et historique“, Paris, 1859, p. 286—288, 290—295.

2. Պատմության ԺԿ և ԻԲ գլուխների անգլերեն լրիվ թարգմանությունը տես՝ F. C. Conybeare, „The Key of Truth; a manual of the Paulician church of Armenia“, Oxford, 1898, p. 131—140.

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

ԱՐ. ԼԱՍՏԻՎԵՐՏՅՈՒ ՄԱՍԻՆ

Արաքել Պաւրիմեցի—«Պատմութիւն», Վաղարշապատ, 1896, էջ 621:

Կիրակոս Գանձակեցի—«Պատմութիւն Հայոց», աշխատասիրությամբ

Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 7—8:

Մատքես Շուհայեցի—«Ժամանակագրութիւն», Վաղարշապատ, 1898,
էջ 179:

Մխիթար Այրիվանեցի—«Պատմութիւն Ժամանակադրական», Ա. Պետեր-
բուրդ, 1867, էջ 37 և 72:

Մխիթար Անեցի—«Պատմութիւն», Ս. Պետերբուրդ, 1879, էջ 15:

ՀՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սքեղյան Ա.— «Ազգագրութիւնը հայոց մէջ է—ժէ դարերուն», Հայրենիք, թ. տարի № 10 (130), 1933 թ. օգոստոս, էջ 129—139; Ար. Լաստիվլերցու մասին՝ 132—133:

Սքեղյան Մ.— «Հայոց հին գրականության պատմություն», գիրք Բ, Երևան, 1946, էջ 32—43:

Սիհոսին Ա.— «Հայապատում», Վենետիկ, 1901, մասն Ա, էջ 91:

Սնապյան Հր.— «Հայոց անձնանունների բառարան», հա. Ա, Երևան, 1942, էջ 279—280:

Սնապյան Հ. Ս.— «Հայկական մատենագիտություն», հա. Ա, Երևան, 1959, էջ XLIX, L—LIV:

Սուազելյան Առ.— «Հայ ժողովրդի մտավոր մշակույթի զարգացման պատմություն» (լ. գ. մ. թ. ա.— XIV դ.), Երևան, 1959, էջ 464—465:

Գապավենենյան Գ.— «Հայ ողբերգուներ. Արիստակէս Լաստիվլերցի», Տաճար, Կ. Պոլիս, 1912, էջ 105—108 և 133—135 (Դ տարի № 7 և № 9):

Գուրյան Սող.— «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան ի վաղ ժամանակաց մինչև մեր օրերն», Կ. Պոլիս, 1885, էջ 47—48:

Գուրյան Եղ.— «Պատմութիւն հայ մատենագրութեան», Երուսաղեմ, 1933, էջ 186—187:

Զամինյան Աբր.— «Հայ գրականութեան պատմութիւն», մասն Ա, Նորանախիջևան, 1914, էջ 164—165:

Զամինյան Աբր.— «Պատմութիւն հայոց հին գրականութեան», Բ տպ., Բեյրութ, տպարան «Յուրա», 1941, էջ 149—151:

Զարբիանալյան Գ.— «Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն», Գ տպ., Վենետիկ, 1895, էջ 592—595:

Թորոսյան Հ. (Thorossian H.)— „Histoire de la littérature arménienne, des origines jusqu'à nos jours“, Paris, 1951, p. 127—129.

Խուզաբաշյան Ա. (Худабашев А.)— „Обозрение Армении, в географическом, историческом и литературном отношениях“, С.-Петербург, 1859, стр. 452.

Ղափիկյան Ար.— «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հա. Ա, Վենետիկ, 1909, էջ 237—239:

Մանանցյան Հ. Հ.— «Հայաստանի պատմութիւնը թուրք-թաթարական արշաւանքների շրջանում» (ապակետիպ), Երևան, 1922, էջ 103:

Մելիքսեր-բեկ Լ. (Մելոյան Եղիշետ-ծեցոյ Ը.)— «Ճշգրություն սոմեցուրո լուսաբանություն օսტրոնոս (Սահելմահելցանցող շմալլոցո և շյոլուսատցոն)», տօնություն, 1941.

[«Հայկական հին գրականության պատմություն», Թրիլիս, 1941]:

Մկրյան Մկ.— «Հայ գրականություն» (գասագիրք միջն. դպր. VIII դաստիարականի համար), Երևան, 1959, էջ 48—49:

Մոլ Ժ. (Mohl Jules)— „Vingt-sept ans d'histoire des études orientales“, t. II, Paris, 1880, p. 649.

Մուրատյանց Մելք.— «Պատմութիւն Հայաստանեալց առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ», Երևասաղեմ, 1872, էջ 424—426:

Ցուզբաշյան Կ. Կ.— «Արիստակէս Լաստիվլերցու Պատմության մեկ տարբենթերցվածքի մասին. 'Վանդղը' և ոչ 'Փոանկը'», Բանրեք Մատենադարանի, Երևան, № 4, 1958, էջ 77—82:

Ցուցային Կ. Կ. (Юзбашян К. Н.) — „Варяги“ и „Прония“ в сочинении Аристакеса Ластивертци“, *Византийский Временник*, Москва, т XVI, 1959, стр. 14—28.

Ցուցային Կ. Կ. — «Դեմիկիները Արիստակես Լաստիվերտցու Պատմութեան մէջ», Բանքեր Մատենագրանի, Երևան, № 5, 1960, էջ 307—311:

Ցուցային Կ. Կ. (Юзбашян К. Н.) — „Дейлемиты в „Повествовании“ Аристакеса Ластивертци“, *Палестинский Сборник*, Москва—Ленинград, вып. 7 (70), 1962, стр. 146—151.

Նազարյան Ստ. (Назарянц Ст.) — „Беглый взгляд на историю гайкансской литературы до конца XVIII столетия“, Казань, 1844, стр. 35—36.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.) — „Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur“, Leipzig, 1836, S. 142—144.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.) — „Beiträge zur armenischen Literatur“, I Lief., München, 1849, S. 16—29.

Նորայիր Ն. Բյուզանդացի — «Հայկական բառաքննութիւն», Կ. Պոլիս, 1880, էջ 88:

Նորայիր Ն. Բյուզանդացի — [Արիստակես Լաստիվերտցու մասին], Հանդիս Ամսօրեայ, Վիեննա, 1909, էջ 220—221:

Շրումպֆ Գ. և Զարքեանալյան Գ. — «Ուսումնասիրութիւնք հայ լեզուի և մատենագրութեան լԱրևմուսու», Վենետիկ, 1895, էջ 233 և 259,

Զամյչան Միք. — «Պատմութիւն հարց», Հայ. Ա. Վենետիկ, 1784, էջ 15: Նույնը՝ Հայ. Բ. Վենետիկ, 1785, էջ 948—949 և 984—988:

Չոպանյան Ա. (Tchobanian A.) — „L'Arménie, son histoire, sa littérature, son rôle en Orient“, Paris, Société du Mercure de France, 1897, p. 61.

Նուրն Է և Հետեյալը.

Չոպանյան Ա. (Чобанян А.) — „Древне-армянская литература“, Հետեյալ հրատարակության մեջ. „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам“, Москва, 1897, стр. 573. — 2^е изд. Москва, 1898, стр. 489.

Պետիկյան Ա. Ա. — «Առք հոգուն հայոց Արիստակես Լաստիվերտցի—տառապանք», Հայաստանի Կոչնակ, Նյու-Յորկ, 1938, էջ 488—491 (լՀ տարի № 21):

Պետրոսյան Հովհ. — «Հայ հին և միջնադարյան գրականության համառոտ թիրիոգրաֆիա V—XIX դար), Երևան, 1941, էջ 98—99:

Պողոսյան Ս. Պ. — «Պյուղացիների ճորաացումը և գյուղացիական շարժումները Հայաստանում IX—XIII դարերում», Երևան, 1956, էջ 38—40:

Պողոսյան Ս. Պ. — «Հայաստանը XIII—XVIII դարերում», Երևան, 1960, էջ 184:

Սոմալյան Սուլը. (Somal P. S.) — „Quadro della storia letteraria di Armenia“, Venezia, 1829, p. 74.

Տաշյան Հակ. — «Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւններ», մասն Բ, Վիեննա, 1901, էջ 129—130:

Տիրայր Վարդապետ — «Հայոց գրականութիւն» (անտիպ), Երևանի Պետ. Մատենագրարան, Տիրայր Վարդապետի արխիվ, թղթապանակ 123, վավերադիր 2դ, էջ 74բ—75բ՝ «Արիստակես Լաստիվերտցի»:

Փափազյան Վ.ր. — «Պատմութիւն Հայոց գրականութեան» (բանահիւստեան պատմութիւն), սկզբից մինչև մեր օրերը», Երևան, 1907, էջ 190—193; — Այլ տպ. Թիֆլիս, 1910, էջ 156—160:

Քիպարյան Կ. — «Պատմութիւն Հայ գրականութեան», մասն Ա, հտ. Ա, Վենետիկ, 1944, էջ 254—256:

Օգանյան Գ. — «Պատմութիւն Հայ լիգուի և բանահիւստեան», Մարդկան, 1913, էջ 210—211:

Օրբելյան Մադ. — «Աղքապատմամ», մասն Ա, Կ. Գոլիս, 1912, էջ 1272, § 875:

(Խմբական հեղինակություն) — «Հայ ժողովրդի պատմություն» (Զեռնարկ միջն. դպր. համար), մասն Ա, Երևան, 1956, էջ 257:

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ¹

- Արաւ [Հայր Թագեալ]** — 88, 10
***Արիսողոմ** — 58, 24
***Ագագ** — 58, 15
Ալրասլան — 140, 29
Ախնի — 125, 24
Ահարոն որդի Բաւլարին — 80, 10, զոր Ահարոնին կոչին — 96, 18, [Ահարոն] որդի Բուլարին — 81, 10
Աղիւառ — 128, 5
Անանիա, եղբայր Խաչեալ — 64, 18
Անանիաս — 49, 21
Անդրէաս — 126, 18
Անդրոնիկէ — 35, 13, Անդրոնիկոս — 35, 16
Աշոտ [Դ Թագրատոնի] — 25, 22
Աշոտ [Դ Թագրատոնի] — 27, 1, 6, 10, 24, 55, 9, 58, 3, Հարազատ Սմբատայ — 26, 24, թագաւոր Հայոց — 96, 11
Ապուտար — 96, 10, տէր քաղաքին — 63, 18
Ասիտ — 36, 21, իշխան — 63, 14
Ատոմ որդի Սենեքերիմայ — 82, 14
Արիստակէս Լաստիվիերոցի — 21, 1
Արսուրան, Պարսից ամիրայ — 88, 18, 23
Աւան — տ. Ահարոն զոր Աւանն կոչին
Ափիազ [Թագաւոր Թագալատ] — 35, 19, 37, 2, 39, 19, տ. նաև Թագարատ
***Թաղամամ** — 91, 14
***Թաղակ** — 91, 14
Թագարատ [Թագաւոր Ափիազաց] — 24, 1, 3, 25, 8, 62, 21
Թարսէղ — 47, 15
Թուլղար [Հայր Ահարոնի] — 80, 10, 81, 10
Գագիկ [Ա], որդի Աշոտայ — 25, 21, 26, 14, 21
Գագիկ [Բ], որդի Աշոտայ — 58, 3, 6, 9, 11, 61, 19, 62, 14, 20, 63, 7, 10
Գագիկ որդի Արաւայ — 88, 10
Գէորգի [որդի Թագարատայ] — 25, 8, 27, 10, 12, 21, 29, 21, 36, 4, 10, 37, 21, 41, 3, թագաւոր Ափիազաց — 27, 4, Վրաց իշխանող — 28, 16
***Գողիաթ** — 93, 13
Գուրգէն [որդի Աշոտայ, Թագրատոնի] — 25, 22
- Դոգրէն [Հայր Բագարատայ]** — 24, 2, 36, 4
Դրիգոր [Նարեկացի] — 26, 16
Դրիգոր որդի Վասակայ — 62, 11, 118, 18, Հայոց Հոգոր իշխան — 80, 11
Գրիգորիոս [Ուստարիչ] — 98, 23, տ. նաև Լուստրիք
- * Դամիլ — 46, 7, 101, 11
***Դամիթ** — 23, 6, 40, 9, 11, 53, 12, 54, 18, 73, 22, 81, 3, 93, 12, 97, 1, 113, 6, 134, 2
Դամիթ Դունացի — 62, 20, 21
Դամիթ Կիւրապաղատ — 22, 25, 35, 20, տ. նաև Կիւրապաղատ
Դամիթ որ Սենեքերիմ կոչիր — 34, 10, տ. նաև Սենեքերիմ
Դամիթ, որդի Սենեքերիմայ 63, 11, 12
Դիոգէն — 137, 12
Դունացի — տ. Դամիթ Դունացի
* Եղիշ — 134, 3
* Եղիկա — 81, 5
* Եղիկէլ — 27, 22, 115, 13, 120, 23
* Եղիս — 73, 18, 91, 16, 144, 2
Եղիս, գատաւոր իրաւանց աշխարհէն — 130, 2
Եղիս — 121, 13, 144, 3
Եպիստուատ — 132, 9
Եսայի կրօնաւոր — 123, 23
* Եսայքաս — 23, 21, 35, 2, 74, 14, 75, 19, 80, 4, 86, 4, Եսայիս — 100, 20, Եսայքաս — 76, 8
* Երիմիս — 30, 13, 60, 22, 68, 2, 86, 3, 100, 9, 124, 14
Երկաթ, որդի Յովհաննիսի — 32, 16
Եւսեբիոս — 49, 24
- Զարարիմ, Կափակոսոս Վաղարշուկերաց** — 36, 9, 18
Զոյի — 52, 12
- Հուառ, մեծ իշխան** — 29, 19
- Թաթոսի, ազատ** — 88, 16
Թէոդոսի, թագուհի — 50, 17, 24, 95, 24, Թէոդոսի — 101, 9

¹ Աստղանիշերով նշված են բիշտիական անաւճերը, քառակուսի փակողձերի մեջ՝ առնված են այն անգեկությանները, որոնք անմիջապես չեն բխում բնագրից:

- *Թէղոս — 51. 22
 Թէղորոս, եղբօրորդի Սամուկիի — 130. 19
 Թէղորոս, որդի Ահարոնի զոր Աւան կոչէին — 96. 18. 23
 Խւանէ, որդի Լիպարտին — 106. 4
 Լաստիվերտցի, առ. Արիստակէս Լաստիվերտցի
 Արքարիտ — 80. 22, 81. 8, 106. 4
 Լուաւորիլ — 26. 7, 61. 11, 83. 6, 121. 4,
 124. 9. առ. նաև Գրիգորիոս [Լուաւորիլ]
 Խաշիկ, քեռորդի Պետրոսի — 64. 16, 19,
 82. 18, 23
 Խորիկ, տէր քաղաքին — 48. 10, 21
 Մռավիզ — առ. Փոկաս զոր Մռավիզն կոչէին
 Կաւասիլաս, գաւառապետ Վասպուրականի —
 48. 4
 Կամարայ — 125. 24
 Կամենս — 63. 22, 80. 9, 103. 22
 Կաշէ — 128. 5
 Դիբակոծ — 57. 4
 Որիւապաղատ — 25. 10, 36. 5, 37. 25, 98. 7,
 112. 8. առ. նաև Դափիր Կիւրապաղատ
 Կողենն — առ. Յովհաննէս Կողենն
 Կոմիանոս, թագաւոր — 103. 22, 112. 4, 5, 17,
 18. 19
 Կոմիանոս, տէր գաւառին Վասպուրականի —
 40. 23
 Կոստանդիանոս Մեծ — 137. 12—13
 Կոստանդին [Ը], թագաւոր — 39. 20, 40.
 1, 6, 19, 57. 1, Կոստանդիանոս — 95. 24
 Կոստանդին... որ կոչի Սոնոմախ — 51. 22,
 55. 5, Կոստանդիանոս — 95. 24
 Քունձիկ — 125. 12, 18

 *Հարել — 120. 14
 *Հռասիմ — 23. 23
 Հրահատ — 118. 18
 Հրանոլշ — 125. 19
 Հողէիքանէս — 93. 14

 *Ղազարոս — 116. 3

 Մանեակ — 44. 20
 Մանեակ, որդի — 52. 13
 *Մարիամ — 131. 13
 Միխաիլ [Դ], թագաւոր Հոռոմոց — 46. 6, 21,
 Միխայիլ — 57. 11
 Միխաիլ [Զ], թագաւոր Հոռոմոց — 103. 6,
 112. 20
 Մոնոմախ — 51. 23, 95. 2, 101. 10, առ. նաև
 Կոստանդին... որ կոչի Մոնոմախ

 *Մովսէս — 39. 4, 54. 6, 73. 16, 75. 18, 93. 11,
 113. 19, 115. 10, 126. 11
 Յակոբ, եպիսկոպոս — 119. 4
 *Յակով — 120. 19
 *Յայել — 93. 13
 *Յեղաբել — 73. 18, 75. 23
 *Յեղավագիտ կաթուղիկոսարանին —
 26. 9
 *Յեսու — 129. 16, 139. 21
 *Յիսոս Քրիստոս — 128. 13. առ. նաև Քրիս-
 տոս
 *Յոր — 30. 19
 Յովհաննէս [-Սմբատ] — 32. 6, 55. 9, 57. 23.
 առ. նաև Սմբատ, զոր Յովհաննէսն կողէին
 *Յովհաննէս [առաքեալ] — 120. 16
 Յովհաննէս Կողենն — 26. 15—16
 *Յովհաննէս [Մկրտիչ] — 42. 20
 *Յովսէփ — 67. 9, 120. 14
 Յովսէփ, Հնագոյ վանացն նախագահ — 26. 11
 *Յովսատ — 37. 9
 *Յուղայ — 61. 5

 *Նաբովիթ — 75. 23
 *Նեռն — 49. 12
 Նիկիտ, ներքինի — 41. 17

 *Ովգ — 93. 11

 Պահաւ — 58. 1. առ. նաև Վահրամ Պահաւ
 *Պետրոս — 61. 6, 121. 22
 Պետրոս, Հայրապետ — 28. 13, 31. 20, 62. 2,
 22, 63. 16., 82. 9, 22
 *Պիղատոս — 67. 4
 *Պողոս — 54. 8, 113. 8, 128. 11

 *Ռոբոմամ — 103. 15
 Բոմանոս, թագաւոր Հոռոմոց — 42. 5, 12,
 45. 1, 21, 47. 12

 Սալամայ, ծառայ — 44. 16
 Սամուկէ, Կամբչացին Պորոյ վանացն առաջնորդ
 — 26. 10
 Սամուկէ, Հայրապետ — 129. 13, 130. 4, ե-
 պիսկոպոս — 130. 19
 *Սամփսոն — 44. 22, 63. 2, 122. 2
 *Սառայ — 98. 16
 Մարգիս, ի զիւաւոր ազատացն Հայոց —
 57. 21, 58. 13, 62. 5
 Մարգիս, Հայրապետ — 26. 4, 28. 13, 32. 14
 Մարգիս, վարդապետ կաթուղիկոսարանին —
 26. 9
 *Սատիկ — 53. 17, 58. 13, 16, 80. 23
 Աներերիմ — 63. 11, 82. 14, առ. նաև Դափիր,
 որ ՄԱՆԵՐԵՐԻՄ կոչիր
 Ոիկլառոս — առ. Վարդ, որ կոչի Սիկլառոս

- Սիմոն, ներքինի — 41, 22
 * Միսակ — 68, 4
 * Միսար — 93, 13
 Մմբատ [Բ], թագաւոր Հայոց — 25, 22
 Մմբատ, զոր Յովհաննէսն կոչէին — 26, 23, 24,
 27, 5, 8, 11, 21, տ. նաև Յովհաննէս
 [-Մմբատ]
 * Մողոմն 95, 3, 127, 9, 134, 4, Մողոմնին —
 40, 9
 Մոլոտան [տաճկաց] — 84, 16, 20, 88, 17, 19, 22,
 89, 10, 90, 5, 93, 6, 94, 15, 96, 1, 9, 101, 19
 Մտեփանոս Տարօնացի — 26, 12
 Վահրամ Պահլաւ — 57, 25, 62, 4, մեծ իշխան
 Հայոց — 63, 20
 Վասակ — 62, 11, 118, 18
 Վասիլ, թագաւոր Հռոմեոց — 22, 29, 25, 9,
 34, 12, 38, 4, 40, 19, 22, 42, 6,
 Վասիլ, քաջարի իշխան — 94, 14
 Վարդ, պարզ — 33, 20
 Վարդիկ — 80, 5
 Տարօնացի — ա. Մտեփանոս Տարօնացի
 Տիրանուն, վարդապետ Կաթողիկոսարանին —
 26, 9
 Փերս — 35, 10, 13, 16
 Փոկաս, զոր Մուալիզն կոչէին — 33, 9
 Փոկաս [Վարդ] — 33, 25
 * Քարեր — 93, 14
 * Քորեր — 73, 19
 Քրիստոս — 75, 7, 79, 13, 82, 18, 87, 17,
 100, 9, 113, 10, 118, 21, 119, 18, տ. նաև
 Յիսոս Քրիստոս

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԵԽ ԻԹՆԻԿԱԿԱՆ ԱՆՁԻՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

- Աղուանք — 125, 16
 Ազօրի, աշխարհ — 29, 9, գաւառ — 106, 9
 Անի — 27, 11, 58, 6, 61, 17, 62, 9, 19,
 63, 6, 9, 15, 82, 14, 106, 19, 141, 3, քա-
 ղաք — 57, 20, 96, 12, 133, 13, 135, 8, ա-
 մուր — 27, 6, 134, 22
 Անտիոք — 47, 5, 137, 22
 Անտիքացոց Կողմանք — 42, 16
 Անպահունեաց գաւառ — 84, 24, 50, 1, 124, 22
 * Ասորեստան — 105, 11
 * Ասորիք — 81, 6
 [Ասորիք], Ասորոց — 43, 12
 Արածանի, գիւղ — 97, 9
 Արծակ, տեղի — 48, 8, 18
 Արծէկ, քաղաք — 94, 17
 Արծն — 74, 10, 79, 15, 124, 14, Արծին ա-
 ւան — 63, 26, 109, 1
 Արծրունեաց գաւառ — 39, 9, աշխարհ — 48, 2
 Արծէշ — 41, 14, 84, 22
 Արշարունեաց ամուրք — 67, 21
 Ամիկ, ամրոց — 89, 22
 Ափիազաց ամուրք — 29, 21, 37, 15, 85, 1
 [Ափիազք], Ափիազաց — 24, 1, 25, 8, 62, 22
 * Բարեկովն — 85, 11
 Բարելովն — 101, 21, քաղաք — Քաղեացոց —
 33, 24
 * Բարելացիք — 38, 23
 Բարերդ, բերդարադար — 87, 24
 Բագրատուն, ցեղ — 25, 22
 Բագրեանդ — 24, 6
 Բաղմաղիւր, աւան — 128, 18
 Բասեան — 28, 24, 29, 6, 35, 10, 89, 24,
- Վարդ, որ կոչի Միկառոս — 33, 20
 Վրին, իշխան — 126, 14, 127, 17, 130, 3,
 132, 3
 * Տարելլ — 23, 23
 * Տայան — 80, 5
 Տարօնացի — ա. Մտեփանոս Տարօնացի
 Տիրանուն, վարդապետ Կաթողիկոսարանին —
 26, 9
 Փերս — 35, 10, 13, 16
 Փոկաս, զոր Մուալիզն կոչէին — 33, 9
 Փոկաս [Վարդ] — 33, 25
 * Քարեր — 93, 14
 * Քորեր — 73, 19
 Քրիստոս — 75, 7, 79, 13, 82, 18, 87, 17,
 100, 9, 113, 10, 118, 21, 119, 18, տ. նաև
 Յիսոս Քրիստոս
- * Գալիլեացիք — 67, 3—4
 Գայախալուս — ա. Պայսրալ լեառն
 Գանձակ — 96, 10
 * Գեղուռ — 73, 21
 ս. Գրիգոր հկեղեցի — 118, 22
 Գամասկոս — 134, 3
 [Գելքը], Գելքից — 92, 14
 Գեղան — 87, 19
 Գու, գիւղ — 89, 25
 Գուին — 96, 10, Գունայ քաղաք — 63, 17
 * Երբայեցիք — 54, 20, 113, 8
 * Եղիստացիք — 80, 4, 105, 15, 114, 17
 * Եղիպտոս — 39, 4, 113, 19
 Եկեղեք — 116, 23, Եկեղեց — 28, 19, 50, 2,
 87, 19, 107, 15, Եկեղեաց գաւառ — 23, 2,
 130, 2
 Եղանց բերդ, ամուրք — 166, 8
 Եղիուս — 106, 14, 118, 10
 Երիդայ, աւան 106, 5
 * Երիքով — 129, 16, 133, 20

- երկրորդ շայք — 82, 24
 * երուսաղէմ — 42, 18, 74, 14, 76, 9, 77, 9,
 երուսաղէմ — 49, 18, 22, 23
 23, 100, 9
 եւփրատէս, գես — 108, 24, 130, 16, 17
 լոռուզք — 23, 11
 թէոդոսիակօխս — 28, 11, թէոդոսիակօխս քա-
 զք — 138, 8
 թէսաղնիկ — 47, 3, թէսաղնիկն — 47, 22,
 թէսաղնիկեցոց քաղաք — 47, 14
 թոնդրակս — 124, 24
 թոնդրակեցիք — 124, 10, թոնդրակեցոց ա-
 զանդ — 119, 2
 թուրքաստան — 64, 25, 96, 20, 23, 113, 3,
 114, 12
 * հարայէլ — 37, 9, 48, 14, 53, 17, 25, 55, 16,
 66, 7, 73, 22, 81, 4, 97, 23, 114, 19,
 115, 10, 144, 2
 * հարայէլացիք — 114, 15
 * կիրանան — 134, 2
 լուսալերինք — 140, 13
 հաղտեաց գաւառ — 29, 6, 31, 19, 67, 29,
 107, 6, աշխարհ — 87, 23
 հաղտոյ Առիճ, ամուր — 35, 15, բերդ — 64, 15
 հաշ, գիւլ — 128, 20
 հալաթայ գաւառ — 96, 21
 հալաթայ լեառն — 125, 3
 հորձեան — 86, 16, 111, 1, 117, 15
 հորձենոյ անտառք — 67, 22
 հորիթ, անտառ — 107, 8
 սիրանիս, լեառն — 102, 11
 սորոխ, գետ — 87, 22
 կամախ, գաւառ — 116, 9
 կամրջացն Ջորոյ վանք — 26, 10—11
 ս. Կարապետին ապարանք — 118, 17, 20
 Կարին, գաւառ — 28, 19, 35, 15, 63, 26, 123,
 23, Կարնոյ գաւառ — 108, 17
 Կարին, քաղաք — 90, 1, Կարնոյ քաղաք —
 65, 11, 106, 15
 * Կարմիր Ռով — 114, 13
 Կարմիր Փորակ — 29, 7
 Կարմոյ դաշտ — 28, 16, 67, 18
 Կարս, քաղաք — 83, 16
 Կոթիր, ատան — 130, 20
 Կողոնիք — 116, 10
 Կոտանդնուպօլիս — 24, 9, 34, 7, 36, 22,
 39, 18, 42, 3, 43, 12, 47, 8, 64, 18,
 82, 10, 83, 1, 95, 15, 124, 18
 Կովկասու ստորառ — 85, 2
 Հալպ, քաղաք — 42, 17
 Հայք, Հայոց — 38, 6, 45, 16, 57, 3, 19, 21,
 61, 3, 63, 20, 21, 64, 15, 82, 13, 21, 83, 12,
 98, 7, 124, 21, 129, 7, 142, 13, Հայոց աշ-
 խարհ — 21, 5, 25, 21, 21, 58, 19, 96, 11
 102, 3, Հայոց տոն — 49, 15, 68, 5, 80, 19,
 երկրի — 135, 1, թագաւորութիւն — 25, 20
 Հանձիթ — 86, 16, 111, 1
 Հաշանենից գաւառ — 67, 22, 106, 6
 Հարք — 24, 5, 97, 5, Հարքայ գաւառ — 119, 3,
 տոն — 119, 5
 Հաւածիչ, ամուր — 23, 9, 106, 9
 Հեր — 137, 24
 Հերայ գաշտ — 38, 6
 * Հերմոն — 73, 14
 * [Հերիկը], Հերկաց — 140, 24
 Հնձուց վանք — 26, 11
 Հոռոմ, Հոռոմք, Հոռոմոց — 22, 29, 25, 16,
 27, 20, 28, 2, 29, 17, 31, 27, 32, 21, 34, 14,
 37, 13, 41, 15, 42, 13, 45, 19, 48, 1, 13,
 57, 19, 58, 11, 18, 80, 3, 7, 83, 8, 88, 1, 2,
 92, 21, 97, 8, 106, 4, 112, 15, 116, 5, 13,
 118, 4, 7, 132, 8, Հոռոմոց աշխարհ — 24, 22,
 44, 25, գաւառ — 44, 21, թագաւորութիւն —
 46, 10
 Հոռոմոսի վանք — 32, 14
 * Հոռոմայեցիք — 54, 9
 * Հըմայք — 54, 5, 80, 23
 Հանձիթ — 107, 8
 Հանեթոց անտառք — 85, 2
 Մազդաստ, բերդ — 33, 14
 Մանագիրտ, գաւառ — 24, 5, 138, 18
 Մանագիրտ, քաղաք — 84, 23, 90, 2, 141, 2
 Մանանդի, գաւառ — 50, 1, 125, 10, Մանա-
 նանդոց գաւառ — 71, 6, Մանանդոց գաւառ —
 107, 14 Մանանդոց սահմանը — 110, 26
 Մանանդիք, քետ — 130, 16
 Մանկան քու, քաղաքագիւղ — 97, 6
 Մելիտինք — 62, 9, Մելիտին — 116, 12, 117, 1,
 շահնշահն քաղաք — 113, 2
 Միջազգայոց երկիր — 110, 23
 Մորմարեան, գիւլ — 117, 20
 * Մովսք — 115, 6
 * Մովստացիք — 37, 9
 Մոհարքին, քաղաք — 125, 4
 Յոյնք — 60, 11, 62, 20, Յունաց աշխարհ —
 124, 17, Յունաց տոն — 33, 15, 55, 13,
 105, 10, Յունաց թագաւորութիւն — 141, 8,
 Յունաց կողմնակալք — 137, 15, Յունաց թա-
 գաւառ — 137, 2, 17, 139, 6, 141, 5
 * Յուղուց — 100, 9
 Ներքին բերդ, ամուր — 135, 22
 * Նինուէացիք — 69, 4

- Շատիկ — 27. 11**
Եիրակաց տուն — 57. 22
Եիրնի, բերդաբաղաք — 125. 13
Եղիայ, տեղի — 36. 2, 37. 2
- Ովկիանոս ժող — 140. 26**
Ուլիթիաց քաղաք — 24. 6, 29. 8, մեծ աւան — 25. 16
Ուռհայ, քաղաք — 44. 13
- Պարսիկ, Պարսիկը — 36. 8, 68. 18, 77. 8, 105. 17, 106. 22, 117. 21, 118. 7, 139. 5**
Պարսիկ, Պարսիկը — 27. 7, 34. 11, 48. 3, 16, 19, 49. 8, 60. 10, 96. 9, 14, 22, 101. 14, 103. 17, 18, 105. 23, 116. 7, 134. 24, 136. 22, 137. 3, 14, 138. 18, 20, 22, 26, 139. 10, 19, 140. 8, 13, 29, Պարսիկ աշխարհ — 38. 9, 48. 10, տուն — 67. 17, 113. 4, թագաւորութիւն — 141. 8, դուռն — 41. 1
- Պախրայ լեառն, որ այժմ կոչի Գայլախագուտ — 128. 17**
- Պաղակացիս, ծովակ — 29. 12**
Պարխար, լեառն — 85. 1
*** Պիհունացիք — 75. 5**
Պոնդոսի մարմանդք — 31. 19., 32. 18
- Ջերմայ, քաղաքագիւղ — 129. 19**
- Բշտունեաց երկիր — 137. 23**
- Սալքորայ, տեղի — 35. 11, 36. 3, 37. 1**
*** Սամարիա — 144. 2**
Սամուսատ, քաղաք — 44. 22, 63. 1
Սանասունք, լեառն — 118. 14
Սիմ, լեառն — 85. 3, Սիմն — 118. 13
Սեաւ լեառն — 42. 18
Սեաւ Քար, բերդ — 64. 16
Սեբաստիա, քաղաք — 34. 12, Սեբաստուպօլիս — 82. 15
*** Սելովմայ ջուր — 23. 22**
Սևանայ կղզի — 26. 5
- * Սեբատացիք — 75. 5**
*** Միովն — 60. 23, 76. 10**
Սմբատաց բերդ, լեառն — 71. 6, Սմբատաց լեառն — 64. 23, Սմբատայ լերինք — 73. 23
*** Սողոմ — 78. 3**
*** Սողոմայեցիք — 115. 12, 116. 2**
Սուրբառի, բերդաբաղաք — 58. 8
Սպեր — 67. 20
- Վաղարշակերտ, քաղաք — 28. 18, 36. 10**
Վաղարշաւան, զաստակերտ — 65. 6
Վան, ամուր — 137. 23
Վանանդ, գաւառ — 29. 7, 88. 9
Վասպուրական, գաւառ — 40. 24, 48. 5, 65. 3, Վասպուրականի տուն — 34. 11, Կողմ — 80. 10
[Վեղիացիք], Վեղիացւոց — 32. 17, ա. նաև վիրք
Վիրք, Վրաց — 27. 7, 33. 22, 39. 14, 60. 11, Վրաց գաւառ — 41. 17, աշխարհ — 42. 1., ա. նաև [Վեղիացիք]
Վաննդք — 88. 1
- Տաճկաստան — 47. 5**
Տայք, Տայոց — 23. 3, 25. 15, 32. 20, 87. 21, Տայոց տուն — 23. 19, 25. 18, 29. 21, աշխարհ — 32. 17, ամուրք — 67. 21
Տարհանայ գաւառ — 82. 25, 83. 13
Տարն — 67. 21, 96. 22, 118. 13, Տարնոց կողմանք — 96. 18
Տուարածոյ Տափ — 89. 21
- * Փիլիպպեցիք — 120. 11**
Փիմիկեցւոց Հովհանք — 137. 22
Փըրին, Լպիսկոպոսարան — 132. 1
- Քաղէացւոց քաղաք — 33. 24 (ա. Քաբելովն)**
*** Քանանացիք — 133. 22**
*** Քերիաթ — 91. 16**
- Օկոմի, աւան — 29. 4, 102. 11.**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Առաջարան	5
2. Տողատակում ընդունված պայմանագիր պատճեն	20*
3. Պատմութիմ Արխտական Առաջարանի գործադրության մաս անձիցն անցելոց ի յայլանոն ազգաց ուժում գործում	21
Ա. Անցք ընդ աշխարհում և այլուր	25
Բ. Ցաղաց թագաւորություն և այլուր	25
Գ. Թէ որպէս թաղաւոր և այլուր առնել ի վերայ աշխարհին Տայոց, յորում պարտեցած առաջարան	32
Դ. Վասն վերջին պատերազմում որ է նշտայ	36
Ե. Թագաւորութիմ Կոստանդնուպոլիս	40
Զ. Թէ որպէս թաղաւորեաց առաջարան	42
Է. Առումն Ռուսայ բարեգու	44
Ը. Մահ Ռոմանոսի	45
Թ. Թագաւորութիմ Միջաւուն	46
Ժ. Թագաւորութիմ Կոստանդնուպոլիսի թողարկ, որ կոչի Մոնոմախ	51
ԺԱ. Ցաղաց կոտորածի որ էնէ ի գուռուն Բասենոյ և ի լեռն որ կոչի Սմբատայ	64
ԺԲ. Վասն Արծինն անողոք պատրածէն	74
ԺԳ. Ցաղաց մեծ պատրազմուն որ էնէ ի տաշտին Բասենոյ, յորում պարտեցան Հոռոմը	80
ԺԴ. Թէ որշափ եղիւ հայրապէտի Գեղրասի մնալ ի Կոստանդնուպոլիսի, կամ որպէս Կայուն	82
ԺԵ. Թէ որպէս անհնարին աշխարհի լոփացեալ, որ կոչի Կարս	83
ԺԶ. Վասն գալոյն Սոյստան	84
ԺԷ. Կատարած թագաւորութեան Մոնոմախին	95
ԺԸ. Թագաւորութիմ Թէլուսուն որ թարդմանի Առտուածատոր	101
ԺԹ. Վասն աւերանաց երթին Ալյուգեաց և որ ինչ ի նմա քաղաքք, և անչափ կոտորածի	110
Ի. Թագաւորութիմ Կոմիանոսի	112
ԻԿ. Կործանումն Մելիքունու առաջանակ բաղարի	113
ԻԲ. Վասն շար աղանդին Խոն բանկցաց որ երեւցաւ ի զաւանի Հարքայ և զրագումս խոռվաց	119
ԻԴ. Թէ որպէս եւ ի Մանաւուուր առանձուն բորբոքցաւ հրդեն մոլորու- թեանն, ասել է.	125
ԻԵ. Վասն տիեզերանշակ բանկցաց Անու խողխողմանն սրով	133
ԻՅ. Ցաղաց թագաւորին հունաց որ թաղաւորէն Պարսից ձերբակալ եղիւ	137
Բան լիշտականին և այլ պատճեն	142
4. Արխտական Լատինիեացի, Առանց այլ բարյուն	149
5. Անվանացանկեր, անձնանուններ ցանկ և եղանակների և երեխական անունների ցանկ	154

ԿԱՐԵՆ ՆԻԿԻԴԻ ՅՈՒԶԲԱՇՅԱՆ
КАРЕН НИКИТОВИЧ ЮЗБАШЯН

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԻՍՏԱԿԻՍԻ ԼԱՍԻՎԵՐՏՑԻՈՆ

Դատ. խմբագիր Ա. Ե. ՔԱՂԱՔՅԱՆ
Նկարչական ձևավորումը Հ. Կ. ՄՆԱՑԱԿԱՆ ՅԱՆԻ
Տեխ. խմբագիր Մ. ՄԻՆԱՍՅԱՆ
Սրբագրիչ Զ. Խ. ՕՐՄԱՆՅԱՆ

Վ.Տ. 07068	Հրատ. № 2215	Դատ. 273	Տիրաժ 1000
Հանձնված է արտադրության 20/VIII 1961 թ.			
Մտորագրված է տպագրության 28/III 1963 թ.			
Քուլզ 70×108 ^{1/16} , տպագր. 10 մամ., հրատ. 12,35 մամ.			
Գինը կազմով 1 գ.:			
ՀՍԽԻ ԴԱ Հրատարակության տպարան, Երևան, Բարեկամության 24			

ՆհԱՑՎԱՄ ԿԱՐԵՎՈՐ ՎՐԴՊԱՅԱՐ

եջ	Տող	Տպված է	Գետք է լինի
23	4	Զորացաւ	Զօրացաւ
49	18	ևզեն	ևզեն
64	25	գորբ	գորբ
82	16	սըբոյ նշանին	Սըբոյ նշանին
101	23 ժան.	բշոտ	بیوت
107	1	դոյր	դոյր
111	28	գարձան	գարձան
118	4	գայր	գայր
133	13	ոբով	ոբով